

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
MÜTERCİM VE TERCÜMANLIK BÖLÜMÜ
DEPARTMENT OF TRANSLATION AND INTERPRETING

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI AKADEMİK
ÇEVİRİBİLİM
ÇALIŞMALARI KONGRESİ

BAIBU-ICASTIS BOOK OF CONGRESS PROCEEDINGS

Editors / Editörler: Nazan Müge Uysal - Mesut Kuleli

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INTERNATIONAL CONGRESS ON ACADEMIC STUDIES IN
TRANSLATION AND INTERPRETING STUDIES
(BAIBU-ICASTIS)

29 Eylül 2022 29 September 2022
1 Ekim 2022 1 October 2022

December 2022

Preface

Dear colleagues,

We are proud to announce that the International Congress on Academic Studies in Translation and Interpreting Studies (ICASTIS) was organized by the Translation and Interpreting Department of Bolu Abant İzzet Baysal University in collaboration with the Continuing Education Application and Research Center (BAIBU-SUYAM) on 29 September – 1 October 2022. It is important to note that the researchers in translation studies from all corners of our country and the world had the opportunity to celebrate the International Translation Day on 30 September, on the second day of our congress. The congress focused on original and innovative academic studies on translation and interpreting.

ICASTIS provided a setting for scholars from different contexts of Translation and Interpreting Studies to share their ideas and experience on theoretical and practical issues of translation or interpreting, enriched with the studies on the interdisciplinary nature of this field of science. The working languages of the congress were Turkish, English, French and German. We are happy to inform you that we proudly received 205 abstracts on translation and interpreting, and 159 of these abstracts were entitled to be presented in this congress as a result of double-blind review system adopted in our congress. With its participants from 15 countries and 94 universities around the world, the participants of ICASTIS also had the chance to listen to nine plenary speakers renown in the academic circles for their invaluable contribution to translation and interpreting studies. In addition to the plenary speeches and concurrent sessions, a panel was held on “Professionalization in Translation and Interpreting” within the scope of the Translation and Interpreting Association Professionalization and Vocational Qualifications Working Group with the speeches delivered on professionalization from different perspectives organized in two sessions titled “Professionalization and Vocational Qualifications (System), Academy, Sector” and “Community Interpreting and Its Outcomes”.

ICASTIS - Book of Congress Proceedings includes 14 chapters, arranged in alphabetical order by the first names of the authors. In the first chapter titled “Community Interpreting and An Outlook on In-service Training in Türkiye”, **Alev Bulut** and **Aymil Doğan** discuss community interpreting with a focus on in-service training. Defining ‘community interpreting’ as an interpreting service to facilitate communication especially for the uneven foreign people such as immigrants, refugees, asylum seekers with language barriers during their interaction with the public services in the country they are obliged to survive, Bulut and Doğan suggest that community interpreting services may initially be launched in an emergency situation and can be fulfilled in various ways or methods available in a particular country, to be followed by in-service training for the quality and sustainability of those services. Bulut and Doğan share their observations, knowledge and sets of experience they have gathered through their participation in the the design and provision of in-service training programmes for interpreters organized through non-governmental organizations on the Syrian refugees living in Türkiye and many other community interpreting cases. The second chapter titled “Movie Subtitle Translation -A Case Study of Turkish-Kyrgyz Movie Translation” by **Baktygul Kulamshaeva Kolukısa** focuses on subtitle translation with the examples of movies translated from Turkish to Kyrgyz. Kulamshaeva Kolukısa discusses the difficulties of subtitle translation processes to be followed by the relevant translation techniques from linguistic, religious, cultural, psychological, aesthetic and technical aspects to help in overcoming the challenges of subtitle translation. The third chapter titled “Translation Problems of Proper Nouns in Literary Works: The Case of *The Master and Margarita* by M. Bulgakov” by **Firengiz Paşayeva Yunus** and **Yalçın Yunus** deals with specific features of literary translation with a focus on the basic techniques of translating proper nouns in the literary works taking the Turkish translation of M. Bulgakov's famous work *The Master and Margarita* as an example. Paşayeva Yunus and Yunus conclude by stating that the noun string in Russian and Turkish bears differences that might lead to the loss of signification on

the part of the proper names as well as difficulties in translation. In the fourth chapter titled “Some Problems and Solutions Related to the Language of Russian Advertising Texts”, **Kamala Tahsin Kerimova** examines the language of advertising, the features of the text and the problems associated with translation of advertising texts into other languages, with a particular focus on Russian advertising texts. Kerimova extends the study to the original recommendations on translation of Russian advertising texts. In the fifth chapter titled “Literary Translation and Adaptation: With Special Reference to Foreignization and Domestication”, **Kaumadee Bamunusinghe** analyzes three literary texts with their translations based on the translation strategies ‘foreignization’ and ‘domestication’ to examine whether these strategies could be addressed as the deciding factors in determining the borderline between adaptation and literary translation. Bamunusinghe concludes that the application of these two meta-strategies does not suffice to identify a translation as an adaptation or a literary translation due to ancillary factors. In the sixth chapter titled “Translation, Technology and the Human Being”, **Mehmet Şahin** discusses the position of the ‘human translator’ in the digitized translation workspace and advocates a critical approach by highlighting the existing and potential negative effects of the translation tools currently controlled by major tech giants. Şahin proposes that the development of Turkish translation engines and translation technologies could/should be achieved so that such negative effects could be prevented in our local translation system. Şahin further extends his suggestion to the consideration of ‘translator technologies’ besides the long-sought-after ‘translation technologies’. The seventh chapter titled “Anatomy of Translation Activity as a Problem” by **Melik Bülbül** dwells upon the act of translation as the *conveyor* of a text to cultures other than its original setting. To that end, Bülbül investigates and discusses the relationship between language, culture, translation, layers of meaning, and text types with practical considerations suggesting that the linguistic codes of meaning are laden with cultural associations that will pose difficulties to translators in rendering a text into the system of another culture. The eighth chapter titled “Real Community Practices: Field Experience in Community Interpreting Training” by **Rabia Odabaşı** proposes the ways to the achievement of real-life knowledge and competency in community interpreting by translation and interpreting students. Odabaşı examines the content of the ‘Community Interpreting’ courses in translation and interpreting departments of universities in our country and relates the practices offered in these courses to Franz Pöchhacker's competency model for interpreting. Odabaşı concludes by suggesting that internship opportunities could be the ideal method in transforming the theoretical knowledge to real-life experience in translation and interpreting departments. In the ninth chapter titled “The Contribution of the Modular System to the Field Translator in Translator Education”, **Recep Özbay** examines the concept of ‘field translation’ from a theoretical perspective, to be supported with the positive reflections of a modular system in translator training through practical examples. Taking the example of the several other countries already offering a modular system in translator training, Özbay puts forth that keeping up with the sector demands is possible through specialization in translation, which could be facilitated by restructuring the training programs in accordance with a modular system. In the tenth chapter titled “The Birth of the Translator: Translation of Dylan Thomas's Poem ‘This Bread I Break’”, **Senem Üstün Kaya** analyzes source text titled ‘This Bread I Break’ by Dylan Thomas (1933) and its Turkish translation by Ülkü Tamer (1961) from a comparative perspective with a view to identifying the stylistic variant between the texts. Üstün Kaya concludes by stating that the faithfulness of the translator to the style of the original author is evident from the use of grammatical structures, use of active voice, syntax and lexis. The eleventh chapter titled “The Reflections of Sociology of Literature and Discursive Ethics on Translation Studies: The Case of *Doctor Zhivago*” by **Sevcan Yılmaz Kutlay** deals with the production, translation and circulation processes of the novel entitled *Doctor Zhivago* by Boris Pasternak with a view to the manifestations of sociology of literature and ethics of discourse on translation studies. Yılmaz Kutlay adopts the theoretical background of Gisèle Sapiro in the analysis and discusses the active inclusion of various agents, institutions and mediators apart from the author in the production, translation and consumption of literary works. The twelfth chapter titled “A Comparative Analysis of CAI (Computer-Aided Interpreting) Tools as Glossary Management Solutions for Interpreters” by **Sevim Sinem Büyükbaş** looks into the glossary management tools for interpreters on the assumption

that the needs of interpreters greatly differ from those of translators' due to the very nature of either endeavour. Büyükbaş examines three CAI tools descriptively from a comparative perspective based on a set of criteria developed by drawing on Moser Mercer's (1992) survey concerning terminological needs of professional interpreters, contributing to the understanding of the available glossary management solutions designed for interpreting professionals and students. In the thirteenth chapter titled "Military Terminology in English and Kazakhstani Media Language: How Does It Work?", **Yelena Morugova** focuses on the military terminology of the English, Kazakh and Russian languages discusses how this terminology functions in mass media language. Pointing out the devoid of expressiveness of military terminology, Morugova concludes that military phrases predominate, and jargons (professionalisms) are less common on media pages, which can be explained by their colloquial nature and placement in the layer of words used in informal communication, thereby referring to the obstacles that military terminology confers for translators. The fourteenth, and also the last chapter of the book titled "Linguocultural Adaptation of Historical Fiction: Case of Turkish Translation of *The Nomads* by Ilyas Yesenberlin" by **Yerkebulan Baurzhanuly**, **Svetlana Ashymkhanova** and **Aygul Alpysbaeva** deals with linguocultural adaptation of historical fiction based on domestication and foreignization with a view to determining the dominant strategy used in the translation of the source text. Based on their findings from the corpus, Baurzhanuly, Ashymkhanova and Alpysbaeva conclude that a literary translator alternates between strategies in the act of translation rather than sticking to one end of the continuum.

We hope that *ICASTIS - Book of Congress Proceedings* will be a fruitful contribution to the field of translation and interpreting studies with the original papers accepted for publication as a result of double-blind and editor review processes. It is also hoped that ICASTIS will be a long-running and noted annual organization locally and internationally to provide a great opportunity for translation and interpreting scholars to share and exchange their ideas on theoretical and practical considerations in the years to come. We look forward to seeing you in the upcoming congresses.

Nazan Müge Uysal - Mesut Kuleli
Editors

Ön Söz

Değerli Meslektaşlarımız,

Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi (ICASTIS) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü ve Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi iş birliğiyle 29 Eylül-1 Ekim 2022 tarihleri arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Çeviribilim alanındaki özgün ve yenilikçi akademik çalışmalara yer verilen ICASTIS'in 30 Eylül Dünya Çeviri Günü'nü de içine alan tarihler arasında düzenlenmesi, ülkemizin ve dünyanın dört bir tarafından çeviriye ve çeviribilime gönül vermiş araştırmacıların bu anlamlı günü bir arada kutlayabilmesine de olanak sağlamıştır.

ICASTIS, çeviribilim alanında farklı bağlamlarda çalışmalar yürüten bilim insanlarının, yazılı ve sözlü çevirinin kuram ve uygulama boyutunda, alanın disiplinlerarası doğası ile zenginleşen çalışmalarla, fikirlerini ve deneyimlerini paylaşmalarını mümkün kılan bir atmosfer sağlamıştır. ICASTIS'te Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde çalışmalar yer almıştır. Kongremize gönderilen 205 bildiri çift kör hakem yöntemi ile Kongre Bilim Kurulunda yer alan hakemler tarafından değerlendirilmiş ve kabul edilen 159 çalışma kongre programında belirlenen oturumlarda sunulmuştur. Dünyanın 15 farklı ülkesinden 94 farklı üniversiteden bilim insanına ev sahipliği yapan ICASTIS'te katılımcılar, çeviribilim alanına katkıları ve kıymetli çalışmalarıyla bilinen dokuz davetli konuşmacıyı dinleme fırsatına sahip olmuştur. Ayrıca kongremizde Çeviri Derneği Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilikler Çalışma Grubu bünyesinde “Çevirmenlikte Meslekleşme” paneli düzenlenmiş ve “Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilik (Sistemi) Çalışmaları, Akademi, Sektör” ve “Toplum Çevirmenliği ve Beraberinde Getirdikleri” başlıklı oturumlarda meslekleşme konusunun farklı açılardan irdelendiği konuşmalara yer verilmiştir.

ICASTIS-Tam Metin Bildiri Kitabı'nda 14 tam metin yer almaktadır. Metinler yazarların ilk isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde **Alev Bulut** ve **Aymil Doğan** yaşamak zorunda olduğu ülkenin resmi dilini bilmeyen göçmen, mülteci, sığınmacı gibi grupların kamu hizmetlerinden yararlanmaları için yapılan sözlü çeviri etkinliği olarak tanımlanan toplum çevirmenliği konusunu hizmet-içi eğitim perspektifinden ele almıştır. Bazı durumlarda acil ihtiyaca binaen başlatılabilen toplum çevirmenliği hizmetleri ülkedeki koşullara ve gereksinimlere göre farklı yöntemlerle karşılanabilmekte ve sonrasında bu hizmetlerin verimliliği ve sürdürülebilirliği için hizmet-içi eğitim çalışmaları gerçekleştirilebilmektedir. Bulut ve Doğan, Türkiye'de Suriyeli mültecilere verilen toplum çevirmenliği hizmetleri bağlamında sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmiş hizmet-içi eğitim programlarının tasarım ve eğitim aşamasında yer almıştır. Bu çalışmada bu konudaki gözlem ve deneyimlerini aktarmışlardır. “Film Altyazı Çevirisi: Türkçe-Kırgızca Fim Çevirisi Örneği” başlıklı ikinci bölümde **Baktygul Kulamshaeva Kolukisa** Türkçeden Kırgızcaya çevrilen filmlerden örneklerle altyazı çevirisine odaklanmıştır; altyazı çevirisi sürecinde karşılaşılan zorluklara ve bu zorlukların aşılmasında dikkat edilmesi gereken dilsel, dinsel, kültürel, psikolojik, estetik ve teknik unsurlara değinmiştir. **Firengiz Paşayeva Yunus** ve **Yalçın Yunus** tarafından kaleme alınan üçüncü bölüm “Rusça Edebi Eserlerde Özel İsimlerin Türkçeye Çevirisi: M. Bulgakov'un *Usta ile Margarita* Adlı Eseri Örneğinde Özel İsimlerin Aktarımı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde M. Bulgalov'un bu ünlü eserinin Türkçe çevirisi üzerinden özel adların çevrilmesinde kullanılan temel tekniklere odaklanılarak edebi çeviriye özgü unsurlar ele alınmıştır. Yazarlar, isimlerin sıralanmasında Rusça ve Türkçe arasındaki farklılıkların hem özel isimlerin anlamlandırılmasında hem de çevrilmesinde sorunlar yaratabildiğini belirtmektedir. “Rusça Reklam Metinlerinin Dili ile İlgili Bazı Sorunlar ve Çözüm Yolları” başlıklı dördüncü bölümde **Kamala Tahsin Kerimova** reklam dilinin incelenmesine, reklam metinlerinin özelliklerine ve diğer dillere çevrilmesinde karşılaşılan sorunlara odaklanmıştır ve bu çerçevede Rusça reklam metinlerini inceleyerek çeviride dikkate edilmesi gereken unsurlara yönelik

önerilere de yer vermiştir. Beşinci bölümde “Edebi Çeviri ve Adaptasyon: Yabancılaştırma ve Yerleştirme Odağında” başlığıyla **Kaumadee Bamunusinghe** üç edebi eseri ve bu eserlerin çevirilerini ‘yabancılaştırma’ ve ‘yerleştirme’ stratejileri açısından inceleyerek bu çeviri stratejilerinin adaptasyon ve edebi çeviri arasındaki sınırın belirlenmesinde karar vermeye yardımcı araçlar olarak kullanılıp kullanılmayacağını ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada, bu iki makro stratejinin, bir çevirinin adaptasyon veya eser çevirisi olup olmadığına karar verilebilmesine olanak sağlayamayacağı sonucuna varılmıştır. **Mehmet Şahin**, “Çeviri, Teknoloji ve İnsan” başlığını taşıyan altıncı bölümde, giderek dijitalleşen çeviri endüstrisinde ‘insan çevirmenin’ rolünü tartışmış ve halihazırda teknoloji devleri tarafından kontrol edilen çeviri araçlarının meydana getirdiği veya getirebileceği olumsuz etkilere dikkati çekerek bu konuya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Şahin, ülkemizde kullanılan çeviri sistemlerinde bu olumsuz etkilerin önüne geçilebilmesi için Türkçe çeviri makineleri ve çeviri teknolojilerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtirken çeviri teknolojilerinin ötesinde insan çevirmeni merkeze koyan bir yaklaşım geliştirmenin önemine değinmiştir. **Melik Bülbül** “Dil ve Kültür Bağlamında Çeviri Sorunu” başlıklı yedinci bölümde çevirinin oluşturulduğu kültür dışındaki kültürler için üstlendiği *aktarım* işlevi üzerinde durmuş ve bu aktarım etkinliğinde dil, kültür, çeviri, anlam katmanları, metin türlerinin özellikleri gibi kavramlar arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Çalışmada vurgulandığı üzere, dilsel anlam kodlarının kültürel çağrışımlarla iç içe geçmiş olması, bir metni başka bir kültür sistemine aktarmada çevirmenleri zorlayan unsurlardan biri haline gelmektedir. Sekizinci bölüm **Rabia Odabaşı**’nın “Gerçek Toplum Uygulamaları: Toplum Çevirmenliği Eğitiminde Saha Deneyimi” başlıklı çalışmasını içermektedir. Odabaşı, mütercim tercümanlık öğrencilerine toplum çevirmenliği alanında saha uygulamaları yoluyla yetkinlik kazandırabilmek konusunda önerilere yer verdiği çalışmada, mütercim tercümanlık bölümlerindeki ‘Toplum Çevirmenliği’ ders içeriklerini Franz Pöchhacker’in Sözlü Çeviri Edinç Modeli çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada çeviri eğitimi verilen bölümlerde gerçek toplum uygulamalarına yer verilmesinin kuramsal bilginin gerçek yaşam deneyimlerine dönüşmesinde en etkili yöntem olacağı belirtilmiştir. Dokuzuncu bölüm “Çevirmenlik Eğitiminde Modüler Sistemin Alan Çevirmenliğine Katkısı” başlığıyla **Recep Özbay** tarafından kaleme alınmıştır. ‘Özel alan çevirisi’ kavramını kuramsal bir perspektiften irdeleyen Özbay çeviri eğitimi uygulama ile zenginleştirilen modüler bir sistem oluşturulmasının olumlu yansımaları olacağına değinmiştir. Modüler sistem uygulamasına yer verilen ülkelerden örnekler verilen çalışmada piyasa beklentilerini karşılamanın çeviride uzmanlaşmayla, bunun da çeviri eğitiminde modüler sistem uygulamasının gerçekleştirilmesiyle, mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Onuncu bölümde **Senem Üstün Kaya** “Çevirmenin Doğuşu: Dylan Thomas’ın ‘This Bread I Break’ Şiirinin Çevirisi” başlıklı çalışmada ‘This Bread I Break’(1933) isimli şiirin Ülkü Tamer tarafından yapılan çevirisini (1961) kaynak metin ve erek metin arasındaki biçimsel farklılıkları belirlemek için mukayeseli olarak karşılaştırmıştır. Çalışmada çevirmenin tercih ettiği dilbilgisel yapılar, etken çatı kullanımı, sözdizim ve sözcük seçimi gibi unsurlar dikkate alındığında yazarın üslubuna sadık kaldığı saptanmıştır. On birinci bölüm “Edebiyat Sosyolojisi ve Söylem Etiği’nin Çeviribilim’e Yansımaları: *Doktor Jivago* Örneği” ismini taşımaktadır. **Sevcan Yılmaz Kutlay** bu çalışmada edebiyat sosyolojisi ve söylem etiğinin çeviribilime yansımalarını, Boris Pasternak’ın *Doktor Jivago* adlı romanının üretim, çeviri ve dolanım süreci üzerinden Gisèle Sapiro’nun kuramsal çerçevesiyle irdelemiştir. Sapiro’nun yaklaşımında edebiyat eserlerinin üretilmesi, çevrilmesi ve tüketilmesinde yazarlar dışında etkili olan eyleyiciler, kurum ve araçlar ele alınıp incelenmektedir. “Sözlü Çevirmenlere Yönelik Sözlükçe Yönetim Çözümleri Olarak Bilgisayar Destekli Sözlü Çeviri (CAI) Araçlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi” başlıklı on ikinci bölümde **Sevim Sinem Böyükbaş** sözlü çevirmenlerin ihtiyaçlarının sözlü çevirinin doğasına bağlı olarak yazılı çevirmenlerin ihtiyaçlarından oldukça farklı olduğu varsayımından yola çıkarak sözlü çevirmenlere yönelik sözlükçe yönetim araçlarını incelemiştir. Çalışmada analiz edilen üç bilgisayar destekli çeviri aracı Moser Merse (1992) tarafından profesyonel sözlü çevirmenlerin terminolojiye ilişkin ihtiyaçlarını ortaya koymak amacıyla geliştirilen anketten faydalanılarak oluşturulan kriterler çerçevesinde karşılaştırmalı analiz yöntemiyle betimsel olarak incelenmiştir. Böylece yazar, sözlü çeviri profesyonelleri ve öğrencileri için tasarlanan mevcut sözlükçe yönetim araçlarının anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. On üçüncü bölümde

Yelena Morugova “İngilizce ve Kazakça Medya Dilinde Askeri Terminoloji: Askeri Terminoloji Medya Dilinde Ne Ölçüde Kullanılıyor?” başlıklı çalışmasında İngilizce, Kazakça ve Rusçada askeri terminoloji kavramına ve askeri terminolojinin medya dilinde nasıl, ne ölçüde kullanıldığına odaklanmıştır. Çalışmanın bulguları, anlatımcı özelliği zayıf olan askeri terimlerin medya dilinde ağırlıklı olarak kullanıldığını, jargon kullanımının ise daha seyrek olduğunu göstermektedir. Bu durum jargonların günlük dilde ve resmi olmayan dil ortamlarında daha yaygın biçimde kullanılması ile açıklanabilir. Askeri terminolojinin medya alanında sıkça kullanması çevirmenler için birtakım zorlukları da beraberinde getirebilmektedir. ICASTIS tam metin bildiri kitabının on dördüncü ve son bölümünü oluşturan çalışma “Tarihsel Kurgunun Dilsel-kültürel Adaptasyonu: İlyas Yeserberlin’in *Göçebeler* İsimli Eserinin Türkçeye Çevirisi” başlığını taşımaktadır. Çalışmanın yazarları **Yerkebulan Baurzhanuly, Svetlana Ashymkhanova** ve **Aygul Alpysbaeva**’dır. Yazarlar tarihsel kurgunun dilsel-kültürel adaptasyonu konusunda ‘yerlileştirme’ ve ‘yabancılaştırma’ yaklaşımlarını temel alarak *Göçebeler* örneğinde özgün metnin çevirisinde hangi yaklaşımın daha çok kullanıldığını ele almıştır. Çalışmada bütüncü incelemesi sonucunda elde edilen bulgular edebi çeviride çevirmenlerin bu iki stratejiden birine bağlı kalmak yerine iki stratejiyi de kullanabildiklerini göstermiştir.

ICASTIS- Tam Metin Bildiri Kitabı'nın, hakem ve editör kontrolü sonucunda yazarları tarafından gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra kabul edilen 14 tam metin ile çeviribilim alanına katkı sağlayacak faydalı bir kaynak olmasını umut ediyoruz. Ayrıca, ICASTIS’in çeviribilim araştırmacılarının kuram ve uygulama alanlarını kapsayan konularda fikir alışverişi yapma imkânı yakalayabildikleri, her yıl gerçekleşen, ulusal ve uluslararası düzeyde tanınan, uzun soluklu bir bilimsel organizasyon olmasını temenni ediyoruz. Gelecek yıllarda ICASTIS’te yeniden bir arada olmak dileğiyle.

Nazan Müge Uysal - Mesut Kuleli
Editörler

Committees

Honorary President

Prof. Dr. Mustafa Alişarlı
(Rector of Bolu Abant İzzet Baysal University)

Congress President

Assoc. Prof. Dr. Mesut Kuleli

Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. Didem Tuna
Assoc. Prof. Dr. Fatma Demiray Akbulut
Assoc. Prof. Dr. Mesut Kuleli
Assoc. Prof. Dr. Nazan Müge Uysal
Assoc. Prof. Dr. Sevcan Yılmaz Kutlay
Asst. Prof. Dr. Caner Çetiner
Asst. Prof. Dr. Ebru Ak
Asst. Prof. Dr. Özlem Karakış
Instr. Dr. Erdoğan Doğru
Instr. Emel Yavuzalp
Instr. İsmihan Külcü
Res. Asst. Güliz Akçasoy

Secretariat

Instr. Sezin Çatana Kuleli

Scientific Committee

- Prof. Dr. Alev Bulut – İstanbul University, Türkiye
- Prof. Dr. Aymil Doğan – Hacettepe University, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşe Banu Karadağ - Yıldız Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Burcu İlkay Karaman – Dokuz Eylül University, Türkiye
- Prof. Dr. Diana Yankova - New Bulgarian University, Bulgaria
- Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu - Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
- Prof. Dr. Evangelos Kourdis - Aristotle University of Thessaloniki, Greece
- Prof. Dr. Grzegorz Moroz – University of Bialystok, Poland
- Prof. Dr. Irena Kristeva – Sofia University, Bulgaria
- Prof. Dr. Javier Franco Aixelá - Universidad de Alicante, Spain
- Prof. Dr. Katrien Lievois - University of Antwerp, Belgium
- Prof. Dr. Laura Brignoli – IULM University, Italy
- Prof. Dr. Magdalena Nowotna - INALCO, France
- Prof. Dr. Mehmet Hakkı Suçin – Gazi University, Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet Şahin – Boğaziçi University, Türkiye
- Prof. Dr. Mohammad Kheir Mahmoud – King Saud University, Saudi Arabia
- Prof. Dr. Peeter Torop – University of Tartu, Estonia
- Prof. Dr. Stephanie Schwerter, Universite Polytechnique Hauts-de-France, France
- Prof. Dr. Sueda Özbent – Marmara University, Türkiye
- Prof. Dr. Susan Petrilli – University of Bari Aldo Moro, Italy
- Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar – Yıldız Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Thomas Broden – Purdue University, United States of America
- Assoc. Prof. Dr. Aida Kasiyeva, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
- Assoc. Prof. Dr. Alize Can Rençberler – Trakya University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Anna Lia Proietti Ergün - Yıldız Technical University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Beki Haleva - Yıldız Technical University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Derya Oğuz – Marmara University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erdiñ Doğru - Gazi University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Foteini Apostolou - Aristotle University of Thessaloniki, Greece
- Assoc. Prof. Dr. Gabriel Horatiu Decuble – University of Bucharest, Romania
- Assoc. Prof. Dr. Guntars Dreijers – Ventspils University College, Latvia
- Assoc. Prof. Dr. Klaudia Bednárová-Gibová – University of Presov, Slovakia
- Assoc. Prof. Dr. Lale Özcan - Yıldız Technical University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Murat Özcan – Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Müge Işıklar Koçak – Dokuz Eylül University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Pınar Güzelyürek Çelik - Yıldız Technical University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Seda Taş – Trakya University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Senem Öner Bulut - Yıldız Technical University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sevinç Arı – Marmara University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Tamara Mikolič Južnič - University of Ljubljana, Slovenia
- Assoc. Prof. Dr. Themis Kaniklidou – Hellenic American University, Greece
- Assoc. Prof. Dr. Ulf Norberg - Stockholm University, Sweden
- Dr. Charles Rice-Davis – Victoria University of Wellington, New Zealand
- Dr. Davut Orhan – Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye
- Dr. Hussein A. M. Manasreh – King Saud University, Saudi Arabia
- Dr. Malika Aimagambetova – Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
- Dr. Mustafa Dolmacı - Selçuk University, Türkiye
- Dr. Özden Şahin Er – Sakarya University, Türkiye
- Dr. Sine Demirkıvıran – Marmara University, Türkiye

Congress Program / Kongre Programı

29 September 2022, Thursday (BAİBÜ Kültür Merkezi – Mavi Salon)	
08:30 – 09.30	Registration / Kayıt
09.30 – 10.00	Opening Speeches / Açılış Konuşmaları
10.00 – 10.10	Coffee Break / Kahve arası
10.10 – 10.45	Plenary Speech – I / Çağrılı Konuşma – I (Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar) <i>Çeviri Göstergelimi Merceğinden Özde Çeviri Metinlerin Sınıflandırılması</i>
10.50 – 11.25	Plenary Speech – II / Çağrılı Konuşma – II (Prof. Dr. Mehmet Şahin) <i>Çeviri, Teknoloji ve İnsan</i>
11.25 – 11.35	Coffee Break / Kahve arası
11.35 - 11.50	Plaque Awards / Plaket Takdimi + ETS Global
11.55 - 12.30	Plenary Speech – III / Çağrılı Konuşma - III (Javier Franco-Aixelá) <i>Open Science. ENTI as a case in point</i>
12.30 – 14.00	Lunch / Öğle Yemeği
14.00 – 15.00	Concurrent Sessions – Seans I (Yabancı Diller Yüksekokulu)
15.05 – 16.05	Concurrent Sessions – Seans II (Yabancı Diller Yüksekokulu)
16.10 – 17.10	Concurrent Sessions – Seans III (Yabancı Diller Yüksekokulu)
17.15 – 18.15	Concurrent Sessions – Seans IV (Yabancı Diller Yüksekokulu)
19.00 -	Gala Dinner / Gala Yemeği

30 September 2022, Friday (BAİBÜ Kültür Merkezi – Mavi Salon)	
08.30 – 09.30	Registration / Kayıt
09.30 – 10.05	Plenary Speech – IV / Çağrılı Konuşma – IV (Prof. Dr. Turgay Kurultay) [Online] <i>Ehliyet Belgesi Olarak Çevirmen Yeterlilikleri: Akademinin Yeterliliklerle İmtihanı</i>
10.10 – 10.45	Plenary Speech – V / Çağrılı Konuşma – V (Prof. Dr. Sâkine Eruz) <i>Tarih Sürecinde Çevirinin İşlevi ve Osmanlı Devletinin İletişim Uzmanları</i>
10.45 – 11.00	Coffee Break / Kahve arası
11.00 – 11.35	Plenary Speech – VI / Çağrılı Konuşma - VI (Prof. Dr. Mehmet Hakkı Suçin) <i>Klasik Şiir Çevirisinde Biçim-İçerik Dengesi Problemleri: Yedi Askı Şiirleri ve Yunus Emre Örneği</i>
11.40 – 12.15	Plenary Speech – VII / Çağrılı Konuşma – VII (Prof. Dr. Burcu İlkey Karaman) <i>21. Yüzyılda Türkiye'de Çeviribilimi</i>
12.15 – 13.45	Lunch / Öğle Yemeği
13.45 – 14.45	Concurrent Sessions – Seans V (Yabancı Diller Yüksekokulu)
14.50 – 15.50	Concurrent Sessions – Seans VI (Yabancı Diller Yüksekokulu)
15.55 – 16.55	Concurrent Sessions – Seans VII (Yabancı Diller Yüksekokulu)
17.00 – 18.00	Concurrent Sessions – Seans VIII (Yabancı Diller Yüksekokulu)
18.00 – 18.30 SFL/Room Z-22	Plenary Speech – VIII / Çağrılı Konuşma – VIII [Online] (Prof. Dr. Wright Sue Ellen) <i>Translation Commons' Language Digitization Initiative for Indigenous Languages</i>

1 October 2022, Saturday (BAİBÜ Kültür Merkezi – Mavi Salon)	
	Çevirmenlikte Meslekleşme Paneli Çeviri Derneği Çevirmenlikte Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilikler Çalışma Grubu
09.30 – 10.30	<p>Birinci Oturum: Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilik (Sistemi) Çalışmaları, Akademi, Sektör</p> <p>- <i>Meslekleşme ve Örgütlenmenin Önemi</i> Konuşmacı: Osman Kaya</p> <p>- <i>Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilik (Sistemi) Çalışmaları Konusunda Akademideki Farkındalık</i> Konuşmacılar: Doç. Dr. Nazan Müge Uysal Dr. Öğr. Üyesi Filiz Şan Dr. Öğr. Üyesi Rana Kahraman Duru</p> <p>- <i>Çevirmenler ve Çeviri İşletme(cileri) Açısından Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilik Çalışmaları</i> Konuşmacı: Arş. Gör. Fatih İkiz</p>
10.30 – 10.40	Coffee Break / Kahve arası
10.40 – 11.30	<p>İkinci Oturum: Toplum Çevirmenliği ve Beraberinde Getirdikleri</p> <p>- <i>Toplum Çevirmenliği ve Dışsallık</i> Konuşmacı: Doç. Dr. Oktay Eser</p> <p>- <i>Toplum Çevirmenliğinde Hizmet-içi Eğitim</i> Konuşmacılar: Prof. Dr. Alev Bulut Prof. Dr. Aymil Doğan</p>
11.30 – 11.35	Coffee Break / Kahve Arası
11.35 – 12.05	<p><i>Tanıtım ve Uygulama: Giyilebilir Teknolojiler ile Toplum Çevirmeni Eğitimi Platformu</i></p> <p>Doç. Dr. Oktay Eser, Dr. Miranda Lai, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Saltan, Dr. Öğr. Üyesi Özge Çetin</p>
12.10 – 12.40	<p>Plenary Speech - IX / Çağrılı Konuşma - IX [Online] (Prof. Dr. Magdalena Nowotna) <i>La vie des formes ; traduire l'expérience</i></p>
12.45 – 16.45	Trip to Abant National Park / Abant Gölü Milli Parkı Gezisi

Table of Contents / İçindekiler

Preface	i
Ön Söz	iv
Committees	vii
Congress Program / Kongre Programı	x
Table of Contents / İçindekiler	xiii
Türkiye’de Toplum Çevirmenliği ve Hizmet-içi Eğitime Bakış	1
Alev Bulut, Aymil Doğan	1
Bir Çeviri Türü Olarak Film Altyazı Çevirisi	
-Türkçe-Kırgızça Örneği-	9
Baktygul Kulamshaeva Kolukısa	9
Rusça Edebi Eserlerde Özel İsimlerin Türkçeye Çevirisi: M. Bulgakov’un <i>Usta İle Margarita</i> Adlı Eseri Örneğinde Özel İsimlerin Aktarımı	18
Firengiz Paşayeva Yunus, Yalçın Yunus	18
Rusça Reklam Metinlerinin Dili ile İlgili Bazı Sorunlar ve Çözüm Yolları	28
Kamala Tahsin Kerimova.....	28
Literary Translation and Adaptation: With Special Reference to Foreignization and Domestication	34
Kaumadee Bamunusinghe.....	34
Çeviri, Teknoloji ve İnsan	46
Mehmet Şahin.....	46
Dil ve Kültür Bağlamında Çeviri Sorunu	58
Melik Bülbül.....	58
Gerçek Toplum Uygulamaları: Toplum Çevirmenliği Eğitiminde Saha Deneyimi	68
Rabia Odabaşı.....	68
Çevirmenlik Eğitiminde Modüler Sistemin Alan Çevirmenliğine Katkısı	83
Recep Özbay.....	83
The Birth of the Translator:	
Translation of Dylan Thomas’s Poem ‘This Bread I Break’	94
Senem Üstün Kaya	94

Edebiyat Sosyolojisi ve Söylem Etiği'nin Çeviribilim'e Yansımaları:

<i>Doktor Jivago</i> Örneği.....	103
Sevcan Yılmaz Kutlay.....	103
A Comparative Analysis of CAI (Computer-Aided Interpreting) Tools as Glossary Management Solutions for Interpreters	112
Sevim Sinem Büyükbaş.....	112
Military Terminology in English and Kazakhstani Media Language: How Does It Work?	123
Yelena Morugova	123
Linguocultural Adaptation of Historical Fiction: Case of Turkish Translation of <i>The Nomads</i> by Ilyas Yesenberlin	133
Yerkebulan Baurzhanuly, Svetlana Ashymkhanova, Aygul Alpysbaeva	133

Türkiye’de Toplum Çevirmenliği ve Hizmet-içi Eğitime Bakış

Alev Bulut¹, Aymil Doğan²

Öz

Yaşamak zorunda olduğu ülkenin resmi dilini bilmeyen göçmen, mülteci, sığınmacı gibi düzensiz grupların kamu hizmetlerinden yararlanmaları için yapılan sözlü çeviri etkinliğini ifade eden toplum çevirmenliği hizmetleri, ülkelerin koşullarına ve gereksinimlerine göre eldeki olanaklar ölçüsünde farklı yöntemlerle karşılanabilir. Ancak bir süre sonra durum gereği acil başlatılan bu hizmetlerin sürdürülebilirliği ve niteliği açısından bir yapılandırmaya gidilebilir. Bu yapılandırma ve iyileştirme çalışmalarına hizmet içi çeviri eğitimi başlığı altında bakabiliriz. Türkiye’de, toplum çevirmenliğinin meslekleşme çalışmalarında ve Suriyeli mültecilere verilen toplum çevirmenliği hizmetleri bağlamında hizmet-içi eğitim programlarının tasarımında ve eğitim aşamasında yer almış iki alan uzmanı akademisyen olarak bu oturumda sizlerle gözlem ve deneyimlerimizi paylaşmayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Toplum çevirmenliği, toplum hizmetleri çevirmenliği, acil durum ve afet çevirmenliği, çatışma ve savaş ortamları çevirmenliği, toplum çevirmeni eğitimi, çevirmenlik yasal çerçevesi.

Community Interpreting and An Outlook on In-service Training in Türkiye

Abstract

Community interpreting aims to facilitate communication especially for the uneven foreign people such as immigrants, refugees, asylum seekers with language barriers during their interaction with the public services in the country they are obliged to survive. The provision of the services for this need can be fulfilled in various ways, methods available in that particular country, depending on the managing capacity of the country. However, quality and sustainability of these interpreting services, which were initially launched in emergency situation can be improved in time through restructuring encompassing various types of in-service training. As two academicians with the expertise of interpreting, also having participated in the professionalization activities of interpreting, the design and provision of interpreter training programmes for the Syrian refugees and many other community interpreting cases, we would like to share our observations, experiences and knowledge in this session.

Keywords: Community interpreting, public service interpreting, emergency and disaster interpreting, conflict and war-zone interpreting, community interpreter training, regulatory framework for community interpreting.

Toplum Çevirmenliği: Kapsam, Çalışmalar ve Deneyimler

Tarih boyu her ülkeye, dış ülkelere, orada konuşulan dili bilmeyen insanlar çeşitli nedenlerle giriş yapmaktadır ve dil engeli genellikle her iki dili bir şekilde günlük işlerde de olsa kullanan halkın içinden, çeviriye gereksinim duyulan yerde etrafta bulunan birileri tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Bu kişiler aslında çevirmen değildirlir, sadece günlük ihtiyaçlarında kendilerini ifade edebilecek düzeyde yabancı dili de kullanabilmektedirler. Kullanım alanlarına baktığımızda toplum çevirmenliği, yararlanıcılar göçmen, mülteci, sığınmacı, turist, değişim öğrencisi gibi çeşitli ortam ve kesimlerden kişilere sunulan

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: alev.bulut@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9770-4116.

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: aymil@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2394-5918.

bir sözlü çeviri hizmetidir çünkü dil hakkı bir insan hakkıdır. Her birey, kendi sorununu en iyi kendi dilinde anlatabilir. Bu sayılı, beraberinde Dil Hakları Evrensel Bildirgesini getirmiştir. Bildirge, Veysel Güray Bozçalı ve Onur Güray tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Boğaziçi Üniversitesinin sayfasında yayınlanmaktadır³.

Temel bağlamlar olarak baktığımızda toplum çevirmenliği, sağlık alanında, hastaneler, ilk yardım birimlerinde; hukuk alanında mahkeme, kolluk kuvvetleri, emniyet müdürlükleri, tutukevi vb. yerlerde; eğitim alanında, okul, kurs gibi eğitim verilen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, acil durum ve afet alanlarında, arama-kurtarmacı ekiplerle çalışılırken, insanî yardım dağıtımında, ilk yardım uygulamalarında ve hayati ihtiyaçlar kapsamında uluslararası yardımlaşma sırasında dil engeli toplum çevirmenliği ile aşılmaktadır. Spor, sanat ve kültür etkinlikleri kapsamında olimpiyat köyleri, festivaller çok farklı dil ve kültürlerin bulunduğu yerlerdir; aynı şekilde göç ve mültecilik kapsamında her türlü gereksinimin giderilmesi için toplum çevirmeni devreye girmektedir; savaş ve çatışma ortamlarında, uluslararası gözlemcilerin katılım ortamlarında toplum çevirmenliğine ihtiyaç doğmaktadır. Sözlü çeviri alanında tanınan isimlerden biri olan Barbara Moser Mercer, InterpretAmerica tarafından Monterey, California'da 2014'te düzenlenen "Interpreting Technology Conference" başlıklı konferansta 'savaş ortamında sözlü çeviri (war-zone interpreting)' ve 'çatışma ortamında sözlü çeviri (conflict interpreting)' örneklerini Afganistan'da savaşa katılmış askerlerin, sahnedan paylaştığı deneyimler vasıtasıyla katılımcılara sunmuştu.

Ülkemizde henüz terim olarak 'toplum çevirmenliği' ve alt dalları olan 'sağlık çevirmenliği', 'kolluk kuvvetleri çevirmenliği' gibi ismi konulmuş meslekler bulunmamaktadır. Bu tanımlamalar sadece akademik çalışmalarda ve üniversitede mütercim tercümanlık ve çeviribilim bölümlerindeki derslerde, yine akademik çalışmalar yapan öğretim üyelerince kullanılmaktadır. Kurum yapısı içinde Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalışanlar bile 'sağlık çevirmeni' değil, 'hasta rehberi'dir ve rol tanımı sadece çevirmenlik değildir. Hasta rehberlerine işe başlarken verilen eğitimin, çevirmenlik içermediği Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı öğrencisi Sıla Toker'in "T.C. Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlanan adaptasyon eğitimlerinin değerlendirilmesi: Türkiye'de sağlık çevirmenliği bağlamında hasta rehberleri" başlıklı yüksek lisans tezinde ifade edilmiştir.

Ülkemiz, toplumda acil iletişim ihtiyacının hayati düzeyde nitelikli kişilerce karşılanması ihtiyacının doğuşuyla ilk 1999 Marmara depremleriyle karşılaşmıştır. Diğer ülkelerde de olduğu gibi, yurdumuza akın eden yabancı kurtarma ekipleriyle halkın iletişimini sağlamada çevreden dil bilen öğrencilerden veya kişilerden yararlanılmıştır. Bir öğrenci İstanbul Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümünde yapılan toplantıda, ailesini enkaz altında bırakıp ekiplerle çeviriye gittiğini üzüntüyle anlatmıştır. Afette Rehber Çevirmen Organizasyonu bu ihtiyaçtan doğmuştur. Devlet (İstanbul Sivil Savunma Müdürlüğü, şimdiki AFAD), bir sivil toplum kuruluşu (Çeviri Derneği) ve akademi (İstanbul Üniversitesi) üçlü sac ayağında Bölüm öğretim üyeleri olan Turgay Kurultay ve Alev Bulut'un öncülüğünde oluşan bu sivil toplum kuruluşu, akabinde Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümünde Aymil Doğan tarafından okul programının dışında yürütülmeye başlamış, beş yıl içinde üç grup öğrenci sertifikalarını almıştır. Daha sonra Acil Durum ve Afet Çevirmenliği seçmeli ders olarak programa konulmuştur, bu grup senaryo bölümü dışında tüm eğitimleri almıştır. Afet ve Acil Durum Çevirmenliği İstanbul Üniversitesi ve diğer üniversitelerde de toplum çevirmenliği kapsamında programda yerini almıştır. Organizasyon, sertifika konusu için sürekli kendini yapılandırmakta ve üniversite eğitiminin dışında kendi programını ve sistemini geliştirerek çalışmalarına devam etmektedir. Bu çalışmalar sürerken, Dokuz Eylül Üniversitesinden Ayşegül Başer, Sakarya Üniversitesinden Filiz Şan, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinden Rana Kahraman Duru gibi öğretim üyelerinin emekleri ile yayılmıştır ve eklenen kadrosuyla 22 yıldır çalışmalarına AFAD işbirliğiyle devam etmektedir. Bu örnekte de toplum çevirmenliğinin düzensiz ortamda başlayan serüveninin, düzenli eğitim ve uygulama ortamlarında

³ <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=55>

kendini geliştirmesiyle devam ettiği görülmektedir. ‘Afette rehber çevirmenlik’ yurtiçi ve yurtdışı alanyazınında yerini almış, yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmuştur; Rana Kahraman’ın “İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü” başlıklı Doktora tezi, sürmekte olan Furkan Karaaslan’ın “Volunteerism Characteristic in Emergency and Disaster Interpreting: Türkiye Case (Acil Durum ve Afet Çevirmenliğinde Gönüllülük Niteliği: Türkiye Örneği)” başlıklı Tez İzleme Komitesinden henüz geçmiş Yüksek Lisans tezini örnek verebiliriz.

Toplum içindeki ihtiyaca yanıt verecek kurumsallaşmalar her ülkede ortaya çıkmıştır. Ülkemizde örneğin, Sağlık Bakanlığı, Kamu Hastaneleri Kurumu, Sağlık Turizmi, Destek Birimi kapsamında Ankara Sıhhiye’deki binada 6 dilden oluşan bir ekiple çağrı merkezi kurulmuştu; bu oluşum, toplum içinde çalışma yürüten bir oluşum değildi ama toplum içinden telefonla ulaşmak isteyen kişiler için, bir odada kurulmuş yan yana separatörle ayrılmış bölümlerde nöbetleşe çalışan ve acil telefonlara bakan çevirmenlerden oluşuyordu, daha sonra Aralık 2015’te kapandı, 1,5 sene kapalı kaldı. 2017’de farklı bir formatla yeniden açıldı. Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümünden Jonathan Maurice Ross bu konuyu araştırmaktadır. Uygulama kapsamında, çevirmen, ambulans şoförü, doktor ve hasta arasında telekonferans yöntemiyle bağlantı sağlanması; hatta 444’lü numaradan doğrudan poliklinikteki doktorla görüşme olanağı ihtiyaç sahiplerine sunulan hizmetler arasında yer almaktadır.

Toplum çevirmenliğinin, ihtiyaç anında çevrede bulunan yabancı dil konuşabilen kişilerce ifa edilmesine ve sakıncalarına örnek teşkil edecek güncel örneklerden biri de ‘turizm çevirmenliği’dir; Marmaris İngiltere Fahri Konsolosluğu’nun Aymil Doğan ile irtibata geçmesi ve görüşme sonucunda İngiltere Büyükelçiliğine başvurması ile ‘Access To Justice Through Better Translation’ başlığı ile bir proje başlatılmıştır. Muğla ilçelerinde her ilgili tarafın davet edilerek sorunların dile getirildiği ön görüşmeler yapılmıştır. Bu toplantılara, kolluk kuvvetleri, savcılık, özel ve devlet hastaneleri, adli tıp merkezi, seyahat acenteleri, noterler ve Marmaris Konsolosluğunun listesine kayıtlı çevirmenler katılmıştır. Bu toplantılarda toplum çevirmenliğinin, yabancı dili bir şekilde kullanabilen kişilerce yürütüldüğü ülkelerdeki düzensizlik ve gelişigüzellik gibi tüm başlangıç özelliklerinin görüldüğü saptanmıştır. Örneğin, çeviri için çevreden bir “yabancı dil bilen” arandığında, plajdan havluya sarınıp, plaj terlikleriyle karakola yardıma gelen kişilerden bahsedilmiş, çevirmen statüsünde bulunabilen kişilerin ise, saatlerce hastane kapısında “belki çeviri gerekir” diye bekletildikleri ve bu bekleme saatinin ücrete yansıtılmadığı gibi nice sorunlarla karşılaştığı anlaşılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda yapılan hazırlıkla, Marmaris Emniyet Müdürlüğünde seminer gerçekleştirilmiş, Muğla Üniversitesinde de konferans düzenlenmiş ve ilgili tarafların katılımlarıyla durum tartışılmıştır. Akılda kalan sonuçlardan birisi de acil durumda hayat kurtaracak bir telefon numarası için gereken sistemin kurulması olmuştur. Bu çalışma halen sürmektedir ve turizm alanında da bir sistem kurulmaya çalışılmaktadır. İlgili tüm kurum ve kuruluşlarda hizmet verecek çevirmenlerin özel amaçlı programlarla yetiştirilmesi için eğitim programı ve eğitim malzemeleri alana göre özel olarak hazırlanmalı ve eğitmenler de gerekli bilgi ve beceriyle donanacakları şekilde eğitilmelidir.

Bunlara ek olarak, ülkemiz özellikle Güneydoğu Anadolu sınırimızdan hayatta kalmak için dağ tepe yürüyerek ülkemize sığınan Suriyelilerin göç dalgasına maruz kalmış ve hemen bu akına yanıt vermek üzere sınır bölgelerinde devlet tarafından kamplar kurulmuştur. Buralarda dil engeli yine çevrede bulunan ve her iki dili doğal olarak konuşmakta olan kişilerce giderilmiş, bu ani gelişen düzensiz duruma, düzenlenmiş yanıt olarak sunulan kamu hizmetlerinin bölgede verdiği hizmete sözlü çeviri de dahil edilmiştir. Ayrıca, şehirlere ulaşan Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türk Kızılayı Toplum Merkezleri de (TKTM) aynı şekilde her iki dili bilen kişilerden oluşan kayıtlı çevirmenlerle çalışmaya başlamıştır. Ankara’da Suriyelilerin yerleştirildiği mahallede ve TKTM’de sistemin nasıl işlediği incelenmiştir. Çeviri Derneği kapsamında bu merkezlerde geliştirilen sözlü çeviri eğitim projesi ile çevirmen olarak çalışmakta olan çevirmenlere eğitimler verilmiştir. Bu eğitimler için önce İstanbul’da birkaç TKTM’nde Osman Kaya, Filiz Şahin, Rana Kahraman, Aymil Doğan, Alev Bulut gibi Çeviri Derneği ve ARÇ üyelerinin katılımıyla ön görüşmeler yapılmış, eğitim programı hazırlanmıştır. Program, çevirmenliğin meslekleşme boyutunu, temel bilgi ve becerileri içermektedir;

bunlar içinde not alma teknikleri, bellek kullanımı, etik, davranış biçimleri bulunmaktaydı. Rol canlandırma alıştırılmaları Mehmet Hakkı Suçın'ın katkılarıyla Arapça Türkçe dil çiftinde gerçekleştirilmiştir.

Toplum çevirmenliği, ülkemizde de alanyazınına girmiş ve birçok ülkede olduğu gibi ilk anı karşı karşıya gelişin hemen ardından kurallara bağlanmış, ortaya çıktığı yer ve kapsamlarda nitelikli eğitim ve toplumsal bilinçlendirme sağlanmıştır ve bu çalışmalar ilerleyerek devam etmektedir.

Toplum çevirmenliğinin kendini var etme sürecinde nasıl isimlendirildiğine bakarsak, kapsayıcı terimler olarak 'community interpreting' ve 'public service interpreting' çatı ifadelerini görürüz. 'Community interpreting' daha ziyade çevirinin ihtiyaç olarak ortaya çıktığı doğal ortam olan 'toplum' kavramına dikkati çekmektedir ve zaman içinde alanyazınında şemsiye terim olarak bu şekliyle yerini almıştır. 'Public Service Interpreting' ise, İngiltere'nin tercih ettiği şemsiye terimdir ve kamu hizmeti çevirmenliği kapsamında düzenli ortamlara işaret etmektedir. İspanya veya İtalya gibi ülkelerde 'social interpreting' veya 'cultural interpreting' olarak da adlandırılmaktadır ama alanyazınında genel kabul gören terimler 'community interpreting' ve 'public service interpreting' başlıkları altındadır. Çok göç alan dış ülkelerde kurumsallaşma ve eğitim faaliyetleri de sisteme dahil olmuştur. Örneğin, İngiltere'de 'Institute of Chartered Linguists' tarafından sağlanmakta olan DPSI – Diploma for Public Service Interpreting programı, çeşitli dallarda kamu hizmeti çevirmenliği eğitimi vermektedir. Aymil Doğan 'DPSI-Law Option for Rare Languages' konu başlıklı eğitime katılmıştır. Program çevirmeni olarak Google olanaklarından biri olan bir program ile sürdürülmektedir. Ders girmeden önce kursiyer, verilen okuma çalışmasını yapmış olarak ekrana gelen sorulara başarıyla yanıt vermezse program açılmamaktadır. Ders, eğitmen tarafından (Helena Massri) dünyanın farklı ülkelerinden katılan kursiyerlere interaktif yöntemle sunulmaktadır. İki saat süren ders bitiminden sonra programa yüklü ödevlerin yapılması gerekmektedir. Ödevler, ekranı hiç kapatmadan mahkeme ortamında gerçekleşen konuşmaların ve yazılı materyalin sözlü çevirisini içermektedir; dolayısıyla, kursiyerin kendi çevresinden ödevde yazılı olarak verilmiş rolleri canlandıracak birilerini bulması gerekmektedir. Aymil Doğan'ın San Francisco'da gözlemci olarak bulunduğu mahkemelerde de izlediği üzere, hemen hemen tüm çeviri türleri, yani, andaş çeviri, ardıl çeviri, fısıldayarak çeviri, yazılı metinden sözlü çeviri, görüşme çevirisi mahkemede gerçekleştirilebilmektedir. Çevirmeni ödevler de bu ortamın canlandırılması şeklinde hazırlanmıştır; kursiyerin anında gerçekleştirdiği performans, kendi dil çiftinde, İngiltere'de başarıyla çalışmakta olan anlaşmalı bir çevirmen tarafından kontrol edilmekte ve dönüt sağlanmaktadır.

Toplum çevirmeninin, temel beceri ve ilkeleri arasında şunları sayabiliriz: çeviri ortamında kendini fiziksel ve psikolojik olarak konumlandırma, bu kapsamda tarz, bakış, duruş gibi fiziksel özellikler yanı sıra, ayrıntılı duyuş, düşünüş, algı ve empati gerektiren iletişim becerileri, eksiksiz bilgi aktarımı, gizlilik, şeffaflık, tarafsızlık. Çevirmen gerek fiziksel duruşu gerekse söylem biçimi ve bunu destekleyen ses tonu açısından herhangi bir tarafın sözcüsü konumunda algılanmaktan titizlikle kaçınmalıdır, ilkelerine ters gelen bir durumda çekilme özgürlüğünü kullanabilmelidir veya kendisinden alanı dışında iş istendiğinde buna dahil olma veya olmama hassas kararını, durumu ve sorumluluklarını gözeterek verebilmelidir. Örneğin, ARÇ eğitimlerinde ilk yardım zorunludur ama çevirmenin görevi ilk yardımcı içermemektedir. Kimsenin bulunmadığı bir kritik anda her vatandaş gibi hayatını kaybetme durumunda olan birine yardım kendi tasarrufundadır, kritik alanlarda görev yaptığı için kendini korumak için de ilk yardım konusunda bilgili ve beceri sahibi olmalıdır.

'Acil durum ve afet çevirmenliği' tatbikatları yukarıda bir bölümü sayılan çevirmen bilgi ve becerilerinin gerçeğe yakın ortamlarda işe koşulması için çok öğretici olmaktadır. Böyle bir tatbikata örnek olarak, Tekirdağ'da 2021 tarihinde düzenlenen 'AB Modex Deprem Tatbikatı' verilebilir. ARÇ olarak katılım sağlanan bu tatbikat bize çok yönlü bir eğitim alanı sunmuştu. İlk yardım çadırında farklı noktalarda görevli arç'lar olarak bulunuyorduk. Turgay Kurultay ve benim bulunduğum yerde bir yaralı İspanyol vardı, şok halinde, ne dediği belirsizdi. Turgay Kurultay sözlerini Almancadan Türkçeye çevirdi, kimi yerde anlamsız cümleleri anlamlı hale getirmeye çalıştı, Aymil Doğan da bunları İngilizceye aktararak İspanyol sağlık ekibine aktardı. Daha sonra deneyimli bir İspanyol sağlıkçı geldi,

el kol işaretleriyle kendine gerekli olan bilgiyi aldı ve duruma müdahale etti. Çok ilginç bir deneyimdi, daha sonra aramızdaki değerlendirmede, böyle yaralının konuşma hakimiyetinin olmadığı bir durumda hangi ifadenin bilgi değeri taşıdığına azami dikkat göstermeli, bazen de her söylediğini iletmek yerine, biraz daha uzun dinleyip anlamsız söylemini anlamlı bir bütün olacak şekilde aktarma yolu daha işlevsel olmakta diye düşündük. Bu deneyim bize çevirmenin konumu ve işlevi açısından fikir verdi ve deneyim sağladı. Kritik durumlardan birini de, ilkyardım çadırı girişinde triaj anında veya çadıra alındıktan sonra da mobil sedyeden çadırın sedyesine yaralı aktarılırken deneyimledik. Aktarma sırasında çevirmen görevini yaparken birbirine giren kordonları düzeltmek için çevirmenden hastaya nefes sağlayan kordonu tutması istenmişti, çevrede uzman kişilerin varlığında çevirmen geri çekilmiş ve yerini ilgili kişiye bırakmıştır; kimsenin bulunmadığı bir durum, karar verme sürecinin etkililikle kullanılacağı bilinçlenme ve uzmanlık gerektirmektedir. Çabuk karar verme sürecinde, gereken yerde toplum yararına inisiyatif alabilme ve karar verme sürecini güvenle başlatabilme mutlaka güvenilir ortam gözetilerek sürdürülmelidir. Örneğin, bir izdiham tehlikesinde beraberinde bulunan topluluğu güvenli bölgeye yönlendirebilme, topluluğun o güvenli bölgede korunmasını sağlayabilecek inisiyatifini gösterebilme becerisi de Hac ortamında Aymil Doğan tarafından yaşanmıştı. Anında yüksek bölgeden aşağıya kendi buldukları mıntıkaya inen binlerce kişilik kalabalığı fark etmiş, sıkışmanın başlamış olduğu o anda hemen ekip o başını uyarılmış, onun ne yapacağını bilememe durumunu görünce, kendisinden izin alıp, ekibin yönlendiricisi konumunda onları güvenli ortama çekmişti ve askeri bölgedeki inzibatla görüşerek grubun o bölgenin duvarları içine alınmasını sağlamıştı. Ertesi gün oraya yakın bölgede üçyüz kişi izdihamdan yaşamını kaybetmişti. Bu örnekler de Organizasyon ismimizde neden “rehber” ifadesinin bulunduğunu açıklıyor. Rehberlik, gerektiğinde acil durumun gerektirdiği rollere anında uyum sağlayabilme ve yerinde davranabilme becerisini içermektedir.

Toparlarsak, toplum çevirmenliği ihtiyacı her yerde, özellikle de düzensiz ortamlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlar gözetilerek, düzenli hizmet vermek için her ilgili kesim kendi kapsamında çalışmaktadır; kimisine devlet el atmıştır kimisi de sivil toplum kuruluşu olarak devletin ilgili birimiyle işbirliği içinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Yasal Çerçeve

Toplum çevirmenliği ile ilgili yasal düzenlemeler her ülkenin kendi etnik azınlık ve çok kültürlü nüfus yapısına bağlı olarak dönem ve kapsam olarak farklılaşabilir. Bütün bu düzenlemelerin temelinde insan haklarının sağlık hakkı, savunma hakkı başlıklarındaki bağlayıcı uluslararası düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlara sağlık sisteminde çevirmen bulundurma düzenlemesi, yabancı ile evlilik gibi durumları içeren medeni kanun maddeleri, yabancılara mal edinmesi, noterlik, ehliyet, sigorta işlerini düzenleyen maddeler de örnek verilebilir. Mahkemelerde çevirmen bulundurma zorunluluğunun yanı sıra savaş mahkemelerinin de uluslararası düzenlemeleri olduğunu biliyoruz. İngiltere’de 1889’dan, Türkiye’de 1929’dan, Amerika Birleşik Devletleri Federal Mahkemeleri’nde 1978’den beri bu yasal çerçeveler bulunmaktadır.

20. yüzyılda Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kurumların üye ülkeleri ilgilendiren göçmen ve mülteci düzenlemeleri çeviri hizmetlerinin yapılandırılmasında etkili oldu. Bu kurumlara Uluslararası Kızılay-Kızıllaç Federasyonu’nu (IFRC) ekleyebiliriz. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR) ülkemizde de şubesi bulunmakta ve kurumun çeviri biriminin web-sitesindeki bilgi ve kılavuzlar çeviri standardı oluşturmakta etkili ve yararlı olmaktadır. Buna AIIC-FIT-Red T işbirliği ile hazırlanan savaş ve çatışma bölgelerinde çeviri, çevirmen ve çevirmenle çalışma kılavuzunu da ekleyebiliriz⁴. Kılavuzun çevirisi Çeviri Derneği ARÇ linkinde bulunmaktadır. AB üye ülkelerde bir akreditasyon ve kalite kontrol sistemi olarak çeviri birimini kullanmakta çeşitli projelerle yargıçlara ve güvenlik birimlerine çevirmenle çalışma eğitimleri vermektedir. Avrupa Parlamentosu’nda ceza mahkemelerinde yazılı ve sözlü çeviri kullanımını

⁴ <https://www.fit-ift.org/guide-pour-zones-de-conflit/>

yapılandıran 64/2010 (savunma için) ve 29/2012 (mağdur için) yazılı ve sözlü çevirmen isteme hakkını içeren direktifler bulunmaktadır (Article 7: righthtotranslationandinterpreting; <https://eur-lex.europa.eu>)

Meslekleşme ve Eğitim

Ülkemizde Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) çatısı altında alan paydaşlarından kurulan bir komisyon tarafından hazırlanan Çevirmen Meslek Standardı (Seviye 6) 2013 yılında yayınlandı (güncelleme 2018). Alan paydaşlarının oluşturduğu bir komisyon tarafından hazırlanan Standart yazılı ve sözlü çeviri görevleri arasında Toplum Çevirmenliği bağlamını da tanımlamış ardından hazırlanan Çevirmen Meslek Yeterlilikleri arasında Toplum Çevirmeni Yeterliliği de yer almıştı. Toplum çevirmenliği tanımına uygun görevlerin yer aldığı ve sağır bireylerin “dil hakkını” temsil eden İşaret Dili Çevirmeni Yeterliliği (2020) yayınlandı. Toplum Çevirmeni Yeterliliği üzerinde teknik çalışmalar sürüyor (Türkiye’de çeviride meslekleşme ve yeterlilikler için bkz. Uysal 2017, Filazi 2017).

Toplum Çevirmenliğinde meslekleşmenin eğitimle ilişkisine baktığımızda, profesyonellik-amatörlük oranı, eğitimle gelen statü, kimlik ve görev tanımları ölçü olarak alınabilir. Gönüllü çevirmenlerin ve doğal çevirmenlerin hemen ardından kurumunda asıl görevinin yanında çeviri de yapan iki rollü çevirmenler ya da yarı-profesyoneller verilen çeviri hizmetinin kalitesi açısından iyileştirmeye gereksinim duyan grubu oluşturur. Savaş ve çatışma bölgelerinin sınırında olduğu için göçmen, sığınmacı, mülteci almak durumunda kalan ülkelerde bir çevirmen istihdamı seferberliği başlatılıyor. Çeviri konusunda hazırlığı ve alt yapısı olmayan ülkelerde çevirmenler görevlerine çoğunlukla eğitimsiz/ alaylı başlayıp işi sahada öğrenir ve görev öncesi oryantasyon, görev sırası hizmet içi-eğitimle yol alınırken daha gelişmiş ülkeler toplum çevirmenlerini akademik eğitimden çok modüler sanal çevrimiçi eğitim modelleriyle kazanıyor. Dileyen bireyler bildikleri dillerde aldıkları belgelerle çeviriyi ek iş olarak yapabiliyor, yaşam boyu öğrenme yaklaşımının örneği olarak her yaşta işgücüne katılabiliyorlar.

Dünyada nüfusu göçmenlerden oluşan Avustralya ve iki resmi dilli Kanada en ideal uygulamalara örnek verilebilir (ulusal akreditasyon, eğitim, akreditasyon sınavları, çeviri hizmeti alan ve sağlayanlar için ayrı eğitimler -Avustralya örneği için bkz. Eser, 2016). İskandinav ülkeleri arasında İsveç özellikle işaret dili ve dezavantajlı kesimler için gelişmiş bir sisteme sahip görünürken ani ve aşırı göç alan ya da savaş, çatışma ve kriz bölgelerinde yer alan ülkelerde eğitim ve meslekleşme sonradan gelebiliyor.

Eğitim Modelleri

Toplum çevirmenliği alanında başka yazılı ve sözlü çeviri bağlamlarına göre en büyük zorluk, eğitim programlarının yapılandırılması ve sürekliliğin sağlanması olarak görünmektedir. Bunun en büyük nedeni kullanılan dillerin mahkeme, sağlık, afet-acil durum, eğitim gibi başlıklarda verilen bu hizmetlerden yararlananların profiline göre değişmesi ve tıpkı beklenmedik bir afet gibi beklenmedik bir göç ve mülteci dalgasına hazır olmanın masraflı ve zor olmasıdır.

Genelde bütün dünyada toplum çevirmenliği çevirmenliğin en az gelişmiş ve meslekleşmiş türü olarak görünmektedir. Bu alanda gereksinim duyulan diller ve görevler acil olduğu için önceden eğitim alınmış olması şartı aranmadığı gibi özellikle nadir dillerde yalnızca söz konusu dilleri bilmenin yeterli olduğu uygulamalar görülmektedir. Sertifikasyonda ileri olan, akreditasyon eğitimleri yapan ülkeler bile çevirmen istihdamında nadir bir dil söz konusuysa bu koşullardan vazgeçebiliyorlar.

Dünyada ve Batı ülkeleri özelinde en yaygın eğitim modeli modüler e-eğitim formatı (kamu hizmetleri çevirmenliğine bütçe ayıran ülkelerde hastane, mahkeme çevirmenliği alanlarında). Başvuru ölçütlerine uygun profildeki bireyler e-eğitime başvuruyor, kitlesel eğitim yerine yaşam boyu öğrenme ve bireysel/ yetişkin eğitimi (AB/Bolonya modeli gibi) biçiminde yürütülen programlar bulunmaktadır. Başarılı bir

eğitim örneği olarak uzaktan ve modüler olarak yürütülen İngiltere kaynaklı DPSI/ Diploma in Public Service Interpreting programı verilebilir⁵.

Akademik Eğitim ve Hizmet-içi Eğitim

Toplum çevirmenliğinin ülkemiz özelinde akademik çeviri eğitimi programlarında sözlü çeviri, ardıl çeviri dersleri içinde bir bağlam olarak ya da ayrı bir ders olarak yer alması giderek yaygınlaşırken bu akademik eğitimin sahaya buluşmaması, öğrencilerin staj ve başka uygulamalarla çevirmen adayları olarak sahada hem gözlem yapıp hem destek vereceği mekanizmaların işletilememesi olumsuz yönler olarak önümüzde duruyor. Üniversite düzeyinde akademik çeviri eğitimi içinde yer verilen toplum çevirmenliği eğitimine İstanbul, Hacettepe, Boğaziçi Üniversiteleri başlamıştı, şimdi devlet ve vakıf üniversitelerinde bu konuda giderek daha fazla ders örneği görmemiz bu eğitimlerin sahada çevirmen adaylarına birebir meslek olarak geri döndüğünü göstermiyor ancak ülkemizin bu konudaki 20 yılı aşan akademik birikimine işaret ediyor (bkz. Bulut, 2018; Doğan-Bulut 2017).

999 yılında Marmara depreminden sonra kurulan ve Çeviri Derneği çatısı altında resmi bir kimlik kazanan ARÇ (Afette Rehber Çevirmenlik) bir gönüllü eğitimi modeli olarak devlet-sivil toplum-üniversite işbirliğini temsil eden üç aylık özgün ve ideal bir yaklaşımdır. Bu gönüllü eğitimi çalışmaları 2001 yılından günümüze kadar farklı düzeylerde sürmektedir⁶. Yakın zamanda Çeviri Derneği bu deneyimini ve birikimini yarı resmi bir devlet kurumu olan Türk Kızılayının çevirmenleri için mülteci çevirmenliği bağlamına ve Sağlık Bakanlığı çevirmenlerinin eğitimine yansıtmaya başladı. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün ülkemizde mülteci çevirmenleri için bir proje kapsamında düzenlediği eğitimler de toplum çevirmeni hizmet içi eğitimi örnekleri arasında verilebilir.

Bu panelde özel olarak ele alınan ve ileride akademik araştırmalarda kuramsal bir çerçevede daha ayrıntılı irdelenmesi gereken devlet-sivil toplum-akademi işbirliği sürecini özetleyerek bitirelim⁷. Bu eğitimler, söz konusu kurum çevirmenlerinin resmen hizmet verdikleri ve çeviri görevlerini yerine getirdikleri süreçte aldıkları bütün eğitimler gibi hizmet-içi eğitim (in-service training) tanımına uygun görünmektedir.

Önemli bir örnek olarak, Çeviri Derneğinin TKTM çevirmenleri için düzenlediği eğitimleri verebiliriz. Bu eğitimlerin yasal çerçevesi iki kurum arasında bir protokol imzası ile çizildi. Yukarıda da ayrıntılı bilgi verdiğimiz bu süreci başından sonuna Çeviri Derneği yönetimi (Osman Kaya, Rana Kahraman Duru ve Filiz Şan) yürüterek eğitim programının organizasyonunu ve akışını üstlendi. TKTM çevirmenlerinin sahada daha iyi hizmet verebilmeleri için düzenlenen bu destekleyici eğitim programının oluşturulmasına hazırlık amacıyla gereksinim belirleme formunun yazılmasında Alev Bulut ve Aymil Doğan görev aldılar. Form, Ankara ve İstanbul başta olmak üzere bütün TKTM çevirmenlerine Çeviri Derneği tarafından uygulandı. İstanbul, Ankara ve Urfa'da çevirmenlerle yüz yüze gereksinim belirleme görüşmeleri yapıldı.

Antep, Maraş, Ankara ve İstanbul eğitimlerinde Arapça sözlü çeviri uygulamaları Mehmet Hakkı Suçin'in ve Maraş'ta ikinci eğitmen olarak yer alan Abdullah Yeşilyurt'un desteğiyle yapıldı. Eğitimlerin bitiminde Türk Kızılayı yönetiminin Çeviri Derneğine teşekkür belgesi sunması hem dernek üyesi hem akademik eğitim ve araştırma alanında çalışan bizler için son derece gurur vericiydi. Herhangi bir çeviri eğitimi almadan sahada görev almak durumunda kalan çevirmenler tarafından verilen çeviri hizmetlerinin niteliğinin artırılması ve çevirmenlerin sahadaki sorunlarının bir ölçüde giderilmesi sağlanmıştı. Bu süreçte Urfa'daki TKTM'nin Türkçeye uyarladığı IFRC Çevirmen Kılavuzu'nun bazı illerde çevirmen oryantasyonu için kullanıldığını görmek ilginçti. Bu oryantasyon çalışmalarının kurum tarafından merkezileştirilmesi ve standartlaşması büyük fayda sağlayacaktır.

⁵ <https://www.ciol.org.uk/ciol-qualifications>

⁶ <http://ceviriderneği.org/arc/>

⁷ daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://ceviriderneği.org/egitim/>

Bu panelde çok kısa bir zaman diliminde sizlerle toplum çevirmenliğinin genel tanım ve kavramları eşliğinde eğitim ve meslekleşme boyutuna bakmaya çalıştık. Kavramsal çerçevemizi sahada görev yapan çevirmenlerin eğitimine destek olmak üzere düzenlenen Çeviri Derneği TKTM eğitimleriyle örnekledik. Şimdi önümüzde, bu eğitimlerde yer alan çeviri eğitmeni ve çeviri araştırmacıları olarak, araştırma ve inceleme yazıları ile bu süreci alanyazınına katma görevimiz bulunuyor. Türkiye için olduğu kadar dünya çapında da örnek sayılabilecek bir yapılanmayı anlatmak toplum çevirmenliği sahasında iyi uygulamaların artmasına katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Bulut, A. (2018). Ardıl Çeviri Eğitiminde İçerik-Odaklı Bir Yaklaşım. Bulut ve Özkaya (Eds.), *Sözlü Çeviri Eğitime Güncel Yaklaşımlar* içinde (ss. 27-54), İstanbul Üniversitesi.
- Doğan, A. ve Bulut, A. (2017). “Emergency and Disaster Interpreters at Work For Interpreters at Conflict Zones in Turkey”, *TranslatingVoices, Translating Regions Sempozyumu*, Avrupa Birliği Kültür Ofisi, 17-19 Aralık 2017, Londra.
- Doğan, A. (2016). Anybody down there? Emergency and Disaster interpreting in Turkey. Federico M. Federici (Ed.), *Mediating Emergencies and Conflicts* içinde (pp. 59-83). Palgrave Macmillan.
- Eser, O. (2016). *Translation and Interpreting as Sustainable Services*. Anı Yayıncılık.
- Filazi, E. (2017). Akademik çeviri eğitimi ve çevirmen meslek standardı'nın oluşumuna yönelik kuramsal yaklaşımlar (yayınlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kahraman, R. (2010). Göç ve Çeviri: İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü (yayınlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kalina, S. (2011). Interpreting and interpreter training: Time for a re-shuffle. Kanz, C., Prunc, E. ve Schölger, R (Eds.), *Modelling the Field of Community Interpreting: Questions of Methodology in Research and Training* içinde (ss. 45-56). LitVerlag.
- Şan, F. ve Kahraman Duru, R. (2020). COVID 19 koşullarında sağlık çevirmenliği hizmetleri ve toplum çevirmenliğinde “Yeni Normal”i düşünmek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 816-843.
- Uysal, N. M. (2017). *Çevirmenlikte Meslekleşme ve Çevirmen Sertifikasyonu*. Gece Kitaplığı.

Bir Çeviri Türü Olarak Film Altyazı Çevirisi

-Türkçe-Kırgızca Örneği-

Baktygul Kulamshaeva Kolukisa¹

Öz

Kültürlerarası iletişimin etkili araçlarından biri olan film çevirisi, çevirinin diğer türlerinde olduğu gibi, kaynak dilin iletişimsel etkisinin hedef dile iletilmesine yönelik, iki dil, iki kültür ve iki iletişim durumu arasındaki farklılıklarla kısmen değiştirilmiş tutum sergileyen bir yerleştirme olgusudur. Bununla birlikte, her film çevirisi, hedef dilde mevcut kültürel, dilsel, dinsel, psikolojik ve estetik birtakım alt bileşen olarak nitelendirebileceğimiz faktörlerden de etkilenir. Böylece kaynak dildeki temel mesaj çeviri gerekliliklerine bağlı olarak belirli özellikleri korumakla birlikte duruma göre birtakım değişime uğrayabilmektedir. Çalışmada Türkiye Türkçesinden Kırgız Türkçesine çevrilmiş filmler örneğinde altyazı çevirisi ele alınacak ve film altyazı çeviri tekniklerinin dilsel, dinsel, kültürel, psikolojik, estetik ve teknik yönlerde çeviri aşamalarında karşılaşılan zorluklar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Film çevirisi, altyazı çevirisi, dublaj, Türkçe, Kırgızca

Movie Subtitle Translation

-A Case Study of Turkish-Kyrgyz Movie Translation-

Abstract

One of the effective intercultural communication tools is movie translation. Movie translation is an attitude towards conveying the communicative impact of the source text, partially modified by the differences between two languages, two cultures, and two communication situations. However, every movie translation is also affected by such factors as cultural, linguistic, religious, psychological and aesthetic sub-components in the target language. Thus, the basic message in the source language may undergo some changes depending on the situation, while maintaining certain features depending on the translation requirements. In this study, subtitle translation will be discussed in the example of films translated from Turkish to Kyrgyz and the difficulties encountered in the translation processes to be followed by a discussion on subtitle translation techniques from linguistic, religious, cultural, psychological, aesthetic and technical aspects.

Keywords: Movie translation, subtitle translation, dubbing, Turkish, Kyrgyz

Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte film çevirisi -görsel-işitsel çeviri türü- dünyada giderek daha fazla popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bu durum aslında hiç de şaşırtıcı değildir çünkü her yıl film stüdyoları, TV kanalları ve sosyal medya uygulayıcıları büyük miktarda görsel-işitsel içerik üretmektedirler. Çok fazla sayıda çizgi film, dizi, sinema filmi, belgesel, reklam ve sosyal medya fenomenlerinin üretimleri gibi diğer görsel-işitsel ürünler gün be gün farklı dillere çevrilmektedir.

Bir görsel-işitsel ürün olan filmlerin çeviri tarihçesi, film tarihçesi kadar eskiye; filmlerin konuşmaya başladığı 1920li yıllara dayanmaktadır. 1927'de dünyanın en büyük film yapım ve televizyon yayını

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Öğrencisi, Firma Müdürü, Albamu Çeviri Bilişim Danışmanlık ve Yayıncılık Ltd. Şti., Türkiye, e-mail: baktygul.kolukisa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1325-9324.

şirketlerinden biri olan Warner Bros tarafından çekilen ve ilk sesli film olarak bilinen Caz Şarkıcısı (The Jazz Singer) filminin başarısından etkilenen Hollywood film yapımcıları hızlı bir şekilde sesli film üretmeye başlamışlardır. Ancak bu filmlerin uluslararası pazarda tanıtımı konusunda “dil engeli” sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için başlarda üç farklı yol izlemişlerdir.

Farklı dillerdeki çekimleri için, birinci ve ikinci plandaki rollerde farklı oyunculara yer vermişlerdir. Örneğin, The Big House (1930) filminin orijinal versiyonunda ana karakteri Chester Morris, İspanyolca versiyonda Juan de Landa (El Presidio, 1930) ve Fransızca versiyonunda Charles Boyer (Révolte dans la prison, 1931) oynamıştır. Farklı versiyonlardaki ana rollerde, iki veya daha fazla dilde eşit derecede akıcı konuşabilen aynı oyuncular oynatılırken, ikincil rollerde her zaman yeni, anadil konuşucusu oyuncular tercih edilmiştir. Böylece, Greta Garbo, "Anna Christie" filminin İngilizce (1930) ve Almanca (1931) versiyonlarında ana rolü oynamıştır.

Ana rollerde yer alan oyuncuların, diyaloglarını fonetik ilkeye, telaffuz kurallarına göre farklı dillerde telaffuz etmeleri sağlanarak “dil engeli” sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Daha doğrusu kameranın arkasındaki bir kara tahtaya tebeşirle diyalog metninin çevirisi ve transkripsiyonu yazılmış ve oyuncular yabancı bir aksanı taklit etmek amacıyla yazılanları okumuşlardır. Bunu abartarak 15 farklı dilde çevirmeye çalışan yapım şirketleri de olmuş ancak bu yöntem çok geçmeden başarısızlığa uğramış ve “dil engelini” ortadan kaldırmak için yine çeşitli arayışlar içine girilmiştir.

"Dil engelini" ortadan kaldırmanın ikinci ve en etkili yolu dublajdır. 1928'de Hollywood'da ilk dublaj denemeleri yapılmıştır. Filmdeki orijinal diyaloglar, önce yabancı dillere çevrilip, o dilin ana dil konuşucusu aktör veya seslendirmenleri tarafından seslendirilerek orijinal sesin yerine yerleştirilmiştir. Bu yöntem çok olumlu karşılanmış ve devamında ABD ve Almanya'da peş peşe çeşitli dublaj teknikleri geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu alandaki en dikkate değer başarı Edwin Hopkins'in (MGM) Vivigraph'ı ve Almanya'da Carl Robert Blum'un (Paramount) Rhythmograph'ı olmuştur (Rundle, 2021, s. 444; Matasov, 2008, s. 8).

Böylece günümüzde en yaygın film/video çeviri türlerinden biri olan ulusal dublaj dönemi başlamıştır. Matasov'un (2008) ifadelerine dayanarak, 1928'de Hollywood'da ilk dublaj çevirisi gerçekleştirilmiş olduğunu söylememiz mümkündür. Bununla birlikte eşzamanlı olarak film/video çevirisi veyahut görsel-ışitsel çeviri meselesi de bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Yabancı film üretimini yerleştirmenin bir diğer yolu olan altyazı (subtitle) meselesi de 1930'ların başında ortaya çıkmıştır. Altyazının icadı geleneksel olarak Amerikalı film eleştirmeni ve çevirmen Herman G. Weinberg'e atfedilir. İlk kez bir Avrupa uzun metrajlı filmine altyazı yazan Weinberg, seyircinin yeni tür film çevirisine olan tepkisini gözlemlemek için sinemaya gelmiş ve seyircilerin “ekranın altındaki metni okumak için başlarını eğip, okuduktan sonra tekrar kaldırma esnasında” görsel ile çeviri metni arasında çok fazla dikkat kaybına uğramadıklarına şahit olmuştur; seyirciler sadece gözlerini indirip, kaldırmışlardır. Bununla birlikte erken dönem altyazılar, orijinal diyalogun kısa, bilgilendirici, okunması kolay bir özetinden ibaretti. Ancak bununla birlikte altyazı çevirisi konusunda endişeleri olanlar da olmuştur. Örneğin, Sovyet yönetmen V.I. Pudovkin, altyazıların izleyicinin çeviriyi neredeyse durmadan okumaya zorladığını ve bunun da filmin bütünsel estetik algısını olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Weinberg, 1947, s. 333; Matasov, 2008, s.9).

Aslında günümüzde de Kozulyayev'in (2019) de belirttiği gibi, film çevirisinin pek çok çeşidi bulunmakla birlikte geleneksel olarak dublaj, dış ses çevirisi ve altyazı çevirisi şeklinde 3 farklı çeviri türünün yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan dublaj, orijinal konuşmanın, zaman, anlam ve dudak hareketleri açısından orijinal diyaloga en uyumlu senkronizasyonu sağlamaya çalışan bir ses fonogramı değişimi olarak tanımlanabilir. Dublaj en etkili çeviri türü olmakla birlikte aynı zamanda çevirinin diğer türlerine nazaran birtakım zorlukları da içerisinde barındırır. Dublaj çevirisinde repliklerin eşzamanlılığını sağlamak için film metni birkaç aşamadan geçer. İlk aşamada, orijinal metnin

altyazı çevirisi gerçekleştirilir. İkinci aşamada ise, çevrilen altyazı metnindeki repliklerin, oyuncuların vücut ve yüz ifadeleri, jest ve mimikleri gibi birtakım unsurlar ile örtüşmesi gerekmektedir. Ayrıca bu metin bütünlüğünün hedef dilde de sahneye bağlı etkiyi yaratabilecek şekilde telaffuz edilmesi için zaman çerçevesine uyacak biçimde uyarlanmasının sağlanması istenir.

Dış ses (voice-over) veya ekran dışı seslendirme çeviri türünde kaynak dildeki ses izi kapatılır ve hedef dilde seslendirilir. Bu tür çeviride kısıtlamaların sayısı minimuma indirilir; çevirmen görsel-işitsel metnin görsel sözdizimine bağlı değildir ve çevirisini okuyan kişi ya da seslendirilen, konuşma hızını hızlandırıp yavaşlatma özgürlüğüne sahiptir. Bu çeviri türüne “eşzamanlı çeviri sesi” de denilmekte olup, her ne kadar yaygın olmasa da 1930’lu yıllardan günümüze kadar kullanıldığı bilinmektedir. Bu tür film çevirisi, film karakterlerinin orijinal konuşmalarının hemen akabinde bir tercümanın veya seslendirme sanatçısının/aktörlerinin sesinin duyulduğu ve orijinal konuşmayı hedef dilde genellikle hafif bir gecikmeyle tekrarladığı simultane dış ses çevirisidir. Bu çeviri türü daha çok Polonya, Viyetnam, Çin ve SSCB ülkelerinde tercih edilmiştir. SSCB’de, film festivallerinde ve film haftalarında yaygın olarak kullanılmış ve hatta sinema salonundaki özel bir kabinde bir tercüman oturup, gösterilen filmi direk eşzamanlı olarak çevirip, bir mikrofonla izleyicilere sunmuştur (Matasov, 2008).

SSCB’de bu tür çeviri tekniği kullanılarak yerleştirilen yabancı filmlerin kaydedildiği video kasetler 1980’lerde son derece popüler hale gelmiştir. Demir Perde ülkesine yasal veyahut yasal olmayan yollarla giren Western filmleri, yine sınırlı sayıdaki serbest çalışan çevirmenler tarafından yasal olmayan yollarla çevrilerek izleyicileriyle buluşturulmuştur. Öyle ki, bazı durumlarda yoğun talebi karşılamak üzere filmleri ön izleme imkânı bile olmadan, çevirmenler tarafından günde 3-4 filmin çevrilip piyasaya sunulduğu da bilinmektedir (Matasov, 2008, ss. 24-26). Fakat bu tür dış-ses çevirilerde tüm karakterlerin repliklerinin tek bir çevirmen tarafından monoton bir tonda çevrilerek seslendirilmesi filmin anlaşılmasını da güçleştirmektedir. Ayrıca bu tür yoğun çalışma temposu, elbette zaman zaman çevirilerinin kalitesini de olumsuz etkilemiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarına kavuşan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde özel televizyon kanallarının kurulması ve VCD ve DVD’lerin piyasaya sürülmesiyle birlikte dış-ses çeviri tekniği yine uzun bir müddet kullanılmaya devam etmiştir. Yine aynı zamanda internetin yaygınlaşması, görsel-işitsel metinlerin kolayca üretilip erişime açılması ve dijital film platformlarının yaygınlaşması görsel işitsel çeviriye yönelik ihtiyacı giderek arttırmıştır (Matasov, 2009, s. 3). Dış-ses tekniğindeki çeviri kalitesinin düşüklüğünün yanı sıra film karakterinin sesi ile çevirmenin sesinin karıştığı çift-ses durumu bu çeviri tekniğinin en büyük dezavantajlarından olmuştur.

Film çevirisinin bir diğer türü olan ve genellikle ekranın alt kısmında yer alarak, film replikleriyle eşzamanlı ortaya çıkıp, kaybolan; basılı metin biçimindeki ve orijinal repliğin ana içeriklerini koruyarak hedef dile aktaran, kısaltılmış bir çeviri türü olarak tanımlayabileceğimiz film altyazı çevirisi ise, izleyicinin filmi izleme sırasında ekranın alt kısmında beliren metni replik ve görselle eşzamanlı olarak okuyabilmesi ve okuduklarını görseller ve ekrandaki eylemin gelişimi ile ilişkilendirmesi ile sınırlıdır. Fakat bununla birlikte film çevirisinin diğer türleri olan dublaj ve dış-ses tekniğine nazaran maliyeti daha az ve nispeten daha kısa bir sürede gerçekleştirilebilen bir çeviri türüdür. Bundan dolayı da olsa gerek, daha sonraki çevirilerde ve günümüzdeki film çevirilerinde de en çok tercih edilen film çevirisi türü olarak altyazı çevirisi karşımıza çıkmaktadır.

1. Bir Film Çeviri Türü Olarak Altyazı Çevirisi

"Altyazı/Subtitle" terimi; "sub" (Latince “sub” - alt), "bir şeyin altına veya bir şeyin yanına yerleştirmek" anlamına gelen önek ve "title" (Fransızca “titre” - başlık), "bir giriş yazısı veya açıklayıcı metin" anlamına gelen kökün birleşimiyle oluşan “sub” ve “title” şeklindeki iki biçimbirimden oluşmaktadır”. Genel olarak altyazılar ekranın alt kısmında bulunan ve iletimin sesini çoğaltan veya tamamlayan ve karakterlerin konuşmasını yansıtan metinlerdir (Grishina, 1994, s. 245; Ojegov, 1989, s. 401).

Altyazı çevirisi, ekranın alt tarafında, belli bir şekilde konumlandırılmış ve şekillendirilmiş bir yazılı metinle, konuşmacıların diyaloglarını, kaynak görseli izleyenlerin anlayacağı ancak erek izleyicinin anlamayacağı öğeleri ve işitsel düzgüde verilen bilgileri, erek dilde aktarmak olarak özetlenebilir (Okyayuz ve Kaya, 2016, s. 259). Dolayısıyla, altyazı çevirisi, başka bir ifadeyle, görsel-işitsel çeviri, dil ve “iletişimsel durum” dışındaki kısıtlamaların varlığı nedeniyle “kısıtlı” bir çeviridir (Kozulyayev, 2013, s. 375).

Görsel-işitsel çeviri türleri içinde altyazı çevirisi bilgi aktarımını en hızlı ve ekonomik biçimde karşılayan türdür. Diaz Cintas, bu bağlamda altyazı çevirisinin en çok tercih edilen çeviri yöntemi olduğunu ifade etmektedir (2013, s. 119-132).

Grishina’ya (2019) dayanarak çıkardığımız sonuca göre, altyazı çevirilerin özellikleri aşağıdaki şekilde olmalıdır:

1. Altyazıların uzunluğu iki satırı geçmemelidir, aksi takdirde yazı ile görsel üst-üste gelecektir. Yani yazı görseli kapatabilir.
2. Bir satırın uzunluğu 40 karakterden fazla olmamalıdır zira bir kişinin daha fazla karakter okuyabilmesi için zamanı yoktur. Bu konuda Oğuz (2017, s. 279), altyazı çevirmeninin, çoğu zaman izleyicinin okuduğu ve algıladığı tempoyu dikkate alarak metni çeviri dilinde kısaltmak ve özetlemek zorunda kaldığından, aksi takdirde, metni okumaya devam edemeyen izleyicinin tatmin seviyesinin düşeceğinden bahseder.
3. Altyazılar film karakterinin konuşmasıyla eşzamanlı olarak başlayıp, eşzamanlı olarak kaybolmalıdır. Yani yazı, filmdeki ses dalgası boyutundan az ya da çok olamaz. Eğer dalga boyutunu geçecekse okunabilecek makul sürede ekranda kalmalıdır. Bu özellik, bazı altyazı (SRT) programları sayesinde saniyelik olarak eşzamanlı olarak eşitlenebilir. Öte yandan, çeviri dilinde altyazı oluşturma sürecinde yukarıda belirtilen kısıtlamalar dikkate alınmazsa, eşzamanlılık sorunları ortaya çıkar.
4. Altyazıda tonlama açısından önem arz eden kelimeler italik (yatay) yazı şekliyle belirtilmelidir. Bunun yanı sıra ünlem, soru işareti, üç nokta vb. gibi noktalama işaretlerinin de doğru bir şekilde kullanılması de repliğin doğru algılanması için son derece önemlidir.
5. Üst-üste binen seslerde sadece ön plana çıkan seslere önem verilir ve arka plandaki gürültü veyahut şarkı vb. gibi bilgilerin çevrilmeden bırakılabilmesi de söz konusudur.

Oğuz’un (2017, s.288) da belirttiği gibi, görsel-işitsel çeviri yöntemi olarak altyazıların temel amacı, izleyicinin altyazıları hızlı bir şekilde okuyarak içeriği kolayca anlamasını sağlamaktır. Çevirmenler, izleyicilerin altyazıları okumadan bile filmi anlayabilecekleri izlenimini edinmelerini sağlamaktan sorumludur. Çevirmenin görevi yalnızca çeviriyle sınırlı değildir çünkü çevirmen yalnızca altyazıların tahsis sürecini (diyalogların zaman işleyişi) düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda izleyicinin film ile altyazılar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle filmde uzaklaşmamasını sağlamalıdır (Oğuz, 2017, s. 288).

Günümüzde piyasaya sürülen görsel-işitsel ürün veyahut film çevirilerinin hepsi için kalitesinin istenilen seviyede olduğu pek söylenemez. Bu devasa miktardaki görsel-işitsel üretimin çevirisindeki kalite yetersizliği, Matasov’a (2009, s. 3) göre başlıca üç nedene dayanmaktadır:

- Çeviri için tanınan sürenin kısalığı;
- Çevirmenlere ödenen ücretlerin düşüklüğü;
- Mesleki yetersizlik

Bunlardan ilk iki faktör teknik ve ahlâki bir düzen sorunu iken, üçüncüsü doğrudan gelecekteki uzmanların meslekî eğitimi ile ilgilidir. Bu yüzden meslek yüksekokulları, üniversite gibi eğitim

kurumlarının ilgili bölümlerinde görsel-işitsel medya çeviri yöntemlerinin uygulamalı olarak öğretilmesine önem verilmelidir.

Günümüzde Kırgızistan medya pazarında gişede hâsılat rekorları kıran yabancı medya ürünlerinden Rus filmleri ve Hollywood filmlerinin yanı sıra son zamanlarda, özellikle de Rusya ve Orta Asya ülkelerinde izlenme rekoru kıran “Muhteşem Yüzyıl” dizisinin etkisiyle Türkiye dizileri başı çekmektedir. Bu görsel-işitsel ürünlerin çevirilerinde dış-ses, dublaj ve altyazı çevirisi gibi üç çeşit çeviri tekniğine de rastlamak mümkünken en çok tercih edilenin yine altyazı çeviri tekniği olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız “Ceviz Ağacı” filmi başta olmak üzere Kırgız Türkçesine çevrilmiş filmlerin de büyük çoğunluğunu hem ekonomik olması hem de zaman açısından da çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilmiş olması sebebiyle altyazı tekniğiyle çevrilmiş filmler oluşturmaktadır.

2. “Ceviz Ağacı” Filminin Altyazı Çevirisinde Karşılaşılan Zorluklar

Sinema, kendine has karmaşık bir dili olan görsel-işitsel bir sanattır. Çeviriyi oluşturacak metin ise sinema sanatını oluşturan bileşenlerden yalnızca biridir. Bir süreç olarak film çevirisi, orijinal düzenleme sayfalarının içeriğinin edebi diller arası işlenmesinden, ardından çevrilmiş metnin ritmik düzenlemesinden ve dublajından veya altyazılar biçiminde video dizisine eklenmesinden oluşur. Film altyazı çevirisini diğer çeviri türlerinden ayıran en önemli özelliği, çevirinin aslına uygunluk derecesi ve yeterliliğinin yanı sıra teknik olarak beyazperdeye aktarılabilmesidir. Bununla birlikte bir filmin altyazı çevirisi yapılırken sadece orijinal metin öğelerinin çevirisi değil, aynı zamanda hedef kitlenin kültürüne uyarılama, bir dilden ve kültürel koddan diğerine geçiş de yapılır (Anisimov vd., 2019, s.437). Yazılı çevirinin özel bir türü olan film altyazı çevirisinin diğer çeviri türlerinden temel farkı, çevirmenin altyazı çevirinin başta altyazıların ekranda sunumu için teknik gereksinimler olmak üzere bir takım özelliklerini dikkate almak zorunda olmasıdır. Bununla birlikte, her film çevirisi, hedef dilde mevcut kültürel, dilsel, dinsel, psikolojik ve estetik birtakım alt bileşen olarak nitelendirebileceğimiz faktörlerden de etkilenir. Böylece kaynak dildeki temel mesaj çeviri gerekliliklerine bağlı olarak belirli özellikleri korumakla birlikte duruma göre birtakım değişime uğrayabilmektedir.

Çalışmamıza konu teşkil eden “Ceviz Ağacı” filminin dili olan Türkiye Türkçesi ile çevrilecek hedef dil olan Kırgız Türkçesi, aslında aynı dilin kolları, başka bir ifade ile Türk dilinin birer lehçesi olsalar da, bu lehçelerin söz varlığı birebir aynı niteliklere ve özelliklere sahip değildir. Kulamshaeva’nın da (2016) belirttiği gibi burada “her ne kadar kültürel açıdan birbirine çok yakın olan bu lehçelerin sözvarlıkları benzer görülse de derinlemesine incelendiğinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan birtakım anlamsal değişiklikler göze çarpmaktadır.” (2016, s. 89). İşte bu dil, din ve kültürel konulardaki benzerlik birçok yönden çeviride kolaylık sağlarken diğer yandan da kökteş kelimelerdeki birtakım anlam kaymaları veya kültürel unsurlardaki ya da cümle dışı unsurlardaki farklılıklar, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, çeviriyi zorlaştıran unsurlardır.

Aşağıda senaryosu ve yönetmenliği Fayzal Soysal’a ait “Ceviz Ağacı” filmine uyarlanan altyazının Türkiye Türkçesinden Kırgız Türkçesine çevirisinden kesitler verilerek film altyazısının çeviri aşamalarında dilsel, dinsel, kültürel ve teknik yönlerde karşılaşılan zorluklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Ceviz Ağacı Filminin Altyazı Çevirisinden Örnekler²

Sıra	Başlama/bitiş	Kaynak Dil (Türkiye Türkçesi)	Hedef Dil (Kırgız Türkçesi)
5	00:02:40,016 00:02:43,350	Sami amca, ne yapıyorsun sen.	Сами байке, эмне кылып жатасыз?

² Kaynak: Fayzal Soysal, *Ceviz Ağacı*, 2020, 1h 58m, https://www.imdb.com/title/tt11808250/?ref_=fn_al_tt_2

14	00:03:26,253 00:03:33,142	Ay.. Ay.. Git hadi! Pis! Hadi git! <i>Allah Allah!</i>	Ай-ай! Күш-күш! Балчыктын баарын ташыбай, ары тур! <i>Алда Кудай ай!</i>
42	00:05:33,205 00:05:35,509	Atı alan Üsküdar'ı geçti.	Жоо кеткен соң кылычыңды ташка чап.
50	00:06:03,433 00:06:07,830	Bak, gördün mü... Rahmet istedi... <i>Mekâni cennet olsun!</i>	Мына көрдүңбү... Алла Тааламын буюрганы... <i>Арты кайырлуу болсун!</i>
129	00:16:57,423 00:17:00,312	Bu yaptığına seni <i>pişman</i> <i>etmezsem, bana da erkek</i> <i>demesinler.</i>	Ушул кылганың үчүн сага күнүңдү <i>көрсөтпөсөм элеби, карап тур!</i>
162	00:21:18,490 00:21:20,180	<i>Allah'in cezası!</i>	<i>Каргыш тийгир..!</i>
177	00:23:25,987 00:23:29,121	<i>-Kolay gelsin, İsmet abi!</i>	<i>-Кудай колдосун, Исмет байке!</i>
200	00:27:32,105 00:27:34,351	<i>Allah, Allah... Uzattın ama...</i>	<i>Алда Кудайым ай,</i> <i>эмне эле чукулап жатасың.</i>
206	00:28:04,241 00:28:07,337	<i>Eski defterleri açıp, kendini de,</i> <i>beni de üzme!</i>	<i>Өткөндү чукуп, өзүңдү</i> <i>да, мени да кыйнаба.</i>
	00:28:09,645 00:28:12,835	<i>Baba olacak yaşa geldin... hâlâ</i> <i>neyin peşindesin?</i>	<i>Ата сакалы оозуңа бүттү!</i> <i>Дагы деле эмнени чукулап жүрөсүң?</i>
227	00:30:31,242 00:30:31,568	<i>Ha...</i>	<i>Aa bаса...</i>
236	00:31:52,199 00:31:54,551	<i>9u 10 geçe?</i>	<i>- 9дан 10 өткөндөй?</i>
265	00:36:05,866 00:36:08,616	Birinci bizim okuldan çıkarsa bir <i>yemek ısmarlarsınız</i> artık.	Эгер окуучубуз биринчи орунду ээлесе, мага бир <i>майлайт экенсиң</i> да э.

Tablo 1’de verdiğimiz örneklerde ilk sütunda SRT dosyasındaki altyazı sıra numaraları, ikinci sütunda altyazının başladığı ve bittiği zaman dilimi, üçüncü sütunda kaynak dildeki altyazı ve dördüncü sütunda hedef dildeki altyazı verilmiştir. Çeviride zorluk teşkil eden ifadeler ise tabloda italik olarak belirtilmiştir.

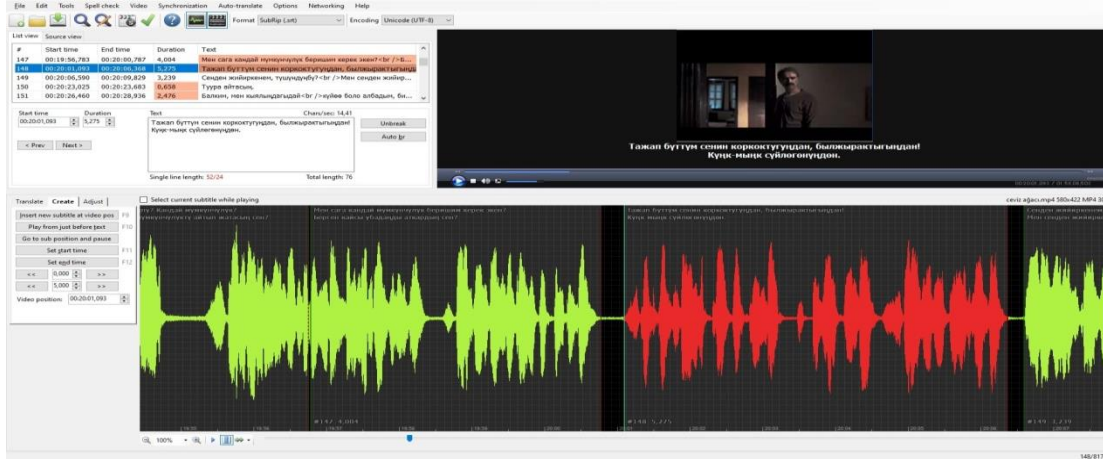
5 numaralı kesitte verilen “Sami amca, ne yapıyorsun sen.” cümlesi Kırgız Türkçesine “Сами байке, эмне кылып жатасыз?” (Sami bayke, emne kılıp catasız?) şeklinde çevrilmiştir. Burada Türkiye

Türkçesindeki 2. tekil şahıs eki “-sun” şeklinde verilirken Kırgız Türkçesinde 2. tekil şahıs ekinin saygı formu olan “-sız” ekiyle karşılandığı görülmektedir. Kırgız Türklerinde yaşça büyük olan kişilere “sen” şeklinde hitap edilmesi kültürel açıdan kabul edilemeyecek bir davranış biçimi olduğundan çeviride kültürel “yerleştirme” yöntemine başvurulmuş ve “sız” şeklinde çevrilmiştir. Başka bir ifadeyle, burada kültürel farklılığın dilbilgisel yansımaları karşılaşılmaktadır.

Bir diğer kültürel “yerleştirme” örneği 42 numaralı kesitteki atasözünde de görülmektedir. Bir yer adı olan “Üsküdar” Kırgız Türkleri tarafından yeterince anlaşılamayacağı düşünüldüğünden “yerleştirme” yöntemine başvurulmuş, söz konusu durum için bu atasözünün kullanıldığı durumu Kırgız Türkçesinde en iyi şekilde özetleyecek olan bir atasözü yerleştirilmiştir.

Bunların dışında dini anlam içeren alkış, kargış ifadeleri de çevrilmesi zor olan bir diğer konudur. Tablo 1’de yer alan 14 numaralı kesitteki “Allah Allah” şeklindeki şaşkınlık içeren ikilemenin Kırgız Türkçesinde aynı şekilde karşılığı bulunmadığından “Alda Kuday ay” şeklinde çevrilirken; aynı şekilde 162 numaralı kesitteki bir kargış ifadesi olan “Allah’ın cezası” ifadesi, “yerleştirme” yöntemiyle Kırgız Türkçesinde “kargış tiygir” şeklindeki kargıma ifadesinde karşılığını bulmuştur. Altyazılarda çevrilmesi zor olan ifadelerde genellikle “yerleştirme” yöntemi kullanılırken, 236 numaralı kesitteki “-9u 10 geçe?” → “-9дан 10 өткөндөй?” repliğinde görüldüğü gibi, yer yer “yabancılaştırma” yöntemine başvurulduğu da görülmektedir.

Altyazı çevirisinin en önemli özelliklerinden biri, yukarıda da belirttiğimiz üzere, kısa ve kaynak dildeki repliğin özeti şeklinde olmasıdır. “Ceviz Ağacı” filminin çevirisinde de altyazılar bu kurala uygun olarak, en fazla iki satır olacak ve her satırda 35 karakteri geçmeyecek şekilde kesitlere ayrılmıştır. Teknik açıdan bu kurallara her ne kadar sadık kalarak hazırlanmaya çalışılsa da replikleri anlam kaybına uğratmadan teknik kurallara bağlı şekilde kesitlere ayırmanın pek mümkün olmadığı durumlarla da karşılaşmıştır. Bunun genellikle orijinal replikteki kelime veya karakter sayısı ile çeviri replikteki kelime veya karakter sayısının uyuşmadığı durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür durumlarda, aşağıdaki ekran görüntüsü alınarak verilen 148 numaralı kesitte görüldüğü gibi, SRT programı kırmızı renge dönüşerek uyarı vermektedir.

Şekil 1. Ceviz Ağacı Filminin SRT Programı Aracılığıyla Yapılan Altyazı Çevirisinden Bir Kesit

Aktaş-Oğuz’un da belirttiği gibi, altyazıyı düzenlerken altyazının iki satırı aşmaması ve boşluklar dâhil olmak üzere her bir satır için 35 karakterlik bir yazı alanının olmasına dikkat etmek; bir başka deyişle, filmde ya da dizide geçen konuşmayı altyazıda daracık bir alana sığdırmak ve uzun ifadelerde cümlelerin “anlaşılır” olmaktan çıkmasının önüne geçmek gerekmektedir (2014, s. 12). Ancak, Şekil 1’de görüldüğü gibi, bu kurala uymak bazı durumlarda pek mümkün olmamakta ve çeviride birtakım zorlukları meydana getirmektedir. Söz konusu zorlukların, aynı dilin iki farklı lehçesinin her ne kadar kökteş dil olsa da kültürel ve dilsel açıdan geçirdikleri farklılıklardan kaynaklandığı görülmektedir.

Sonuç

Sinemanın doğuşundan bu yana sinematografinin gelişmesiyle neredeyse eşzamanlı olarak, film çevirisine ve bu tür çevirilerin kuramsal açıdan ele alınmasına ihtiyaç duyulmuş, böylece film çevirisi sorunları, çeviribilim, dilbilimi dâhil olmak üzere bilimin çeşitli alanlarındaki araştırmacıları meşgul etmiştir. Filmin metni, görsel-işitsel bir bütün olarak filmin ayrılmaz bir parçası iken, altyazılar ise, orijinal metni çoğaltarak veya istenen dile çevirerek, yazılı biçimde ses parçasına eşlik eden görsel imgelerdir. Burada film çevirmeninin ana görevi, orijinal filmin sanatsal ve estetik değerlerini izleyiciye aynı şekilde iletmek ve ayrıca hedef dilde tam anlamıyla bir edebi metin oluşturmaktır. Bu ana amaca ulaşmak için çevirmen, çevrilen metnin arka plan şarkıları, gürültülü ve üst-üste binen seslerdeki geri planda kalan konuşmalar vs. gibi bazı önemsiz gördüğü ayrıntılarını feda etme özgürlüğüne de sahiptir. Altyazı çevirmeninin ana görevi, filmdeki replikleri anlamsal ve estetik açılardan kayba uğratmadan, anlaşılır, kolay ve hızlı okunur bir kısa özetini sunmaktır.

Senaryosunu Fayzal Soysal'ın yazdığı ve aynı zamanda yönetmenliğini yaptığı “Ceviz Ağacı” filminin altyazısının çevirisinde de altyazı çeviri kurallarına mümkün mertebe sadık kalınarak çevrildiği, çeviride zorluk teşkil eden dilsel, dinsel, kültürel vb. içerikli ifadelerin aktarımında “yerleştirme” ve “yabancılaştırma” yöntemlerine başvurularak çözüm üretildiği saptanmıştır. Zira çevirmen görsel-işitsel materyalle çalışırken çeşitli çeviri dönüşümlerinden faydalanması gerekir ve bunlar izleyicinin bilgiyi daha iyi anlamasına olanak tanır. Altyazı çevirmeninin nihai amacı metni aslına sadık kalarak çevirirken aynı zamanda orijinal olarak hedef dilde oluşturulmuş izlenimi yaratmak olmalıdır. Bu hedefe ne kadar başarılı bir şekilde ulaşılabileceği, yalnızca çevirmenin becerilerine değil, aynı zamanda çeviride seçilen yaklaşıma da bağlıdır.

Sonuç olarak çevirinin özel bir türü olan film altyazı çevirisi, çevirmenden bir filmin genel estetik rengini korurken orijinal mesajın anlamını, çeviri dilinde kısa ve öz olarak oluşturma becerisini talep etmektedir. Bu da beraberinde mesleki yeterlilik gerektirmektedir. Bu yüzden meslek yüksekokulları, yüksekokullar veya fakülteler gibi eğitim kurumlarının ilgili bölümlerinde görsel-işitsel medya çeviri yöntemlerinin uygulamalı olarak öğretilmesine önem verilmelidir.

Kaynakça

- Aktaş, T. & Oğuz, D. (2014). Film Çevirisinde Altyazı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (13) , 3-16 . DOI: 10.9775/kausbed.2014.001
- Anisimov, V., Borisova, A. & Konson G. (2019). Lingvokulturnaya lokalizatsiya kinozagolovkov. *Vestnik Rossiyskogo universiteta drujbi narodov. Seriya: Lingvistika*. 2019. T. 23(2), 435-459. doi: 10.22363/2312-9182-2019-23-2-435-459.
- Díaz Cintas, J. & Remael, A. (2007). Audiovisual translation: subtitling (*Translation Practices Explained* 11). St. Jerome.
- Grishina, E. A. (1994). *Sovremennyy slovar' inostrannih slov*. Duet.
- Kozulyayev A.V. (2013). Audiovizualny polisemantičeskiy perevod kak osobaya forma perevodčeskoj deyatelnosti i osobennosti obučeniya dannomu vidu perevoda. *Sbornik konferentsiy. XVII Tsarskoselskiye čteniya. Materialı mejdunarodnoy naučnoy konferentsii. 23–24 aprel'. 2013 g. Tom I. Pod obščey redaktsii prof. V.N. Skvortsova. 17(1). 374-381*
- Kulamshaeva, B. (2016). *Toplumdilbilim Işığında Kırgızların Dili ve Kültürü*. Kriter Yayınevi.
- Matasov, R.A. (2008). İstoriya kino/video perevoda. İstoriya perevoda i perevodčeskih uçeniy. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 22. Teoriya perevoda. (3). 3-27*

- Matasov, R. A. (2009). *Perevod kino/video materialov: lingvokulturoloğičeskiye i didaktičeskiye aspekti*. Dissertatsiya kandidata filoloğičeskih nauk, Moskva.
- Oğuz, D. (2017). Altyazı Çevirisinde Bir Kısıtlama: Senkron. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(7), 275-290, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11453>
- Ojegov S.İ. (1989). *Slovar' russkogo yazıka*. Russkiy yazık.
- Okyayuz, Ş. & Kaya, M. (2016). Altyazı Çevirisi Eğitimi İin Bir Model Önerisi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(2), 257-275. <https://dx.doi.org/10.18298/ijlet.601>.
- Rundle, C. (Ed.). (2021). *The Routledge Handbook of Translation History* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315640129>
- Soysal, F. (2020). *Ceviz Ağacı*, 1h 58m, <https://www.imdb.com/title/tt11808250/>
- Yegorova T.A. (2019). Subtitrovaniye i dublyaj. Opredeleniye, sravneniye metodik. Plyusı i minusı. *Vestnik Nauki i Obrazovaniya*, № 3(57). ast' 1. 46-50.
- Weinberg H.G. (1947). The Language Barrier. *Hollywood Quarterly*. 2(4), 333–337. <https://doi.org/10.2307/1209528>

Rusça Edebi Eserlerde Özel İsimlerin Türkçeye Çevirisi: M. Bulgakov'un *Usta İle Margarita* Adlı Eseri Örneğinde Özel İsimlerin Aktarımı

Firengiz Paşayeva Yunus¹, Yalçın Yunus²

Öz

Çalışmamızda edebi çevirinin genel özellikleri incelenmekte, Rusça edebi eserlerde özel isimlerin Türkçeye aktarılmasına dair temel yöntemler, Rus yazar M. A. Bulgakov'un (1891-1940) ünlü eseri *Usta ile Margarita*'nın Türkçe çevirisi örneğinde irdelenmektedir. Edebi eserlerde özel isimlerin çevirisi, araştırmacılar tarafından tartışılmalı bir konu olmasının yanı sıra, çevirmenler açısından zorlayıcı bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebi eserlerin başlıca hedefi insandır, mekân betimlemeleri insanın niteliklerini ortaya çıkarmakta yardımcı unsurlardır. Karakterin kendine has özelliklerinin yansıtılmasında özel isimler önemli bir yere sahiptir. Yazar, karakterleri için itinayla isim seçimi yapar ve böylece özel isimler, karakterler ve okur arasında bir iletişimin başlamasına neden olur. Özel isimler, kişiler ve kültürler arası iletişimde, dil engelini aşma konusunda temel bir noktadır. Buna ek olarak özel isimler, kaynak dil ortamında anlamsal açıdan karmaşık bir yapıya, kendine has etimolojik ve biçimsel özelliklere sahiptir. Yazarın düşüncelerini iletmede bir araç görevi gören özel isimler, milli değerleri, toplumsal ve tarihsel özellikleri de yansıtır. Bir karakterin ayırt edici özelliklerini aktarmak için isimden daha iyi bir araç düşünülemez. Karaktere verilen isimler ve soy isimler, karakterlerin özelliklerini yansıtan bir ayna mahiyetindedir. Yazar, yarattığı karakterlere verdiği isimleri, metnin içeriğinde kendini ortaya çıkaran zengin ve çeşitli çağrışımsal bağlarla donatır. Özel isimler, diğer dil öğeleri gibi durağan değildir. Çeşitli dilbilgisel yapılarda, farklı işlevlerde, farklı amaçlarda kullanılarak her seferinde değişime maruz kalır. Her çevirmen edebi metinde yer alan özel isimleri çevirirken, söz konusu somut durum için uygun gördüğü çeviri yöntemini kullanır. İncelememizin konusunu M. Bulgakov'un *Usta ile Margarita* romanının Türkçe çevirisinde yer alan özel isimler oluşturmaktadır. Rusçadan Türkçeye çeviri sürecinde özel isimlerin aktarımı, çeviride zorlukların yanı sıra önemli birçok bilginin de kaybına neden olan farklılıklara sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Edebi eserlerde çeviri sorunları, özel isimler, M. Bulgakov, *Usta ile Margarita* romanı.

¹ Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Türkiye, e-mail: firanqiz@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9287-3022.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Türkiye, e-mail: yalchin_y@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2003-9485.

Translation Problems of Proper Nouns in Literary Works: The Case of *The Master and Margarita* by M. Bulgakov

Abstract

In this study, certain specific features of literary translation are examined with a focus on the basic techniques of translating proper nouns in the literary works taking the Turkish translation of M. Bulgakov's famous work *The Master and Margarita* as an example. Translation of proper nouns in literary works is a challenging issue. In any literary work, the proper names of the characters have an important place. The target of the literary work is human and all other nature and object descriptions aim to reveal human qualities. For this reason, the author tries to choose names for characters with special care. From the moment the names are determined, people begin to communicate with each other. Proper names become an essential element in interpersonal and cross-cultural communication and help overcome language barriers. However, proper nouns have a semantically complex structure and unique etymological and stylistic features in their specific language environments. Proper names also reflect national, social and historical characteristics, as well as being a means of conveying the thoughts of the author. There is no better tool than the name to convey the distinctive features of a character. However, during the emergence of character traits in the content of the text, the function of character traits is clearly understood from names and surnames. The author equips the name with rich and varied associations in a text. Proper names are not stable like the other language elements. In various grammatical structures, they are subject to change each time by being used in different functions and for different purposes. When translating proper nouns in the literary text, it is the right of every translator to use the translation method that she/he deems appropriate for the concrete situation in question. The subject of our study is to analyze the Turkish translations of the proper names in M. Bulgakov's novel titled *The Master and Margarita*. The noun string in Russian and Turkish have differences that might lead to the loss of signification on the part of the proper names as well as difficulties in translation.

Keywords: Translation problems in literary works, proper nouns, M. Bulgakov, the novel *The Master and Margarita*.

Rus yazar M. A. Bulgakov'un en bilinen eserlerinden biri olan *Usta ile Margarita*, XX. yüzyıl Rus edebiyatının özgün eserlerinin başında gelmektedir. Araştırmacı Utekhin'e göre, *Usta ile Margarita* "okuyucuyla sembollerin dilinde konuşur, kendi içinde iki farklı düzlemin sanatsal aşamasını; yüksek ve sıradan, ebedi ve geçici, mantıksal ve absürt, soyut ve somut tezahüründe birleştirir" (1979, s. 194).

Farklı dönemlerin eğilimlerini benimseyen Bulgakov'un eserinde yarattığı şiirsellik ve öngörülemezlik, ortaya koyduğu antroponimler, okuru şaşırtmaktadır. Eserin bilinen düzene ve planlara uymayışı, yazarın eşsiz hayal gücünün bir örneği niteliğindedir. Bulgakov'un şiir laboratuvarında isimler, sembolik bir renk kazanır. Sanatsal kavramın, sözel düzleminde öncü konuma sahip olan bu renkler, romanın ana/mikro temalarını açıklamaya ve motivasyonel yapısının tezahürüne katkıda bulunur. Bu bağlamda, modern çağda yazarın bir yansıması haline gelen eserin, "antroponimik sistemin niteliği" sorusunu gündeme getirmek önemlidir. İncelenen romanın antroponimik sistemi; eserin türü, ideolojisi, sanatsal içeriği, mekân ve zaman gibi faktörlere göre belirleyicilik kazanmaktadır.

Bu bağlamda, romanın tema ve tür bakımından farklılık gösteren bölümlerinde yazarın nominatif eylem özellikleri; Moskova (gerçekçi anlatım biçimi), İncil (tarihsel anlatım biçimi), Şeytan (metafizik/gerçek dışı anlatım biçimi) olarak tanımlanmaktadır. Moskova dünyasının onomastik yapısını inşa etmek için Bulgakov, dış görünüşler de dâhil olmak üzere, kahramanların isimleri ve soy isimleriyle denemeler yapmaktadır. Geleneksel Rus isimlendirme biçiminin ihlali temelinde oluşturulan soy ismi, yazarın adlandırma tercihlerinin tipik bir örneği haline gelir: Bure, Wolman, Julli, Dunchil, Kuftik, Meigel,

Cherdakchi, Quantum, Ariman. Sıra dışı bir isim ve sıradan bir soy isimden (baba adı) veya tam tersine sıradan bir isim ve sıra dışı bir soy isimden (baba adından) oluşan antroponim modelleri de dikkat çekmektedir: Adelfina Buzdyak, Aloisy Mogarych, Militsa Pokobatko, Ida Gerkulanovna Vors, Sergei Gerardovich Dunchil, Anna Frantsevna de Fougère ve diğerleri. Rusça ve yabancı dilin birleştirilerek sözcüksel olarak uyumsuz ve farklı materyallerin bir adlandırma içinde bütünleşmesi ile anlatıya kurgusallık, yapaylık ve tuhaflık etkisi verilmektedir. Alışılmadık isimler, absürtlüklerin bir belirtisi olarak, yazarın salt gerçeği keşfetme aşamasında ironik bakış açısını yansıtmaktadır. *Usta ile Margarita* romanının tarihi bölümleri, ana bölümlerden üslup olarak ayrılmaktadır. Araştırmacı Utekhin'in önermesine göre “[h]ecenin netliği ve ciddiyeti, Latin bakır sikkesi gibi kulağa ciddi ve tehditkâr geliyor” (1979, s. 3).

İncil (Kutsal Kitap) tarihi dünyada hüküm süren sade ve anlamsal olarak geniş edebi antroponimleri vurgular. Adlandırmanın netliği ve sadeliği, özellikle Sovyet yaşamının rengârenk sözlüğü ile karşılaştırıldığında açıkça hissedilir. Yeruşalim/Kudüs dünyasının onomastik yapısı, Tiberius, Valery Grat gibi tarihte var olan kişilerin isimleri, Dismas, Gestas gibi çeşitli edebi kaynaklardan referans gösterilen edebi antroponimler ve Yeshua Ha-Nozri, Var-Rabban gibi yazarın dünya kültüründeki ikonik kişilere dayanarak yarattığı değiştirilmiş isimlerle tanımlanmaktadır.

Ünlü tarihi kişilerin isimleri ve edebiyattan alınan isimler, tanımlanan dönemin kültürel eş anlamlıları ile ilişkilendirilir ve çalışma bağlamında kronotopik bir işlev görürler, zira belirli bir gerçek uzay-zaman sürekliliğine sabitlenir. Yazarın belirlediği içeriğe daralarak, tahvil edilen/dönüştürülen adlandırmalar, tarif edilen zamanın işaretleri olarak da algılanabilir; Judas Iscariot - Judas Iscariot - Carioth'tan Yahuda - Kerioth'tan Yahuda - Keriath'tan Yahuda - Kiriath'tan Yahuda; Barrabas - Jesus Barrabas - Bar - Rabban - Barraban - Bar-Rabban; Pilate - Pontium Pilatum - Pilate Pontius - Pilate Pontius Süvari Altın Mızrak. Bu tür isimler, bir yandan okuyucunun çağrışım arayışının alanını daraltır, ön varsayım çağrışımlarını yönlendirir, diğer yandan efsane, mit ile ilişkili olmadıkları için gerçek isimler olarak algılanmaktadır. Böylece değiştirilen isimler, daha önce bilinen algıyı dilsel anlamda tamamen yeni bir görüntüye dönüştürmektedir. Ancak orijinal kaynakla ortak bir bütünlükte yeniden anlamlandırılırlar.

Yeni formlar ve varyantların yanı sıra yeni anlamlar, okuyucunun imgeleminde yeni bir perspektif yaratarak orijinal varyanttan daha çekici ve anlaşılır bir hale gelmektedir. Değiştirilen isimlerin edebi metne yaygın olarak dahil edilmesi, dil dışı faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Dil dışı faktörler yazarın iletişimsel ve pragmatik tutumu, yazarın metinde yaratılan dünya modelinin gerçekliğiyle olan korelasyonu olarak açıklanabilir.

Cehennem dünyasının isim tercihleri, ikincil bir adlandırma çalışmasının; özü, belirli bir referansın adının bir başkasına uygulanması olan Antonomasia sonucu oluşmuştur. Yeniden yorumlama sürecinde yer alan antroponimler; edebi (Behemoth, Woland), mitolojik (Gella), dini (Abaddon), ve gerçek tarihsel (Vietan, Malyuta Skuratov) isimlere aittir. Bu isimler, karşıt metin veya tarihsel metinle ilişkili oldukları için bir nevi “kod” niteliği taşımaktadır. “Cehennem/Metafizik” karakterlerinin adları yapı ve içerik açısından eserin olay örgüsü içerisinde yer alan diğer adlardan farklıdır. Romanın gerçek dışı dünyası, yazarın dünya görüşü ve gerçeğe karşı olan tutumunun yaratıcı bir yansıması niteliğindedir. Bu nedenle yazar, metafizik dünyanın onomastik yapısını, kendi belirlediği unsurlara göre oluşturmaktadır. Şeytanların özelliği, dünya kültürünün farklı bağlamlarında cehennem tasvirinin gerçeklik imgesinin doğası ile doğrudan ilişkilidir.

Belirli yasalar ve varoluş kuralları ile dünyanın özel bir imajını yaratan yazar, edebiyatın gerçekliğine ikincil bir “gerçekçi” perspektif ile odaklanır. Önceki kültürün mitlerinde, olay örgülerinde ve imgelerinde kodlanan manevi deneyim, temel özelliği çağrışımsal, duygusal öznellik, anlamlı ikilik olan sanatsal dünyanın yaratıcı modellemesi için malzeme haline gelir. Böylelikle, *Usta ile Margarita* romanının onomastik yapısı tür, ideoloji, sanatsal yapısı, eserin tüm hikâyelerinin mekânsal ve zamansal unsurları tarafından belirlenmiş olur. Çok çeşitli isimlerden adların seçimi hem pragmatik hem de anlamlı faktörlere göre düzenlenmiştir. Bu faktörler; muhatabının bilgilendirici seviyesi, açıklanan olayın doğası, yazarın adlandırma nesnesine tutumu, tasvir edilen eserlerin doğası ve genel anlatı tarzı

gibi unsurlardır. Adlandırmanın niteliği, eserdeki karakter imgelerinin kompozisyonundan, onimlerin temelini etimolojik anlamından, ortaklıklarından ve ulusal, kültürel çağrışımlardan etkilenir.

Bazen bir sanat eseri hayatımızı değiştirir ve eseri okuduktan sonra eskisi gibi düşünmek, eskisi gibi yaşamak olası değildir. Bu tür eserlerin arasına *Usta ile Margarita* romanını da dâhil etmek gerekir. İlk cümleden itibaren Usta, okuru dünyevi olanın metafizik/doğaüstü ile bulduğu, bir o kadar basit, bir o kadar da mizahi yaklaşımın kullanıldığı bilinmez bir dünyanın içine çeker ki okur hayretler içinde kalır. Roman, biçimsel olarak ele alındığında ve içindekiler tablosuna bakıldığında, romanın hicivsel bir yaklaşım sergilediği düşünülebilir; “Asla bilinmeyenlerle konuşmayın”, “Griboyedov’da bir sorun vardı”, “Şizofreni, söylendiği gibi”, “Horozun yüceliği” vb.

Ayrıca, romanın orijinalindeki ve Türkçe çevirisindeki isimlerin dikkate alınması gerekir. Orijinalinde ve çevirisinde nasıl verildiği, biçimlerinin neler olduğu, alt metin ve sembollerin rolü, karakter adlarının varyantlarla olan bağlantısı, romanın Türkçeye çevirisinde nelerin korunduğu ve nelerin kaybolduğu gibi unsurlar dikkat çekilecek noktaları teşkil eder. Büyük ustanın tesadüfi hiçbir şeyi yoktur, görünüşe göre hicivli bir öneme sahip olan astrolojik bilgilerin dahi bir açıklaması vardır.

Berlioz, Woland'a, onun ölümünü tahmin edip edemeyeceğini sorar, yabancı ise "Memnuniyetle" diye cevaplamaktadır. Berlioz'u sanki ona bir takım elbise dikmek üzereymiş gibi gözleriyle süzdü, dişlerinin arasından “Bir, iki ... ikinci evde Merkür ... ay gitti ... altı, talihsizlik ... akşam yedi ...” gibi bir şeyler mırıldandı ve yüksek sesle ve sevinçle şöyle dedi: "Başınızı kesecekler!" (Bulgakov, 2009, s. 17).

Romanın önceki baskılarında yazar, Berlioz'un ölümüyle alakalı bir astrolojik tahminde bulunmaktadır, ancak son baskıda bu unsur kısaltılmıştır. Yani, kitap içerisinde neredeyse her küçük ayrıntı mantık içermektedir, hiçbir şey tesadüfi olarak gerçekleşmemektedir. Araştırmacı Florenskiy'in de belirttiği gibi yazarlar defalarca “isimlerin işlevi bir kalenin tonozunu sabitlemek gibi olduğunu dile getirdiler” (2000, s. 7).

Romanın Rusçadan Türkçeye ilk çevirisi olan Sabri Gürses'in *Usta ile Margarita* çevirisi, çalışmanın pratik dayanağını oluşturacaktır (Bulgakov, 2012). Çalışmada, *Usta ile Margarita* romanının ilk bölümünde bu dünyayı bizlere açan karakterlerin adlarını incelenecektir. Bu kişiler, Massolit üyesi ve yazar olan M. A. Berlioz ile din karşıtı şair Evsiz İvan Nikolayeviç'tir.

Ateist karakter Berlioz romanın başında ve Woland'ın da bulunduğu, başının bir kâse olarak kullanıldığı yerde şölen sırasında olmak üzere iki kez ortaya çıkar. Romanın ilerleyen kısımlarında pek görünmese de dairesinden sıkça söz edilir ve “kötü bir daire” imajı yansıtılır. Massolit başkanının prototipi kimdir? İlginç bir şekilde, Massolit başkanının soyadı, sürekli karıştırıldığı büyük besteci Berlioz'un soyadıyla çakışmaktadır. Roman, aynı zamanda büyük besteci ile de sık sık karıştırılan Stravinsky karakterini de içerir. Elbette Usta'nın temel fikrini sembolize eden bu bestecilerin isimlerinin kullanımı tesadüfi değildir. Genellikle, Berlioz'un prototipinin Sovyet şairi Fakir Demyan olduğuna inanılır. Ayrıca, Fakir Demyan ve Berlioz'un dış görünüşleri de birbirlerine benzer. Buna ek olarak Fakir Demyan'ın “Yeni Ahit”in yazarı olduğu da bilinir. Romanda Berlioz, Evsiz'i tarih ve din hakkında derin bilgiler referans göstererek, İsa'nın hiç var olmadığını yazmaya ikna etmeye çalışmaktadır. Bu, Pravda gazetesinden Demyan Bedny'nin şiirleri, yermeli fıkraları ve makaleleri ile kupürleri içeren Bulgakov arşivi tarafından doğrulanmaktadır. Ayrıca, proleter şairin asıl adı, Yefim Alekseevich Pridvorov'dur ve tam anlamıyla Stalin ile aynı düşünce yapısına sahiptir. Berlioz'un bir başka gerçek prototipi L. L. Averbach'dır. Bulgakov'un yarattığı her detayın önemi yine çarpıcı bir rol oynamaktadır. Woland, Berlioz ve Evsiz'e, hangi marka sigarayı istediklerini sorar. Bildiğimiz gibi, Gothe'nin *Faust* romanı ile *Usta ile Margarita* arasında birçok benzerlik bulunur. Benzer bir kıyas Averbach'ın *Faust* eseriyle de yapılabilir. Mephistopheles bir şarap seçmeyi önerir ve bunun doğrultusunda her dilek gerçekleşir. Ayrıca soyadlarının benzerliği de açıktır: Averbakh ve Auerbakh. Gerçek Averbakh, Bulgakov'un romanında Berlioz ve saldırgan eleştirmen Latunski'nin prototipi olmuştur.

İvan Nikolayeviç Ponirev'in takma adının çevrilmesi Rus antroponimlerinin taşıdığı çok önemli duygusal bütünlüğü az da olsa kayba uğrattığı düşünülmektedir. Rusçadaki ismin her formunun arkasında, doğası ve etkileşimi hakkında bir gizem olarak kalırken, çok çeşitli işlevler gölgelenmektedir.

Araştırmacı Vezhbitskaya'ya göre “diller arası karşılaştırmalar söz konusu olduğunda, bu tür etiketlerin bir analiz aracı olarak yetersizliği daha da belirginleşmektedir” (1996, s. 89). Takma adı “Evsiz” olarak çevrilirken, Rus soyadının bir sıfat biçimindeki olağandışı biçimi kaybolur; bu, Bulgakov'un romanının tarihsel zamanı bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Soyadı, ayrıca Komsomol şairi A. İ. Bezymenski'nin takma adı olan kahramanın prototipini de işaret etmektedir. İsimsiz* yerini Evsiz'in alması tesadüf değildir. Ev teması, M. Bulgakov'un eserlerinde önemli bir sembolik rol oynamaktadır. “Evsiz” tanımı Bulgakov'da “köksüz” kavramıyla aynıdır. Karakterin adı “Yahya (Иоанн Креститель)” adını yansıtmaktadır.

Annuşka ilk bölümde görünen son isimdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Rus dilindeki antroponimlerin, uygun yorumlar eklenmeden Türkçeye aktarılması, formların ve soneklerin oluşumlarında, anlam zenginliğinin ve duygusalılığının ölçüsünü şaibeli bırakmaktadır. Türkçe çevirisinde “Annuşka ayçiçeğini aldı ve alır almaz da döktü. Bu yüzden toplantı yapılmayacak.” söylemiyle karşılaşmaktayız. Araştırma literatüründe Annuşka'nın gerçek bir prototipi olduğu bilinen bir gerçektir. İsmi bu varyantı ile “Annuşka zaten yağı döktü” ifadesi ortaya çıkmaktadır. Yani, çeviri aşamasında kaçınılması mümkün olmayan, çeviride kaybedilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu çalışmanın niteliği, *Usta ile Margarita* romanının ilk bölümündeki isimlere ve Türkçeye çevirisine odaklanmak, karakterlerin isimlerinin önemini ve vazgeçilmezliğini göstermektir. Romanın yaratılış aşamaları, yazarın tarihsel ve edebi kavramlarının gelişimi, araştırmacılar tarafından kullanılmak üzere yazarın eşi tarafından aktarılan arşiv verileri incelenerek kanıtlanabilir. El yazmaları ve metnin ilk varyantları ile çalışmak, sanatçının fikrine nüfuz etmeyi, gelişimini izlemeyi, meydana gelen değişikliklerin doğasını ve nedenini anlamayı, tam olarak böyle bir son baskıya yol açan sebeplerin kavranmasını olanaklı kılmaktadır. Araştırmacılar çoğu zaman yazarın yaratıcı laboratuvarının temellerinin ilk taslak kayıtlarına yansıtıldığı gerçeğini hesaba katmazlar ve sadece karmaşık bir analiz, onlara edebi bir eser yaratmanın belirli kalıplarını vurgulamayı mümkün kılar. Romanın farklı editörlerinin antroponimik materyalinin araştırılması, Bulgakov'un dil becerisinin özelliklerini ortaya çıkaracak, sadece yazarın yaratıcı süreci hakkında değil, aynı zamanda eserin kendisi hakkında da bilgiyi artıracaktır.

Usta ile Margarita romanının farklı editörlerinin metinlerinde yer alan sanatsal antroponimikonun analizi ilgi görmektedir çünkü yazarın isim yaratım kalıplarını temel alarak tanımlamak, hem bireysel çalışmanın hem de yazarın tüm yaratıcı mirasının tarihsel, felsefi ve kültürel içeriğini anlama yolunda bir adımdır. Farklı zaman dilimleriyle ilgili mevcut baskılar bağlamında uygun isimlerin incelenmesi, bir yandan isim tipolojisini ve doğasını ortaya çıkaracak, öte yandan da Bulgakov'un yaratıcı faaliyetinin belirli dönemlerindeki isim yaratım süreçlerinin özelliklerini açığa çıkaracaktır. *Usta ile Margarita* romanının farklı baskılarındaki edebi isimlerin analizi, yazarın laboratuvarına girmeye ve eserin antroponimik alanının organizasyonunun iç yasalarını tanımlamaya imkân verir. Özel isimlerin araştırılması problemi, filoloji, dilbilim, tarih, coğrafya ve felsefe gibi çeşitli bilim dallarının odak noktasıdır. Yirminci yüzyılın başlarında, ismin felsefesi üzerine bir dizi temel çalışma ortaya çıkmıştır. (S. N. Bulgakov'un yazıları [1993], AF Losev [1982], P. A. Florensky'nin yazıları [2000a; 2000b] bu alanda yapılan önemli çalışmaların başında gelir). Daha sonra, yüzyılın ikinci yarısında, isimle ilgili sorunlara olan ilgi etkisini kaybetmez, aksine büyümeye devam eder. İsim olgusunu incelemeye adanmış ilk çalışmalar, yaratıcı düşünme sorununun karmaşıklığını ve belirsizliğini göstermiştir.

Son zamanlarda, duygusal semantik olarak adlandırılan soruların araştırılması büyük ilgi görmektedir. Dil öznel düşünceyi yansıtır. Konuşmada ve kurguda duygusal insan faktörü, giderek daha fazla araştırma konusu haline gelmektedir. Yazarın kişiliğinin öznel faktörü, fikirleri, tüm çalışmaya nüfuz eder. Bu özellikle, karakterlerin görüntüleri ve sanatsal metnin isim yaratımı için geçerlidir.

Bulgakov'un romanı *Usta ile Margarita*, isimlerin sembolizmini incelemek için zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Romanın taslak el yazmaları, ilk baskılar, yazarın edebi isimlerin yaratılmasına yönelik ilkelerini ve yaklaşımlarını belirlemeye imkân verir. Bulgakov, toplumsal tarih, din, mitoloji gibi alanlarda uzmandır. Romanda, sanatsal bir alan yaratarak anlatımın ayrılmaz bir unsuru haline gelen isimleri tanıtmaya çalışır. Yazarın, çağının kültürü hakkında bilgi taşıyan “tarihi hafızası” olan isimleri tercih etmesi dikkate değerdir.

Bulgakov'un seçtiği isimler, ideolojik ve sanatsal bir planın ifadesine hizmet eder. Örneğin, Usta bir isim ya da soyadı değildir - yaratıcılık ruhunun bir sembolüdür. Stepan Lykhodeev, Nikanor İvanoviç Yalınayak, Georges Bengalskiy gibi isimler, yazarın modern dünyanın yalanlarını ve çirkinliğini gösterme amacına hizmet eder. Ayrıca romanda kökeni yazarın biyografisiyle ilişkili isimler de vardır. Örneğin, Ivan Evsiz, Bulgakov'un çağdaşları çeşitli şairlerin sembolik bir yansıması olarak algılanır.

“Tarihi bir hafızaya”, belirli bir anlamsal ses bütünlüğüne sahip olan isimler, belirli imgelerle ilişkilendirilir. İsmi sembolizmi, karakterleri birbirine bağlayan ve yazarın ideolojik ve sanatsal planını ortaya çıkaran motifler yaratır. Bulgakov, isim yaratım sistemini canlı bir sembolik alt metinle derin anlamlarla dolu olarak yaratır. Romanın başkahramanının isminin kökeni, evrimi, edebiyat ve folklor geleneklerini izlemek gerekmektedir. Usta, yolda bir romantizm gibi inşa edilmiş, aynı anda tesadüfen aynı yerde mahsur kalmış, yolda birbirlerine dönen bir dizi insanın toplanması gibi inşa edilmiştir. Yazarın ana hikâyesi, hikâyenin bahsi geçen karakterlerinden biri ile bir yabancı arasındaki toplantıların ve konuşmaların bölümlerinden ibarettir: roman, okuyucunun önünde bir dizi görüngü olarak ortaya çıkar. Bu roman, Gogol'un *Ölü Canlar* eserine benzemektedir: Her iki roman da sanki insana dair olguları kendisine sunan diğer kahraman tarafından geçmiş bir eylem üzerine inşa edilmiş gibi, sanki ölü olsun ya da olmasın, diriltme şansına sahip olup olmadıklarına dair bir sınav yapıyorlarmış gibi kurgulanmıştır. *Usta ile Margarita* romanı, A. N. Radişçev'in *Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk* eseri ile de uyumludur, ancak Bulgakov'un karakterlerin isimlerinin varlığının veya yokluğunun anlamını doldurması bakımından farklı olduğu görülmektedir. Bütün bu canavarlara, dolandırıcılara ve ruh eşlerine Radişçev, içlerinde insan unvanına layık bir şey görmeden kendi isimlerini vermez.

Bulgakov'un romanında her şey tam tersi biçimdedir: isimlerin kasırgası, başlıkta belirtilen ve on üçüncü bölümde romanda yer alan ana karakterin isimsizliğine karşı çıkar, isimlerin bir tür isyanı, ustanın yalnız bir figürü olması zeminine karşı çıkar. İsimsizlik, ifade edici bir detaydır (Mikhailov, 1966, s. 62). Romandaki kahramanın isimsizliği, karakterlerin sayısız isimlendirilmesine karşı varoluşunun gerçeğiyle, romandaki diğer isimlerden daha çarpıcı bir özellik haline gelir. Araştırmacılar L. V. Belaya ve Yu. V. Kondakova tarafından, romanın ilk kelimesi olan ana karakterin adı bir isim sembolü olarak görülür (Belaya, 1990, s. 109; Kondakova, 2001, s. 156). Usta'nın geleneksel anlamda kişisel bir adı yoktur. Üzerinde durulması gereken bir nokta olarak, araştırmacılar *Usta ile Margarita* romanıyla ilgili çalışmalarında usta kelimesini kişisel bir isim olarak alır ve büyük harfle yazar, romanın kaynak metninde ise kendi isimlerine özgü yazım normlarına uyulur. Bulgakov'un yazım kurallarını ihmal etmesine izin vermesi olası değildir. “Roman bağlamında usta kelimesi, sanatsal konuşmada antroponimlerin dilsel statüsünün tüm parametrelerine yanıt verir; özü, isim yaratım, bireyselleştirmenin (tanımlamanın), işlevleri ayırt etmenin birleşiminden oluşur” (Belaya, 1990 s. 108 - 109). F.R. Balonov'a göre, "Bulgakov, romanın metninde asla usta kelimesini büyük harfle yazmaz (bu kelimenin cümlelerin başladığı zamanları saymazsak)" (Balonov: 2000 s. 271). Görünüşe göre, büyük harfle yazılırken, bu kelimenin sadece sahte, gösterişli bir ses (M. Gorky'ye göre "gururla kulağa hoş gelen" bir kişi gibi) değil, aynı zamanda sahte semantik kazandığının farkındadır. Ana karakterin adı, metinde, mevcut anlamı pekiştiren, ortak bir isim olarak resmileştirilmiştir. Uzun zamandan beri ilk kez Rusya'da bu şekilde olağanüstü, işinde usta, içinde yüksek zekâyâ ve beceriye ulaşmış bir kişi böyle adlandırılmıştır. Romanın sayfalarında, Usta'nın imgesinde, kimseyi zorla ikna etmeye çalışmayan, kibirden uzak ve genel olarak tanıma ihtiyacı olmayan gerçek bir sanatçı gözler önüne serilir. Böylece çalışma bağlamında kendi isminin içsel biçimi ortaya çıkar, etimolojik anlamının "canlandırılması" gerçekleşir. Usta büyük harfle yazılmıştır, bu ya da bu çevredeki takma ad gibi isimlendirme, ayırma, diğerlerinden farklılığı ifade eder. İsim küçük harfle yazılmıştır ve onun ismi, kahramanın ruhunda gizlenen güzelliklerin adı olarak görülür. Eğer usta ismi büyük harfle yazılmış olsaydı, bu ya da bu çevredeki takma ad gibi, isimlendirme, ayırma, diğerlerinden farklı olma gerçeğini ifade ederdi. İsim küçük harfle yazılmıştır ve onun haline gelen kelime, kahramanın ruhunda gizlenen güzelliklerin adı

olarak görülür. Bir insan ve bir adam, bir kadın, bir erkek, bir kraliçe var. O ise bir usta.

Usta, müjde hikâyesini doğru bir şekilde tahmin etmiştir ve romanında Pilatus hakkındaki her şeyi gerçekte olduğu gibi anlatmıştır. Zor zamanlarda usta, insanlardan gerçeği saklar, Kitez'ın suları bir zamanlar gizlendiği gibi kitabında kaybolur. Bölücüler gibi, yazar ve kahramanı başka bir inancı kabul etmek istemezler ve böylece gerçek okumalar insanlara ulaşır çünkü el yazmaları yanmaz. Usta, aynı zamanda bir öğretmendir. Öğrencisi Ivan'ı çağırır. Her insan bir diğeri için öğretmendir, insanla diğeri arasındaki her karşılaşma, içsel gelişime sahip olmaları koşuluyla her ikisini de yeniden doğurur. Volland'ın ortaya çıkışı, Evsiz Ivan'ın ruhunda bir kasırga yükselterek, tüm düşüncelerini tersine çevirir, ustanın ortaya çıkışında oluşan aklındaki darbeyi tamamlar. Bu kahramanın evriminin içsel mantığını belirleyen Ustayla yapılan toplantıdır, Berlioz'un korkunç ölümü - ve onların daha sonraki kavrayışları - bu kahramanın evriminin iç mantığını belirlemiştir.

P. A. Florensky, *İsimler* çalışmasında Büyük Fransız Devrimi döneminin kayda değer bir anekdotuna değinir. De Saint-Sir adında biri tutuklanmıştır. Hâkimlere soyadını söylediğinde öfkeyle şöyle derler: "Artık asillik yoktur!" Sonra kendisini Saint-Sir olarak tanıtır ve cevabın ardından "Batıl inanç ve kutsallık zamanı geçti, artık azizler yok" cevabını alır. Sonra talihsiz kişi, kendisine "Krallık düştü" diye duyduğu Majesteleri adını verir. Tutuklanan kişi, "[o] zaman soyadım yok, dolayısıyla yasaya tabi değilim" der ve serbest bırakılır. Floransalı Pavel şu sonuca varır: "İsmi son kaybı, toplumsal olarak her zaman sivil ve tarihi bir ölüm, tarihin ufkundan nihai kaybolma anlamına gelir" (Florensky, 1998, s. 492). Reddedilen usta ismini reddeder.

Bu çalışmada, edebi çevirinin özellikleri incelenmiş ve edebi metinde isimlerin çevrilmesinin temel yollarına ait özellikler verilmiştir. İsimleri uygun bir biçimde aktarmak zor bir görevdir. Edebi eserlerin başlıca hedefi insandır, mekân betimlemeleri insanın niteliklerini ortaya çıkarmakta yardımcı unsurlardır. Bu nedenle yazar, karakterlerin isimlerini çok dikkatli bir şekilde seçmektedir. Karakterler ve okur arasında bir iletişimin başlar ve isimler, kişilerarası ve kültürlerarası iletişimde referans noktaları haline gelir, dil engellerinin üstesinden gelmeye yardımcı olur. Ancak isimler kaynak dil ortamlarında karmaşık bir anlamsal yapıya, biçim ve etimolojinin benzersiz özelliklerine sahiptirler. Özel isimler, yazarın planının rehberleri olarak hareket eder, ulusal ve sosyo-tarihsel lezzeti ifade eder. Karakterin karakterizasyonunun isminden daha başarılı bir araç olduğunu hayal etmek zordur. Özellik işlevi adlandırma işlevi tarafından gizlenir, ancak bağlamsal olarak, görüntünün açıklanması sırasında adın veya soyadının karakterizasyonunu kendini açıklayıcıdır.

Edebi metin çevirisi, dilin işleyişinin özel bir alanıdır. Çevirmenin yaratıcılığını, edebi yeteneğe sahip olduğu varsayımına dayanır. Çevirmen birçok zorlukla karşı karşıya kalabilir. Edebi metinlerde sayısız konuşma izi ve figürü kullanılır, buna ek olarak, çeviride özel isimler ayrıca zorluk çıkaran unsurlardır. Özel isimler, dilin diğer unsurlarıyla birlikte durağan değildir: çeşitli dilbilgisel yapılarda, farklı işlevlerde, farklı biçimlerde kullanıldığında, neredeyse her seferinde bir dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm bağlamsal koşullara da bağlıdır. A. V. Superanskaya'nın belirttiği gibi, "yapının tek bir sanatsal dokusuna karışarak", özel isimler "çalışmanın ilk okunduğunda bazen erişilemeyen ek bilgilerini barındırmaktadır." (Superanskaya, 1973, s. 97). Çevirmen bu noktaları dikkate almalı, eserin görüntüsünü, görüntüleneyen eylem için güvenilir bir arka planı yapması hikâyeye gerçeklik verir. Her çevirmen özel isimleri bir edebi metinde çevirirken, belirli bir durumda kendisine en uygun görünen çeviri yöntemini kullanma eğilimindedir. Çeviri transkripsiyonu ve başka alfabeyle çevirme (transliterasyon), dilbilim izleme, leksik-semantik değiştirme gibi temel çeviri teknikleri türleri bulunmaktadır. Transkripsiyon ve harf çevirisi, kaynak metnin sözcüksel bir birimini, erek dilin harflerini kullanarak şeklini yeniden oluşturarak çevirme yoludur. Transkripsiyon sırasında yabancı bir kelimenin ses formu alınır ve çevrildiğinde grafik formu (harf bileşimi) yeniden üretilir.

Sözcüksel -semantik ikameler, anlamları orijinal birimlerle aynı olmayan, ancak belirli bir mantıksal dönüşüm türü kullanılarak türetilen çevrilebilir bir dilin birimlerini çevirerek orijinalin sözcüksel birimlerini çevirmenin bir yoludur. Çevirinin eşdeğerliği şu kriterlerle elde edilir: nesneye uygunluk, ismin bilgilendirici olması, ulusal rengin korunması, çağrışımsal arka planın korunması. Çevirileri eşleştirerek, bir isim aktarırken hangi tekniklerin denkleme ulaşmasına yardımcı olduğunu belirlemek mümkün olmuştur. Eğer onomastikler için, uygun isimlerin anlambilimini araştırmak biraz garip görünüyorsa, o zaman sanatsal çeviri teorisi için, anlambilimlerini incelemek ve imgelerin oluşumuna

katılımları özellikle ilgi çekicidir.

Çevirmenin özel isimleri aktarırken birçok faktörü dikkate alması gerektiği açıktır. İsimlerin bir tür şifre olduğu unutulmamalıdır. Bunlar tesadüf eseri seçilmemiştir; arkasında kişisel ipuçları, edebi imalarla, ulusal kültürün bütün katmanları gibi pek çok şey olan işaretlerdir. Çevirmen için ideal olan, yazarla birleşmedir. Fakat birleşme, arayış, beceriklilik, implantasyon ve kurgu gerektirir.

Kaynakça

- Agapova, S. (1993) *Realnie İmena Sobstvennie v Perevodah Hudojestvennih Tekstov*. (Na Materiale Serbohorvatskih Perevodov s Russkogo) // *Slavyanskaya Filologiya*. Sib. Vıp.7 125-135
- Ahmanov, O. S., (1962). *Nekotorie Voprosı Semantiki v Sovremennom Yazıkoznanii*. / Ahmanova O. S., Melçuk İ.A., Paduçeva E. V., Frumkina R. M. *O Toçnih Metodah İsledovaniya Yazıka*. M.
- Aksan, D. (1990) *Türkçenin Gücü*. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2000) *Her Yönüyle Dil*, Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara,
- Aksoy, B. (2002) *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. İstanbul: İmge Yayınları. Beaugrande.
- Akşit, G. (1994) *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Edebiyat.
- Aktaş, T. (1996) *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, Orsen Matbaacılık, Ankara.
- Aleksandrova, O., İ. (1973). *Neofitsialnie Liçnie İmena v Çastoy Perepiske i Dnevnikovih Zapisyah Kontsa XIX v. Naç. XX v.* // *Onomastika Povoljya: Mater. III konf. Po Onomastike Povojsya-Ufa*, s. 126-132
- Andreyeva, L., İ. (1977) *Semantika Literaturnogo Antroponima // Russkaya Onomastika*. Ryazan, s. 157-160.
- Bagirova E. P (1997) *Literaturnie Antroponomi Bibleyskoy Temi v Romane M.A. Bulgakova «Master u Margarita»*. // *Ekologiya Kulturi i Obrazovaniya: Filologiya, Filocoifiya, İstoriya. Tyumen.*, s. 25-31.
- Bagirova, E. P. (2011) *Poeticheskaya onomastika M.A. Bulgakova (na materiale antroponimii romana «Master i Margarita»)* / E. P. Bagirova. — *Tekst: neposredstvennyj // Sovremennaya filologiya : materialy I Mezhdunar. nauch. konf. (g. Ufa, aprel' 2011 g.)*. — Ufa : Leto., — S. 71-73. — URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/23/399/> (data obrashcheniya: 02.10.2022).
- Bagirova E. P., (2004) *Evolyutsiya Antroponomikona v Tekstah Raznih Redaktsiy Romana M. A. Bulgakova «Master i Margarita»*.” Avtoref. Dis. Kand. Nauk: 10.02.01. Tyumen., s. 3 - 16.
- Bagirova E. P. “Modifikatsiya Antroponomikona v Tekstah Raznih Redaktsiy Romana M. A. Bulgakova «Master i Margarita».”
<http://www.rusnauka.com/ONG/Philologia/9bagirova.htm>. 05.07.2014
- Bahtin, M. M. (2004) *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*. C. Soydemir (çev.), Metis: İstanbul.
- Bannikova İ. A. (1988) *O Stilistiçeskom Kontekste İmeni Sobstvennogo*.// *Aktualnie Problemi Yazıkovoy Nominatsii*. Saratov.
- Başkan, Ö. (1978) *Dilde Çeviri İşlemi*. Türk Dili: Aylık Dil ve Yazan Dergisi, Sayı 322, , Cilt XXXVIII, s. 27.
- Ballonov, F., R. (2000). *Literaturnye perekrestki i paralleli: L. Andreev i M. Bulgakov // Leonid Andreev: Materialy i issledovaniya*. M.
- Ballonov F. R. *Il'ya Il'f i Mihail Bulgakov v «Moskovskom Vavilone»* //Neva. 2001. № 10.

- Belaya A. V. *Leksiko-semanticheskie osobennosti antroponimiki M. A. Bulgakova*//Filologicheskie nauki. 1990. № 5.
- Bykov D. (2002) *Tri soblazna Mihaila Bulgakova*. Ogonyok. 19 maya <https://www.kommersant.ru/doc/2290236>
- Bulgakov M. (2009) *Romany*. M: Eksmo. 762 s
- Bulgakov, M. (2012) *Üstat ile Margarita*. 3 Baskı. Rusça aslından çeviren Sabri Gürses. İstanbul: Everest Yayınları.
- Cahangiri, Azar, H.A (2003) *Osobennosti Russkih Liçnih İmen s Natsionalno- Kulturnoy semantikoy*// Rus yaz. Za Rubejom. M., № 1.
- Cekson R. L (1976) *Vnesenie Prigovora Fedoru Pavloviçu Karamazovi*// Dostoyevski: Materialı i İssledovaniya. L.T. 2.
- Cekson R. L. (1991) *Problem Verı i Dobrodeteli v «Bratyah Karamazovih»*// Dostoyevski: Materialı i İssledovaniya. L., T. 9.
- Çakır, M. (1996) *Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri''*, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayıl, Bahar.
- Çehnuhina, İ. Ya. (1984) *Elementı Organizatsii Hudojestvennogo Prozaičeskogo Teksta*..Voronej: İzd-vo Voronejskogo Universiteta,.
- Dal' V. I. (1974) *Slovar' ZHivogo Velikorussskogo yazyka*. M..
- Efimov A. İ. (1961) *Stilistika Hudojestvennoy Reçi*. M.
- Ergin, M. (1988) *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ermaçenko M. N. (1970). *K Obşey Teorii İmen Sobstvennih*. Uç.Zap. Moskovskogo Gos. Ped. İnta İnostrannih Yazıkov İm. M. Tereza, T. 55.s. 24-37.
- Farafonova O. A. (2003) *Motivnaya Struktura Romana F.M Dostoyevskogo «Bratya Karamazovi»*, Dne. Kand. Filol. Nauk. Novosibirsk,.
- Fedorov A. İ. (1970) *Semantičeskaya Osnova Obrazovannih Sredstv Yazıka*. Novosibirsk.
- Fedorov A. V. (1969) *Osnovı Obşey Teorii Perevoda*. M.
- Florenskij P. (2000) *Imena*. M.: Mysl'.
- Galperin İlya Romanoviç, (1981)*Tekst Kak Obyekt Lingvističeskogo İssledovaniya*. M.
- Kondakova, YU, V. (1999). *Imena sobstvennye v proizvedeniyah N. V. Gogolya i M.A. Bulgakova* // *Russkij yazık i rusistika v sovremennom kul'turnom prostranstve*. Ekaterinburg,.
- Lihaçev (1993) *Kontseptosfera Russkogo Yazıka* // *İzvestiya Akademii Nauk: Seriya Yazıka Literaturı*, T.52, №1.
- Mihajlov V. N. (1954). *Rol' sobstvennyh imen v proizvedeniyah N. V. Gogolya*//RYASH.. №2.
- Mihajlov V. N. (1965) *Sobstvennye imena kak stilisticheskaya kategoriya v russkoj literature*. Luck,
- Mihajlov V. N. (1981). *Lingvisticheskij analiz onomasticheskoy leksiki v hudozhestvennoj rechi. Uchebnoe posobie*. Simferopol.
- Mihajlov V. N (1988) *O specifike literaturnoj onomastiki* // *Voprosy stilistiki. Stilistika hudozhestvennoj rechi. Mezhvuz. nauch. sb. Vyp. 22. Saratov*.
- Mihajlov V. N. (1991) *O slovoobrazovatel'noj strukture imeni sobstvennogo v sovremennom russkom yazıke* // *Izv. AN SSSR. Ser. lit. i yazık. T. 50. №5*.
- Nikonov V. A (2000). *Imya i obshchestvo*. M.

- Sarnov B. M. (1997) *Kazhdomu – po ego vere (o romane Mihaila Bulgakova «Master i Margarita»)*. V pomoshch' prepodavatelyam, starsheklassnikam i abiturientam. M.
- Superanskaya A. V. (1976) *Struktura imeni sobstvennogo*. M.
- Superanskaya A. V. (1973) *Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo*. M.
- Superanskaya A. V. (1977) *Imya i epoha (k postanovke problemy)* // Istoricheskaya onomastika. M.,
- Superanskaya A. V. (1978) *Appelyativ-onoma* // Imya naricatel'noe i sobstvennoe. M.
- Superanskaya A. V., Podol'skaya N. V., Vasil'eva N. V. (1982). *Obshchaya terminologiya: Voprosy teorii*. M.
- Superanskaya A. V., Staltmane V. E., Podol'skaya N. V., Sultanov A. X. (1986). *Teoriya i metodika onomasticheskikh issledovanij*. M.
- Superanskaya A. V. (1990) *Imya cherez veka i strany*. M.
- Superanskaya A. V. (1993) *Ot imeni k familii* // Nauka i zhizn'.. № 9.
- Superanskaya A. V. (1997) *Pyat' tysyach otricanij* // Russkaya rech'.. № 1.
- Superanskaya A. V. (2001) *Neoficial'nye formy russkih lichnyh imen* // Russkaya rech'.. № 1.
- Superanskaya A. V. (2002) *Evolyuciya teorii imeni sobstvennogo* // Russkaya rech'.. № 4.
- Teliya, V., (1977) *Vtoriçnaya Nominatsiya i ee Vidi* // Yazıkovaya Nominatsiy. Vidi Naimenovaniy. M., Nauka,. C. 129-221.
- Teliya, V., (1981) *Tipı Yazıkovıh Znaçeniy. Svyazannoe Znaçenie Slova v Yazıke*. M., Nauka,
- Utekhin N. P. (1979) *Istoricheskie grani vechnyh istin («Master i Margarita» M. Bulgakova)* // Sovremennyy sovetskij roman: filosofskie aspekty. M.
- Vardar, B. (1981) *Çeviri Konuşmaları, Yazka Çeviri*,
- Vezhbickaya A. (1996) *Yazyk. Kul'tura. Poznanie*. M.: Russkie slovari.
- Yablokov E. A. (2001) *Hudozhestvennyj mir Mihaila Bulgakova*. M.

Rusça Reklam Metinlerinin Dili ile İlgili Bazı Sorunlar ve Çözüm Yolları

Kamala Tahsin Kerimova¹

Öz

Modern toplumu reklamsız düşünmek mümkün değildir. Rusçadan başka dillere yapılan reklam çevirilerine dair çalışmalar son yıllarda gittikçe dikkat çekici bir konu haline gelmiştir. Reklam metinleri çağırışı yüksek ve çarpıcı kelimelerden oluşmaktadır. Reklam çevirisinde kelimenin genel anlamı her zaman doğru bir şekilde yapılamaz. Bu alanda çalışan teorisyenler çevirinin birebir yapılmasının genellikle mümkün olmadığı kanaatinde dirler. Ancak, neyin “çeviri” olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda araştırmacıların görüşleri temelde farklıdır. Bu çalışma, reklam dilinin incelenmesine, metin bölümünün özelliklerine ve diğer dillere çeviri ile ilgili sorunların araştırılmasına yöneliktir. Reklam metinlerinin çevirisinin özelliklerinin incelenmesi, ticaret ve turizm alanında gelişen uluslararası ilişkiler ve bunun sonucunda, daha büyük bir tüketici kitlesini çekmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Çalışmanın amacı, çevirmenlerin reklam metinlerini çevirirken karşılaştıkları zorlukları bulmak ve buna çözüm yollarını belirlemektir. Bu amaçla, internet kaynaklarını ve reklamlarla ilgili kitapları kullanarak konuyla ilgili literatürü analiz etmek, reklamları çevirirken temel zorlukları belirlemek, gazetecilik ürünlerinden ve internet ağından örnekleri seçmek ve reklam metinlerinin çevirisi için uygulanacak metot ve yöntemler üzerine öneriler geliştirmek, çalışmamızın çerçevesini oluşturacaktır. Ayrıca bu çalışmada, reklam metinlerinin aslına uygun bir şekilde çevrilmesi sorununu ele almak ve öğrencilere hem yabancı dil öğretiminde (özellikle Rusça) hem de yurt dışına seyahat ederken afiş ve reklam metinlerinin çevirisini başarılı bir şekilde nasıl çözeceklerini belirtmek de amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: reklam, çeviri sorunları, reklam dilinin araştırılması, çeviri zorlukları, afişlerin çevirisi

Some Problems and Solutions Related to the Language of Russian Advertising Texts

Abstract

It is impossible to imagine modern society without advertising. Studies on advertising translations from Russian into other languages have become an increasingly noticeable topic in recent years. Advertising texts consist of high-connotation and striking words. The general meaning of the word in advertising translation cannot always be given in its completeness. Theorists working in this field believe that it is generally not possible to translate one-to-one. However, on the issue of what should be considered a “translation”, the opinions of researchers are fundamentally different. This work is aimed at studying the language of advertising, the features of the text section and the study of problems associated with translation into other languages. The study of the features of the translation of advertising texts, developing international relations in the field of trade and tourism, and, as a result, with the aim of attracting a larger consumer audience, has emerged. The aim of the study is to find the difficulties that translators face when translating advertising texts and to determine the solutions to this. For this purpose, internet resources, the literature on the subject of using books related to advertising, ads, identification of fundamental challenges when translating, journalism and advertising from select samples from a network of internet products and methods that will be applied to the translation of texts, and recommendations on the methods will form the framework of our study.

¹ Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan, e-mail: sadirzadekerimova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-2321-3864

Keywords: advertising, translation problems, research of advertising language, translation difficulties, translation of banners

Giriş

Günümüzde modern bir toplumu reklamsız hayal etmek imkânsızdır. Her reklam bir iletişim ögesidir; reklamı okuyan/gören herkes için bir etkileşim objesidir. Truşina (2007) reklamı şu şekilde açıklamaktadır: Reklam sloganları bir iletişim dili hâline gelir, bir tür şehir folkloru, taşıyıcılarını birleştiren ve karşılıklı anlayış sıcaklığı yaratan bir kültürel kod olarak iletişim eylemlerine girer. Hizmet sektörünün kademeli olarak genişlemesi, reklamcılığı ulusötesi yapar, köşeleri düzleştirir, reklamın tekdüzeliğinde modern küresel bilgi alanından daha az uyumlu olmayan bir topluluk yaratır (s. 87).*

Bir tür sosyal faaliyet olan reklamın kökeni antik çağa kadar uzanmaktadır. Köle satışı hakkında mesaj içeren eski bir Mısır papirüs metni, bilimsel literatürdeki en eski reklam olması bakımından ilgi çekicidir: “O (yani köle) her iki kulağıyla da mükemmel bir şekilde duyar, her iki gözle de görür. Gıda, dürüstlük, alçakgönüllükte ılımlılığını garanti ediyorum. Yine yaklaşık 2500 yıl önce Eski Mısır’da “Ben Girit’ten Reno’yum, tanrıların emriyle rüyaları yorumluyorum” (Truşina, 2007, s. 87) şeklinde Memphis kentinin harabelerinde bulunan kayıt, reklam metni olarak kabul edilmektedir. Reklam metinleri bu kadar uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, metinlerinin çevirisi üzerine araştırmalar nispeten yakın zamanda – 20. yüzyılın sonunda – başlamıştır. Bir reklam metnini yeniden oluşturma sürecinde çevirmen, iç içe geçmiş karmaşık ve birbirinden farklı bilgi türlerini oluşturan araçları aktarma göreviyle karşı karşıyadır; ancak tüm bilgi türlerinin çevirisi eşit derecede zor değildir. “Bir reklam metninin iletişim işlevini yerine getirmesi için tercüme edilmesi yeterli değildir, bu durumda reklam metni tercüme dilinin kültürel ortamına dâhil edilmelidir” (Alekseyeva, 2008, s. 114). Bu yönüyle her reklam metni farklı bir kültürel ortamda yeniden yaratılıyor gibi görünmektedir. “Çeviri metninin türüne bağlı olarak yaklaşımlar ve gereksinimler belirlenir. Metin türü çeviri yöntemlerini seçmeyi ve çevirinin orijinaline eşdeğerlik derecesini belirlemeyi etkiler, çevirmenin karşılaştığı amaç ve hedefler buna göre farklılık gösterir” (Vinogradov, 2001, s. 16-17, Alekseyeva, 2008, s.116). Bazı araştırmacılar, reklam metninin çevirisinin özelliklerinin büyük ölçüde sanat metninin çevirisine benzer olduğunu söylemektedir, çünkü reklam metninin kendisi de bir konuşma çalışması olarak kurgu metnine benzer özelliklere sahiptir (Medvedeva, 2004). Bu araştırmalarda reklam metinlerinin dolaşıma odaklanan özel bir metin türü olduğu vurgulanmaktadır (Rays, 1973). Reklam metni, bir kitlenin belirlenen mallara ilgisini uyandırmak ve bu malları daha fazla satmak için reklam bilgilerini içeren bir metindir.

1. Reklamcılık tarihi

Reklam (reclame), Latince “iddia etmek, bağırarak, protesto etmek” anlamlarında kullanılmıştır. Reklam, herhangi bir şekilde ve bir araç kullanılarak yayılan bilgidir. Reklam, belirsiz bir insan kitlesine yöneliktir; nesnesine, onunla ilgilenmenin oluşumuna, sürdürülmesine ve pazarda tanıtımına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Orta Çağ’ın erken dönemlerinde (V–X. yy.) reklamcılık tarımsal faaliyetlerle sınırlı olduğundan gelişimi tamamlayamamıştır. Bu devirde malların dolaşımı ağırlıklı olarak feodal topluluklar arasında gerçekleşmiş, daha çok kişiler arası ilişkilere dayanmıştır. Dinî reklamcılığın popüler olduğu bu dönemde misyonerler –reklamın etkisinin farkına varmış – hedef kitleyi Hıristiyanlaştırmada bir araç olarak kullanmışlardır. Orta Çağ’da bayramlar inananların hayatında önemli bir yer tutmuş, bayramlarda gerçekleştirilen dinî ayinlerde kilise yetkilileri, yönetim temsilcileri, tüccarlar sözlü konuşmalarıyla kitleleri etkilemiştir. “Münadiler ve Haberciler Enstitüsü” Hıristiyanların Orta Çağ’da tipik bir oluşumu durumundadır. Münadiler çeşitli tüccar loncalarına hizmet etmek için kullanılmıştır. Kraliyet, şövalye ve kahraman münadileri, idarî emirleri açıklayan şehir habercileri de görev yapmıştır.

* Bu ve bundan sonraki yabancı dilde referans verilen alıntılar, aksi belirtilmedikçe çalışmanın yazarı tarafından bu çalışma amaçlı Türkçeye çevrilmiştir.

Orta Çağ reklamcılığı sadece sözlü metinleri değil, aynı zamanda gravürçülerin, sanatçıların ve heykeltıraşların ustalığını da kullanmıştır. Basılı reklam çağı ise Johannes Gutenberg tarafından matbaanın icadıyla başlamıştır. Tanıtım broşürleri, grafik ve metinlerle başarılı bir şekilde birleştirilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısında matbaa işletmeleri tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Matbaanın icadıyla yeni bir basılı reklam türü olan katalog ortaya çıkmış; yine Avrupa'nın dört bir yanında şehir duvarlarına çeşitli içerikli basılı broşürler yapıştırılmıştır.

Rusya'da basın I. Petro döneminde “Vedomosti” gazetesıyla hızlı bir gelişme göstermiştir. Hükümet güdümünde gelişen bir basın olduğu için özel reklamcılarla ilişki kurulamamıştır. Reklam ilanları ancak 1990'lı yıllarda yavaş yavaş gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır. 1991 yılında ilk ticari kanal “2x2”de televizyon reklamcılığı başlamış ve radyo reklamcılığı da ortaya çıkmıştır. Bu sürecin ön koşulu piyasa ekonomisine geçiş olmuştur. Bu dönemde ilk reklam ajansları oluşturulmuştur:

- Sovero/Genç ve Rubicam;
- Premier SV;
- Video Uluslararası, vb.

Bu tarihten itibaren Rus reklamcılığına modern deneyim ve profesyonel beceriler kazandıran uluslararası reklam ajanslarının şubeleri açılmaya başlamıştır. Rus reklam pazarının gelişiminin ilk aşamasında, yabancı üreticilerin reklamları hüküm sürmüş, ancak başta bankalar ve finansal gruplar olmak üzere Rus şirketleri yavaş yavaş reklam pazarına girmeye başlamış, televizyonda ilk reklamlar yayınlanmıştır.²

2. Rusça reklam metni çevirisinin nitelikleri

Rusça reklam metni çevirisinin nitelikleri genellikle belirli bir kitleye odaklanmasına bağlıdır: ergenler, iş adamları, çocuklar, genç kadınlar... Örneğin, emeklilik çağındaki insanlara odaklanan reklamlar esas olarak ilaçlara, bir yazlık ev için uygun eşyalara, ucuz yiyeceklerle odaklanmaktadır. Buna göre, ileri yaştaki insanlara yönelik bu tür reklamların çevirisi çok duygusal, kelimeler ve ifadeler içermemelidir. “Reklamı yapılan ürün metninin amaçlandığı hedef kitlesi farklıysa çevirmenler, günlük iletişimde yaygın olarak kullanılan ortak kelime dağarcığını kullanmışlardır. Hedef kitle tekdüzeysen çevirmenler reklam metninde belirli kullanım kısıtlamaları olan kelimeleri kullanmamışlardır. Reklam metninde yer alan kelimeleri, seçilen konu, ürün ve hedef kitle ile stilistik uyumu için dikkatlice seçmişlerdir. Aynı durumda bir reklam kampanyası sosyal veya profesyonel üst dili olan dar ve tekdüze bir kitleye odaklandığında çevirmenin argo kelimeleri profesyonelce kullanması sadece yasaklanmakla kalmamış, aynı zamanda memnuniyetle karşılanmıştır” (Zlobina, 2010).³

Reklam çevirisinde ana reklam metninin argümanını içermesi gereken başlığın çevirisi önem arz etmektedir. Başlık, izleyicinin dikkatini çekmelidir ve reklamı yapılan ürüne ilgi uyandırmalıdır. Örneğin, Rus “Priora” otomobilinin reklamının başlığı şu şekildedir: “Купите «Приору» потому, что она лучше, а не потому, что она дешевле” (Daha ucuz olduğu için değil, daha iyi olduğu için “Priora'yı satın alın”). Bu reklam aracın yüksek kalitesine ve düşük fiyatına vurgu yaparak izleyicileri ürüne dikkat etmeye zorlamaktadır. T. G. Dobrosklonskaya (2000: s. 32) “Medya Metinlerini İnceleme Soruları” adlı tezinde şu tespiti yapmıştır: “Konsantre etki hedefi olan reklamcılık tüm dil seviyelerinde zengin bir ifade aracı olarak kullanılmıştır.” Bu tespit kesinlikle doğrudur ve biz de bu çalışmanın yazarının görüşüne katılıyoruz.

Reklam metinlerini çevirirken alegori, metafor, karşılaştırma, paralellik, çeşitli tekrar türleri, aliterasyon, yansıma vb. gibi çeşitli ifade araçlarının kullanılması memnuniyetle karşılanmaktadır. Örneğin, “Sütlü Yol” (Молоко вдвойне вкусней, если это – Milky Way) çikolatasının ünlü reklamında çevirmen şu söz dizisini kullanmıştır: “Süt; Sütlü Yol ise iki kat daha lezzetlidir.” Bununla birlikte çevirmenin ifade araçlarının kullanımında aşırıya kaçmaması gerektiğini unutmamalıdır, çünkü “Reklam metni anlaşılabilirlik, parlaklık ve özlülük ile ayırt edilmelidir” (Zlobina, 2010).⁴ Ayrıca, reklam çevirisi yapılırken fiil kombinasyonlarının

² https://mir-knig.com/read_159961-1

³ <https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2010/advertisingtranslation.html>.

⁴ <https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2010/advertisingtranslation.html>.

çevirisine özellikle dikkat edilmelidir. Fiillerin gereklilik veya emir kipleriyle çevrilmesi, izleyiciyi reklamı yapılan malları satın alma ihtiyacına ikna etmesinde reklam mesajının dinamizmini arttırmaktadır: “Satın al, pişman olmayacaksın!” veya “Satın alınız, beğenmezseniz paranızı iade edeceğiz!” Reklam tercümesi yapılırken, reklam metinlerinde şahıs ve iyelik zamirlerinin kullanımının özel niteliğini dikkate almak gerekmektedir. “*Biz – bizim, siz – sizin*” gibi yapılar, reklam mesajına daha da fazla güvenilirlik kazandırmaktadır. Bu tür yapıların kullanımının çarpıcı örneği bir seyahat acentesinin reklamıdır: “Biz çalışıyoruz – Siz dinleniyorsunuz.”

3. Rusça reklam metinlerinin çevirisi ile ilgili sorunlar

Günümüzde “çeviri” kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Öncelikle çeviri orijinalin bir yansımasıdır. Bu yansıma ne kadar doğru ve eksiksiz olursa çevirinin kalitesi de o kadar yüksek olur. Yine çeviri, bir kişinin tüm manevi güçlerinin katıldığı zor ve yaratıcı bir süreçtir: zekâ, sezgi, duygular, hayal gücü, irade, hafıza. Bu, tercüme edilmiş bir çalışmanın yaratıldığı bir tür yaratıcı süreçtir” (Lyubimov, 1982, s. 12-18). V.N. Komissarov (1990, s. 12-19), çevirinin en önemli yönlerini dil ile bağlı olduğuna dikkat çekmiştir: Çeviri gereklidir, çünkü insanlar bir değil birçok dil konuşur. Çeviri, dil engellerini aşmanın oldukça karmaşık bir yoldur. Çevirmenin karşılaştığı temel zorluklar, dillerin özellikleri ve tanımlanma biçimleriyle de ilgilidir. Dil faktörleri sadece çeviri için zorluklar yaratmakla kalmaz, aynı zamanda bunların üstesinden gelmek için koşullar yaratır. Her dil benzersiz olmasına rağmen, tüm dillerin yapısı ve kullanımı aynı prensibe dayanmaktadır. Bu da onları çeviri sürecinde ilişkilendirmeyi mümkün kılmaktadır. Farklı kaynakları tarayarak ulaştığımız tanımları inceledikten sonra ilke olarak tüm çeviri tanımlarının benzer olduğuna ancak dilbilimcilerin çevirinin kalitesini farklı anladıkları sonucuna varabiliriz. Anlaşmazlık (tartışma), çevrilen birimlerin eşdeğerliği ve kaynak dil (KD) ile hedef dil (HD) metinleri arasındaki eşdeğerlik düzeyi hakkındadır. En özlü ve genel haliyle, çeviri faaliyetinin bir sonucu olarak çevirinin tanımı şu şekilde yapılabilir: Çeviri, orijinalin bir analogudur.

Reklam metinlerinin çevirisi, sanat eserlerinin çevirisinden farklıdır. Bu farklılıklar, metinlerin farklı iletişim yönelimlerinde, çeviri biçiminde ve çeşitli dil araçlarını kullanma olasılığında kendini göstermektedir. Ayrıca hedef dilde yeni bir eşdeğer reklam metni oluşturma süreci çevirmenin metnin toplumdilbilimsel uyarlaması sorununu çözmesini gerektirir. Çoğu zaman, reklam metinlerinin çevirmenleri, orijinal metnin pragmatik potansiyelini aktarmada önemli zorluklarla karşılaşır. Özellikle halk kültürü, çeşitli ulusal gelenekler, yemek adları, kıyafet detayları vb. ile ilgili gerçeklerin ve olayların reklam metnindeki çevirilerinde zorlanılmaktadır. Reklam metinlerini tercüme etme sürecinde çevirmen, semantik yapıdaki farklılıklar ve iletişim sürecinde iki dilin kullanma özellikleri ve metnin sosyo-dilsel adaptasyon problemleri nedeniyle tamamen dilsel sorunları çözmek zorundadır. Çagan (2000, s. 242) A.D. Shveitsere’e dayanarak çevirmenin, çevrilen metnin içeriğinin pragmatik yönünü yabancı dilde alıcıya yönlendirerek aktarması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, “orijinal ifadenin içeriğinin düz anlam ve yan anlam bileşenlerini yabancı dil okuyucusuna doğru bir şekilde aktaran metnin vereceği tepki de dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte orijinal metnin pragmatik bir uyarlaması, yani orijinal metnin alıcıları ile çevrilmiş metin arasındaki sosyo-kültürel, psikolojik ve diğer farklılıklarda bazı değişikliklerin getirilmesi söz konusudur” (Çagan, 2000, s. 242). Uygulamada reklam metinlerini başka bir dile çevirirken belirleyici olan toplumdilbilimsel faktörlerdir.

4. Rusça reklam metinleri çevirisinin özellikleri

Rusça reklam metninin temel özelliği kitle iletişim metni olmasıdır. O sadece bilgilendirmek için değil, aynı zamanda tüm grupları planlanan eyleme teşvik etmek, kitleyi, kamu bilincini etkilemek için tasarlanmıştır. Reklam metinlerinin çevirisi çevirmenin alışılmadık bir yaklaşımını gerektirir. “Reklam dili, mümkün olan en geniş kitle için tasarlanmıştır ve bu, reklam diline reklam metninin kitle tüketicisine uygunluğunu belirleyen bir dizi özelliği dikte eder. Bu bağlamda, reklam metni: 1) herhangi bir özel kelime (terimler, profesyonellik) ayrıca geniş dil birimleri ve jargon kelimeler, algıyı zorlaştıran karmaşık gramer yapıları içermemelidir; 2) kulak ile iyi algılanmalıdır (örneğin ritmik olarak) ve yazılı olarak tasarlanmalıdır” (Rarenko, 2011, s. 4). Hedef kitleye bağlı olarak dil araçları seti (ve reklamı yapılan ürünün kendisi de) değişmektedir

(Rozenal, Kohnev, 1981; Reklamnyy tekst, 2000; Medvedeva, 2004; Livşits, 1999; Anohina, Nissen, Starinnova, 2000). Örneğin yaşlı bir kitleye yönelik sağlık ve güvenlik konusıyla ilgili ilaç ve ürünlerin reklamında belirli bir görsel dizi (bir video ise) ve bu kitleye daha aşına olan bazı dil araçları (yani, hâlâ Ulusal Dil Fonu'nun bir parçası olan ancak halihazırda sınırlı kullanımı olan araçlar) kullanılacaktır. Genç kitleye yönelik reklamlarda tamamen farklı bir görsel aralık ve tamamen farklı bir dil kullanılacaktır.

V.S. Vinogradov'un (2001: s. 16-17) sınıflandırmasına göre, reklam metni daha çok sosyal ve bilgilendirici metinler grubuna girer. "Onlar kitle iletişim, gazete, dergi, radyo ve televizyon kanallarından geçen çok çeşitli bilgiler içermektedir, ana işlevi mesajdır. Bu metinler önyargılı olabilir ve kamuoyunda belirli bir etki yaratacak şekilde tasarlanabilir. Bununla birlikte mesajın işlevi metnin tipolojisini şekillendiren ana işlevi olmaya devam etmektedir. Bu metinlerin biçimi çoğunlukla yazılıdır. Radyo ve televizyonda yazılı metinler sözlü olarak yayınlanır. Benzer bir şey, yazılı orijinali yeniden üretirken hitabet ile de olur." Herhangi bir çeviride kayıplar kaçınılmazdır, özellikle bu ifade reklamın çevirisi için de geçerlidir. Bu nedenle, metne hangi tür bilgilerin hâkim olduğunu seçme sorunu daha karmaşık hale gelmektedir.

5. Rusça reklam metinlerinin başarılı çevirisi için öneriler

Rusça reklam metinlerini başarılı bir şekilde diğer dillere çevirmek için aşağıdaki öneriler uygulanabilir:

1. Öncelikle slogan dikkatlice okunmalıdır.
2. Reklam metninin – varsa – tamamı okunmalıdır.
3. Reklam metninin genel anlamı tam olarak anlaşılmalıdır. Reklamı yapılan ürün (mal/emtia, hizmet vb.) seçilip ayrılmalıdır.
4. Reklam metni çevrilmelidir.
5. Slogan en uygun şekilde tercüme edilmelidir.
 - Genel anlamı bozmamak kaydıyla her kelimenin sözcük anlamı bulunmalıdır.
 - Sloganın genel manası anlaşılmaya çalışılmalıdır.
6. Okuyucu ile hoş ilişkiler kurmak için çeşitli konuşma ve dil teknikleri kullanılmalıdır.

Sonuç

Bu makalede, belirlenen görevi karşılayan herhangi bir metin çeviri olarak kabul edilebileceği varsayılmıştır. Çalışma konusu ile ilgili literatür analiz edilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Reklam metinlerinin çevrilmesinde çeviri eşdeğerliğini anlamada çeşitli yaklaşımların yanı sıra bu tür metinlerin stilistik özelliklerinin çeşitliliği gibi bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır.
- Bu zorlukların çözümü kaynak metnin doğru analizi ve sonuç olarak bu yaklaşımların doğru kullanımı ile elde edilebilir.
- Bir çeviri yönteminin seçilmesi veya kabul edilmesi birçok faktöre bağlıdır: Çevrilmiş metnin doğası, reklam ürünleri tüketicisinin izleyicisi ve çevirmenin psikolojisinin özellikleri, belirli bir edebi geleneğe olan bağlılığıdır.

Bu makalede, yukarıda belirtilen zorlukların üstesinden gelmenin yolları önerilmiştir ve en önemli yollar arasında reklam metinlerinin başarılı bir şekilde çevrilmesi için talimatlar sayılabilir. Talimatlar genel öneriler içerir, ancak hepsi her bir özel duruma bağlıdır.

Çevirmenin görevi, çevirinin kuramsal temellerine ilişkin tüm bilgileri, özgün metnin iletişimsel işlevini aktarmak için kullanmaktır, çünkü çevirinin kuramsal temellerine ve dil dışı gerçekliklere ilişkin bilgi, çevirinin yeterliliği için gerekli bir koşuldur. Ayrıca, reklam metinleri, izleyici ve tüketicinin etik, psikolojik ve psikografik (kişisel) özelliklerini çevirirken, bu metnin amaçlandığı ülkenin özellikleri ve kültürü dikkate alınmalıdır.

Çevirmenin reklam metniyle uğraşırken uyması gereken temel kural, reklamı çevirirken reklam metninin tam anlamıyla çevrilmemesi, ancak tüm ulusal ve kültürel özelliklerini dikkate alarak tüketicinin ülkesinin dilinde yeniden yazılmasıdır.

Bu çalışmanın bir sonucu olarak Rusça reklam metninin özgünlüğü nedeniyle asla kelimesi kelimesine çevrilmemesi gerektiği genel sonucuna vardık. Çünkü bu durumda reklam metni etkisini, anlamını ve gücünü kaybedebilir. Ve yukarıda belirttiğimiz gibi reklam metinlerini

Rusçadan diğer dillere çevirirken izleyicinin ve tüketicinin etik, psikolojik ve psikografik (kişisel) özellikleri, bu metnin amaçlandığı ülkenin özellikleri ve kültürü mutlaka dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Alekseyeva İ.S. (2008). *Tekst i perevod. Voprosi teorii*. M.: Mejdunarodniye otnoşeniya
- Anohina S.P vd. (2000). *Teksti vtoričnoy informativnosti: (Konnunikativno-pragmatičeskiy aspekt)*. – Tolyatti.
- Vinogradov V.S. (2001). *Vvedeniye v perevodovedeniye*. M.: İzdatelstvo instituta obşego srednego obrazovaniya RAO, 224 s.
- Çagan N.G. (2000). Reklama v sosiokulturnom prostranstve: tfadisiya i sovremennost// Marketing v Rossii i za rubejom
- Dobrosklonskaya T.G. (2000) “Voprosi izuçeniya media tekstov” – Dissertasiya doktora filologičeskih nauk. – M.: <https://www.docsity.com/ru/sredstva-vyrazitelnosti-reklamy/1951264/> - Kompozisyonlar. Reklamcılıkta ifade araçları, Reklamcılıktan Kompozisyonlar
- Komissarov V.N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvistiçeskiye aspekti)*, M: Vısşaya şkola
- Livşits T. N. (1999). *Reklama v pragmalingvistiçeskom aspekte*. Taganrog
- Lyubimov N.M. (1982). *Perevod – iskustvo*. – 2-e izdaniye, dop. – M.: Sov. Rossiya
- Medvedeva Y.V. (2004). *Reklamnaya kommunikasiya*. M.: Editorial URSS
- Rarenko M.B. (2011). Ob oobennostyah perevoda reklmı. – Tekst nauçnoy statyi po spetsialnosti “Yazıkoznaniye i literatorovedeniye”// Dergi Reklamnaya kommunikatsiya: lingvokulturniy aspekt
- Rays K. (1973). *Klassifikasiya tekstov i metodi perevoda// Voprosi teorii perevoda v zarubejnoj lingvistike*. M.: Mejdunarodniye otnoşeniya
- Rozental D. E. & Kohnev N. N. (1981). Yazık reklamnih tektov. – M. – 125 S. Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvistiçesgogo universiteta. *Gumanitarniye nauki Dergisi*, 296-307.
- Truşina L.Y. (2007). Çelovek i veş v zerkale reklamı. SPb.: Izdat.dom SPbGU,.
- Zlobina İ. S. (2010). Osobnosti perevoda angliyskih reklamnih tekstov na russkiy yazık. – Kirov. "Çeviri çalışmaları ve çeviri pratiğinin güncel sorunları" derlemesi. [Elektronik kaynak]. Erişim modu: <http://www.alba-translating.ru/index.php/ru/articles/2010/161-advertisingtranslation.html>
https://mir-knig.com/read_159961-1 (29.08.2022).

Literary Translation and Adaptation: With Special Reference to Foreignization and Domestication

Kaumadee Bamunusinghe¹

Abstract

The conversion of a Source Text (ST) into a Target Language (TL) is considered as translation while adaptation, which falls under the umbrella of translation studies, indicates similarity in terms of the process but dissimilarity in terms of the content. Even though the function of translation and adaptation appears to be similar, the content that is being transferred is differently handled in translation and in adaptation, which elicits the fact that the borderline between translation and adaptation is obscure. This study has utilized the translation strategies introduced by Lawrence Venuti, namely foreignization and domestication to examine whether these strategies could be utilized as deciding factors in distinguishing the margin between adaptation and literary translation. To that end, the novel /ape: gamə/ and its translation *Lay Bare the Roots*, the drama *Fiddler on the Roof* and its translation /sirit virit/ and the short story *Old Man at the Bridge* and its translation /pa:ləmə laḡə mahallek/ were used as the corpus of this study to form a database and to analyze the data using the above mentioned translation strategies. After analyzing the gathered data, it was found out that domestication and foreignization independently could not act as the deciding factor in identifying a translation as an adaptation or a literary translation since there are ancillary features that should be considered as well. Although domestication and foreignization have been treated as separate entities in the sphere of translation studies, this research for the first time has utilized them in identifying the borderline between translation and adaptation.

Keywords: Adaptation, borderline, domestication, foreignization, translation.

Introduction

Adaptation is considered as a different approach to translation with a different purpose. Even though adaptation falls under the larger umbrella of translation, the demarcation of translation from adaptation has been problematic. Numerous translation theorists and researchers have conducted researches using different methodologies and ideologies to identify the borderline between translation and adaptation. This research is focused on identifying the said borderline using the translation strategies foreignization and domestication introduced by the American translation theorist, L. Venuti.

Even though numerous researches have been conducted on translation and adaptation independently, the number of researches which have touched the borderline between these two are limited. In the Sri Lankan context, this is the first research to be conducted in identifying the borderline between translation and adaptation employing English to Sinhala translations. On the other hand, this research will gather the ideologies of Sri Lankan translators on using foreignization and domestication in identifying the aforementioned borderline.

Translation studies addresses the need of communication throughout the world. Translation is generally considered as the act of transforming data from a source language (SL) to a target language (TL). Though this can be considered as a general interpretation on translation, many of the translators and linguists have defined translation in various ways depending on its function and subject area. Translation involves the transmission of a message from one language to another, which automatically demands the language expertise of the translator.

¹ Senior Lecturer, University of Kelaniya, Faculty of Humanities, Department of Linguistics, Sri Lanka, e-mail: Kaumadeebamunusinghe@gmail.com.

Translation is divided into sub-categories according to the subject matter or the material of the source text (ST) and it distinguishes the type of translation. One such division is literary translation and non-literary translation. Non-literary translation deals with technical, science and legal documents.

Translation of literature, such as novels, plays, poems, short stories and such other documents is considered as literary translation. According to Aixela, “[l]iterary translation is a product of a complex procedure, inevitably involving two languages and two literary traditions, that is two sets of norm-systems” (1996, p. 52) Despite the fact that literary translation is a complicated type of translation which involves not only two languages but also two different cultures, it is considered to be the most famous type of translation among the public.

On the other hand, adaptation is referred to as the process of transforming data from a SL to a TL in a way which is suitable to the target group and the target culture. There is a popular belief that an adapter is equipped with more freedom compared to a translator. A translator is popularly expected to be faithful to the ST and the source author (SA) while an adapter is unbound to be faithful either to the ST or the SA. An adapter is given the freedom to rewrite the ST in a way which is suitable for the target audience. This research will focus on adaptation as another type of translation. The term ‘adaptation’ will be used when a literary source is adapted or altered due to reasons such as the target audience, culture or language.

Adaptation has been criticized by the classical translation theorists since it involves change, not only lexically but also culturally and sometimes semantically. Adaptation was considered to be an abusive form of translation. On the other hand, in the present context it is considered as a more free way of translation. Literary translation and adaptation are different from each other. If there are differences, then there should be a borderline between literary translation and adaptation. Is it even possible to distinguish their margins? Mostly the translator or the adapter herself/himself recognizes whether her/his work of art is a translation or an adaptation. In that sense the problem of this research is;

“could foreignization and domestication act as the deciding factor in identifying a translation as an adaptation or a literary translation?”

1. Foreignization and Domestication Strategies

The translation strategies “foreignization” and “domestication” introduced by the American translation theorist L.Venuti are used by translators in the process of translation. As Venuti describes “an ethno deviant pressure on those (cultural) values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad” (Venuti, 1995, p.20) is considered as foreignization. “Sending the reader abroad” (Venuti, 1995, p.20) could be considered as the more casual expression that could be used to introduce foreignization. On the other hand, “an ethnocentric reduction of the foreign text to target – language cultural values, bring the author back home” (Venuti, 1995, p. 20) is considered as domestication.

1.1. Foreignizing Procedures

As Venuti (1995) puts it, foreignizing puts 'an ethnodeviant pressure' on the cultural values. Moreover, Venuti states that Schleiermacher, the German translation theorist, was of the opinion that foreignizing translation is better than domestication. Foreignization conveys the diversities of the ST while wracking the 'cultural codes' of the TL. It is Venuti's point of view that a greater harm would occur to the TR when the translator tries to pay more attention and effort to do justice to the SA. Then the translator will be in much trouble staging “an alien reading experience”.

According to Pudgiono (2017), in foreignization the translator puts an effort to reserve the culture of the SL; “with the risk that the target audiences are unable to understand the context of the text” On the other hand, Zare-Behtash and Firoozkoohi (2009) believe that foreignization makes the reader sense the diversities of the foreign culture while reassuring the translator to keep traces of the foreign elements in the TT. Foreignization in that sense will create confusion in the TR in the attempt of retaining the SL cultural elements.

Foreignizing procedures proposed by J. F. Aixela will be utilized in this research in distinguishing literary adaptation from literary translation. Aixela, in the chapter ‘Culture-specific Items in Translation’ coined the term ‘conservation’ (Aixela, 1996) for foreignization.

Repetition

The translator transcribes the source word or as Aixela says “the translators keep as much as they can of the original reference” (Aixela, 1996, p. 52 - 78). Usually the pronunciation of the source word is written in the TL.

Orthographic Adaptation

Even though this procedure has similarities with the above mentioned translation procedure, the difference is that it uses “a different alphabet from the one target readers use” (Aixela, 1996, p. 52 - 78).

Linguistic (non-cultural) Translation

The translator uses a term which has a closer reference to the source, which could be identified by the target reader. It offers “a TL version which can still be recognized as belonging to the cultural system of the ST” (Aixela, 1996, p. 52 - 78).

Extra textual Gloss

The translator offers explanations outside the ST using footnotes, endnotes and glossaries.

Intra textual Gloss

The translator offers explanations inside the ST or incorporated into the text without disturbing the reader.

1.2. Domesticating Procedures

As Venuti (1995) puts it, in domestication the ST is marked with the values related to the target culture. Moreover, as Venuti suggests, it reduces the translators' preference of the cultural values to other cultures, which will bring 'the author back home'. Similarly, Świącicka (2017) points out that this translation strategy is directed towards minimizing the eccentricity by using 'common words' in the TL instead of presenting the foreign/source term. As Wenfen (2010, p.77-80) elaborates, domestication is a 'transparent and fluent' strategy used to reduce the exoticism of the ST. According to Menis (2014), domestication allows a text to comply with the TL culture, focusing on the TR which will eventually result in losing the information given in the ST. The above mentioned four definitions prove the fact that domestication is used to decrease the exoticism which will occur as a result of the SL terms and it is used as a strategy which is directed towards the TR. Even though the definition given by Menis (2014) complies with the others, it also states that domestication will cause a loss in the information provided by the SA.

Domesticating procedures proposed by J. F. Aixela will be used in this research. Aixela, in the chapter ‘Culture-specific Items in Translation’ coined the term ‘substitution’ (Aixela, 1996) for foreignization.

Synonymy

This is a strategy used to avoid the repetition of the Culture-Specific-Items (CSI) and “is usually based on the stylistic grounds linked with recurrence” (Aixela, 1996, p. 52 - 78)

Limited Universalization

In this strategy the source term is substituted by a less specific term from the SL which is closer to the Target Reader (TR).

Absolute Universalization

The translator finds a ‘neutral reference’ (Aixela, 1996) for the reader when the translator is incapable of finding an equivalent to replace the original.

Naturalization

The source term is replaced by a term which is specific to the target culture.

Deletion

The SL term is deleted. It could either be a partial deletion or a complete deletion.

Autonomous Creation

Translator adds a nonexistent referent in the ST to the translation. According to Aixela, this is a very little used strategy.

2. Methodology

This part deals with the corpus as data collection tools and the research design.

2.1. The corpus of the study

The novel titled /ape: gamə/ and its translation *Lay Bare the Roots*, the drama *Fiddler on the Roof* and its translation /sirit virit/ and the short story *Old Man at the Bridge* and its translation /pa:ləmə laḡə mahallek/ are chosen as the corpus of this study.

2.1.1. ape: gamə and Lay Bare the Roots

The autobiographical fiction titled *ape: gamə* written by Martin Wickramasinghe has been translated as *Lay Bare the Roots* by Dr. Lakshmi de Silva for the English readers. The ST describes the lifestyle of a child born and raised in the southern part of Sri Lanka besides his experiences and the characters he meets. It was first published in 1940 with the 58th edition released in 2019. As mentioned in the preface to *ape: gamə*, this literary piece of work does not bring out the character of Sami; a village boy, but produces an excellent appreciation and discussion of the village he lives in. In the commentary of the book it is mentioned that this literary piece of work is neither a novel nor a short story. It could be considered as an autobiographical fiction in which he amalgamates both real time incidents and fictional incidents. In that sense, *ape: gamə* does not fall under the categories of novel, short stories and autobiography. It is an autobiographical fiction which partly depicts Martin Wickramasinghes' childhood.

It was translated to English by Dr. Lakshmi de Silva in 1964 and the 8th edition was published in 2017. In the translator's preface, Dr. Lakshmi de Silva states "Martin Wickramasinghes work as a novelist reveals a comprehensive vision of life and the cultural factors that affected it in Sri Lanka during a period of rapid change and development extending from the late 1890's to the present day"(2017, p.7). Similarly, *Lay Bare the Roots* carries deeper connotations even though the surface seems to be quite relaxed. This autobiographical fiction records both growth and decay with childhood impressions. According to Martin Wickramasinghe, this autobiographical fiction reveals the socio-cultural changes in Sri Lanka from the latter part of the 1980's.

2.1.2. Fiddler on the Roof and sirit virit

The drama *Fiddler on the Roof* is a musical written by Joseph Stein and produced in 1964. The drama talks about the Jewish village Anatevka and its residents, especially about Tevye and his daughters and how they perceive culture and norms.

This musical has been translated into Sinhalese as *sirit virit* by Nanda Vithana and published by Piyavi Books in 1990. This translation won the award for the Best Translated Script at the 1980 State Drama Awards, Sri Lanka.

2.1.3. "Old Man at the Bridge" and "pa:ləmə laḡə mahallek"

Old Man at the Bridge is a short story written by Ernest Hemingway in 1938, which depicts a conversation between a news reporter and an old man. It was translated into Sinhalese as "pa:ləmə laḡə mahallek" by Ariyawansa Ranaweera and published by Sirasa Nirmana Sansadaya.

2.2. Research Design

This study could be identified as both a conceptual and empirical research since the secondary data/library data are utilized and at the same time a new database required for this research is formed and empirical investigations are carried out. On the other hand, qualitative data are gathered through three semi-structured interviews under homogeneous sampling system.

The required data are selected from the drama *Fiddler on the Roof* by Joseph Stein and its Sinhalese translation *sirit virit* by Nanda Vithana, the autobiographical fiction *Ape Gama* by Martin Wickramasinghe and its English translation *Lay Bare the Roots* by Dr. Lakshmi De Silva and the short story “Old Man at the Bridge” by Ernest Hemingway and its Sinhalese translation “pa:ləmə laḡə mahallek” by Ariyawansa Ranaweera. The data obtained are classified under subfields (foreignization and domestication) to be used in the analysis. Classification of the compiled data on subfields is considered as one of the methodologies to be used in this study. Moreover, a comparative and contrastive analysis of the data is conducted in answering the research problem.

3. The Borderline between Translation and Adaptation

“Translation and adaptation are related disciplines entailing a great deal of transposition and reproduction. One of the easiest ways of perceiving the link between the two is perhaps to look at their *modus operandum*” (Johnson, 1984, pp.421-425) According to Johnson, translation and adaptation come under the same umbrella which rearranges and duplicates the ST. Similarly, Johnson points out that if one wants to find out the link between these two types, then the best way is to examine their *modus operandum*, or simply to find out the method how these are done. Finding out the methodology and the approach used in adaptation and translation would assist in distinguishing the relationship as well as in identifying the borderline between these two. Similarly, Johnson (1984) points out that “the concession for loss of information is greater in adaptation than in translation (pp. 421-425). When comparing translation and adaptation, it is apparent that the adapters’ freedom allows them to omit some parts or chunks.

On the other hand, Bastin states that:

It is imperative that we acknowledge adaptation as a type of creative process which seeks to restore the balance of communication that is often disrupted by traditional forms of translation. Only by treating it as a legitimate strategy can we begin to understand the motivation for using it and to appreciate the relationship between it and other forms of conventional translation (2001, p.8).

According to Bastin, the traditional forms of translation often disrupt communication, and adaptation is a process which balances communication. Bastin distinguishes the difference between translation and adaptation. However, the borderline that he has presented between these two types is still ambiguous.

Henry Whittlesey, in the article ‘A typology of derivatives: Translation, transposition, adaptation’ roughly mentions the difference between translation, transposition and adaptation.

“A typology of derivatives—with ‘translation’ understood as word-for-word replication, ‘transposition’ involving a freer rendering of the original and ‘adaptation’ viewed as the furthest removed from the original—would reduce this confusion” (Whittlesey, 2012)

According to Whittlesey, translation is ‘word for word replication’ while transposition is a more free type of a representation of the ST and adaptation is the most removed from the original. This suggests that Whittlesey has identified the borderline between translation and adaptation with ‘transposition’ positioned between them.

As Ngongeh and Awung state,:

the demarcation line between translation and adaptation is very blurred when adaptation is local or taken to be a technique of translation employed to solve an isolated problem encountered in the course of translating a text. Here, the target text realized at the end of the exercise is known as a translation because the adaptation does not affect the entire text. (2018)

According to Ngongeh and Awung the borderline between translation and adaptation is usually challenging to recognize and it is more challenging when the translator has used local adaptation to solve a problem she/he has faced in translating certain words in certain contexts. Since the adaptation has occurred partially and to some terms, it is problematic to identify such translations as translations or adaptations.

With reference to above mentioned literature, it is evident that most of the researches in the field of translation studies have attempted to identify the borderline using different techniques and methods and none has been able to produce a clear cut demarcation.

Michel Garneau, a French- Canadian poet and translator has coined the term ‘tradaptation’ and according to Bastin, it “expresses the close relationship between the two activities” (translation and adaptation) (2001, p.8). The relationship between translation and adaptation could be seen from this quote and it showcases the fact that translation and adaptation could be merged. Sharma points out that “it is a process which involves mingling of translation and adaptation’ (2018, p. 201). This ability to mingle translation with adaptation itself shows the fact that their borderlines are not clearly visible.

4. Conceptual Framework

The below mentioned conceptual framework (**Figure 1**) of this study could be elaborated as follows.

CSIs could be translated depending on the ST and the TT. If a CSI is translated ‘ST-oriented’ it falls under foreignization and if a CSI is translated ‘TT-oriented’ it falls under domestication. If the majority of the CSIs are being foreignized, then it could be considered as a translation; however, if the majority of the CSIs are being domesticated then it could be considered as an adaptation.

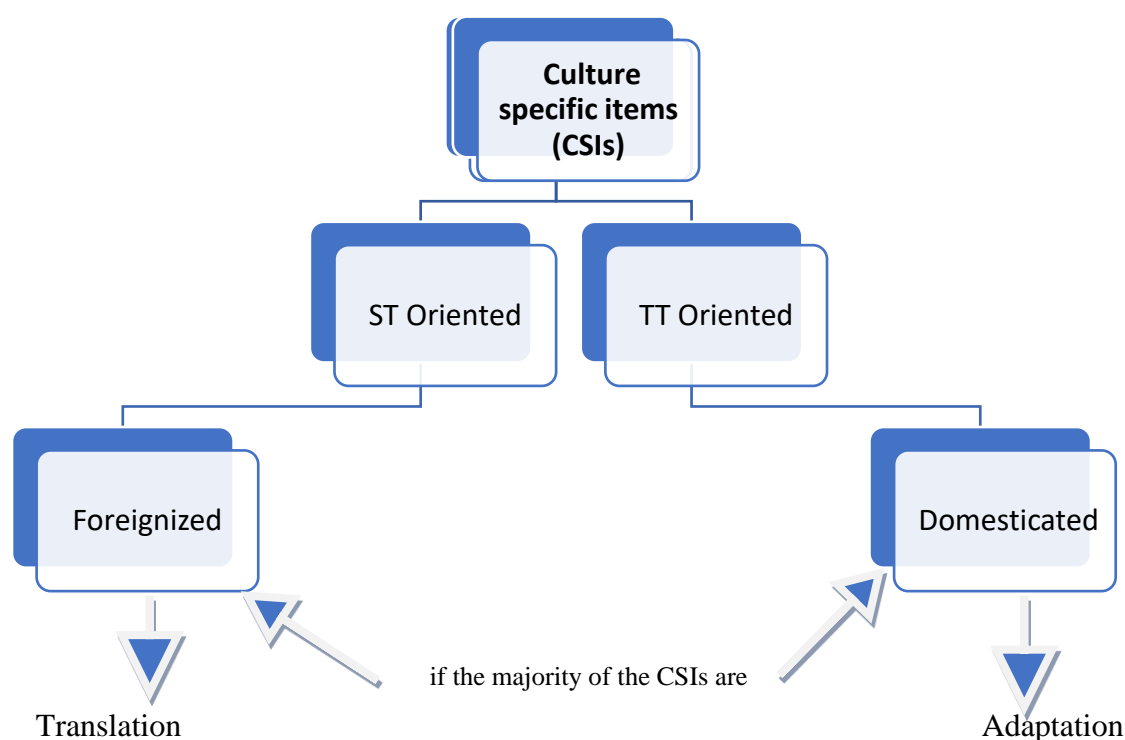

Figure 1. Conceptual Framework

5. Analysis and Discussion

5.1. /ape: gamə/ and *Lay Bare the Roots*

This section presents analyses and discusses the data gathered via the novel /ape: gamə/ and its translation *Lay Bare the Roots*.

203 CSIs have been collected under /ape: gamə/ and its translation *Lay Bare the Roots*, and among them 118 CSIs have been domesticated while 85 have been foreignized. The said data is presented in Table 1.

Table 1. /ape: gamə/ and *Lay Bare the Roots* – Graphical Presentation of Data

	Number	Percentage
Domesticated CSIs	118	58.12%
Foreignized CSIs	85	41.87%

As presented in Table 1, the CSIs in /ape: gamə/ and *Lay Bare the Roots* have been calculated and 58.12% of the CSIs are found to have been domesticated while 41.87% of the CSIs are foreignized.

5.1.1. Analysis of the Culture Specific Items (CSIs) and the Translation Procedures Utilized

The analysis of the data shows that the translator employed all the foreignizing and domesticating procedures for the translation of this particular literary piece of work. It is noteworthy that the translator sometimes employed a collection of foreignizing and domesticating procedures. For example, considering foreignizing procedures, the translator utilized Linguistic (non-cultural) Translation with Extra Textual Gloss, Repetition with Extra Textual Gloss and again Repetition with Intra Textual Gloss. Considering domesticating procedures, the translator utilized Absolute Universalization with Deletion.

The following table (Table 2) showcases the numbers and percentages of the foreignizing procedures used by the translator.

Table 2. /ape: gamə/ and *Lay Bare the Roots* –Foreignizing Procedures

	Number	Percentage
Repetition	23	27.05%
Orthographic Adaptation	1	1.17%
Linguistic (non-cultural) Translation	12	14.11%
Extra textual Gloss	16	18.82%
Intra textual Gloss	9	10.58%
Intra Textual Gloss/Extra Textual Gloss	6	7.05%
Linguistic (non-cultural) Translation/Extra Textual Gloss	3	3.52%
Repetition/ Extra Textual Gloss	6	7.05%
Repetition/Intra Textual Gloss	9	10.58%

As presented in Table 2, it is obvious that the most frequently used foreignizing procedure is repetition with 27%. Out of the 85 foreignized CSIs, 23 are translated using repetition which ultimately calculates to 27.05%. The next most commonly used foreignizing procedure is extra textual gloss with 16 occurrences which calculate to 18.82%. Linguistic (non-cultural) translation is utilized 14.11% with an occurrence of 12 times. With 9 occurrences intra textual gloss is utilized by the translator for 10.58% times while repetition and intra textual gloss are used in similar occurrences. The hybrid foreignizing procedures intra textual gloss and extra textual gloss besides repetition and extra textual gloss are also used similar number of times, with its percentage counting to 7.05%. With three occurrences, the hybrid foreignizing procedure linguistic (non-cultural) translation and extra textual gloss are applied by the translator for 3.52% times. The least commonly applied foreignizing procedure is orthographic adaptation with one occurrence corresponding to 1.17%.

Table 3 below showcases the numbers and percentages of the domesticating procedures used by the translator.

Table 3. */ape: gamə/ and Lay Bare the Roots –Domesticating Procedures*

	Number	Percentage
Synonymy	4	3.38%
Limited Universalization	7	5.93%
Absolute Universalization	63	53.38%
Naturalization	7	5.93%
Deletion	6	5.08%
Autonomous Creation	21	17.79%
Absolute Universalization/Deletion	10	8.47%

As presented in Table 3, the translator used seven domesticating procedures, of which six are single procedures and one is a hybrid of two procedures. The majority of the CSIs are domesticated utilizing absolute universalization. Out of the 118 CSIs domesticated, 63 (53.38%) are domesticated using absolute universalization. Autonomous creation is applied for 21 CSIs (17.79%). With reference to the two most commonly used domesticating procedures; absolute universalization and autonomous creation, it is quite noticeable that the number of occurrences of absolute universalization is 63 while the number of occurrences of autonomous creation is 21. This clearly shows that even though the translator uses other domesticating procedures, their number is inconsiderate in comparison to the most frequently used domesticating procedure, absolute universalization. The third most frequently used domesticating procedure is the hybrid procedure; absolute universalization and deletion with a number of 10 occurrences (8.47%). Limited universalization and naturalization are used in seven occurrences, 5.93% each. Deletion is the next mostly used domesticating procedure with six occurrences (5.08%). The least frequently used domesticating procedure is synonymy with four occurrences (3.38%).

5.2 The Fiddler on the Roof and */sirit virit/*

This section presents analyses and discusses the data obtained via the drama *The Fiddler on the Roof* and */sirit virit/*. 93 CSIs are obtained from *The Fiddler on the Roof* and its translation */sirit virit/*, with 75 of them domesticated while 18 are foreignized. The data is presented in Table 4.

Table 4. *The Fiddler on the Roof and /sirit virit/ – Graphical Presentation of Data*

	Number	Percentage
Domesticated CSIs	75	80.64%
Foreignized CSIs	18	19.35%

As presented in Table 4, the CSIs of *The Fiddler on the Roof* have been calculated, and 80.64% of the CSIs are domesticated while 19.35% of the CSIs are foreignized.

5.2.1. Analysis of the Culture Specific Items (CSIs) and the Translation Procedures Utilized

Out of the five foreignizing procedures, the translator uses two main procedures; repetition and linguistic (non-cultural) translation and one hybrid procedure namely repetition and intra textual gloss. Even though the translator uses two main foreignizing procedures it is perceptible that the translator employs three procedures out of five and the translator leaves out orthographic adaptation and extra textual gloss. Paying attention to the domesticating procedures, the translator uses five procedures out of six and it is noteworthy that in using the domesticating procedures the translator does not use hybrid procedures. Synonymy, absolute universalization, naturalization, deletion and autonomous creation are employed while limited universalization is left out.

The following table (Table 5) showcases the numbers and percentages of the foreignizing procedures used by the translator.

Table 5. The Fiddler on the Roof and /sirit virit/ –Foreignizing Procedures

	Number	Percentage
Repetition	16	76.19%
Linguistic (non-cultural) Translation	4	19.04%
Repetition/Intra Textual Gloss	1	4.76%

The following table (Table 6) showcases the numbers and percentages of the domesticating procedures used by the translator.

Table 6. The Fiddler on the Roof and /sirit virit/ –Domesticating Procedures

	Number	Percentage
Synonymy	2	2.77%
Absolute Universalization	23	31.94%
Naturalization	33	45.83%
Deletion	1	1.38%
Autonomous Creation	13	18.05%

With reference to Table 6, it is apparent that the most frequently used domesticating procedure is naturalization with 33 occurrences (45.83%). Looking at this number, it clearly shows that the majority of the domesticated CSIs are translated through naturalization. The second mostly used domesticating procedure with 23(31.94%) occurrences is absolute universalization . With 13 occurrences the next most commonly used procedure is autonomous creation with 18.05%. Synonymy is used in two occurrences (2.77%) while deletion is used only once (1.38%). In that sense the most commonly used domesticating procedure is naturalization and the least frequently used procedure is deletion.

5.3 Old Man at the Bridge and /pa:ləmə lağə mahallek/

This section presents analyses and discusses the data via the short story titled Old Man at the Bridge and its translation/pa:ləmə lağə mahallek/.

20 CSIs are obtained from the short story Old Man at the Bridge and its translation/pa:ləmə lağə mahallek/ and among them 17 CSIs are found to have been domesticated while three are foreignized. The data is presented in Table 7.

Table 7. Old Man at the Bridge and/pa:ləmə lağə mahallek/ – Graphical Presentation of Data

	Number	Percentage
Domesticated CSIs	17	85%
Foreignized CSIs	03	15%

As presented in Table 7, the CSIs of Old Man at the Bridge and/pa:ləmə lağə mahallek/ are calculated, and 85% of the CSIs are while 15% of them are foreignized.

5.3.1. Analysis of the Culture Specific Items (CSIs) and the Translation Procedures Utilized

With reference to the translation of the short story “Old Man at the Bridge”, the translator utilizes two foreignizing strategies namely; repetition and linguistic (non-cultural) translation leaving out the other major foreignizing strategies. Paying attention to the domesticating strategies; absolute universalization, naturalization, deletion and autonomous creation are employed by the translator. On the other hand, the translator does not use any hybrid procedure for the translation of the ST.

Table 8 showcases the numbers and percentages of the two foreignizing procedures used by the translator.

Table 8. Old Man at the Bridge and /pa:ləmə lağə mahallek/ –Foreignizing Procedures

	Number	Percentage
Repetition	2	66.66%
Linguistic (non-cultural) Translation	1	33.33%

Table 8 presents the data related to the foreignizing procedures used by the translator. Out the three foreignized terms, two (67%) are translated using linguistic (non-cultural) translation while the remaining one (33%) term is foreignized using repetition.

Table 9 showcases the numbers and percentages of the domesticating procedures used by the translator.

Table 9. Old Man at the Bridge and /pa:ləmə lağə mahallek/ –Domesticating Procedures

	Number	Percentage
Absolute Universalization	5	29.41%
Naturalization	5	29.41%
Deletion	2	11.76%
Autonomous Creation	5	29.41%

Table 9 presents the number of CSIs domesticated using different domesticating procedures. Out of the 17 domesticated CSIs, absolute universalization, naturalization and autonomous creation are in 5 occurrences each. The next most commonly used procedure is deletion with two (11.76%) occurrences. The translator does not employ any hybrid procedure in the process of translation.

6. Domestication or Foreignization?

With reference to the quantitative data presented so far, it is apparent that the translators of the three literary pieces of work analyzed in this study opted for domestication over foreignization.

Out of the 203 CSIs, the translator of /ape: gamə/ domesticated 118 CSIs making it the most frequently used translation procedure with 58.12%. The rest 85 (41.87%) are foreignized. With reference to the drama *The Fiddler on the Roof*, 75 (80.64%) out of the 93 CSIs are domesticated while the remaining 18 CSIs are foreignized.

In the process of the translation of the short story “Old Man by the Bridge”, 17 (85%) CSIs out of 20 are domesticated while the remaining three are foreignized.

By and large it is apparent that the three translators utilized the translation procedure domestication recurrently as a solution in translating CSIs. Despite the fact that the selected pieces of literature fall into different categories; /ape: gamə/ is -novel, /sirit virit/ - drama, Old Man at the Bridge - short story, the translators opted for domestication.

Conclusion and Recommendations

As a result of the analysis, it was found out that all the three literary pieces of work are translated with a preference of domestication over foreignization. Considering /ape: gamə/ and its translation *Lay Bare the Roots* 58% of the CSIs are domesticated while 81% of the CSIs are domesticated in the translation of *The Fiddler on the Roof*. When it comes to the short story titled “Old Man at the Bridge” and its translation /pa:ləmə lağə mahallek/ 85% of the CSIs are domesticated. Taking the aforementioned data in to consideration and the formulated conceptual framework (Figure1: Conceptual Framework), it could be concluded that the three literary pieces of work utilized in this study are adapted, not translated. Even though the analysis of the data suggests that all three literary works are adapted, it could also be argued

that although the numbers show the majority of the CSIs of the relevant novel/drama/short story are domesticated, which ultimately makes it an adaptation, it really does not show characteristics of an adaptation. Since the audience or the TR does not go for an in-depth analysis of the CSIs or whether the novel/drama/short story have been adapted or translated, what matters most for the TR is the smooth transition of the CSIs from the SL to the TL.

In relation to the aforesaid data, domestication and foreignization are translation strategies used by translators in solving problems related to translating CSIs. Domestication is TT oriented in which the translator gives prominence to the TR while foreignization is ST oriented in which the translator is being faithful to the SA. Considering this special feature of domestication and foreignization, the aim was to find out whether these strategies could be used as deciding factors of translation and adaptation. Even though these strategies meet the basic requirements of identifying whether a CSI is translated or adapted, it is unrealistic to rely only on domestication and foreignization.

In answering the research question, domestication and foreignization independently could not act as the deciding factor in identifying a translation as an adaptation or a literary translation since there are ancillary features that should be looked at as well. This study is limited to the behavior of the CSIs using domestication and foreignization as translation strategies.

With reference to the conclusion drawn from the study, it is recommended to utilize domestication and foreignization as translation strategies to examine to what extent the translator has translated/adapted the CSIs in question. In addition, it is recommended not to rely only on these translation strategies to identify the borderline between translation and adaptation.

For future studies it is recommended to examine other aspects such as the choice of the translator/SA in domesticating/foreignizing CSIs, the choice of the target audience, the purpose of the translation when examining the borderline between translation and adaptation. Similarly, future studies could be directed towards translation/adaptation which is a combination of translation and adaptation along with foreignization and domestication.

References

- Aixela, J. F. (1996). Culture-Specific Items in Translation. In R. Alvarez & M.C.A. Vidal, (Eds.), *Translation, Power, Subversion*, (1st ed., pp. 52–78). Multilingual Matters Ltd.
- Bastin, G. (2001). Adaptation. In M. Baker & G. Saldanha (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (1st ed., p.8). Routledge.
- de Silva, L. (2017). *Lay Bare the Roots*. (8th ed.). Sarasa Publication House.
- Johnson, M. A. (1984). Translation and Adaptation. *Meta*, 29(4), 421–425. <https://doi.org/10.7202/003268ar>
- Menis, V. (2020, February 5). Domestication in Translation. *A Translators Thoughts*. <https://translathoughts.com/2014/05/domestication-a-translation-technique-for-tv-series/>.
- Ngongeh, M. M. & Awung, F. (2019, September 25). A Reflexion on the Murky Difference between Adaptation and Translation. *Translation Journal*. <https://www.translationjournal.net/October-2018/a-reflexion-on-the-murky-difference-between-adaptation-and-translation-v2.html>.
- Pudgiono, E. (2020, January 11). Domestication Vs Foreignization: Translating a Nursery Rhyme, “The Wedding of Mrs Fox” In Grimms’ Fairy Tales. *Translation Journal*. <https://translationjournal.net/July-2017/domestication-vs-foreignization-translating-a-nursery-rhyme-the-wedding-of-mrs-fox-in-grimms-fairy-tales.html>.
- Sharma, S. (2018). *Translation Studies and Principles of Translation*. https://www.academia.edu/36609128/Translation_and_Translation_Studies.
- Świącicka, A. (2020, February 5). Foreignisation or Domestication?. *Terminology Coordination Unit*. <https://termcoord.eu/2017/05/foreignization-or-domestication>.

- Venuti, L.(1995). *The Translators Invisibility: A History of Translation*. Routledge.
- Whittlesey, H. (2012, June). A typology of derivatives: Translation, transposition, adaptation. *Translation Directory.com*. <https://www.translationdirectory.com/articles/article2374.php>
- Yang, W. (2010). Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation. *Journal of Language Teaching and Research*, 1, 77-80.
- Zare-Behtash, E. & Firoozkoobi, S. (2013). A Diachronic Study of Domestication and Foreignization Strategies of Culture-Specific Items: in English-Persian Translations of Six of Hemingway's Works. *Semantic Scholar*. <https://www.semanticscholar.org/paper/A-Diachronic-Study-of-Domestication-and-Strategies-Zare-Behtash-Firoozkoobi/92fcd411cecc5f514581810414fd849e6ed96bd?p2df>

Çeviri, Teknoloji ve İnsan

Mehmet Şahin¹

Öz

Çeviri teknolojileri nöral makine çevirisiyle birlikte daha geniş bir alanı etkileyecek güce ulaştı. Çevirmenler birçok çalışma ortamında artık makinenin bir uzantısı gibi görülüyor ve çevirmen olarak değil farklı unvanlarla dil endüstrisinde yer bulabiliyor. Çevirmenlerin yaptıkları işe verilen değer birçok alanda azalırken değişen çalışma şartları da ekonomik ve ergonomik zorlukları beraberinde getiriyor. Teknoloji devlerinin dil teknolojilerindeki tahakkümü çevirmenler için de kaygılar yaratıyor. Çeviri teknolojileri müfredatın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmekle kalmayıp öğrencilerin çeviri becerilerini geliştirme süreçlerini de doğrudan etkiliyor. Teknolojik gelişmeler öğrencilerin hayata ve geleceğe dair kaygılarını artırıyor. Çeviribilimciler giderek mekanikleşen bir çeviri dünyasıyla karşı karşıya kalıyor. Otomatik çeviri yardımıyla oluşturulmuş metinler, intihal ürünü yayınlar, yapay zekâ tarafından yaratılmış metinler çeviribilimin temel odaklarından biri olan “metin” olgusunu dönüştürüyor ve çeviribilim araştırmalarında *gürültü* yaratabiliyor. Ülkemizde çeviri teknolojilerine ilişkin çalışmaların az olması ve genelde eleştirel yaklaşımlardan uzak olması dikkat çekiyor. Diğer yandan, Türkçe çevirilerde kullanılan teknoloji araçlarının genellikle Türkiye dışında geliştirilmesi ve ülke dışında faaliyet gösteren hizmet sağlayıcıların kontrolünde olması Türkiye’deki çeviri sistemine de olumsuz etki edebiliyor. Bu bağlamda çeviribilimciler, doğal dil işleme, yapay zekâ ve makine çevirisi alanlarında çalışmalar yürüten bilim insanları, çevirmenler ve kamu yetkilileri arasında sağlanacak işbirliği Türkçe çeviri makineleri ve çeviri teknolojilerinin geliştirilmesi yönünde büyük bir adım olacaktır. Verilerin korunması ve paylaşımı, eser sahipliği, özgünlük, ücretlendirme ve sürdürülebilirlik gibi kritik konuları tartışırken emeği ve insan çevirmeni merkeze koyan bir yaklaşım geliştirmek, giderek dijitalleşen çeviri ve çeviribilim dünyasını daha adil ve sağlıklı kılmamızın ön koşulunu teşkil ediyor. Bu yaklaşım çerçevesinde, odak noktamızı sadece çeviri teknolojileri ile sınırlamamalı, çevirmen teknolojileri kavramına da yer vermeliyiz.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, makine çevirisi, çeviribilim, çevirmen teknolojileri, Türkçe.

Translation, Technology and the Human Being

Abstract

With the advent of neural machine translation, technology has reached a point where it can have an impact in broader areas of life. Translators are now seen as complementary to machines in many contexts and may find their place in the language industry under job titles other than *translator*. The value placed on translators' work is diminishing in many fields, and changing working conditions are creating economic and ergonomic difficulties. The dominance of tech giants in language technologies is causing concern among translators. Translation technologies have not only become an indispensable part of the translation curriculum, but have also begun to have a direct impact on the process of teaching translation skills to students. Technological developments are increasing students' concerns about their lives and futures. Translation scholars face an increasingly mechanized translation space. Texts produced with the help of automatic translation, publications put together by plagiarism, and texts generated by artificial intelligence are changing the concept of “text”, which is one of the focal points of translation studies and can lead to *noise* in research. In our country, the number of studies on translation technologies is interestingly limited and usually far from critical. On the other hand, the fact that technological tools are developed outside Turkey and

¹Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilimi Bölümü, Türkiye, e-mail: mehmet.sahin5@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9077-1241.

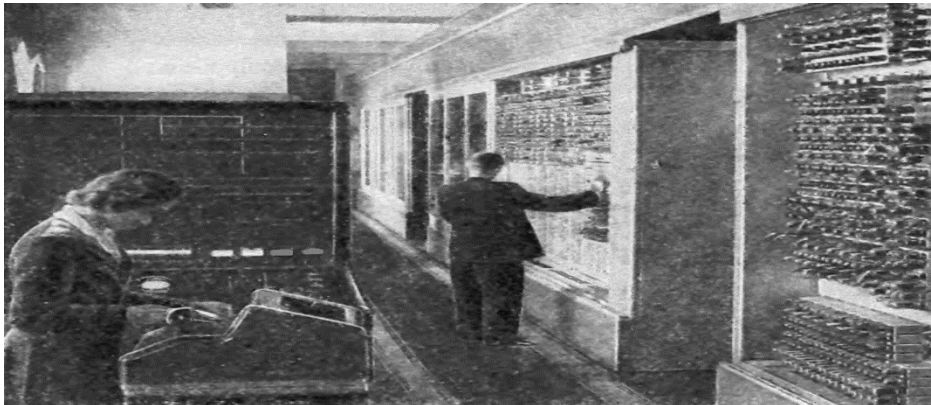
under the control of service providers operating abroad may have a negative impact on the translation system in Turkey. Therefore, collaboration between translation scholars, scientists researching natural language processing, artificial intelligence, and machine translation, translators, and public authorities would be a great step toward the development of Turkish translation engines and translation technologies. In any discussion of critical issues such as data protection, data sharing, authorship, originality, pricing, and sustainability, a mindset that puts labor and the human being in the center is a prerequisite for creating a more equitable and healthier environment for translation and translation studies, which is increasingly digitized. In line with such a mindset, we must not limit ourselves to the translation technologies but must also consider the translator technologies.

Keywords: Technology, machine translation, translation studies, translator technologies, Turkish

Giriş

Ülkemizde çeviri teknolojisi ve tarihiyle ilgili yayınlar sınırlı sayıdadır. Eğitim teknolojileri ve bilgisayar destekli dil öğrenimi alanlarında aldığım eğitimden ve tecrübelerimden ve 2008-2013 yıllarında İzmir Ekonomi Üniversitesinde verdiğim derslerden yola çıkarak hazırladığım Çeviri ve Teknoloji (2013) kitabı bunun bir öncüsü oldu. TÜBİTAK desteğiyle iki yıllık bir süreçte hazırladığım ve herkesin erişimine açık olan Bilgisayar Destekli Çeviri (2018) adlı e-kitap bu konularda daha ayrıntılı incelemeler sundu. Son on yıllık süreçte alanda yeni çalışmaların yapıldığı, tezlerin yazıldığı ve bilimsel makalelerin yayımlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından artması ülkemizde çeviri teknolojilerine dair sağlıklı tartışmaların sürdürülmesine olanak sağlayacaktır. Burada makine çevirisinin ve bilimsel incelemelerinin nasıl geliştiğini ele alacağız. Tarihten bir kesitle başlayabiliriz.

1956 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) çekilen bir videoda² BESM olarak ifade edilen bir makine tasvir ediliyor. Rusça БЭСМ (Большая (или Быстродействующая) электронно-счётная машина) adı verilen, İngilizceye (Fast-Acting) Large Electronic Computing Machine ve Türkçeye (Hızlı) Büyük Elektronik Hesap Makinesi olarak çevrilebilecek bu makinenin tanıtımında büyük bir odayı kaplayacak büyüklükte aletler, kablo yığınları, anahtarlar görüyoruz. Elbette bu, o dönemde oldukça olağan bir durumdu. Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen ilk bilgisayar ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer – Elektronik Sayısal Entegratör³ ve Hesaplayıcı⁴) da aynı şekilde toplamda yaklaşık 18.000 vakum tüpü ve 1.500 röle ihtiva eden U şeklinde 40 panelden oluşuyordu (Goldstine & Goldsteine, 1946, s. 97). İlk makine çevirisi deneyleri IBM 701 gibi öncelikli olarak askerî amaçlar doğrultusunda inşa edilmiş olan bu tür makinelerde yapıldı.

Şekil 1. SSCB Bilimler Akademisi Hassas Mekanik ve Hesap Teknikleri Enstitüsünde yapılan makine çevirisi çalışmaları (Panov, 1958, s. 21)

² https://youtu.be/QoIt7z_ha0

³ İntegral ya da tümlev alıcı olarak da çevrilebilir.

⁴ O zaman Türkçede “bilgisayar” terimi henüz önerilmediği için “hesaplayıcı” diyebiliriz.

SSCB’de ilk bilgisayarın (МЭСМ - *Малая Электронно-Счетная Машина, Small Electronic Calculating Machine – Küçük Elektronik Hesap Makinesi*) tasarlayıcısı olan ünlü matematikçi Sergey Alekseyeviç Lebedev’in adının verildiği, Rusça adıyla Институт точной механики и вычислительной техники АН СССР olan SSCB Bilimler Akademisi Hassas Mekanik ve Hesap Teknikleri Enstitüsünde yapılan makine çevirisi çalışmalarında vurgulanan şeylerden biri 7-8 bin aritmetik işlemin bir saniyede yapıldığı ve bir insanın hesaplama hızının 100 bin katına çıkılabildiğidir.

Hiç Rusça bilmeyen bir araştırmacının bu videoda anlatılanları anlaması, hatta bu videonun makine çevirisi ile ilgili olduğunu bilmesi bile çok zor. Ancak bugün gelinen nokta çok farklı. Bu tür dil problemleri kimsenin gözünü korkutmuyor çünkü bu videoyu ücretsiz olarak Google’a dinletip istediğiniz dilde çevirisini okuyabilir ya da dinleyebilirsiniz. Ayrıca YouTube gibi sitelerde isteğe bağlı olarak aktif hâle getirilebilen otomatik altyazı ve altyazının otomatik çevirisiyle de doğrudan videoyu izlediğiniz sitede kendi dilinizde takip edebilirsiniz. Çeviri sonucu üst kalitede olmasa da metnin genel anlamını çıkarabilirsiniz.

Makineler ve insanların etkileşimi 1950’li yıllardan itibaren giderek arttı. Makineler büyük salonlardan cebimize ve elimize sığar hâle geldi. Makine gitti ama adı kaldı. Peki bu noktaya nasıl geldik? Kocaman makinelerle yapılan çeviriden fotoğraf çekerek çeviriye erişme arasında neler oldu?

1. Makine Çevirisi

Makine çevirisi alanındaki gelişmelerin kaynağında matematik, istatistik, kriptografi, sibernetik, dilbilim, göstergebilim ve daha sonradan bilgisayarlı dilbilim alanlarının katkısı bulunmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde yapılan şifre kırma çalışmaları dilin de çözülebilecek bir şifre olarak görülmesine yol açtı. 4 Mart 1947 tarihinde, New York’ta Rockefeller Vakfının Doğa Bilimleri Bölümünün başkanı matematikçi Warren Weaver, sibernetiğin kurucusu olarak addedilen meslektaş Norbert Wiener’a bir mektup gönderir ve kripto analiz tekniklerinin çeviriye tatbik edilebileceğini ve bu amaçla bir bilgisayar kurulabileceğini önerir. Weaver şöyle cevap verir: “Rusça bir makaleye baktığımda şunu derim: ‘Bu gerçekten İngilizce yazılmış, ancak birtakım garip sembollerle kodlanmış. Şimdi bu kodları çözmeye başlayacağım.’”⁵ Bu yazışmadan yaklaşık iki yıl sonra Weaver, makine çevirisi araştırmaları için yaptığı meşhur çağrıyla bilimcilere gönderecektir⁶.

1970’li yıllardan itibaren Çeviribilimin bir bilim dalı olarak öne çıkmasıyla makine çevirisi çeviribilimcilerin de çalışma konuları arasına girdi. Holmes’un 1972 yılında yayımladığı meşhur haritasında yer almasa da Munday’in 2016 revizyonunda yerini aldı. Çeviribilimciler çeviriye matematiksel bir işlem olarak bakmadıkları için makine çevirisini ve diğer çeviri teknolojilerini daha çok çeviribilimsel, eğitimbilimsel, toplumsal, kültürel ve ideolojik bakımlardan ele aldılar.

1.1. Makine çevirisinin öncüleri

Makine çevirisinin öncüleri olarak kabul edilen iki isim de çalışmalarını 1930’lu yılların başında yaptı. Bu iki bilimci, çeviri makinelerinin öncüleri olarak nitelendiriliyor: Georges Artsrouni (1893-1960) ve Pyotr Petroviç Smirnov-Troyanski (1894-1950). Bir diğer ortak yanları ikisinin de yüksek öğrenimini Petrograd’da yapmış olmalarıdır. Artsrouni 29 yaşında Fransa’ya göç eder ve çalışmalarını orada sürdürür. İcat ettiği birkaç makine vardır ve “cerveau mécanique” (mekanik beyin) adını verdiği makinenin patentini 1933 yılında alır. Troyanski de aynı yıllarda Sovyetler Birliği’nde çalışmalarını sürdürür ve benzer bir makinenin patentini aynı yıl içinde alır. Bu iki bilimcinin birbiriyle hiç karşılaşmadığı söylenmektedir (Daumas, 1965). Troyanski özellikle çok önemli bir isim, çünkü tasarladığı ve önerdiği yöntemler zamanının çok ilerisinde olarak değerlendiriliyor ve hatta ön düzeltme (pre-editing) ve son düzeltme (post-editing) kavramlarını da ilk ortaya atan bilimci olarak görülüyor. ABD’de Erwin Reifler 1950’de aynı terimleri ilk kez öneren kişi olarak görülüyor ama Troyanski çok

⁵ <https://aclanthology.org/www.mt-archive.info/Weaver-1947-original.pdf>

⁶ <https://aclanthology.org/1952.earlymt-1.1.pdf>

önceden, 1946'da öneriyor (Gordin, 2020). Troyanski aynı zamanda dilden bağımsız, bir ara dil yoluyla dillerarası çeviri fikrini de ortaya atan kişidir. Onun değeri ancak 1950'lerde anlaşılacaktır.

1.2. Makine çevirisinin ilk altın çağı

1950'lere yaklaşırken ve 1950'lerde birkaç ülkeden, birkaç kurum ve bir grup bilimci öne çıkıyor. Makine çevirisinin en revaçta olduğu o yıllarda aktif rol oynayan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (ABD), SSCB ve İngiltere oluyor. Michael Gordin'in (2020) aktardığına göre o dönemde makine çevirisi çalışmaları için sadece ABD'de dönemin değeriyle yaklaşık 20 milyon dolar harcandı.

Tablo 1. İnsanlar, kurumlar, ülkeler

İsim	Kurum	Ülke
Warren Weaver	Rockefeller Vakfı	ABD
Léon Dostert	Georgetown Üniversitesi	ABD
Cuthbert Hurd Paul Garvin Peter Sheridan	International Business Machines	ABD
Erwin Reifler	Vaşington Üniversitesi	ABD
Aleksey Liyapunov Olga Kulagina İgor Melçuk	SSCB Bilimler Akademisi Steklov Matematik Enstitüsü	SSCB
Dimitri Panov	Hassas Mekanik ve Hesap Teknikleri Enstitüsü	SSCB
Claude Shannon Norbert Wiener Yeşua Bar-Hillel	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü	ABD
Andrew D. Booth	Birkbeck College Bilgisayar Laboratuvarı	İngiltere
Andrey Kolmogorov	Moskova Devlet Üniversitesi	SSCB

Tablodaki isimlerin arasında sadece bir kadın bilimci var: Olga Sergeyevna Kulagina. Ünlü göstergebilimci Vyaçeslav İvanov'un öğrencisi ve makine çevirisi alanında en aktif bilimcilerden biri olarak karşımıza çıkıyor Kulagina. Peki bu bir tesadüf müdür?

Pek değil gibi. Mandel (1971) bunu, İşgücü ve Mesleklerde Sovyet Kadınları makalesinde ayrıntısıyla açıklıyor. 1967 yılında ülkedeki mühendislerin %41'inin kadın olduğunu belirtiyor. Bu oran 1917'de %2'ydi (Roache, 2019). İki ülkeyi kıyaslayacak olursak, Lawal'ın (2007) aktardığına göre 1960'larda ABD'de mühendislik okuyan kadın öğrencilerin oranı %1. Bu oran 1988'de bilgisayar ve matematik bilimleri için 33, doğa bilimleri ve kimya için 24 oluyor. Ancak mühendislerin oranı %7,3'e ulaşabiliyor. Sovyet kozmonot Valentina Teresškova 1963 yılında uzaya çıkan ilk kadın oluyor. ABD'de ise Sally Ride 1983 yılında uzaya çıkan ilk kadın astronot oluyor. Bütün bunlar da Kulagina'nın öne çıkmasının bir tesadüf olmadığına işaret ediyor. Bu küçük ama önemli parantezden sonra bütün bu makine çevirisi çalışmalarının neden yapıldığı sorusuna dönebiliriz.

1.3. Makine çevirisinin motivasyonları

Temel nedenlerden biri istihbarat elbette. Fon sağlayan kurumlara baktığımızda bunu rahatlıkla anlayabiliyoruz. ABD’de Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), Savunma Bakanlığı, Hava Kuvvetleri gibi kurumlar makine çevirisi çalışmalarına yüklü miktarlarda fon sağlıyor. Diğer yandan soğuk savaş yıllarında süren bir bilim ve uzay yarışı var. Michael Gordin bütün bu gelişmelerin ayrıntılarını Georgetown’da Dostoyevski Makinesi adlı makalesinde (2016) ve *Scientific Babel* (2015) adlı kitabında açıklıyor. 1957 yılında SSCB’nin Sputnik’i uzaya fırlatması bu yarışı daha da kızıştırıyor.

Tüm bu gelişmeler bilimsel ve askerî düzeyde bir yarış için mi yaşandı? Bu teknolojilerin dünya barışı için kullanılmasından söz eden var mıydı? Çevirmenlerin sağlığı ve refahından ya da genel olarak insanın huzurundan söz eden var mıydı? Birkaç isim vardı. Bunlardan biri IBM’in kurucusu Thomas Watson. Georgetown-IBM deneyiyle ilgili muhtemelen 1955 yılında yayımlanan bir gazete haberindeki ifadesinde “dünya barışı” geçiyor ama bunu Watson’ın kendisinin mi söylediğini gazetenin mi eklediğini bilemiyoruz: “Bunda [IBM 701 Çeviri Makinesi] (dünya barışına ilişkin) problemleri yoluna koymaya yardımcı olacak bir araç görüyorum. Dünya halklarının birbirini anlamasını sağlamak için mümkün olan ne varsa yapmalıyız ve bir an önce yapmalıyız.”. IBM’in Nazi Almanyasıyla olan ilişkilerini dikkate aldığımızda bu ifadenin pek de inandırıcılığı olmadığını söyleyebiliriz (Black, 2012).

Bir diğer isim Dimitri Panov. Sovyetler Birliği’nde makine çevirisi çalışmalarının başında olan isim Panov *Bilimin Topluma Etkisi* adlı dergide yayımlanan makalesinde insana vurgu yapıyor. Gelişmekte olan ülkelerde makine çevirisinin kalitesinin kötü olacağını ve insan çevirmene ihtiyacın kolay kolay ortadan kalkmayacağını belirtirken makine çevirisini insanı rahatlatıcak bir gelişme olarak takdim ediyor:

Makine çevirisinin birkaç yıl içinde büyük başarılar elde edeceğinden ve makinelerin insanların çeviri işini büyük ölçüde hafifleteceğinden hiç şüphemiz yok. Lakin, 15 veya 20 yıl içinde bile “el yapımı” çevirilere ihtiyacın ortadan kalkacağını söylemek, özellikle de son zamanlara kadar bilimsel bilgilere ve eğitime ulaşma imkânı bulamamış birtakım ülkelerin insanları arasında bunların yayılmasını göz önünde bulundurursak, aşırı iyimserlik olurdu. Bu ülkelerin nüfusları yüz milyonları buluyor ve bu bağlamda ortaya çıkan tüm çeviri sorunlarının sadece makineler tarafından çözülebileceğini varsaymak, en iyimser yaklaşımla bile, çok zordur. (Panov, 1960, s. 21)

Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi Genel Sekreterliğinde çevirmen olarak görev yapan Peter Arthern ise çeviri makinelerinden çok çevirmene yardımcı olacak teknolojilere odaklanıyor. Elektronik bir Sözlük başlığını taşıyan makalesinde insan olarak çevirmeni ön planda tutan bir yaklaşım sergiliyor:

Kanımcı, önerdiğim hatlarda geliştirilmiş bir «elektronik sözlük» mevcut tekniklerle birlikte uygulanabilir ve mevcut çeviri yardımlarından daha çok avantaj sağlar; bunu da çevirmenlerin geçim kaynağını ya da işlerinin yaratıcı yanını hiçbir şekilde olumsuz olarak etkilemeden yapar. (Arthern, 1967, s. 8)

Aslında Arthern bu yazıyı yazdığı anda makine çevirisine bağlanan umutlar çoktan ortadan kalkmıştı. 1966 yılında yayımlanan ALPAC raporu ile makine çevirisine yapılan yatırımların gereksiz olduğu sonucuna varılmış ve para muslukları neredeyse tamamen kapanmıştı. Yaklaşık 10 yıllık bir durağanlık döneminden sonra canlanma yaşayan makine çevirisi çalışmalarına Kanada, Japonya, Fransa, İngiltere, Federal Almanya gibi yeni ülkeler katılmış ve 1950’li yıllarda yapılan çalışmaların birikiminden faydalanan şirketler ticari ürünler ortaya çıkarmaya başlamıştı. SYSTRAN (Systems Analysis Translator)⁷ şirketi (1968) Georgetown-IBM deneyinin birikiminden, PROMT (PROJECT Machine Translation)⁸ şirketi (1991) de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından hemen sonra buradaki birikimden faydalanarak ticari ürünler ortaya çıkarmıştı. 1990’lı yılların başından itibaren İnternet’in hayatımıza girmesiyle tüm tablo değişmeye başladı ve çevrimiçi çeviri programları kullanıma sunuldu. 2006’da Google çeviri sistemiyle sahneye çıktı ve diğerleri takip etti.

⁷ <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD0624468>

⁸ <https://www.promt.com/company/fakty/> Şirketin kurucusu Svetlana Sokolova bu kısaltmanın başlangıçta PROgrammers’ Machine Translation olduğunu belirtiyor <https://aclanthology.org/1994.bcs-1.11.pdf>.

1.4. Çeviribilim ve makine çevirisi

Çevirmenlerin ve çeviribilimcilerin bir bölümü bu gelişmeleri takip ediyordu elbette ama iki grubun da büyük bir bölümünün ilgisini cezbeden ve bazıları için yıkıcı bazıları için devrim yaratan gelişme 2016 yılında sinirsel ağları model olarak kullanan nöral makine çevirisi oldu.

Diğer yandan da makine çevirisi araştırmalarının yarattığı boşluğu doldurarak Arthern'in de genel hatlarını çizdiği yardımcı araçlar gelişmeye devam etti. Bilgisayar destekli çeviri (BDÇ) araçları olarak adlandırılan çeviri belleği sistemleri, terim yönetim sistemleri ve çeviri yönetim sistemleri giderek gelişti. Bu sistemlere makine çevirisinin entegre edilmesi ve bu sistemlerin bulut tabanlı olarak da hizmete sunulması kullanım oranını artırdı ve son on yılda dijital platformlar denilen bir çalışma ortamı karşımıza çıktı.

Bugün çeviri piyasasında şirketler onlarca çeviri aracı sunuyor. Google, Yandex, Microsoft Translator, DeepL gibi İnternet üzerinden herkesin erişebildiği, birçok dil çiftinde hizmet veren makine çevirisi sistemleri giderek daha popüler hâle geliyor. Ayrıca bu sistemler, API olarak bilinen Uygulama Programlama Ara Yüzü (Application Programming Interface) satın alınarak, çevirmenlerin dijital çalışma ortamında da çeviri sürecine dâhil ediliyor. Bunların dışında isteğe göre uyarlanmış, ticari makine çevirisi sistemleri de tercih ediliyor.

Çeviribilim dünyası elbette bütün bu gelişmeleri takip etti ve 2000'li yılların başından itibaren bu alandaki yayın sayısı artmaya başladı. Frank Austermühl'ün 2001 yılında yayımladığı *Electronic Tools for Translators* (Çevirmenler için Elektronik Araçlar) kitabı, Lynne Bowker'ın 2002 tarihli *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction* (Bilgisayar Destekli Çeviri Teknolojisine Giriş) kitabı ve Harold Somers'in derlediği 2003 tarihli *Computers and Translation* (Bilgisayarlar ve Çeviri) kitabı ilk örnekler olarak gösterilebilir.

Teknolojinin çeviri evrenine daha çok girmesiyle yeni kavramlar ortaya çıkmaya başladı. Bunların en çarpıcı olanlarından biri Douglas Robinson'ın (1999-2000) kullandığı *siborg çeviri* kavramı. Teknolojinin çeviriye ve çevirmene etkisini işlediği yazısında bundan yaklaşık 20 yıl önce ilginç bilimkurgu öyküleri de sunmuştu Robinson ve siborg çevirmeni şöyle tanımlamıştı:

Siborg çevirmen insan çevirmenden daha hızlı ve daha doğru çeviri yapar. Coğrafi olarak birbirinden ayrı yerlerdeki insanları ve makineleri ileri düzey iletişim teknolojisi yoluyla bir araya getirerek ve doğru ve titiz kontrol ve test süreçlerini mümkün kılarak çevirisi yapılmış metni daha güvenilir şekilde düzeltir. (s. 273)

Robinson'ın *siborg çeviri* ifadesi bugün farklı şekillerde karşımıza çıkabiliyor. Örneğin *artırılmış çeviri* (augmented translation) terimi de benzer anlamda kullanılıyor (Lommel, 2018).

Teknoloji konusunda da önemli çalışmaları olan Michael Cronin 2010 yılında çeviribilim alanındaki teknolojik yönelime (technological turn) işaret etmişti. Cronin'e göre teknolojik yönelim "'çevirinin günümüz dünyasında yapılış şeklindeki önemli kaymaların sonucu. Bu kaymalar neyin çeviri olduğuna dair geleneksel anlayışların ve çevirmenin pozisyonunun sistematik olarak yeniden incelenmesini gerektirmektedir.'" (Cronin, 2010, para. 1). Cronin'den 10 yıl sonra Miguel A. Jiménez-Crespo (2020), bu yönelimin tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamış ve çeviribilim alanında bu yön değiştirmenin tamamlandığı sonucuna ulaşmıştır. Çevirinin artık birçok bağlamda bir insan-bilgisayar etkileşimine dönüştüğüne de vurgu yapmıştır.

Bowker ve Ciro (2019) da makine çevirisinin çevirmenlerin dışında da yaygın şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkan duruma yerinde bir müdahalede bulunmuş ve makine çevirisi okuryazarlığı (machine translation literacy) kavramını literatüre sokmuştur. Yazarlar makine çevirisi okuryazarlığını şöyle açıklar:

Akademik iletişim bağlamında, makine çevirisi okuryazarlığı bir bilim insanının makine çevirisi sistemlerinin metinleri nasıl işlediğine dair temel bilgileri anlayabilmesi, makine çevirisi sistemlerinin akademik yayınları bulmak, okumak ve/veya üretmek için (kendisi ya da başka bilim insanları tarafından) nasıl kullanıldığını ya da kullanılabileceğini anlayabilmesi, makine çevirisi kullanımının yarattığı daha

geniş etkileri tartabilmesi, akademik bir metnin (makine tarafından yapılacak) çeviriyle ne kadar dost olduğunu değerlendirebilmesi, akademik bir metni bir makine çevirisi sistemi tarafından daha kolay çevrilebilecek şekilde oluşturabilmesi ya da değiştirebilmesi ve bir makine çevirisi sistemi çıktısını doğruluk derecesini ve okunabilirliğini artırmak için değiştirebilmesi anlamına gelir. (s. 88)

Çevirmen olmayanların, sokaktaki insanın hayatına bu kadar etki eden teknoloji peki konunun öncelikli muhataplarını nasıl etkiledi? Aşağıdaki bölümlerde çeviri teknolojilerinin çeviri işine, çevirmen eğitime ve çeviribilim araştırmalarına etkilerini ele alacağız.

2. Çevirmenler ve Teknoloji

Teknoloji çeviri işinde ve dolayısıyla çevirmenler üzerinde büyük etki yarattı. Elbette çeviri süreci büyük bir dönüşüme uğradı. Çevirmenin metinle olan bağı kesintiye uğradı. Kesintiden kastım çevirmen artık sadece bir kaynak metinden değil onun yanında makinenin ürettiği ya da çeviri belleği sisteminin önerdiği ikinci bir metinle etkileşime girdi. Çevirmenin metinle olan bağına etki eden diğer bir faktör de çeviri işlerinin bölümlendirilerek birden çok çevirmene atanmasıdır. Dijital Taylorizm olarak da adlandırılan yöntemle çevirmenlerin işlerinin her aşamasında bir izlemeye tabi olması, çevirmen dışında çok farklı rollerde çalışmaları yaptıkları işe yabancılaşmayı artırabilen faktörler olarak karşımıza çıkıyor. Joss Moorkens gibi çeviribilimciler bu konuya birkaç yazısında değindi (Moorkens, 2020).

Giderek teknolojikleşen çalışma ortamında çevirmenlerin fiziksel olduğu kadar psikososyal bakımdan ergonomileri de olumsuz etkileniyor. Avrupa’da bu konuda son on yılda birçok çalışma gerçekleştirildi (örneğin Ehrensberger-Dow, 2017). Türkiye’deki koşullar üzerine de çalışmalar yapıldı (Şahin & Kansu-Yetkiner, 2021).

Ücretlendirme konusunda birçok bağlamda soru işaretleri varlığını koruyor. Bilgisayar çevirisini düzeltme işlemi için fiyat belirleme konusunda TAUS gibi kuruluşların rehberleri bulunsa da ücretlendirme konusu öznel uygulamalara ve haksızlıklara yol açabiliyor. Félix do Carmo'nun 2020 makalesi bu konuda önemli değerlendirmeler yapıyor ve bilgisayar çevirisini düzeltme işleminin her zaman basit bir işlem olmadığını vurguluyor.

Çeviri kalitesi konusunda söylenebilecek çok şey var ama kısaca şunu söyleyebiliriz: Makine çevirisi çeviri kalitesi algısını da etkiledi. Okuyucuların hiç düzeltilmemiş ya da çok yüzeysel şekilde düzeltilmiş makine çevirisi çıktılarını maruzluğu giderek artıyor. Buna paralel olarak çeviriden beklentiler, tam olarak neyin organik çeviri neyin makine ürünü olduğuna dair tespitler, çevirmenin statüsü ve değerine yönelik algılar da değişikliklere uğruyor.

Son olarak, bağımsız ya da kurumlarda çalışan çevirmenlerin teknoloji araçlarını kullanmasıyla oluşan verilerin işlenmesi konusuna bakalım. Çevirmenler birçok bağlamda ürettikleri çeviri verileri üzerindeki haklarını kaybediyor ya da bu verileri bazı araçları ücretsiz olarak kullanmak uğruna üçüncü tarafların kullanımına açık hâle getiriyor. Bu konu da son yıllarda çeviribilimcilerin merceğinde yer alıyor. Sabri Gürses'le birkaç yıldır bu konuyla ilgili yaptığımız çalışmaları bir makale formatında çeviribilim dünyasıyla paylaştık (Şahin & Gürses, 2022). Dijital çağın ve ötesinin çevirmenler ve çeviri evreni, kendi değişimimizle *translatiosfer*, üzerindeki etkilerini tartıştığımız makalede çeviri evrenini daha adil kılmanın yollarını da irdeledik.

3. Çeviri Eğitimi ve Teknoloji

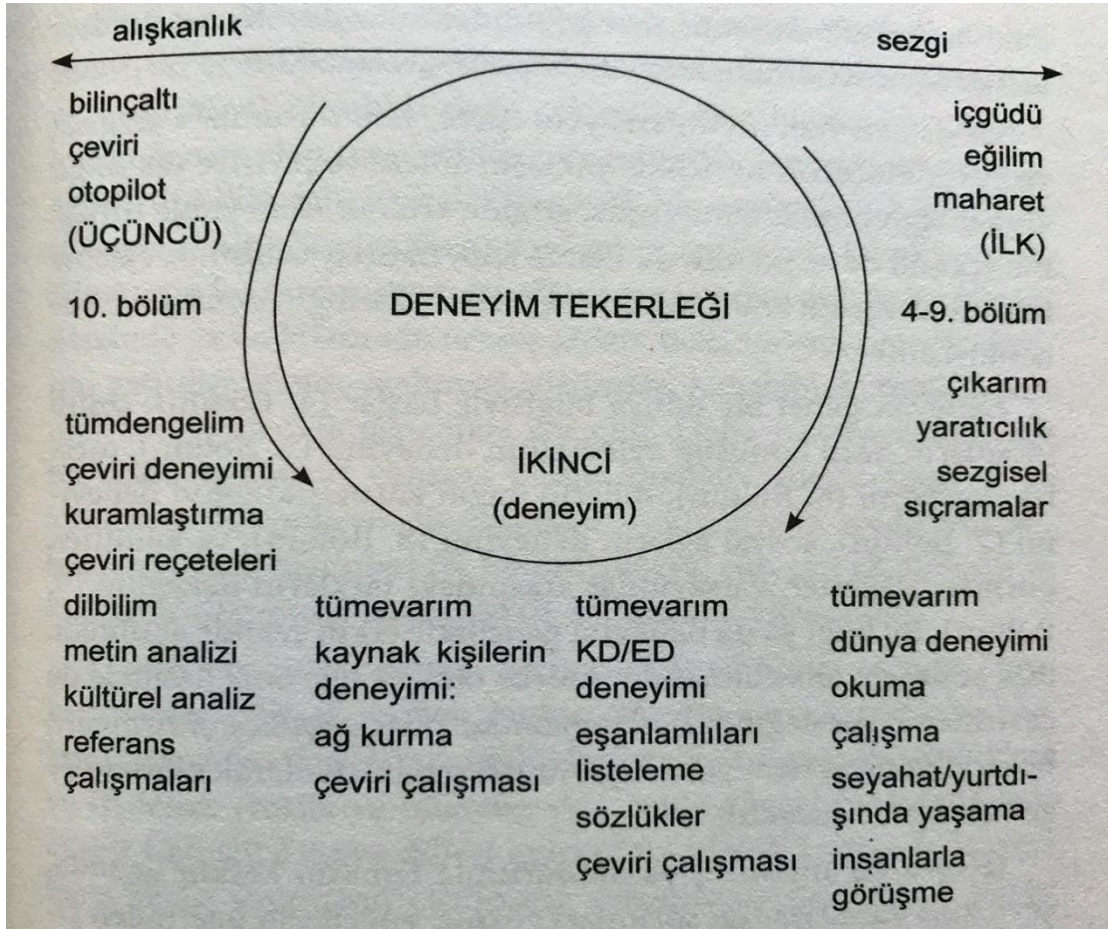
Teknoloji yetkinliği artık çeviri eğitiminde bir olmazsa olmaz hâline geldi. Şu anki öğrencilerimiz ilkökula başladıklarında Google Türkçe çeviri hizmetine başlamıştı. Hepsi Google Çeviri ile büyüdü yani hepsi "makine çevirisi yerlisi" (Şahin & Gürses, 2020). Bilgisayar destekli çeviri, çeviri teknolojileri, makine çevirisi, yerelleştirme adlarını taşıyan dersler zorunlu ve/veya seçmeli dersler olarak birçok lisans programının parçası oldu. Bu dersleri verecek akademisyenlere de ihtiyaç artmış oldu.

Makine çevirisi ve bilgisayar destekli çeviri araçları çeviri yapmayı öğrenme sürecini de etkiledi. Öğrencilerin kendilerine verilen ödevleri makine çevirisi kullanarak hedef dile aktarması ve çıkan sonuç

üzerinde değişiklikler yaparak söz konusu ödevleri kendi eserleri olarak sunmaları giderek yaygın şekilde yaşanan bir durum oldu. Douglas Robinson, Sabri Gürses'in çevirisiyle *Nasıl Çevirmen Olunur* kitabında çeviri sürecini tanımlarken Charles Sanders Peirce'tan iki üçlü kullanır: içgüdü, deneyim, alışkanlık ve çıkarım, tümevarım, tümdengelim.

[...] üç deneyim tipi, çıkarımsal tahminler, tümevarımsal örüntü inşası ve tümdengelimsel yasalar, bir öğrenci olan çevirmeni "alışkanlık" oluşturmaya daha da yaklaştırır; çevirmeni metinsel, psikososyal ve kültürel malzemeyi hızla işlemesini sağlayacak verimli bir yordam belleği yaratmaya daha da yaklaştırır. (Robinson, 2013, s. 88)

Robinson, aynı eserinde Deneyim Tekerleği kavramını kullanarak aslında Sabri Gürses'in de yakıştırdığı gibi nasıl çevirmen olunur sorusuna bir nevi yanıt vermektedir. Makine çevirisinin bu döngüye dâhil olmasıyla bu deneyim tekerleğinin ne kadar sağlam kurulabileceği çeviri eğitiminde önemli bir tartışma konusudur.

Şekil 2. Deneyim tekerleği (Robinson, 2013, s. 97. Çev. Sabri Gürses)

Brian Mossop geçtiğimiz yıl yayımlanan ve çevirmenlere ilişkin metaforları incelediği makalesinde de "echoborg" kavramını kullandı: "Echoborglar vantrilokun kuklası gibi davranmayı kabul eden insanlardır, çünkü ağızlarından çıkan sözler tamamen dış bir zekânın kontrolündedir, ama buradaki zekâ yapaydır, tıpkı bir sohbet robotu gibi." (Mossop, 2021, s. 13)

Bu benzetmeden yola çıkacak olursak, daha çeviri becerilerini gerekli düzeye çıkarma fırsatı bulmadan bilgisayarın ürettiği çeviriyi temel alan öğrencilerin kendi katkısını, yaratıcılığını yeterince öne çıkarmasının önünde engeller bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu konu çeviribilim eğitimcilerinin de gündemindedir. 2022 yılı başlarında Lille Üniversitesinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Otomatik Çeviri(yle) Nasıl Öğretilir (Comment enseigner (avec) la traduction automatique ?) semineri⁹, Yeditepe

⁹ <https://tq2022.sciencesconf.org/>

Üniversitesinde 14 Nisan 2022 tarihinde gerçekleştirilen Makineler, Çeviri ve Etik başlıklı seminer ve 29-30 Eylül 2022 tarihlerinde Özgür Brüksel Üniversitesi TRADITAL merkezi Nöral Zamanlarda Çeviriyi Öğretmek (Enseigner la traduction et l'interprétation à l'heure neuronale) başlıklı kolokyum¹⁰ bu konunun önemini göstermektedir.

Son olarak, çeviribilim ve mütercim-tercümanlık öğrencilerinin geleceğe dair kaygılarından bahsedebiliriz. Günümüz dünyasında sadece öğrencilerin değil herkesin gelecek kaygısı yaşadığını söyleyebiliriz. Çevirmen adaylarının gelecek kaygılarını daha da artıran bir faktör de elbette makine çevirisi ve diğer teknolojik gelişmeler. Şevket Benhür Oral ile yaptığımız çalışmada bu konuya da değinmiş, uzaktan eğitimle öğrencilerin özneleşme süreçlerinin de olumsuz etkilendiğini tespit etmiştik (Şahin & Oral, 2021).

4. Çeviribilim Araştırmaları ve Teknoloji

Giderek büyüyen dijital dünyada artık metinlerin bir kısmı yapay zekâ tarafından yaratılmış ürünlerdir. Birçok organik metin de makine çevirisinden geçiyor ve okuyucuya ulaşıyor. Bütün bu metinler dijital çeviri evreninin bir parçası oluyor. Çeviribilimcilerin araştırmalarında bu tür metinler de yer alabiliyor ve teknolojinin hızına ve benimsenme oranının yüksekliğine baktığımızda önümüzdeki yıllarda bu metinlerin oranının artacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çeviride intihal konusu yaklaşık yirmi yıldır gündemde. Bu konuyu en çok irdeleyen isim de Sabri Gürses. *Çeviribilim* dergisinde ve sitesinde¹¹, diğer birçok mecrada buna dair yazıları var (örneğin Gürses, 2006; 2007). Sabri Gürses ile Dostoyevski'nin Türkçedeki çeviri serüvenini incelediğimiz yazıda da belirttiğimiz gibi intihal çeviriler çeviri tarihi araştırmalarında, yeniden çeviri araştırmalarında gürültü yaratıyor (Gürses & Şahin, 2021). Gürültü ve sessizlik kavramları terimbilim alanında kullanılıyor. Bir metinden otomatik olarak terim çıkarma işleminde terim niteliği taşımayan öğelerin de çıkarılması gürültü olarak nitelendirilirken aslında terim sayılan öğelerin sistem tarafından algılanmaması da sessizlik olarak adlandırılıyor (Bowker, 2015, s. 310). Yani, gürültü yaratan intihal eserler çeviribilim araştırmalarında ayıklanmadığında metinlerden yapılan çıkarımların güvenilirliği tehlikeye düşüyor.

Çeviride makinelerin kullanılması eser sahipliği bakımından da etik tartışmalara yol açabiliyor. Son dönemlerde sadece bir çevirmen bunu açıkça dile getirirse de makinelerin sesinin daha da artacağı bekleniyor. Geçtiğimiz aylarda, profesyonel çevirmen Osman Akınhay Fransızca yazılmış bir eseri Google Translate kullanarak Fransızcadan İngilizceye otomatik çevirdiğini, daha sonra Türkçeye aktardığını sosyal medyada paylaşmıştı (Akınhay, 2022).

Teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan yeni pratikler de çeviribilim araştırmalarının konuları arasına girdi. Kitle kaynaklı çeviri (crowdsourced translation), profesyonel olmayan çeviri (non-professional translation and interpreting), hayran altyazılama (fansubbing), yeniden söyleyicilik (respeaking) bunlardan birkaçı.

5. Türkiye'deki Durum

Teknoloji çeviride ve çeviribilimde çok şeyi değiştirdi. Türkiye bu değişimden bağımsız kalamazdı. Ülkemiz çeviri işinin yoğun olarak yapıldığı bir ülke. Toplam 67 farklı üniversitede, 87 mütercim-tercümanlık/çeviribilim bölümü var¹². Bu bölümlerin kontenjanları sürekli artıyor ve her yıl yeni mezunlar veriliyor.

¹⁰ <https://tradital.ltc.ulb.be/navigation/colloque>

¹¹ <http://www.ceviribilim.com>

¹² Nazan Müge Uysal & Ensa Filazi. Çevirmen Ulusal Meslek Standardı'nın ülkemizdeki mütercim ve tercümanlık / çeviribilim bölümlerindeki yeri: Çeviri eğitiminde çevirmen adaylarını Standart ile tanıştırmıyor muyuz? 30 Eylül 2022. BAIBU-ICASTIS Bildiri Sunumu.

Türkiye’de son on yılda çeviribilim alanında teknoloji konusuna dair araştırmalar hız kazanmaya başladı. Doktora tezini bu alanda tamamlayarak çeviribilim bölümlerinde eğitim ve araştırma faaliyetlerine devam eden araştırmacı sayımız da artıyor.

Bütün bunlar sevindirici gelişmeler olmakla birlikte, Türkiye’de yapılan akademik çalışmaların çoğunun eleştirel yaklaşımdan uzak olduğunu görüyoruz. Daha çok son ürünlerin çeviri sürecinde nasıl kullanıldığına dair betimleyici bir yaklaşım taşıyan çalışmalar teknolojinin yarattığı etkilere pek değinmiyor. Teknoloji şirketlerinin kârlarını değil insan olarak çevirmeni merkezine koyan bir yaklaşımı daha çok öne çıkarmalıyız. Yani çeviri teknolojilerinden çok çevirmen teknolojilerini, insan olarak çevirmeni gözeten, çevirmenin emeğine saygı duyan, çevirmenin sömürülmesine yol açmayan, çevirmenin öznelğine zarar vermeyen, değerini azaltmayan teknolojileri savunmalı ve hedeflemeliyiz.

Diğer yandan, birçoğumuzun farkında olduğu üzere ülkemizde geliştirilmiş bir bilgisayar destekli çeviri aracı henüz yok. Bu konuda bir çalışma yürütüldüğüne dair kamuya bir açıklama da yapılmış değil hiçbir resmî kurum tarafından. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ortak bir sunucuyla kullanılacak, yapılan çevirileri tmx (Translation Memory eXchange) dosyaları, terim bilgilerini tbx (TermBase eXchange) dosyaları olarak muhafaza edecek bir araç ile gizlilik arz etmeyen verileri halkın paylaşımına sunmak mümkün olabilir örneğin. Bu tür ve benzeri kaynakların kullanımıyla geliştirilecek büyük makine çevirisi modelleri daha sonra yerli bir makine çevirisi sistemine evrilebilir. Ülkemizde konuşulan bütün diller bu modellere entegre edilebilir. Mütercim-tercümanlık ve çeviribilim bölümlerinden mezun yetkin çevirmenlerin istihdam edilmesiyle insan kontrol süreci de en üst seviyeye çıkarılarak herkesin güvenle kullanabileceği temiz verilerle beslenen bu sistemler sayesinde uzun vadede çevirmenlerimizi rahatlatacak yerli çözümler üretilebilir.

Çeviribilimcilerin başta bilgisayar bilimciler olmak üzere dil endüstrisine katkı sunan tüm bilimcilerle işbirliği içinde çalışmalar yürütmesi ve bu çalışmaların kamu kaynaklarıyla desteklenmesi ülkemizi bu alanda daha ileri taşıyacaktır. Ülkemizde matematik eğitimine daha çok önem verilmesi, çeviribilim alanında öğrenim görenlerin sayısal derslerde de üst seviyede başarılı olması yönünde adımlar atılması, lisansüstü çalışmalarda çeviribilim, matematik ve mühendislik bölümleriyle ortak programların geliştirilmesi de geleceğe dönük en iyi yatırımlardan biri olacaktır. Troyanski’nin geliştirdiği makineye patent aldığı zamanları takip eden yıllarda geçen bir bilimkurgu öyküsüyle bitirmek istiyorum. *İstanbul Bilimkurgu Öyküleri* adlı bir kitaptaki öykü, Sabri Gürses’in *Tercüme Makinesi* adlı, 1940’lardaki Tercüme hamlesi sırasında makine çevirisinin kullanıldığı alternatif bir dünyada geçen öyküsü bize ilham vermelidir. Aslında ülkemizde bu öyküde anlatılanları bir kurgu olmaktan çıkarıp gerçekliğe dönüştürecek büyük bir gizilgüç var. Geç de olsa bu gücü açığa çıkaracağımıza inanıyorum.

Kaynakça

- Akınhay, O. [@osmanakinhay]. (2022, April 27). *İyi Fransızca bilmeden, Google Translate yardımıyla ve cümle cümle çalışarak sekiz ayda çevirdiğim, dokuz-on defa yeniden okuduğum, Halil Gökhan'ın editörlüğü* [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/osmanakinhay/status/1519228622745313281?s=20&t=_Kso_-RVmLCRDJmHoa034w
- Arthern, P. (1967). An Electronic Dictionary. *The Incorporated Linguist*, 7-8.
- Austermuhl, F. (2001). *Electronic tools for translators*. Routledge.
- Black, E. (2012). *IBM and the Holocaust: The Strategic Alliance Between Nazi Germany and America's Most Powerful Corporation-Expanded Edition*. Dialog press.
- Bowker, L. (2002). *Computer-aided translation technology: A practical introduction*. University of Ottawa Press.
- Bowker, L. (2015). Terminology and translation. *Handbook of terminology*, 1, 304-323.

- Bowker, L., & Ciro, J. B. (2019). *Machine translation and global research: Towards improved machine translation literacy in the scholarly community*. Emerald Group Publishing.
- Cronin, M. (2010). The translation crowd. *Revista Tradumàtica: tecnologies de la traducció*, (8), 1-7.
- Daumas, M. (1965). Les machines à traduire de Georges Artsrouni. *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 18(3), 283-302.
- Do Carmo, F. (2020). 'Time is money' and the value of translation. *Translation Spaces*, 9(1), 35-57.
- Ehrensberger-Dow, M. (2017). An ergonomic perspective of translation. *The handbook of translation and cognition*, 332-349.
- Goldstine, H. H., & Goldstine, A. (1946). The electronic numerical integrator and computer (eniac). *Mathematical Tables and Other Aids to Computation*, 2(15), 97-110.
- Gordin, M. D. (2015). *Scientific Babel: How Science Was Done Before and After Global English*. The University of Chicago Press.
- Gordin, M. D. (2016). The Dostoevsky Machine in Georgetown: Scientific translation in the cold war. *Annals of Science*, 73(2), 208-223.
- Gordin, M. D. (2020). The Forgetting and Rediscovery of Soviet Machine Translation. *Critical Inquiry*, 46(4), 835-866.
- Gürses, S. (2006). Gogol: Gerçekten ölü canlar. 2 Eylül 2022 tarihinde <http://ceviribilim.com/?p=135> adresinden erişildi.
- Gürses, S. (2007). İntihal Kültürü. *Varlık*, 1194, 9-16.
- Gürses, S. (2022). Tercüme Makinesi. *İstanbul Öyküleri 3 – Bilimkurgu*, 353-394.
- Gürses, S., & Şahin, M. (2021). Dostoevsky in Translation: Past, Present and Future Prospects. *Zur Geschichte der Übersetzung in der Türkei. Themen und Perspektiven*, 16, 47.
- Hutchins, W. J. (2004, Eylül). The Georgetown-IBM experiment demonstrated in January 1954. In *Conference of the Association for Machine Translation in the Americas* (pp. 102-114). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Hutchins, J., & Lovtskii, E. (2000). Petr Petrovich Troyanskii (1894–1950): A forgotten pioneer of mechanical translation. *Machine translation*, 15(3), 187-221.
- Hutchins, J. (2004). Two precursors of machine translation: Artsrouni and Trojanskij. *International Journal of Translation*, 16(1), 11-31.
- Jiménez-Crespo, M. A. (2020). The “technological turn” in translation studies: Are we there yet? A transversal cross-disciplinary approach. *Translation Spaces*, 9(2), 314-341.
- Lawal, I. (2007, June). Women in science and engineering: Politics of gender. In *2007 Annual Conference & Exposition* (pp. 12-1613).
- Lommel, A. (2018, Mart). Augmented translation: A new approach to combining human and machine capabilities. In *Proceedings of the 13th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (Volume 2: User Track)* (s. 5-12).
- Mandel, W. M. (1971). Soviet Women in the Work Force and Professions. *American Behavioral Scientist*, 15(2), 255-280.
- Mossop, B. (2021). Maze-walkers and echoborgs: Reflections on translator metaphors. *Translation Spaces*, <https://doi.org/10.1075/ts.21001.mos>
- Moorkens, J., & Lewis, D. (2019). Research questions and a proposal for the future governance of translation data. *Journal of Specialised Translation*, 32, 2-25.

- Moorkens, J. (2020). "A tiny cog in a large machine": Digital Taylorism in the translation industry. *Translation Spaces*, 9(1), 12-34.
- Munday, J. (2016). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge.
- Панов, Д. Я. (1958). Автоматический перевод [Automatic Translation]. М., Изд. АН СССР.
- Panov, D. Y. (1960). Machine translation and the human being. *Impact of Science on Society*, 16-25.
- Roache, M. (2019). Is Capitalism or Communism Better for Women? How the Kitchen Debate Gave a New Meaning to the Cold War 'Home Front'. 2 Eylül 2022 tarihinde <https://time.com/5630567/kitchen-debate-women/> adresinden erişildi.
- Robinson, D. (1999-2000). Cyborg Translation. La traduzione. Special issue of Athanor: Semiotica, Filosofia, Arte, Letteratura 10.2 içinde. Susan Petrilli (Dü.). s. 219-233. 2 Eylül 2022 tarihinde <http://home.olemiss.edu/~djr/pages/writer/articles/html/cyborg.html> adresinden erişildi.
- Robinson, D. (2003). Cyborg Translation. *Translation Translation*, 21, 369-386.
- Robinson, D. (2012). Nasıl Çevirmen Olunur. (Çev. Sabri Gürses). Çeviribilim Yayınları.
- Somers, H. (Dü.). (2003). *Computers and Translation*. John Benjamins Publishing Company.
- Şahin, M. (2013). Çeviri ve Teknoloji. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M. (2018). Bilgisayar Destekli Çeviri. TÜBİTAK. <https://yayinlar.tubitak.gov.tr/ebook>
- Şahin, M., & Gürses, S. (2019, Ağustos). Would MT kill creativity in literary retranslation?. In *Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation* (s. 26-34).
- Şahin, M., & Kansu-Yetkiner, N. (2020). From translation market to translation curriculum: psychosocial and physical ergonomics in Turkey. *The Interpreter and Translator Trainer*, 14(4), 440-460.
- Şahin, M., & Oral, S. B. (2021). Translation and Interpreting Studies education in the midst of platform capitalism. *The Journal of Specialised Translation*, 36b, 276-300.
- Şahin, M. & Gürses, S. (2021). *Revista Tradumàtica. Tecnologies de la Traducció*, 19, 171-203. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.284>
- Şahin, M. & Gürses, S. (2022) A call for a fair translatisphere in the post-digital era. *Parallèles*, 34(2). 1-17. <http://dx.doi.org/10.17462/para.2022.02.01>
- Taivalkoski-Shilov, K. (2019). Ethical issues regarding machine (-assisted) translation of literary texts. *Perspectives*, 27(5), 689-703.

Dil ve Kültür Bağlamında Çeviri Sorunu

Melik Bülbül¹

Öz

Dil olgusunun gizemli yapısı içinde pek çok yaşamsal bileşenin kodlarını bulmak mümkündür. Bu durum, dilin kendi deseni içinde varlık bulan yanını gösterir. Dil ve kültür bileşenleri veya dizgesi içinde yakın bir ilişkinin varlığı göz önünde bulundurulursa bir kültür taşıyıcısı olan dil evreninin çok yanlı bir etki alanının olduğu tespit edilebilir. Bu saptamanın kültürlerarası yakın ilişkinin veya etkileşim ağının, çeviri etkinliği üzerinde yapıldığı; daha doğrusu işlendiği dikkate alındığında, çeviri etkinliğinin dil ve kültür ağında çokgenli bir ilişki alanı yarattığı görülür. Bir dilden başka bir dile o dilin dilsel kodları ile şifrelenmiş anlam katmanlarının aktarılması veya taşınması çevirmenin, çeviri olgusunun, kültürün, dilin kültür potasındaki algısının, dönemsel algı biçimlerinin, bireysel dil algısı ve standart dil normlarının kurallarının bütün olarak çeviri etkinliği içinde hamule olmuş bir bulamaç olduğuna tanık olunur. Bu çalışmada, dil, kültür, çeviri, anlam katmanları, metin türlerinin özellikleri bağlamında söz konu ilişkilerin boyutu irdelenmiştir. Dilin kültürle olan yakın ilişkisinin çeviri etkinliğinde pek çok sorunları da beraberinde getirdiği uygulamalı olarak ele alınmıştır. Geniş bir etki alanı olan dil olgusunun kültürel boyutunun, insan yaşamında iletişime yönelik olarak getirdiği çok katmanlılığı, günümüzde üzerinde önemle durulan bir uğraşı olmuştur. Çalışmada bu bağlamda, kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeviri etkinliğinin güçlükleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Dil evreni, kendi malzemesiyle kültür evreninden geçerek çeviri ürünleri sayesinde diğer dillere, kültürlerle dolayısıyla evrenlere ulaşma imkânı bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, anlam, çeviri, kültür, metin dili, anlam katmanları.

Anatomy of Translation Activity as a Problem

Abstract

It is possible to find the codes of many vital components within the mysterious structure of the language phenomenon. This situation shows the side of the language that finds itself in its own pattern. Considering the existence of a close relationship within the language and culture components or system, it can be determined that the language universe, which is a culture carrier, has a multilateral domain of influence. It is stated that this determination was made on the translation activity of the close intercultural relationship or interaction network; rather, considering that it is processed, it is seen that the translation activity creates a polygonal relationship area in the language and culture network. Transferring or transferring the layers of meaning encoded with the linguistic codes of that language from one language to another is a slurry of the translator, with the phenomenon of translation, the culture, the perception of the language in the cultural pot, the periodic perception forms, the individual language perception and the rules of standard language norms witnessed as a whole. In this study, the dimensions of the relations in question in the context of language, culture, translation, layers of meaning, and text types were examined. The close relationship between language and culture, which brings many problems in translation activity, has been discussed in practice. The multi-layeredness of the cultural dimension of the language phenomenon, which has a wide area of influence for communication in human life, has become an important occupation today. In this context, in this study, it has been tried to reveal the difficulties of translation activity arising from cultural differences. The language universe, with its own material, passes through the cultural universe and finds the opportunity to reach other languages, cultures, and therefore universes, thanks to translation products.

Keywords: Language, meaning, translation, culture, text language, layers of meaning.

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, KKEF, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili Eğitimi ABD, Türkiye, e-mail: bulbulm@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1799-6409.

Giriş

İnsan dil ile varlık buldu, dil ile yaşıyor ve dil ile var kalacaktır. Son yıllarda bilimsel çalışmalarda görülen baş döndürücü gelişmelere tanık oluyoruz. Bu gelişmelerin daha çok dil, kültür ve toplum ilişkisi üzerinde yoğunlaştığı bilinen bir gerçektir. Dil alanındaki bu gelişmeler toplumsal değişikliklerle, buna bağlı olarak da kültür ve düşünce alanındaki gelişmelerle açıklanabilmektedir. Toplumsal potadaki bu tür değişiklikler dil ile ilgili diğer alanlararası bir etkileşimi beraberinde getirmiştir (Interseksionslinguistik). Toplumsal etkileşime (soziale Interaktion) bağlı olarak gelişen bu tür faaliyetler ifadesini dil sisteminde bulunduğu içindir ki, dil de yaşayan bir canlı olması örneğindeki gibi bir değişim süreci yaşar. İmer'in (1990, s. 9) felsefe evreninden aktardığı ifadesiyle bu da bize; evrende değişmeyen tek şeyin her şeyin değiştiği gerçeği olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır.

Bu gelişmeler ışığında milletlerin özgün kültürünü, ulusal tarihini bütünlüğünü içine alan ve bunların dil ile olan ilişkisi üzerinde duralım: Milletlerin milli bütünlüğünün vazgeçilmez unsuru olan kültür, Mevlana'dan Goethe'ye ve Dante'den Eckart'a, Kant'a ve Hegel'e kadar uzanan doğu-batı uzantısında evrensel hümanizmin kültürel etkileşimi ile ilgili boyutunu formüle etmektedir (Damrosch, 2013, s. 45). Kültürü bu bağlamda insan-ruh, insan –doğa ve insan-toplum ile oluşturulan etkileşim ağı olarak değerlendirmek kaçınılmaz olacaktır. Aynı dili konuşan toplumlar, ortak sanatsal değerlerini, birlikteliklerini, yazılı ve sözlü miraslarına sahip çıkarak koruma şansına kavuşabilirler. Zaten kültür de bir bütün olarak toplumun değerler toplamıdır ve toplumun ürünüdür (Göktürk, 2008, s. 87). Yanı sıra yine kültür, her biri sadece kendisi için var olan çeşitli ve az çok birbirleriyle ahenk içinde olan değişimler ve devinimler yumağıdır. Dili canlı bir varlık ve devingen bir süreç olarak değerlendirdiğimizde (Humbold, 1995, s. 145), onu kendini çevreleyen diğer yaşamsal unsurlarla etkileşim ağı içinde incelememiz gerekmektedir. Dil, bir yandan tarih ile süreklilik kazanırken bu iki paralel faktör kültür kavramıyla ancak bir sentez halinde ulusal varlığın temel yapı taşlarını oluşturur. Diğer yandan dil olmaksızın ne tarih olgusundan, ne kültür, ne medeniyet, ne de bir bakıma “varoluş”tan söz edebiliriz. Dil, tarih ve diğer kültürel değişkenler bir etkileşim yörüngesi oluştururlar. Grimm'in *dilimiz aynı zamanda tarihimizdir* (akt. Akarsu, 1984, s. 59), ifadesi bu görüşü/savı doğrular niteliktedir.

1. Dil, Kültür ve Çeviri

Kültür, dil ve tarih üçlemi, bir takım ara unsurları beraberinde koşullar ve biz de ancak bu ivme sayesinde düşünce tarihi denilen sonlu sonsuz bir süreci tanıyabiliriz. Çünkü düşünce tarihi, kültür tarihiyle, dil tarihiyle, eğitim ve toplum tarihiyle yakından ilgilidir. Zamanın alt katmanlarından değişik oluşumlarla günümüze dek süregelen dil olgusu, kültürle daha yakından ilişkili olmasındandır ki, toplumu da içine alarak oldukça geniş bir alan oluşturur. Söz konusu olan dil, kültür ve çeviri bağlamı nedeniyle toplum olgusu üzerinde durmak gerekmektedir. Alt ve üst katmanlara sahip olan dil, tüm bu değişik fonksiyonları toplum içinde toplumsallaşma (İmer, 1990, s. 35) sürecinde doğal olarak geliştirmektedir. Bu süreçten çıkarak, aile, okul ve geniş kitle olgusunun yaşamla ilintili olduğu açık bir gerçektir. Dolayısıyla yaşam dediğimiz akıcı süreç, toplumda kolektif bir düzen oluşturan toplumsal yaşamın kendisidir.

Bu etkileşim alanı birey ve toplum eksenli olup, tüm duyularını, heyecanları, sezileri, yaşam tarzını, beklentileri, istekleri, değerleri, yargıları, alışkanlıkları... vb. gibi yaşamsal kesitleri sarar. Humbold'un *ulusların gerekliliği* üzerinde durması da bize bu konuda fikir vermektedir. Jespersen'e (1925) göre ve Rask da bu görüştedir, bir milletin tarihi hakkında en iyi bilgi veren olgu dildir. Gerçekten de dili bir gelişim süreci içinde ele almak gerekir. Dolayısıyla dil, gelişimini sürdürmesi için tarihsel bir sürece ihtiyaç duyar. Doğal olarak kültür de dil, tarih ve toplum üçlemesini içine alan daha geniş bir toplumsal öge durumundadır. Dil, kültüre temel oluşturduğundan bir milletin sözlüğü, yazılı tüm ifade dünyası kültür potasının mayasıdır (Kaplan, 1986, s. 186). Çünkü bir toplum eriştiği en üst düzeydeki kültür ve dil zenginliğini, yüzyıllar boyunca tarihsel gelişim sürecinde temin eder ve bir nehir gibi geçtiği her yer ve zamandan o toplumun karakter ve ruhuyla ilgili tanıtıcı argümanlarını beraberinde varılan son noktaya taşır. Grimm'in, dili geçmiş ve geleceği içinde barındıran “an”da da zamana bağlı değişim olarak incelenmesi de bu yüzdendir (Porzig, 1957, s. 338).

Kültürlü toplumların zaman içinde belli dönemlerde belli pratik birtakım gereksinimlerden, kişilerin, ailelerin, sınıfların ve toplumların ortak alışkanlıkları ve yaşama ait kurumsal hal almış şubeleri olarak da tanımlamak olasıdır. Çünkü birey- toplum ilişkilerinin ortaya çıktığı ortak yer ve zaman dilimi, aynı

birey-toplumun sezgi, duyuş, istek, beklenti, ihtiyaç, eğlence, zevk ve estetik gibi doğal ve ruhsal toplumsal düşünce kalıplarıyla ve zenginlikleriyle düşünce biçimleri ile ilgili olarak kültür olgusunda şekillenirler (Güttinger, 1963, s. 135). Şekillenme böyle olunca *iyi ve kötü kültürden* bahsetmek, üzerinde durulması gereken bir konu olacaktır. Kültürün kötü olduğu kanısında olanlar, kendilerine bu yargı hakkını tanıyan sosyal realite içinde beliren özgün değer yargılarına sahiptirler. Bunlar aynı zamanda yaşamsal kesitler de dikkate alınan kriterlerdir. *İyi kültür* kavramı da aynı düşüncelerle ilgilidir. Değerlerimizi ve yargılarımızı sağlamlaştırıcı ve destekleyici olan maddi çıkarlarımızı bize sunan her davranış biçimi sözü edilen bu kriter içinde iyi tanımlamayla yer alır. O halde iyi veya kötü kavramları anlam olarak bu bağlamda geneli değil, özeli nitelerler.

Toplumlararası yaşamsal değişikliğin ve gereksinimlerin aynı zamanda karakterlerin bir sonucu olarak mizah anlayışının, mutfak, eğlence, acı, zevk anlayışı gibi olguların da toplumlarda farklı yansımalar olarak ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Farklılıklar iyi-kötü çizgisinde değil, özgün yabancı bağlamında ele alınmalıdır. Whitehead'in bu konudaki düşüncesi dikkate değerdir:

İnsan topluluklarının kültürleri arasındaki farklılıklar insan ruhunun hiç bitmeden gerçek arayışında gerekli olan tahrik ve malzeme kaynağını oluşturduklarından, vazgeçilmez unsurlarıdır. Bizimkinden farklı adetlere sahip olan milletler, bizim düşmanlarımız değildirler. Onlar bize Tanrı'nın lütfudurlar. İnsanlar başkalarıyla anlaşabilmek için gerekli benzerlikler dikkat ve tecessüslerini harekete geçirecek farklar ve takdirlerini kazanabilecek yüce değerler bulmak isterler (Eliot, 1983, s. 46).

Zaten bir özgün kültürün hem alıcı, hem de verici olarak yabancı kültürlerle ilişki kurmak suretiyle daha üstün bir kültür seviyesine ulaşabileceği de ayrı bir gerçektir. Çeviri eyleminin bunu sağlamadaki işlevi çok açıktır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin diğer toplumlara tanıdığı self-determinizm hakkının doğruluğu oranında yukarıda sözü edilen varlıkların kullanılmasının olanaklı oluşu da önemli bir gerçektir. Ne de olsa toplumlar oluşurken, en iyi kültür ortamını seçme gibi bir hakka sahip olmamaktadırlar. Ancak bu konu bu düzlemde sonlu sonsuz bir olgu olan düşünceyle ilgili olduğundan, tüm gelişmişlik süreçleri ve dolayısıyla kültürel ayrılıklar düşünce revizyonundan geçmektedir (Altay, 2001, s. 43). Bu revizyonda sosyal fayda oranı ne denli yüksek ise kültür için kullanılan iyi tanımlaması da aynı oranda yüksektir. Demek oluyor ki düşünce, kültürü de dili de aşan üst bir olgudur. Bu fikirden çıkarak dil, kültür ve çeviri bağlamını aynı potada ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü bir kültürün değeri tarih sürecinde gelişen diğer kültürlerle yaptığı katkı ölçüsünde artar. Bu katkıda çeviri ürünlerinin önemi başta gelmektedir. Bu aynı zamanda dillerin korunmasını da sağlar (Venuti, 2013, s. 79). Dillerin çok sayıda yabancı için ifade ortamı oluşturması sevindirici bir olaydır. Unutulmamalıdır ki sözcüklere anlam veren ruh, aynı zamanda toplumun ruhunu ve o toplumun kendine özgü duyuş, düşünüş ve davranış özelliklerinin bütününe oluşturan kültürü de beraberinde taşımaktadır. Dil, Şiirsel nitelikte olmasıyla da yakından ilişkilidir (Erten, 1993, s. 315). Dünya kültürleri arasındaki geçiş ve etkileşimlerin önemli ölçüde yazın dili sayesinde gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Çünkü kültür, medeniyetten farklı olarak yaşamın içe dönük ruh ve estetik fakültelerini özelden kapsar.

“Her dil zamanı kendine göre dilimler” ifadesiyle Akerson (1989, s. 71), zaman kavramına dikkat çekerek, geçmiş, an ve geleceğe yönelik insan zihninin ayrım yapabilme özelliğinden söz eder. Değişik kültürlerin amaç öğelerinden olan dil, zaman dilimlerini yine bu kültürel yapılarına göre belirlemiştir. Dilin ortaya koyduğu bu genel toplumsal çerçeve, özgün değerlerin biçimlenmesinde de öncü güç olur. Türkçemizde, Almancadan, İngilizceden ayrı olarak çekim çizelgelerinin ve değişik zaman biçimlerinin olması, yine sözünü ettiğimiz dil sisteminin değişik kültürel yansımalarına dil dizgesindeki algılayış ve uygulayımının bir sonucudur. Doğal olarak burada ana sorun, hangi dilsel forumların hangi durumlarda kullanılması gerektiğidir.

Şimdi zaman boyutunu, anlam boyutuyla birlikte ele alıp somutlaştıracak olursak; *alırım* sözcüğü ile *an'a*, *gelecek'e* ve *geniş zaman'a* yönelik anlam boyutları kazandırabiliriz. Zaman bildiren bir sözcük ile *gelecek hafta*, *her zaman* gibi bu anlam biçimine zaman formu açısından anlam kazandırmak olasıdır. Gerçekte bu zaman sözcükleri anlam akışına göre geçmişe dönük biçimleri de içerebilir. Yani bir biçimin çok işlevi olabilir. *Gelecek hafta geldim* ve *alacağımı aldım*, tümcesinde gerçekleşmemiş ama gerçeklik kazandırıcı, kesinlik bildiren bir ifade vardır. Anlatımda geleceğe yönelik bu ve benzeri formları kullanılmaktan da söz edilebilir. O halde kullanılan zaman sözcüğü ve eylem biçimi, kullanıldığı

konuma/bağlama göre anlamsal boyut ve değer kazanır. Her gösterge grubu, bir mana taşır ve bir de kullanıldığı yerde kazandığı anlamsal değer veya değerlere sahiptir (Aktaş, 1986, s. 17). Felsefeciler ve dilbilimcilerin dilsel göstergelerin önemi üzerinde yoğun olarak durmalarının nedeni de burada saklıdır. Göz ardı edilmemesi gereken nokta, çeviri etkinliğinde sözcüğün anlamsal değerinin bu değişkeler bağlamında değerlendirilmesinin kaçınılmaz oluşudur. Bu da çeviri etkinliğinin, dünyanın en zor uğraşı olduğu yanını gösterir.

Dili, kültürü ve çeviriyi birbirinden ayırmayan Uygur'un (1989), şu sözleri konumuz açısından büyük önem taşımaktadır: "...tek dile sığmaz bir yaşamı insanınki", (s. 11) dil ve kültür yumağındaki yaşamsal zenginlikleri, tek bir ulusun yaşam kaynağı değerlendirmesi insanlık namına haksızlık olsa gerek. İnsanın ortak malı olan bu zenginlikleri diğer uluslarla paylaşması kadar doğal bir istem yok gibidir. Arzularımız ve diğer eylemlerimiz, dil dışı ortamla ilgili olsalar da varlığını dil ile sürdürür. Çeviri uğraşı diğer diller söz konusu olunca daha karmaşık ve ciddi bir boyut kazanır. Şöyle ki, çok seslilik, çok kültürlülük gibi olguların olmadığı çağımızda diğer kültürlerin ve kültürel etkinliklerin tanınmaması halinde sanatsal ürünlerin diğer uluslara aktarımı hiç de kolay olmayacaktır (Hermans, 2009, s. 45). Çeviri etkinliği, bu yönüyle çok katmanlı bir faaliyeti beraberinde getirir.

Çeviri faaliyeti bir yaşam biçimidir. Yaşamı yorumlamak ve anlamlandırmaktır. İşin içine anlama anlam katma yani üretim mekanizması girince, bir bakıma yeniden yapılandırma, oluşturma çeviri etkinliği. Bu yaratıda kültürel arka planın önemi göz ardı edilemeyecek kadar büyük çaplıdır. Bu önem, çeviri etkinliğinin sorunsal boyutuyla ilgili olduğunda ise daha kendi varlığını daha da hissettirerek anlamlı kılar (Özbek, 1988, s. 35). Çeviri uğraşısıyla yaşanan dünyada boyutlanarak genişlemek, öylesine gerçeğe yakın bir olgudur ki, güncel olandan aşkın olana yani deneyüstü boyuta ulaşmak mümkündür. Dilin yapısı, metnin türü, anlamsal işlevi, dönemsel algı formları, amaç, iletişimsel bağlam, özgün-yabancı dil dizgesinin dayatmaları, anlamsal katmanların örtüşmeleri ve ayrışmaları, eş değerlilik ve yoruma dayalı eklentiler hepten bu prizmanın anlam dünyasında yeniden evrilerek varlık bulurlar. Çeviri süreciyle ilgili olarak, Akbulut da (1995, s. 15), ... çevirinin amacı, çevirinin içinde oluşturduğu ve çevirinin yapılmasını öneren, yani süreci başlatan etkenden oluşan bir sac ayaktır. Düşüncesiyle değerlendirilmede bulunur; Bu noktada sözü edilen çokgene, Balcı'nın (1997) da vurguladığı gibi, dildeki her ulam bağlama aittir ve yerine göre, kullanımına göre anlamsal değer taşır (s. 51).

Bu bağlamda, şu çıkarımlarda bulunmak konunun kavranmasına olumlu etkiler yapacaktır:

- Dil, kültür ve çeviri olguları birbirinden ayrılamayan, birbirleriyle ortak anlamsal ilişkileri olan olgulardır.
- Dil, varlığımızın her alanını kendisine borçlu olduğumuz, iç ve dış dünyamızı kuşatan çok boyutlu bir güçtür.
- Yaşamı içten sarmalamayan dil, kültür ve çeviriyle ilgili hiçbir öge ve alan yoktur. Bu üçlü uğraş ikliminde soluk alıp verir insan.
- İnsanlararası, kültürler arası ve toplumlar arası küresel değer geçişlerinin vazgeçilmez kaynakları olan çeviri faaliyetleri ve bu sayede kapılarını araladıkları yeni kozmik boyutlara ulaşmak hayati öneme sahiptir.
- Zaman ve uzamın ötelere, aklın, duygunun, merakın ve bilincin derinliklerine dil ve çeviri faaliyetlerinin dipsiz evreni ile ulaşılabilir.
- Bir kültürel aktarım ve yaşama faaliyeti olan çeviri etkinliği, dil evreninin en keskin kültür taşıyıcısıdır. Özgün ve yabancı değer karşılaştırmaları ve kimlik bilincinin şekillenmesi de bu faaliyetlerden payına düşeni her zaman alır.

2. Metinsel İletişim ve Çeviri Sorunu

Çeviri etkinliği, metin türleri söz konusu olunca daha sorunsal bir ağa dönüşmektedir. Özellikle metin türlerinin kendine özgü içyapısı, barındırdıkları anlamsal örtü ve katmanları, çeviri etkinliğinin daha da özen gösterilmesi gereken bir uğraşı olmasını zorunlu kılmaktadır. Yazınsal metinler, felsefi içeriği olan metinler çeviri etkinliği sürecinde, anlamsal kaymaların ve özel yaklaşımların ortaya çıktığı yorumların yoğun olduğu alanlardır. Sözcük seçimlerinden, dönemsel anlam bağlamına varana değin, çok katmanlı bir güçlüğüne sürece dâhil olduğuna tanık olunur. Yazarın dil kullanım formu, düşünsel arka planı, dönemin kavram kuşağı ve çağrışım halkaları metinde şifrelenmiş biçimde kullanılmıştır. Çeviri etkinliği esnasında bu şifrenin çözümü okur tarafından beklenen faaliyettir. Sonuçta metnin anlamsal

değeri okurun beklenti ufkuyla örtüşmelidir. Yoğun bir örnek olarak Kafka'nın değişim/dönüşüm romanının (Kafka, 1999) künyesinden başlayarak içeriğinin anlamsal değerlerine varana değin yukarıda sözü edilen sorunsal ağa rastlamak olasıdır. Bu da değinildiği üzere, çeviri etkinliğinin çokgenli bir sorunsal ağla sarmalanmış ciddi bir uğraşı olduğunu anatomik olarak ortaya koymaktadır. Konunun daha somut olabilmesi adına, örnek çeviri kesitleriyle gösterilmesi yararlı olacaktır.

Eserin ismini oluşturan Değişim/dönüşüm ikircikliği bile daha çevirmenleri ilk basamakta sorunsal bir sürece sokmaktadır. Değişimin dış özellikler bakımından bir başkalaşmayı, buna karşın dönüşümün içyapısal olarak temelli bir başkalaşmayı içeren tanımlar olduğu göz önüne alınırsa çevirinin metinsel anlam bağlamında, aktarım sürecine takılmadan edemediği görülmektedir. Bu bağlamda,

Artık sorgulama gereği duyulmayan yaşamın kemikleşmiş kurallarına, insan ilişkilerine, toplumsal yaşayışa bir başkaldırı öyküsü olan “Die Verwandlung” Değişim/Dönüşüm), bilincini yitirmeden sadece görünüşte bir böceğe dönüşen Gregor Samsa'nın hala kendisi olduğunu bir türlü ailesine ve çevresine anlatamamasının tragedyasıdır. Öykü aynı zamanda eleştirmeyen, teslim olmuş birey kimliğine açık bir başkaldırıdır (2007, s. 46).

Saptamasıyla bu iddiayı doğrulamaktadır. Daha da somutlaştırılacak olursa,

Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheueren Ungeziefer verwandelt (Kafka, 2018, s. 7) .

Gregor Samsa, bir sabah korkulu bir düşten uyanınca yatağının içinde kendini korkunç bir böcek olarak buldu. Yazarın “**un**” ön ekini üç kez üç ayrı kelimeye kullandığı görülmektedir.

Böylelikle ses benzeşmesi yapmıştır. Çevirmen de **korkulu** ve **korkunç** kelimelerini kullanarak bu ses benzeşmesini aktarmaya çalışmıştır. Ancak **verwandelt** kelimesinin çıkarılmış olduğu göze çarpmaktadır. Oysa eserin başlığına bakacak olursak, “**verwandelt**” kelimesinin önemi ortaya çıkmış oluyor. Çünkü eserin temel konusu bir insanın dönüşümüdür aslında. Çünkü Gregor Samsa, bir sabah korkulu rüyalarından sonra uyandığı zaman yatakta kendini kocaman bir böcek olarak buldu.

Çevirmen “**sonra**” ve “**zaman**” kelimelerini eklemiştir; **verwandelt** kelimesini çıkarmıştır, ki bu da kaynak cümleye ciddi bir müdahaledir. Eserin başlığına bakacak olursak, “**verwandelt**” kelimesinin önemi ortaya çıkmış oluyor. Çünkü eserin temel konusu bir insanın dönüşümüdür aslında. **Ungeheuer** kelimesi **kocaman** olarak aktarılmıştır. “**In seinem Bett**”, “**yatakta**” olarak çevrilmiştir. Böylece kelimenin anlamı zayıf kalmıştır. “**seinem**”deki iyelik zamiri böylelikle aktarılmamıştır. Kafka sıra dışı bir yazardır ve bu sıra dışılığını çeviride de yansıtmak gerekiyor. Bu nedenle kaynak metindeki “Ungeziefer” yani Gregor Samsa bir sabah, sıkıntılı rüyalar gördüğü uykusundan uyandığında, kendini yatağında ürktücü dev bir böceğe dönüşmüş buldu.

“**Ungeheuer**” kelimesi dilimize “**ürktücü dev**” olarak aktarılmıştır. Burada “**dev**” kelimesi yetersiz kalır düşüncesiyle “**ürktücü**” kelimesi eklenmiştir. Ayrıca “**uykusundan**” ve “**gördüğü**” kelimeleri eklenmiştir. “**verwandelt**” kelimesi isabetli bir biçimde “**dönüşmüş**” olarak aktarılmıştır. Kafka'nın üslup özelliğini çeviride de yansıtmak gerekiyor. Bu nedenle kaynak metindeki “Ungeziefer” yani “haşarat/böcek” kelimesini irdelemek gerekir. Çünkü aynı “**verwandelt**” sözcüğü gibi bu kelime de eser içinde büyük bir önem taşıyor. Bu kelimenin Türkçe sözlükteki karşılılığına bakıldığında Gregor Samsa, kâbuslarla dolu rüyasından uyandığı bir sabah, kendini yatağının içinde dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu. “**unruhig**” kelimesi Türkçe 'ye “**kabus**” olarak aktarılmış, kelime anlam değişikliği yapılmıştır. Bu aktarım dolayısıyla da “**dolu**” kelimesi eklenmiştir. “**verwandelt**” kelimesi isabetli bir biçimde “**dönüşmüş**” olarak aktarılmıştır.

Bu nedenle kaynak metindeki “Ungeziefer” yani “haşarat/böcek” kelimesini irdelemek gerekir. Çünkü aynı “**verwandelt**” sözcüğü gibi bu kelime de eser içinde büyük bir önem taşıyor. Bu kelimenin Türkçe sözlükteki karşılılığına bakıldığında Almanca 'ya çevirmeye çalışırsak, birbirine anlam olarak yakın gibi görünen “Ungeziefer” ve “Insekt” kelimelerini buluyoruz. İki kelime arasında aslında düşünüldüğünde önemli bir fark vardır. “Ungeziefer” daha çok istenmeyen, korkulan ve iğrenilen bir varlıktır, yani insan üzerinde olumsuz bir etki yaratır. “Insekt” yani “böcek” kelimesinin ise hem olumlu hem de olumsuz bir etkisi vardır. (Konmuş, s. 59).

Metnin algı düzeyinden yorumlanma alanına dek önemli farklılıkların ortaya çıktığına tanık olunmaktadır. Bu da çeviri etkinliğinin çevirilemezlik bağlamında, oldukça zor bir uğraş olduğunu ve çok bileşenli bir donanımı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

3. Çeviride “Çevirilemezlik” Sorunu

Yeryüzünde en önemli sanatçılardan birisi de çevirmen olmalı. Bir aktör rolünü üstlenen çevirmenin, uluslararası arenada cereyan eden olayların fertlere ve kuşaklara kazandırılmasındaki rolü küçümsemeyecek kadardır. Küresel ve coğrafi farklılıklardan, uluslararası ilişkilerden, dünyada sanat ve bilim adına meydana gelen olaylardan yola çıkarak, olayların izlenmesinde, yeni yeni iletişim köprülerinin yaygınlaşmasında da çevirinin taşıdığı önem herkesçe bilinmektedir. Çeviri biliminde “çevirilemezlik” sorunu da öteden beri süre gelen tartışmaların merkezinde bulunan bir konudur. Bu sorun daha çok farklı çevrelerin, kültür yapılarının ve sosyal ortamının gereği olan kültürel edinimlerden ortaya çıkmış bir sorundur. Toplumlararası bir iletişim aracı olan çeviri, dili bilimle bütünleştirip doğruya, edebiyatla bütünleştirip sonsuzluğa ulaştıran geçit olmalıdır. Toplumların farklı kültürel ortamlardan oluşuna ilişkin olarak Aşık Veysel’in şu ritmik dördlüğünü anmakta yarar vardır:

Kim okurdu, kim yazardı

Bu düğümü kim çözerdi

Koyun kurt ile gezerdi

Fikir başka başka olmasa

Toplumların ortak yönü olan fikir dünyasındaki başkalık, özümseme ve değerlendirmede de bir başkalaşmayı beraberinde getirecektir. Dış dünyaya ve yorum iklimine akan bu başkalaşmayı beraberinde getirecektir. Dış dünyaya ve yorum iklimine akan bu başkalaşma, kültür zenginliği oluşumundaki bilgi aktarımında da farklı yönelimleri ve bakış açılarını gerekli kılacaktır. Çevirmen kültürlerarası aracılık görevini üstlenirken, diliçi ve dil dışı bağlamları tümünden dikkate alması gerekecektir. Çünkü hiçbir toplumun yukarıda sözü edilen gelişmeler dışında kalamayacağı göz önüne alınırsa çevirmen farklı kültürlerdeki algılama ve yorum şekillerini derin ve yüzeysel olarak tam aktarma sorumluluğunun bilinciyle hareket etmek durumundadır. Konunun derinliği ve genişliği bakımından burada dil ve üslup konularında ortaya çıkan değişebilirlikler ve kalıcı olması gereken noktalar üzerinde fazla durmak mümkün değildir. Ancak çeviride yazarın üslubu hissedilmelidir (Hamidov, 1995, s. 7).

Bugüne değin çeviri bilim ve sorunları deyince akla gölgede kalmış pek çok konu gelecektir. Öğrenci eğitimi, yazınsal çeviride, yazın dışı metinlerde, bilimsel olan ve olmayan çevirilerde... vb. gibi alanların ayrı ayrı ele alınması gereken konuları vardır. Tüm bunları ele almak doğal olarak imkân dâhilinde değildir. Ancak konu başlığı gereği ve önemli görülen “çevirilemezlik” sorunu ele alınması gereken bir noktadır. Çeviride izlenecek yol öteden beri sorun olagelmektedir. Çeviriye faaliyetine bağımlı kalınarak yöntem, sözcüğüne göre mi? Yoksa anlama (serbest) göre mi izlenmeli? Bu iki kutupsal kavram (bağımlılık ve ihanet) dikkatlerden uzak tutulamamış, neredeyse çevirinin ihanet olabileceği fikrine kadar varılmıştır. Bu da güzelinin sadık olmadığı, sadığının da güzel olamayacağı ironisini anımsatmaktadır. Burada çeviri faaliyetinin önemi yadsınamaz. Ancak bilgilendirme, bilgilendirme, bilgi aktarımı ve toplumsal enformasyon ağında yaşayabilme gibi zorunluluklar çevirmenlik rolünü üstlenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Çevirmen bu şartlarda kime, neye bağlı kalacak? Çevirinin güzelliğinin sadık, sadığının da güzel olmayacağı bir kadına benzetilmesi boşuna değildir. Ne var ki, çeviride aktarılacak olanın sözcükler değil, onlarla birlikte anlamları ve onların gönderme yaptıkları manaları olmalıdır görüşünü taşımaktadır.

Çeviri, iki değişik kodlama biçiminde eşdeğerli iki ayrı bildirim kapsar. Farklı bir dildeki bir eşyanın çağrıştırdığı anlam alanının dolaylı mı, direkt mi olduğunu kesin bilmek lazım gelir. Her sözcük grubunun belli bir kodlama şekli olduğundan, eşyanın niteliğini, niceliğini, kullanımını, işlevini... vb. yöntemlerini hesaba katarak tanımlaması gereklidir. “Ekmek” sözcüğünün farklı dillerde gönderme yaptığı anlam frekansları da yine bu kavramın özelliklerinin göz önüne alınarak belirtilmesine bağlı olan alanlara işaret eder. Nafaka, geçim, ekonomik bağımsızlık... gibi ifadeler aynı kavramla eşdeğerlik gösterebilen ifadelerdir (Çakır, 1996, s. 103).

Çeviride, sözcük sözcüğe (wortwörtlich) çeviri mi, yoksa anlama dönük (sinnlich) çeviri mi, sorunu da aynı sorunsallık çizgisinde öneminden hissettiren bir konudur. Şurası unutulmamalıdır ki, çeviride sözcükleri bilmek yeterli değildir. Zaten sözcük tek başına yeterli gelmediği içindir ki, çevirmen başka bağlamlara büyük gereksinim duymaktadır. Bunların başında, dile tam vakıf olmak, dili konuşan kültürü ve uygarlığı bilmek, halkının yaşamını, etnografyasını tanımak gelmektedir. Durak'ın çeviri sorunlarıyla ilgili şu ifadelerini burada anmakta yarar vardır:

Eğer çeviri sorunlarını çözmek istiyorsak öncelikle nesnel gibi görünen metinlerden yola çıkılması gerektiğini düşünüyorum. Bu en azından sorunları daha net görmemizi sağlayabilir ve daha karmaşık sorunlu çeviri metinlerinin anlaşılmasını ve sorunların tartışılmasını, çözüme kavuşturulmasını kolaylaştırabilir (1998, s. 8).

Çeviri kavramıyla birlikte “sorunsallık” kavramının da anılması, konunun karmaşıklığıyla ve hassas oluşuyla ilgilidir. Çevirmen leksik tabanlı anlamları, kendi dilinde büyük bir titizlikle ayırıştırarak, çevirisinde anlamı yansıtmaya çalışmalıdır. Burada gözden uzak tutulmaması gereken şudur ki, yazar ve çevirmen arasındaki ayırım çoğu kez dikkatten kaçır. Güncel piyasa değeri olan ve beğeni denilen olgu, elbette toplumsal ve yazınsal konularla sıkı ilişki içindedir. Böyle olunca da çevirmen- yazar ve çevirmenin üslubu- yazarın üslubu gibi ayırımı zor olan durumlarda karmaşık görülür. Üslubu yansıtabilme sorununun yanında birtakım sapmalar da görülmektedir. Çevirmenin kendi tutumu, dil, şekil ve yazınbilim gibi olgulardan doğan sorunlar, konular, düz ve yan anlamlar gibi durumlardan doğan sapmalar... Çeviri işleminde eşdeğerlik bakımından yüzdesi büyük bir denkleğin sağlanması esas alınmalıdır. Bu yüzden çevirmenin yalnız iki dili yeterli ölçüde bilmesi yanında, iki kültürü ve bu iki kültüre dönük yaşamsal durumları ve sözcük etimolojisinin bağlamlarını da iyi tanınması gerekir (Boztaş, 1999, s. 53). Yazının söz anlam varlığı kültürlerarasılık bağlamında çeviri faaliyetleriyle kültürden kültüre taşınmakta ve bu sayede yazınsal değer, evrensel boyuta ulaşmaktadır. İnsanlık tarihinin ortak değeri bu sayede diğer kuşaklara aktarılmaktadır.

Gerçekte çeviri olgusuyla günlük yaşamımızda dil içi olaylarda da sıkça karşılaşmış oluyoruz. Ana dilimizde bize şekil ve anlamca kapalı olan kelimelerin açıklanmasını, başkalarına sormamızda veya bir çocuğun, bilmediği kavramların açıklanmasına ve tanınmasına yönelik annesiyle giriştiği iletişim şeklinde çeviriyle ilgili pek çok ayrıntı ve bütünlük vardır. Zaten çeviri bir dille konuşmayı, yazmayı, yorumlama yapmayı ve iletişime girmeyi öğrenmektir. Dil öğretimi ve öğreniminde de etkin bir rolü vardır. Bu yanı sıra günlük hayatımızın bir parçası olmasına rağmen zorlu ve güç bir faaliyet olarak görülen çeviri hâlâ “güçlük”, “imkânsızlık”, “sadakat” ve “çevrilemezlik” gibi soyut kavramlarla tanımlanmaktadır. Çeviriye ve iletişime karşı kültürel bir direnç olarak görülen “çevrilemezlik” zaman zaman çevirinin kalitesini ölçmede kullanılan bir ölçü olarak ortaya çıkar. Örnek olarak şiirin çevrilemezliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan polemikleri gösterebiliriz (Aliyev, 2019, s. 2033).

Ayrıca aynı dil ve kültür dünyası içinde teknik bilgilerin uzmanlarca halka açıklanması da dil içi bir çeviri şeklidir. Bir bakıma yazılanların (şifrelerin) başka yazıya dönüştürülme işleri olan (deşifre) çeviri faaliyeti, düz ve derin anlam, anlam katmaları ve manaları vermek işleminde bir çevrilemezlik sorununu kendiliğinden getirmektedir. Bu sorun teknik dilde yapılan çevirilerde az da olsa, derin yapı, örtüşük manalı edebi metinlerde daha fazlasıyla ortaya çıkar. Dil eğitimi açısından da çeviri etkinliğinin rolü oldukça büyüktür. Bir tanımlamayla çeviri, anlamda eşleşmenin sağlanıp yüzeysel yapıya (söze) dönüştürülmesi olduğuna göre, dil eğitiminde dil içi ve dil dışı bağlamda, yani dilsel tüm etkinlikte bu dönüşüm sağlanmalıdır. O halde ders yardımıyla dil sistemlerinin karşı karşıya getirildiği bu faaliyette öğrenci, kendi anadilini ve yabancı dili söz varlığıyla birlikte, düz ve derin yapılarıyla tanıma, öğrenme ve kullanma imkânını yakalayacaktır. Yine burada da çevrilemezlik sorunu ortaya çıkacaktır. Öğrenci bireylerarası, kültürlerarası iletişimin öngördüğü ilkeler gereği her iki dilin de etkin bir biçimde kullanılabilmesi gerekliliğini hissedecektir. Kaynak dil ile amaç dil arasındaki bu etkinlik çevirmene sağlıklı bir güven ortamı sunarak, çevrilemezlik sorununu önemli ölçüde ortadan kaldıracaktır. Yani çevirmen, kusur, hata, yanlış üçlemde daha güvenli bir konuma gelecektir. Burada özgün kültür kimliğinin iyi tanınmasının, yabancı kültür kimliğinin kesin konturlarının belirlenmesiyle ilgili olduğu açıktır. Parker (1997), “Çeviride Yanlış'ın Sorgulanması” adlı yazısında öğrencilerin çevrilemez sorununa sadakat olgusuyla nasıl yaklaştıklarını şöyle dile getirir:

Çeviri eğitimine zaman zaman aşırı bir “sadakat” tutkusuyla başlayan öğrencilere “nasıl çevirmeli” sorusuna karşılık olarak (ve çeviriye erek odaklı yaklaşımla bağdaşmayan “ sadakat” kavramını bir kenara

iterek) kaynak ve erek dilin dilbilgisi kurallarına/ normlarına saygılı bir biçimde, kaynak metne göre “ yeterlilik” erek dil de “ kabul edilebilirlik” ilkeleri gözetilerek çevrilen metinde “eşdeğerlik” nasıl dengelenir, eldeki metin hangi “amaç” la çevrilmiş/mektedir; ve bunun “ kabul edilebilirlik” ilkesiyle ilişkisi nedir gibi öğrencilere bilinç kazandıran sorular bağlamında bir eğitim yapılsa bile “yanlış/ doğru” kavramları kaçınılmaz biçimde karşımıza çıkar, çıkacaktır (Paker, 1997, s. 23).

Derse ve öğrencilere dönük olarak, çeviri eğitimi, öğrenciyi ben-merkezli olmaktan çıkaracak, başkalarının doğrularını da benimsemek durumuna getirecektir. Böylece dış dünyayı daha bilinçli algılayacak ve yaşanır olmasını sağlayacaktır. Zaten çeviri faaliyetinde ulusal, kültürel hoşgörü, katı tutumdan vazgeçme ana ilkedir. Hegel’e (1994) göre de çeviri bir bakıma başkasını ön plana çıkarmaktadır. Başkasıyla var olmaz. Çeviri eğitiminde eleştiri olgusunun da etkinliği büyüktür. Öğrenci eleştiri yoluyla hata/yanlış sorgulaması yaparak, anlamlı, verimli, barışık bir işleve girer. Öğrencinin analiz ve eleştiri yeteneğini yine bu tür eleştirel yaklaşımla kazanacağı bilinen bir olgudur. Bu da öğrencide hata-yanlış kavramlarını ihtiyatla ve derinlemesine sorgulama yeteneği oluşturur.

Çeviri etkinliğinde çevrilmezlik sorununun en sıkça ortaya çıktığı alan yüzey yapı– derin yapı alanıdır. Günümüzün uluslararası alandaki yakınlaşmaları göz önüne alınacak olursa, yoğun bir kültürel alışverişin cereyan ettiği görülür. Burada dil olgusu en işlevsel şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kültür ve ona bağlı her yaşamsal çizgi dil ile birlikte yaşar, değişir ve gelişir. O halde dil, kültürle, yaşamla, medeniyetle sıkı bir ilişki içerisinde. Dil olgusu ile çeviri işlevinin de sağlıklı olabilmesi için bu noktalara ait tüm ilkelerin bilinmesi gereklidir. Çevirmen şekil-içerik uzantısında sıkça çevrilmezlik gerilimine gireceğinden, ne zaman serbest, ne zaman sadık kalabileceğini kestirmede zorlanacaktır. Burada çevirinin aynı zamanda bir yorum sanatı olduğu unutulmamalıdır. Yine gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta da anlama ve yorumlama işlevinde algılayanın sonsuz bir serbestliğe sahip olmadığı bilincinden uzaklaşmamasıdır. Düşünce bütünüde yapılacak aktarmalar en ince ayrıntıya kadar inmelidir. Bu konuda Tolstoy’la aynı dönemde yaşayan Sergienko şu ifadelerle yer verir:

Sanat yapıtlarında hiçbir ayrıntı göz ardı edilmemelidir; çünkü bazen gözden kaçırılan en ufak bir özellik kişinin yaşam çizgisini karanlıkta bırakabilir. Bu nedenle elbiseden kopan bir düğmeyi bile betimlemek gerekir, çünkü buna benzer bir ayrıntı kendiliğinden önemli olmasa bile, anlatılan konuyla bütünleşir. (1998, s. 9)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi çeviri faaliyetinde kültürel boyutun önemi oldukça fazladır. Böylelikle kaynak dilde okurun üzerinde oluşan etki, amaç dilde de korunmak suretiyle çevrilmezlik gerilimi aşılmış olur.

Çalışma çizgimizin diğer yanını da aynı sorun açısından, edebi çevirinin ortaya koyduğu yeni yönelimler ve yeni yaklaşımlar oluşturur. Edebiyat işin içine girince söz sanatı bakımından ne denli zorlu, dikenli ve taşlık bir alanda yürüdüğümüzü fark ederiz. Örtüşük manalı ifadelerle ve söz sanatlarıyla yoğrulmuş bir yaşam haline gelmiş edebi yapıtların incelenmesi ve en önemlisi, ikinci bir dile aktarılırken çok titizlik ister. Derin yapıtlardaki anlam boyutluluğu burada ayrı bir renge bürünür. Süreç, deneyim ve birikim gibi etkin dinamikler kendisini bu tür faaliyetlerde daha da çok hissettirir. Duyuşsal davranış düzeyinde birtakım özelliklere sahip olmak gereklidir. Kültür dünyalarının edebiyat eserlerine yansımaları kaçınılmazdır (Zima, 1992, s. 232). Bu dünyaların farklı farklı olacağı düşünülürse, her edebiyat dünyasını kendi kültür ve medeniyet potasında tanımak kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımından edebi çeviride bir bakıma farklı medeniyetler ve kültürler arasında kurulmuş bir iletişim bağının işlevi saklıdır.

Sonuç

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Çeviri uğraşısı, basit görünümüne karşın oldukça karmaşık bir faaliyet olup, dil içi ve dil dışı bağlamda pek çok unsuru bir arada gerekli kılar. Yazınsal olsun, yazın ötesi olsun, tüm metin çevirileri belli bir ileti aktarımını gerekli kıldığından çeviride kaynak ve amaç dile tam hâkimiyet esastır. Bilgi donanımı, kültürlerarası tahlil yeteneği, anlam düzeyinin iyi belirlenmesi gibi özellikler bu faaliyette vazgeçilmez temel taşlardır. İnsanlararası, kültürler arası ve toplumlar arası küresel değer geçişlerinin vazgeçilmez kaynakları olan çeviri faaliyetleri ve bu sayede kapılarını araladıkları yeni evrensel boyutlara ulaşmak hayati öneme sahiptir. Zaman ve uzamın ötelere, aklın, duygunun, merakın ve bilincin derinliklerine dil ve çeviri faaliyetlerinin dipsiz evreni ile ulaşılabilir. Bir

kültürel aktarım ve yaşama faaliyeti olan çeviri etkinliği, dil evreninin en keskin kültür taşıyıcısıdır. Özgün ve yabancı değer karşılaştırmaları ve kimlik bilincinin şekillenmesi de bu faaliyetlerden payına düşeni her zaman alır.

Çevirmenin çoklu bakış sahibi/özgün ve yabancı dil varlığına vakıf bir işleve sahip olması gerektiği açıktır. Sadece dil varlığı hakkında değil, onun dönemsel anlam uzantılarına da hâkim olması kaçınılmazdır. Bu noktada dilsel sezgi ve anlamsal yaratıcılık, dil-kültür bağlamında büyük önem taşımaktadır. Her çevirinin ya azaltacağı ya da bozacağı noktasını da göz önünde tutmak gerekir. Çevirmen ilk ifadeyi nasıl bir döküm kalıbına koyacağını, kişisel izlenimlerini harmanlayarak nasıl kullanmasını bilmesi gerekmektedir. Dil içi çevirilerde, eş anlamlılık, eş değerlilik (aquavalenz), yan anlamlılık gibi kodlanmış değerler vardır. Bu da yorumlamada ve değerlendirmede birtakım güçlükleri beraberinde getirir. Demek oluyor ki, çeviri faaliyeti bir çevirilemezlik sorununu da beraberinde barındırmaktadır. Bu sorunsalın ortadan kalkması her yeni metinsel değerlendirimde yeni okumaların yol açacağı dönemsel algı ve anlam formlarını sürece dâhil etmek gerekmektedir. Yabancı yazın ürünlerinin anlam barınakları olan metinsel varlık, bu süreçte karşılaştırmalı anlam aralıklarının ortak bir dizgede anlam alanı oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Özgün ve yabancı yazınsal değerler arasındaki anlam örtüşmeleri bu bağlamda önem taşımaktadır. Çevri faaliyetinin bir anlamsal dönüştürme faaliyeti olduğu burada kendini göstermektedir. Çevirilemezlik sorunu, bu düzlemde kendini kültür, dil ve anlam aralığında, özellikle yazınsal ürünlerin çok bileşenleri anlam katmanlarında kendini hissettirmektedir. Çevri faaliyeti bu anlamda dilin ötesine geçmekte ve anlam, kültürel bağlamda yeniden değer kazanmaktadır.

Kaynakça

- Akerson, F. E. (1989). *Yarın Geliyorum*, Söz, Metis Çeviri, s. 7, Metis Yayınları
- Aktaş, Ş. (1986). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri Üzerine*. Akçağ Yayınları.
- Akbulut, A. N. (1995). Çeviri Eğitiminde Öğrenciye Çeviri Edinci Kazandırma, *Çeviribilim1, Tömer: Ankara*.
- Akarsu, B. (1984). *Wilhelm von Humboldt'un Dil-Kültür Bağlantısı*. Remzi Kitabevi
- Aliyev, J. (2019). Dünya Edebiyatı Açısından Çevirilemezlik/ Çevrilebilirlik, *Turkish Studies Dergisi, 14(4)*, 2029-2041.
- Altay, A. (2001). Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- Balcı, T. (1987). Ortaçlı Ya Da Eksilteli Tümcelerde Çeviri ve Öğrenme Sorunları, 6. Germanistik Sempozyumu, Mersin Üniversitesi, *Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları: Mersin*.
- Boztaş, İ. (1999). Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 10(2)*, 55-65.
- Çakır, M. (1996). Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri. *Anadolu Üniversitesi. Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1)*, 93-107.
- Damrosch, D. (2013). *Dünya Edebiyatı Nedir?* (Çev. Oğul Köseoğlu). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durak, M. (1998). *TÖMER Çeviri Dergisi, 3(10)*.
- Eliot, T. S. (1983). *Kültür Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Kültür bakanlığı yayınları.
- Even-Zohar, I. (2008). 'Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu'. (Çev. Saliha Paker), Mehmet Rıfat (Ed.). *Çeviri Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir?* içinde (ss. 125-133). Sel Yayıncılık.
- Erten, A. (1993). Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 10(1)*, 315-330.
- Göktürk, A. (2008). *Çeviri: Dillerin Dili*. Yapı Kredi Yayınları.

- Güttinger, F. (1963). *Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens*. Manesse Verlag.
- Hamidov, H. Düz Yazıların Çevirisinde Yazarın Dil Üslubunun Yeniden Yaratmak Problemleri, *TÖMER Çeviri Dergisi*, 4(11).
- Hegel, G.W.F. (1994). *Encyclopédie Des Sciences Philosophique I, La Science De La Logique*, Traduction Bernard Bourgeois, Librairie Philosophique J. Vrin.
- Hermans, T. (2009). Translatability . In Baker, M. and Saldanha, G., (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (ss. 300-303). Routledge.
- Humboldt, W. v. (1949): *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Claassen&Roether, Darmstadt.
- Humboldt, W. v. (1995): *Schriften zur Sprache*, Yay. Haz. Michael Böhler, Reclam.
- İmer, K. (1990). *Dile ve toplum*, Gündoğan yayınları.
- Jespersen, O. (1925). *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung* übers. Hittmair-Weibel.
- Kafka, F. (1999). *Dönüşüm*, (Çev. Ahmet Cemal). Can Yayınları.
- Kafka, F. (2018). *Die Verwandlung*, Studienausgabe, Reclam Verlag, hrsg. von Michael Müller.
- Kaplan, M. (1986). *Kültür ve Dil*. Dergâh Yayınları.
- Koller, W. (1979). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Quelle und Mayer.
- Konmuş, S. (2007). *Türkçe'de Franz Kafka ve Dönüşüm; Çeviribilimsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara.
- Özbek, Y. (1988). *Die Quellen der Übersetzungsprobleme*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Paker, S. (1997). Çeviride Yanlış'ın Sorgulanması, *TÖMER Çeviri Dergisi*, 10.
- Porzig, W. (1988). *Das Wunder der Sprache*, France Verlag.
- Uygur, N. (1989). *İnsan Açısından Edebiyat*, Yapı Kredi Yayınları.
- Venuti, L. (2013). 'Translation Studies and World Literature'. *Translation Changes Everything: Theory and Practice*. Routledge.
- Zima, P. V. (1992). *Komparastik*. UTB, Francke Verlag.

Gerçek Toplum Uygulamaları: Toplum Çevirmenliği Eğitiminde Saha Deneyimi

Rabia Odabaşı¹

Öz

Son yıllarda dünya genelinde yaşanan yoğun insan hareketliliği ile birlikte toplum çevirmenliğine duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmakta ve toplum çevirmenliği hizmetleri önem kazanmaktadır. Hizmet alıcıların çeviri hizmetinden en etkili şekilde yararlanabilmeleri için çevirmenlerin, toplum çevirmenliği bağlamında, öne çıkan edinçleri kazanmış olması ve bu edinçleri saha uygulaması ile deneyimlemesi gerekmektedir. Söz konusu edinçler; üniversiteler, çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla verilen eğitim ve/veya saha uygulamasıyla kazanılmaktadır. Ülkemizde, mütercim ve tercümanlık bölümlerinde verilen “Toplum Çevirmenliği” dersleri incelendiğinde, genel anlamda çevirmen adaylarına bu sözlü çeviri türünün tanıtıldığı ve genel çeviri edincine ek olarak toplum çevirmenliği edinci kazanmalarının amaçlandığı görülmektedir. Müfredat içeriklerinden yola çıkıldığında, dersler çerçevesinde sunulan kuramsal bilgilere ek olarak sınıf ortamında senaryo çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat çevirmen adaylarının toplum çevirmenliği deneyimini kazanmaları ve yetkinliklerini geliştirebilmeleri için, gerçek çeviri ortamında, farklı dinamiklerini deneyimlemeleri son derece önemlidir. Söz konusu çalışma ile amaçlanan; toplum çevirmenliği ders içerikleri ve uygulamalarını, Franz Pöchhacker’in “Sözlü Çeviri Edinç Modeli” ile ilişkilendirmek, toplum çevirmenliği ders içeriğindeki alan bilgisi ve senaryo çalışmalarına ek olarak sahada staj imkânı yaratılması ile *gerçek toplum uygulamaları* yaparak kazanılan deneyimlerle bilgilerin edince dönüşebileceği önermesini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum çevirmenliği, sözlü çeviri edinç modeli, çevirmen edinci, saha uygulaması, staj.

Real Community Practices: Field Experience in Community Interpreting Training

Abstract

As a result of the intense human mobility experienced around the world in recent years, the need for community interpreting is constantly increasing. Therefore, community interpreting services are gaining importance. For facilitators to benefit from interpreting services most effectively, interpreters must have the necessary competencies and experience them through field practice. The acquisition of the competencies is encouraged in universities besides various institutions and organizations through training and/or field practice. When the "Community Interpreting" courses given in the translation and interpreting departments in our country are examined, it is observed that this type of interpreting is introduced to the interpreting candidates in general and students are aimed to gain community interpreting competence in addition to the interpreting competence. Based on the course contents, the scenario studies carried out in the classroom environment in addition to the theoretical information presented within the framework of the courses. However, for interpreter candidates to gain community interpreting experience and develop their competencies, they must experience different dynamics in a real interpreting environment. Therefore, this study aims to relate the course contents and practices of community interpreting with Franz Pöchhacker's competency model for interpreting and to suggest that in addition to theoretical knowledge and scenario studies presented within course content, creating internship opportunities in the field and enabling students

¹ Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türkiye, e-mail: rodabasi@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8375-6679.

to experience in real community practises will be transform their experience into real-life knowledge and competency.

Keywords: Community Interpreting, Interpreting Competency Model, Interpreter Competency, Field Practice, Internship.

Giriş

Günümüzde sosyal, ekonomik ve siyasi vb. pek çok nedenle insan ilişkileri coğrafi sınırları aşmış ve küresel hareketliliği arttırmıştır. Dünya nüfusunun çoğalması, bu ilişkilere dahil olan ve/veya etkilenen toplulukların sayısını da aynı oranda arttırmaktadır. İnsanın var olduğu her ortamda doğal olarak ortaya çıkan iletişim ihtiyacı çok kültürlülikle şekillenen yeni dünya düzeninde çeviriyi zaruri bir ihtiyaç haline getirmiştir. Her türlü gönüllü veya zorunlu göç sonucu anadilini bilmediği bir ülkede bulunan bireyler belirli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için toplum çevirmenliğinden yararlanmaktadır.

Pöhhacker (1999) toplum çevirmenliğini, kurumlarda aynı dili konuşamayan sosyal hizmet sağlayıcıları ile halk arasında yapılan çeviri türü olarak tanımlarken, Pöllabauer (2002) toplum çevirmenliği hizmetinin okul, hastane, polis merkezi veya göçmen büroları gibi toplumsal hizmet sunan birçok kurumda sağlandığını belirtmektedir.

Türkiye bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle göç hareketlerinin yoğun şekilde yaşandığı bir ülkedir. Toplum çevirmenliği, ülkemizde görülen insan hareketliliği ve çok kültürlü sosyo-kültürel yapının bir sonucu olarak kamu hizmetlerinde vazgeçilmez bir kolaylaştırıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2011 Suriye iç savaşıyla birlikte yaşanan mülteci akının ardından, toplumsal uyumun yakalanabilmesi için ön koşul olarak görülebilen iletişimi olanaklı kılması bakımında toplum çevirmenliği, büyük önem taşımaktadır (Şan & Koçlu, 2018). Dilsel kolaylaştırıcı rollerinin yanı sıra, hizmet alıcılarına pek çok süreçte eşlik eden ve hatta bu kişileri temsil eden toplum çevirmenleri, tarafsızlık ve görünmezlik ilkesinin öne çıktığı diğer sözlü çeviri türlerinden bu bağlamda farklılık göstermektedir. Erdoğan ve Demirel (2020) toplum çevirmenliği alanyazınında toplum çevirmenlerinin rollerinden birinin; hizmet sağlayıcısı, hasta ve çevirmen arasındaki üçgen iletişim yapısında gerçekleşen düzensiz güç ilişkilerini dengelemek olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda, toplum çevirmenleri, geleneksel tarafsızlık rolünün ötesine geçerek çevirmenin bir “savunucu” veya “kültürel aracı” olarak görülmesini mümkün kılmıştır (Kahraman, 2010).

Ülkemizde toplum çevirmenliği profesyonel çevirmenler tarafından gerçekleştirildiği gibi, profesyonel olmayan, gönüllü çevirmenler tarafından da gerçekleştirilmektedir. Üniversitelerin 4 yıllık Mütercim ve Tercümanlık veya Çeviribilim lisans programlarından mezun kişiler profesyonel çevirmenler olarak adlandırılırken, profesyonel olmayan çevirmenler ise; çoğu zaman herhangi bir çeviri eğitimi almamış, her iki dile hâkim akraba, tanıdık veya çocuklardan oluşmaktadır. Alanyazında ad hoc çeviri olarak da isimlendirilen bu çeviri türüne gerçekleştiren bireyler herhangi bir çeviri eğitimi almadıkları için sahada bazı sorunlar yaşayabilmekte ve/veya soruna neden olabilmektedirler. Toplum çevirmenliği bağlamında yaşanan bazı sorunları Koçlu (2019) şu şekilde betimlemiştir:

Aktif şekilde sahada toplum çevirmenliği yapan kişilerin çevirmenlik eğitimi almadıklarından dolayı iş alanı ile ilgili herhangi bir profesyonellikten söz etmek mümkün değildir. Çoğunun profesyonel olarak çevirmenlik eğitimi almadığı gerçeğinden hareketle bazı durumlara nasıl yaklaşmaları gerektiğini bilmemektedirler. Çevirmenlik eğitimi almayan ve profesyonel olmayan bu kişilerin gerçekleştirdiği çevirilerde ise çeşitli sorunlar oluşabilmektedir. Bazı ifadeleri kendi kararları ile çevirmeme, kendi fikirlerini çeviriye dahil etme, terminolojik yetersizlikler, dil yetersizliği, kültürel bilgilerin yetersizliği, karşı tarafta yaklaşım şeklini bilmeme vb. sorunlar çevirmenin kalitesinde oynamalara sebep olmaktadır. Bu durumun çözümü ise ancak ve ancak eğitim ile mümkündür (s. 17).

Toplum çevirmenliği bağlamında sahada sıkça yaşanan sorunlardan bazıları dil ve kültüre ilişkin bilgi, farkındalık eksikliği, yetersiz terminoloji bilgisi veya çevirmenin “çevirmen” rolünün dışına çıkması

veya buna mecbur bırakılması, mesleğe uygun davranış sergilememesi gibi çeviri sürecini ve kalitesini baştan sonra etkileyen sorunlarla karşılaşmaktadır (Bulut & Kurultay, 2001; Şener, 2017; Katar, 2019). Yukarıda belirtildiği üzere, sahada yaşanan bu sorunların önüne geçilmesindeki en önemli etken eğitimidir. Eğitim aracılığıyla çevirmenlere dil, kültür, mesleki etik ve ilkelere yönelik çevirmen edinci kazandırılarak sahadaki problemlerin önüne büyük ölçüde geçilebilir. Toplum çevirmenliği eğitimine yönelik var olan bu farkındalık, yıllar boyunca süregelen kurum içi eğitim veya örgün eğitim aracılığıyla sunulan toplum çevirmenliği faaliyetlerinin artmasına katkıda bulunmuştur.

1. Toplum Çevirmenliği Eğitimi ve Toplum Çevirmeni Edinci

Alanyazında “edinç” olarak tanımlanan bu kavram, çevirmenlik mesleğinin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkarmaktadır. Günümüzde çeviri ve çevirmen edinci kavramları özellikle çeviribilimin dilbilimden bağımsızlaşarak bir bilim dalı olarak öne çıkması ve üniversitelerin Mütercim Tercümanlık ve Çeviribilim bölümlerinde çevirmen yetiştirmeye başlamasıyla öne çıkmıştır. Çeviri ve çevirmen edinci bağlamında pek çok farklı görüş ortaya konmuştur. Eruz’a göre çeviri edincini oluşturan ana unsurlar kültür, dil ve metin edincidir. Çevirmen uzmanlık bilgisini bahsi geçen üç unsurla birleştirerek çeviri işini gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında çeviri edincinin kültür, dil ve metin edinciyle uzmanlık bilgisinin bir harmanı olduğu söylenebilir (Eruz, 2008). Kimi çeviribilimciler edinç kavramını alt edinçler odağında incelerken, kimi isimler ise edinç kavramını daha geniş çerçevede ele almıştır. Birkan Baydan edinç kavramını bir üst başlık olarak ele alarak daha kapsayıcı bir şekilde yorumlamaktadır. Birkan’a göre edinç kavramı genellikle, çeviri yapabilmek ve çevirmen olmak için gerekli bilgi ve becerilerin tamamını içeren şemsiye bir kavram olarak kabul edilir. Çeviri eğitimi ile ilgili araştırmalardan çıkan sonuç; çeviri üst-edincinin bir farkındalık, bir bilinçlenme olduğudur (Birkan Baydan, 2013).

Türkiye’de Toplum Çevirmenliği Eğitimi 1999 yılında temeli atılan Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) eğitimleriyle başlamıştır. Çeviri Derneğinin oluşturduğu 90 saatlik eğitim programı ile birlikte yaşanacak olası bir afet veya acil durum sırasında ülkemize intikal edecek olan arama kurtarma ekiplerine eşlik etmek üzere yüzlerce afette rehber çevirmen (arç) yetiştirilmiştir (<http://ceviriderneği.org/arc>). Günümüzde pek çok sivil toplum kuruluşu (STK) aracılığıyla profesyonel olmayan toplum çevirmenlerine eğitimler verilmektedir. Kurum içi eğitimlerle bu çevirmenlerin kamu kurum ve kuruluşlarında kaliteli çeviri hizmeti sunmaları için gerekli edinçlere sahip olmaları amaçlanmıştır. 2018 yılında Çeviri Derneği ve Türk Kızılayı iş birliğiyle düzenlenen Toplum Çevirmenliği Destek Eğitim Programı ve T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel müdürlüğü ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu tarafından halihazırda yürütülmekte olan Ruh Sağlığı Çevirmenliği Eğitimi bu faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir.

Örgün eğitim çerçevesinde ise toplum çevirmenliği eğitimi, 4 yıllık Mütercim ve Tercümanlık ve Çeviribilim lisans programlarında “Toplum Çevirmenliği” veya “Community Interpreting” adıyla bölüm müfredatlarında yer alan dersler kapsamında verilmektedir. Arslan ve Durdağı (2018) Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinde çeviri eğitimi veren 54 programdan 22’sinin müfredatında toplum çevirmenliğine yönelik derslerin olduğunu belirtmektedir.

Bununla birlikte, gerek sahada artan toplum çevirmeni sayısı, gerekse profesyonel olmayan çevirmenlerin sahada yaşadığı sorunlar ve genel eğitim ihtiyacı, toplum çevirmenliği alanında çevirmen edinci kavramına duyulan ilgiyi arttırmış, bu konudaki çalışmalara da yön vermiştir. Özellikle 2011 Suriye savaşının ardından yaşanan mülteci akını ve küreselleşmenin getirdiği insan hareketliliği ile birlikte, toplum çevirmenliği üzerinde yapılan çalışmaların arttığı gözlemlenmiştir. Şan ve Koçlu (2020) Türkiye’de toplum çevirmenliği alanında yürütülen bilimsel çalışmaları incelemiş 2017 yılında 5 adet olan bilimsel çalışmanın 2018 yılında 3 kat artarak 15’e yükseldiğini ortaya koymuştur.

Toplum çevirmenliği bağlamında yürütülen çalışmalara ve eğitimlere yön veren önemli bir kaynak da Mesleki Yeterlilik Kurumunun (MYK) görevlendirmesiyle; İstanbul ve Bilkent Üniversiteleri ve Çeviri Derneği tarafından hazırlanan ve 2018 yılında yayınlanan taslak aşamasındaki Toplum Çevirmeni

Ulusal Yeterlilik (TÇUY) belgesidir. Bu yeterliliğin amacı, kamu veya sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetlerden dil farklılığı nedeniyle yararlanmakta güçlük çeken bireylere ve hizmet sağlayıcılara, toplum çevirmenliği bağlamında sözlü çeviri hizmeti veren toplum çevirmenlerinin yeterliliklerini ve bu yeterliliklerin değerlendirme ölçütlerini belirlemek olarak belirtilmiştir (MYK, 2018). Toplum çevirmenlerinin yeterlilikleri dört ana birimde betimlenmiştir. Bu birimler aşağıdaki şekildedir:

A1- İş Sağlığı ve Güvenliği, Çevre Koruma ve Kaynak Verimliliği

A2- Ardıl çeviri

B1- Yazılı metinden sözlü çeviri

B2- Fısıldayarak çeviri

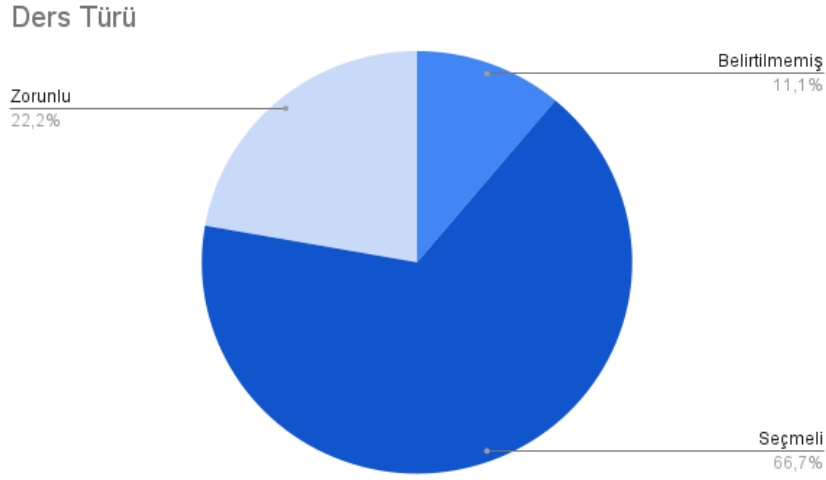
Ulusal Yeterlilik belgesinde mesleği icra eden her bireyin farkındalık sahibi olması gereken; iş sağlığı ve güvenliği, çevre koruma ve kaynak verimliliği konularına ek olarak, toplum çevirmenliğinde kullanılan temel çeviri türleri, toplum çevirmenlerinin belirlenen çeviri türleri kapsamında sahip olması gereken yeterlilikler; öğrenim çıktıları ve başarımları ölçütleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Belirtilen öğrenme çıktıları ve başarımları ölçütleri çerçevesinde:

- Çeviri öncesi hazırlık
- Çalışma ortamı ve koşullarına dair bilgi edinme
- Ön hazırlık yapma ve terimce oluşturma
- Kültürel özellikleri ve hassasiyetleri gözeterek çeviri yapma
- Stres ve risk yönetimi uygulamak
- Aktarım sırasında ortama uygun şekilde; ses tonu ve yüksekliği, konuşma biçimi ve hızını ayarlama
- Çeviri sonrası işlemleri ifade etme

şeklinde belirtilen ifadeler toplum çevirmeninin temel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Belirtilen bu özelliklerle; çeviri süreçlerinin farkında ve bu süreçlere hâkim, çeviri ortamının dinamiklerine uyum sağlayabilen bir toplum çevirmeni profili çizilmektedir. Yeterlilikler kapsamında, toplum çevirmenliğini icra edecek bireylere; çeviri yapılacak dillerin ve toplumların kültürleri, etkili dinleme ve bellek geliştirme, not tutma teknikleri, söylem çözümleme teknikleri, hukuk, sağlık, spor, eğitim, afet ve acil durum için terim ve alan bilgisi, mesleki etik bilgisi, stres ile başa çıkma, çeviri sürecinde kalite ve verimlilik vs. gibi belge içerisinde tanımlanan içeriklere sahip eğitim programlarını tamamlamaları tavsiye edilmiştir. Bu anlamda, Toplum Çevirmeni Ulusal Yeterlilikleri belgesinin toplum çevirmenliği eğitimine temel olması öngörülen yeterlilikleri belirlemesi, toplum çevirmenliği eğitimi sunan üniversitelerin ders içeriklerinin yapılandırılmasını da büyük ölçüde etkilemektedir. TÇUY’de belirtilen performansa dayalı yeterliliklerin ve sınavların da üniversitelerde verilen toplum çevirmenliği derslerinde uygulamaya ağırlık verilmesine bir dayanak niteliğinde olduğu söylenebilir. Buradan hareketle bu çalışmada üniversitelerde sunulan toplum çevirmenliği derslerinde uygulamaya yönelik faaliyetler incelenecektir.

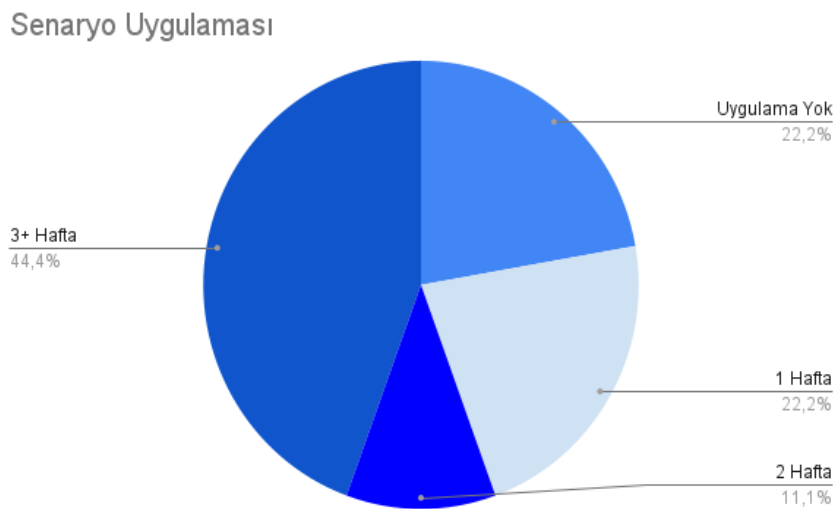
Çalışma kapsamında toplamda dokuz devlet ve vakıf üniversitesinin toplum çevirmenliği kapsamında verilen “toplum çevirmenliği, community interpreting, interpreting I/II” şeklinde adlandırılan derslerin içerikleri incelenmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilen üniversitelerin seçiminde müfredatında toplum çevirmenliği çerçevesinde mevcut dersi olan ve ders içerikleri formlarına ulaşılabilen programlar tercih edilmiştir.

Ulaşılan veriler doğrultusunda incelenen toplum çevirmenliği dersleri çerçevesinde sunulan uygulama faaliyetlerine dair bilgi edinmek için dokuz üniversitenin müfredatında ve ders içerikleri paketlerinde belirtilen ders türü, senaryo uygulaması mevcudiyeti ve uygulamanın süresi ve staj durumu gibi öğeler incelenmiş ve örgün eğitimde toplum çevirmenliği eğitiminde senaryo uygulamalarına dair genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

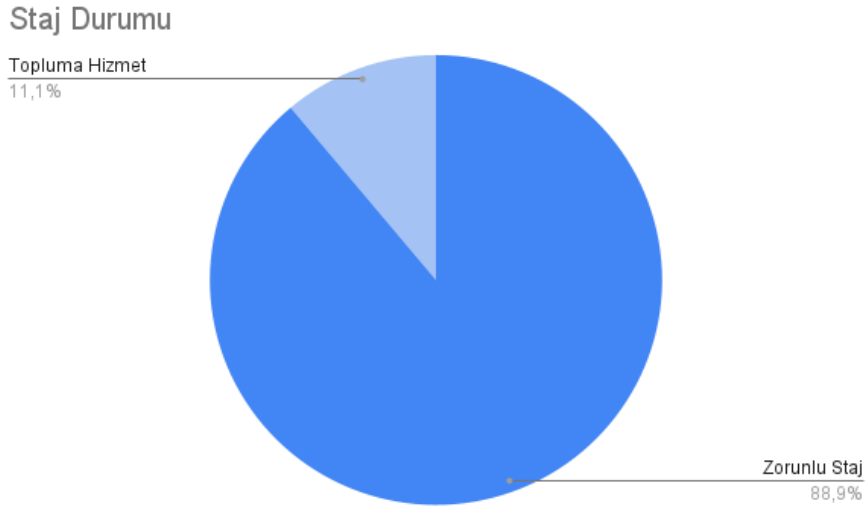
Şekil 1. Ders Türü

Şekil 1’de görüldüğü üzere toplum çevirmenliği kapsamında verilen dersler müfredat içerisinde çoğunlukla seçmeli ders olarak yer almaktadır. Bir sözlü çeviri türü olarak toplum çevirmenliğine odaklanılan derslerin genel olarak sözlü çeviri derslerinden ayrı bir ders olarak işlenmesi, öğrencilerin toplum çevirmenliğini, özellikle senaryo çalışmaları ile farkındalık ve sınırlı bir deneyim kazanarak, daha derinlemesine öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. Öte yandan, bu dersler zorunlu ders olarak sunulmadığında toplum çevirmenliği dersini alan ve almayan öğrencilerin aynı bilgi ve farkındalık düzeyi ile mezun olamayacakları söylenebilir.

Şekil 2. Senaryo Uygulamaları

Şekil 2 çalışma kapsamında incelenen ders içeriklerinde senaryo uygulamalarına yer verilip verilmediği ve bu uygulamaların süresini göstermektedir. Şekilden anlaşılacağı üzere derslerin büyük bir çoğunluğunda senaryo uygulamalarına yer verilirken ders sürecinde herhangi bir uygulama faaliyetinde bulunmayan ve toplum çevirmenliğini yalnızca kuramsal açıdan ele alan derslerin oranı %22.2'dir. Bununla birlikte, senaryo uygulamaları ile öğrencilerin deneyimleyerek öğrenmesi temelinde işlenen üç hafta veya daha fazla süre senaryo uygulamasına yer verilen derslerin oranı %44.4'tür. Böylelikle, toplum çevirmenliği ile ilgili ders içeriklerinin ağırlıklı olarak kuramsal nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3. Staj Durumu

Şekil 3'te de görülebileceği gibi müfredatında toplum çevirmenliği eğitimi dersi bulunan üniversitelerin büyük bir çoğunluğunda aynı zamanda zorunlu staj da bulunmaktadır. Bu çalışmada incelenen dokuz müfredat örneği içerisinde yalnızca tek bir müfredatta zorunlu staj bulunmamakta, staj yerine "Topluma Hizmet Uygulamaları" adı altında öğrencilerin belirli kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları veya derneklerde faaliyet göstererek topluma hizmet etmelerini öngören zorunlu bir uygulama dersini almaları gerekmektedir. Yukarıdaki veriden yola çıkarak, toplum çevirmenliği dersi alan öğrencilerin tamamının toplum kurum ve kuruluşları içinde yer alacakları ve toplum çevirmenliğini gerçek uygulama sahası içerisinde görebilecekleri imkana sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Alanyazında diğer çeviri türlerine kıyasla dinamiklerin çok daha hızlı değiştiği sıklıkla belirtilen toplum çevirmenliği, kuramsal açıdan meslek etiği, çevirmenin rolü ve görünürlüğü gibi çeşitli açılardan tartışılırken aynı zamanda sahada da çevirmen edincine yönelik sorunların sıkça yaşandığı bir sözlü çeviri türüdür. Yukarıda belirtildiği gibi, sahada yaşanan sorunlara en etkili çözüm eğitimidir. Bu anlamda toplum çevirmenliği kapsamında sunulan eğitimlerin çevirmen adaylarını gerekli edinçlerle beslemesi ve sahaya mümkün olduğunca hazırlaması önemlidir. Belirtilen varsayımdan yola çıkılarak, çalışmanın devamında toplum çevirmenliği derslerinin öğrenim çıktıları özellikle toplum çevirmenliği alanında çalışmalarıyla öne çıkan Franz Pöchhacker'in geliştirmiş olduğu sözlü çeviri modeli kapsamında incelenecektir.

2. Pöchhacker'in Sözlü Çeviri Edinç Modeli

(Pöchhacker,2000; 2003, aktaran, Okuyan, 2019)

Alanyazında sözlü çeviri alanına dair farklı edinç modelleri ortaya konmuştur. Albl-Mikasa (2012) sözlü çeviri modelinde daha çok çeviri süreçlerinde yer alan becerilere odaklanmıştır. Mikasa'nın geliştirdiği model çerçevesinde; süreç öncesi, süreç içi, süreç üstü, süreç çevresi ve süreç sonrası sözlü çeviri becerilerinin net bir şekilde ayrıldığı gözlemlenmektedir. Mikasa'nın geliştirdiği sözlü çeviri edinç modelinden farklı olarak edinçlere bütün sözlü çeviri sürecini etkileyen temel bilgiler şeklinde tanımlayan Kutz (2002), farklı bir sözlü çeviri edinç modeliyle karşımıza çıkmaktadır. Kutz öncelikle çeviri edinçlerini ardıl çeviri ve eş zamanlı çeviri için ayırmakta ve sahip olunması gereken alt edinçleri bu bağlamda değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra, ana dil ve yabancı dil edinç, duygusal ve mantıksal edinç gibi ayrımlara giden Kutz, bu edinçleri çeviri sürecini etkileyen farklı etmenler olarak görmüş, hepsini ayrı ayrı ele almıştır (aktaran, Okuyan, 2019). Bu bağlamda Pöchhacker'in sözlü çeviri edinç modeli, edinçleri bütüncül bir şekilde ele alması bakımından diğer sözlü çeviri edinç modellerinden farklı bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.

Pöchhacker'in sözlü çeviri edinç modelinin özellikle toplum çevirmenliği bağlamında önemli olmasının nedenlerinden biri, bu modelin yalnızca bir sözlü çevirmenin sahip olması gereken edinçleri değil aynı zamanda bu edinçler arasındaki ilişkiyi de göstermesidir.

Silindirik bir kesit şeklinde sunulan bu ilişki, silindirin tabanında yer alan **dil ve kültür edinci** ile silindirin üstünü oluşturan **çeviri edincinin** arasında konumlanmaktadır. Şekildeki bu alan problem farkındalığı ve **mesleki etik** ile ilişkilendirilmektedir. Model, bu şekilde dil edincinin kültürel edince ya da çeviri edincinin davranışsal edince doğru gelişimini, bununla birlikte edinç kavramının alttan-üste, kademeli olarak gelişimini göstermeyi amaçlamıştır. İyi bir çeviri performansı için dil, kültür ve çeviri edincinin yanı sıra en önemli ön koşul, kişinin eylemlerini eleştirel bir şekilde değerlendirebilmesidir. Bahsedilen farkındalığa sahip olabilmek için kişi, belirli edinçleri hakkında zayıf yönlerini kabul edebilmelidir. Söz konusu durum olumsuzluk olarak değerlendirilmemeli, aksine kişinin edinçlerini geliştirme, potansiyelini gerçekleştirme ve gelişmekte olan edinçleri üzerinde çalışması fırsatı olarak görülmelidir (UN High Commissioner for Refugees, 2022).²

Pöchhacker 'in edinç modeli sözlü çeviri sürecini diğer modellerden farklı olarak; süreç öncesi, süreç sonrası ve süreç sonrası şeklinde doğrusal bir boyutta incelememiştir. Aksine, silindirik bir yapı olarak tasarladığı sözlü çeviri edinç modeli ile süreçlerin tamamı ve bu süreçlere etki eden, dil ve kültür edinci, çeviri edinci, alan edinci, roller ve etik gibi unsurları bu süreçlere eş zamanlı olarak dahil edilmektedir. Bahsedilen unsurlar, çeviri süreçlerinin tamamını temellendirmekte, sarmalamakta ve eş zamanlı olarak şekillendirmektedir. Bu bağlamda modele dahil olan edinçlerin ve değişkenlerin silindirik yapıya yerleştirilme biçimleri de önemlidir. Yapının temelini pek çok çeviri edinci modelinin de temelini oluşturan dil ve kültür edinci oluşturmaktadır.

Toplum çevirmenliği gibi farklı dinamiklere sahip ve devingen bir sözlü çeviri türünde sürecin tamamının göz önüne alındığı, her etmenin bir diğerini eş zamanlı olarak beslediği ve şekillendirdiği bu model, toplum çevirmenlerinin sahip olması gereken edinçleri bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır.

² Aksi belirtilmedikçe İngilizce kaynaklardan yapılan çeviriler çalışmanın yazarına aittir.

Pöchhacker'in ortaya koymuş olduğu silindirik yapıdaki model, özellikle uygulama alanının durumsallığı göz önüne alındığında, kademeli yapısı ile TÇUY çerçevesinde öngörülen yeterlilikleri de karşılar niteliktedir. Bu anlamda, çalışma kapsamında incelenen uygulama deneyiminin ön plana çıktığı toplum çevirmenliği derslerinin belirtilen model ışığında tasarlanması, ders içeriklerinin değerlendirilmesinde uygun bir kaynak olarak görülmüştür.

3. “Toplum Çevirmenliği” Derslerinin Pöchhacker Sözlü Çeviri Edinç Modeli Kapsamında İncelenmesi

Yukarıda belirtildiği üzere Pöchhacker'in ortaya koyduğu sözlü çeviri edinç modeli, çeviri süreçlerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak bu süreçleri sistematik bir şekilde incelemiştir. Çevirmenlerin çeviri hizmetini en etkin şekilde sunabilmeleri için sahip olmaları gereken edinçleri kapsayıcı bir şekilde içeren Pöchhacker'in sözlü çeviri edinç modelinin, toplum çevirmenliği dinamiklerini en kapsamlı ve sistematik şekilde ortaya koyan model olduğu söylenebilir. Bu anlamda, toplum çevirmenliği eğitiminde oluşturulacak ders içeriklerinin de bu model çerçevesinde incelenmesi, çeviri adaylarına sunulacak eğitimin kalitesini arttıracaktır.

3.1. Dil ve kültür edinci

Dil ve kültür edinci, çeviri ve çevirmen edinci bağlamında en çok bahsedilen ve üzerinde durulan edinçlerin başında gelmektedir. Çeviri sürecinin temelinde dil ve kültür bulunmaktadır. Dil edinci konusunu bazı çeviribilimciler ana dil ve yabancı dili bir bütün şeklinde ele alırken, bazıları ise iki dilin edincini birbirinden ayırmaktadır. Hem ana dil hem de yabancı dil bağlamında dili yalnızca “bilmek” yeterli değildir, bununla birlikte bu dillere “hâkim” olmak gerekmektedir. Yabancı dilin öğrenilmesi bu dilin konuşulduğu kültür ve coğrafyanın, toplumsal normlarının da edinimini gerektirmektedir. Dil ve kültür edinci, çeviri eğitimi veren Mütercim ve Tercümanlık ve Çeviribilim lisans bölümleri çerçevesinde genellikle programların genel çıktıları arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamında incelenen üç üniversiteden ikisinin müfredatında toplum çevirmenliği eğitimine dair derslerin 6. yarıyıldan sonra verildiği ve seçmeli ders türü oranının %66,7 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin temel dil ve kültür edincine sahip ve hazır bulunuşlukları tam bir şekilde toplum çevirmenliği dersi alacağı öngörülebilir.

Aynı şekilde, iyi bir ana dil edincine sahip olmak, ana dilde kabul edilebilir bir metin üretebilmek anlamına gelmez. Ana dilin toplumsal yapısı, kültürü, o kültürün bölgesel dili, diyalektiği, dil coğrafyası ve tüm bunların metinde yer edeceği işlevi hakkında da bilgi sahibi olunmalıdır (Resch, 1999'dan Aktaran Şevik & Gündoğdu, 2016). Bununla birlikte toplum çevirmenliği bağlamında çeviri süreci ve ortamı çeşitlilik gösterebileceği için çevirmenin çeviri yaptığı durum içerisinde ilgili terminolojiyi bilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda eğer bir kurum için çeviri yapıyorsa (örneğin; STK'lar, bakanlıklar vs.) çeviri yapılan kurumun kullandığı terim ve kısaltmalara da hâkim olunmalıdır. Bu anlamda, çevirmen adaylarının toplum çevirmenliğinin alt alanlarına hâkim olmakla birlikte bu alt alanların terminolojilerine de hâkim olmaları gerekmektedir. Çalışma dahilinde incelenen ders içeriklerinin aynı şekilde %66,7'sinde terminoloji hazırlığı, terim bilgisi veya terimce çalışması gibi ifadeler rastlanmıştır. Sağlık, mahkeme, polis merkezi, spor ve afet ve acil durum gibi pek çok alt başlık altında hizmet verilen bir çeviri türünde terminoloji hazırlığı, çeviri hizmetinin kalitesini etkilemekle kalmayıp, sağlık, güvenlik ve hukuk gibi önemli kamu süreçlerinin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi açısından son derece önemlidir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin terminoloji konusunda farkındalık kazanması ve terimce çalışmaları yürütmeleri, yalnızca öğrencilerin dil ve kültür edincine katkı sağlamayacak, aynı zamanda çeviri hizmetlerinin sahadaki kalitesini de arttıracaktır.

Dilsel edinimlere ek olarak, özellikle toplum çevirmenliği gibi durumsallıkla şekillenen çeviri süreçlerinde kültürel farklılıklar çeşitli sorunlara yol açabileceği için kültür edinci oldukça önemlidir. Çevirmenin kendi kültüründe olduğu gibi yabancı kültür hakkında geniş, kapsamlı bilgi birikimine sahip olması beklenir. Aynı zamanda yapılan konuşmalardan mantıksal çıkarımlar yapabilmek için kültürler arasındaki ortak noktaları ve çelişkileri de bilmesi beklenmektedir (Okuyan, 2019). Aynı şekilde çevirmenin çeviri yaptığı kurum ve kuruluşların kültürlerine hâkim olması da toplum çevirmenliği çerçevesinde çeviri sürecini aktif şekilde etkileyen bir unsurdur. Kurumun kültürünü bilen çevirmenler yalnızca dil uzmanları olarak çeviri hizmeti gerçekleştirmemektedir, alınacak kararlarda kurum kültürünü gözetererek aynı zamanda kültürel aracı ve kolaylaştırıcı görevini görmekte ve çeviri

süreçlerinin çok daha hızlı ve etkin bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Buradan hareketle, toplum çevirmenlerinin yalnızca dil çiftini oluşturan kültürler değil aynı zamanda çeviri sürecine dahil olan kurumların kültürleri de denklemin içerisine girmekte olduğu söylenebilir. Bu durum, toplum çevirmenliği eğitiminde senaryo uygulamaları aracılığıyla saha deneyimi kazanması öngörülen öğrenciler için dezavantaj oluşturmaktadır. Hizmet verdikleri ve temsil ettikleri kurum ile gerçek etkileşim içerisinde olamayan çevirmen adaylarının çeviri sürecini yakından etkileyen en önemli değişkenlerden birini, çevirini ortamını deneyimleme şansı olmamaktadır.

3.2. Çevirmenin rolü

Toplum çevirmenliğinin diğer sözlü çeviri türleriyle karşılaştırıldığında özellikle çevirmenin rolü açısından pek çok farklı dinamiğe sahip olduğu söylenebilir. Durumsallığın ön planda olduğu bu sözlü çeviri türünde çevirmenin üstlendiği roller de bu çeviri ortamının dinamiklerinden doğrudan etkilenmektedir. Türkiye bağlamında toplum çevirmenleriyle yapılan pek çok araştırmada çevirmenlerin “çevirmen” rolünün dışına çıkarak, istedik veya istenmedik rol aşımına neden olduğu saptanmıştır (Duman, 2018; Ross, 2016; Şener, 2017; Uyanık, 2015). Ashley Marc Slapp’e (2004) göre çevirmen sadece söyleneni aktaran değil, aynı zamanda farklı süreçlerde de (örnek olarak form doldurma, onam formu açıklama ya da sağlık kontrolünden geçerken tetkik işlemlerine eşlik etme, randevu alma vb.) çeşitli rolleri üstlenen kişidir (aktaran, Şan, 2021). Bu durum, genel bir çerçeveye görev tanımı ‘aynı dili konuşmayan bireyler arası iletişimi sağlamak’ olarak görülen çevirmenin rolünün alanyazında tartışılmasına neden olmaktadır. Fakat sahada yürütülen çalışmalar, saha gerçekliğinde çevirmenin rolünün yalnızca dillerarası çeviri yapmak olmadığını ortaya koymuştur. Çevirmenler adeta “kültürel aracı” olarak yararlanıcıların hizmetten en etkin şekilde faydalanması için dilsel ve kültürel bir köprü oluşturarak taraflararası sağlıklı etkileşimi sağlamaktadır. Çevirmenlerin üstlendikleri bu kolaylaştırıcılık rolü, çeviri ortamına ve taraflar arasındaki dinamiklere göre değişmektedir. Bir kurtarma operasyonu ve mahkeme sürecinde çevirmenin aynı rolleri üstlenmesi ve iletişimsel süreci aynı stratejilerle yönetmesi beklenemez. Çevirmenin sağlıklı kararlar alabilmesi için çevirmenin durum değerlendirmesi yaparak çevirinin yapıldığı ortam içerisindeki rolünü saptaması önemlidir. Bu anlamda, yetiştirilecek çevirmenlerin de içinde buldukları durumun dinamiklerini değerlendirmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Toplum çevirmenliği eğitimi kapsamında verilen derslerin öğrenme çıktıları incelendiğinde, çevirmen rolüne dair “Toplum çevirmeninin rolünü ve etik ilkelerini açıklayabilecektir” gibi temel bilgi ve farkındalık düzeyinde edinci temsil eden çıktıların yanı sıra, “Üçlü iletişim içerisinde farklı düzeydeki iki taraf (çoğunlukla kurum ve birey) arasında iletişimi sağlayabilecektir” şeklinde uygulamaya yönelik ve farklı tarafların dahil edildiği çıktılara da yer verildiği görülmektedir. Çevirmen adaylarının çevirmen rolünü uygulama yolu ile sınıf ortamında keşfetmesi, bu deneyimin tek yönlü gerçekleşmesine neden olmaktadır. Wadensjö (2014) senaryo uygulamaları sırasında öğrencilerin birbirleriyle çevirmen kimlikleri dışında, yararlanıcı veya hizmet sağlayıcısı olarak etkileşime girdiklerinde bu durumun bağlamda tutarsızlığa yol açtığını ve uygulamayı öğrenciler için daha zor hale getirdiğini belirtmektedir. Bundan hareketle, çevirmen adaylarının senaryo uygulamaları esnasında çevirmen kimliklerinin benimsemeleri ve tam sorumluluk almalarını zorlaştırdıkları söylenebilir.

3.3. Meslek etiği

Toplum çevirmenliğinde alınan herhangi yanlış bir davranış veya karar hizmeti yararlanıcılarının hayatında geri dönülmez sonuçlara yol açabilir. Bu anlamda meslek etiği, toplum çevirmenleri için en hassas ve farkındalık gerektiren konuların başında gelmektedir. Bu nedenle çevirmenlerin uyması gereken mesleki etik kuralları net bir şekilde belirlenmeli ve çevirmenler bu doğrultuda eğitilmelidir. Mesleki etik bağlamında erdem kavramını sözlü ve yazılı çevirmenlerin mesleki eylemlerine uygulayan Chesterman (2001), aşağıdaki erdemleri mesleği icra edenlerin özellikleri olarak nitelendirmektedir:

- Adalet
- Gerçeklik
- Güvenirlik
- Empati
- Cesaret

- Kararlılık

Bu özellikler çerçevesinde adalet, çevirmenin tarafsız olmasını, yani eylemlerinin bilerek yanlı olmamasını gerektirir. Güvenilir olmak ise çeviri sırasında duruma uygun olan kararı vermek ve sorumluluk alabilme yetisi ile ilişkilendirilmiştir. Empati çeviri yapılan kişiyi yakından anlamayı temsil ederken cesaret ise inisiyatif olarak risk almaya gönüllü olmayı ifade etmektedir. Kararlılık ise çevirmenin olası en iyi çözümü bulma çabası ve bu gayede ısrarcı olması olarak tanımlanmaktadır (UNCHR, 2022).

Chesterman'ın ortaya koymuş olduğu mesleğe uygun davranışın yanı sıra çeviri yaparken kilit öneme sahip olan mesleki etiğin dört ilkesi; gizlilik, tarafsızlık, doğruluk ve tamlık da toplum çevirmenliği bağlamında tartışılmaktadır. Bu ilkeler çoğunlukla belirli meslek etik ilkelerinde ve çevirmenleri ilgilendiren davranış kurallarında bulunmaktadır. Gizlilik çerçevesinde çevirmenler çeviri etkileşiminde edindikleri bilgileri başkalarına aktarmazlar. Aynı şekilde çevirmenler etkileşim sırasında hiçbir katılımcının tarafını tutmaz. Çevirmenin çevirilerinin kalitesi ve doğruluğu hiçbir şahsi düşünce, tutum, değer yargısı veya diğer önyargılardan etkilenmez. Çevirmenler konuşulan veya işaret edilen dili diğer dile tam ve doğru bir şekilde çevirir. Çevirmen gerektiği yerde kültür farklılıklarından ortaya çıkan unsurların anlaşılmasına yardımcı olmak adına sözlü veya sözsüz iletişim unsurlarının açıklamasında bulunabilir. (UN High Commissioner for Refugees, 2022) İltica prosedürleri, hastaneler, polis merkezleri ve ruh sağlığı merkezleri gibi mahremiyetin ön planda olduğu ortamlarda çeviri yapan toplum çevirmenlerinin mesleki etik ilkelerinin bilincinde olması ve çeviri sürecini bu hassasiyet çerçevesinde yönetmesi beklenmektedir.

Toplum çevirmenliği kapsamında verilen derslerin çıktılarında çevirmen adaylarının toplum çevirmenliğinin etik ilkelerini tanımlayabilmesi ve açıklayabilmesinin yanı sıra, bu konuda farkındalığa sahip olmaları öngörülmüştür. Sınıf ortamında gerçekleştirilen senaryo uygulamaları çerçevesinde öğrencilerin belirli mesleki etik kurallarını gözetmeleri beklenmektedir. Sınıf ortamında çeşitli vakaları tartışmak ve fikir alışverişi yapmak öğrencilerin farkındalık kazanması açısından faydalı olacaktır. Fakat, öğrenciler yeterli deneyime sahip olmadan çevirmenliğe başladıkları sahada, meslek etiğini gözetmeleri gereken durumlarda zorlanabilir veya sonuçları yararlanıcıların hayatını olumsuz etkileyecek kararlar verebilirler.

Mesleki etik konusunda çevirmenlerin zorlandığı durumlardan biri çeviri sonrası süreçtir. Çeviri süreci bittikten sonra çevirmenlerin üçüncü bir tarafla bu sürece dair herhangi bir bilgi paylaşmaması veya yararlanıcılarla iletişime girmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte, hizmet verilen kuruma teslim edilmesi gereken evraklar veya yürütülmesi gereken süreçler gerektiği biçimde tamamlanmalıdır.

3.4. Çeviri edinci

Pöchhacker'ın (2000; 2003) sözlü çeviri modelinde yer alan silindirik yapının tavanını oluşturan çeviri edinci, toplum çevirmenliğinde yer alan bütün süreçlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kapsayıcı bir alt edinç olarak düşünülebilir. Pöchhacker'ın sözlü çeviri edici modelinde çeviri edinci, temel olarak dilsel ve kültürel aktarımı doğru ve tam bir şekilde gerçekleştirebilmek, süreç öncesi ve sonrası etkileşimi kontrol ederek gerçekleşen aktarımın etkinliğinden emin olabilmektir. Özellikle toplum çevirmenliği gibi; hizmet sağlayıcısı, yararlanıcı, çeviri ortamı, çeviri türü ve konusunun sıklıkla değiştiği dinamik bir süreçte, çevirmenin bu edince sahip olması çeviri ile amaçlanan hizmetin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için oldukça önemlidir. Bir toplum çevirmeni çeviri sürecinde aktif bir şekilde gözlem yaparak ortamı yorumlayabilmeli ve durumun gerekliliklerine uygun kararlar alabilmelidir. Çeviri edinci sayesinde bilinç kazanan çevirmenin çeviri sürecini daha etkin yönetebildiğini öne süren Birkan-Baydan (2013) çevirmenin sahip olduğu bazı sorumluluklara değinmiştir:

Bu bilinçlenme gerçekleşikten sonra, çevirmen kendisini pek çok sorumluluğun beklediğinin farkına varır. Bu sorumluluklardan en önemlileri şöyle özetlenebilir: Kaynak metni anlamak ve kendi bağlamında çözümlenmek/ yorumlamak, çevirinin amacını anlamak veya belirlemek, buna göre çeviri problemlerini saptamak, çözüm seçenekleri üretmek, çözüm seçimini gerekçelendirmek, amaca uygun bir erek metin oluşturmak ve iletişim kurabilen (dili düzgün kullanan, metin türü geleneklerine uygun, hedef kitleye uygun bir dille yazılmış) bir erek metin yazmak.

Pöchhacker'ın modelin içerisinde, çeviri edinci silindirik yapının çatı kısmıyla çeviri sürecini bütüncül bir şekilde kapsamakta ve uygulamaya dökmektedir. Diğer bir deyişle toplum çevirmeni, sahip olduğu

bütün edinçleri harekete dönüştürmektedir. Eğitim açısından bakıldığında ise bu yöntem incelenen ders içeriklerinde son haftalarda gerçekleştirilen senaryo uygulamaları ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Fakat senaryo uygulaması Pöchhacker'in ortaya koyduğu edinçler bütünü yansıtır şekilde tasarlanmamıştır. Örneğin, çeviri eğitimi sırasında öğrencilere süreç öncesi ile ilgili farkındalık ve uygulamaya yönelik faaliyetlerde bulunulsa da yapılan araştırma sonucunda çeviri sonrası sürece dair herhangi bir farkındalık veya uygulama faaliyetine rastlanmamıştır. Senaryo uygulamaları, kuramsal bilgiyi edinen öğrencilerin alanda faaliyete geçmeden öğrendiklerini sınavacakları bir geçiş olarak düşünülebilir. Bu bağlamda çalışmayla önerilen model çeviri adaylarının kuramsal bilgi ve kişisel saha deneyimlerini harmanlayarak kuram ve uygulama dengesinin yakalandığı bir eğitim içeriği yardımıyla çevirmeni edinci kazanmalarını sağlamayı amaçlayan *Gerçek Toplum Uygulamaları* modelidir.

4. Model Önerisi: Gerçek Toplum Uygulamaları

Bu çalışmada önerilen model ile, toplum çevirmenliği alanında sunulan güncel örgün eğitim içeriklerinin saha deneyimine odaklanarak toplum çevirmenliğini gerçek toplum çevirmenliği bağlamlarında deneyimlemeleri önerilmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2021-2023 yılları için oluşturulan Ulusal Genç İstihdam Stratejisinin üç temel politika eksenlerinden biri eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi kapsamında, genç nüfusun aktif bir şekilde işgücü piyasasına girişi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında, eğitim ve istihdam bağlantısının güçlendirilmesi ve güncel ihtiyaçlar doğrultusunda işgücü yetiştirilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte, taslak Toplum Çevirmeni Ulusal Yeterliliği çerçevesinde çevirmenlerin yeterlilikleri büyük ölçüde pratik bilgi ve deneyime dayanmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen dokuz ders bilgi paketinin üçünde dersin amacı olarak öğrencilerin “uygulama ile çeviri etkinliğini deneyimlemesi, profesyonel toplum çevirmeni yetiştirmek ve toplum çevirmenliği alanında alanda ileri düzeyde çeviri yapar duruma getirmek” olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, toplum çevirmenliği eğitim içeriklerinin yalnızca ders içi yürütülen senaryo uygulamalarıyla sınırlı kalmaması, öğrencilerin içerisinde çeviri yapacakları kurum ve topluma gerçekten dahil olarak toplum çevirmenliği tecrübesi kazanmasının daha sağlıklı olacağı söylenebilir. Gerçek Toplum Uygulamaları ile amaçlanan öğrencilerin ders içeriklerine saha deneyimi uygulaması eklenerek, öğrencilerin kuram ve uygulamayı bağdaştırarak öğrenmeleri, deneyimlerini öğrenme çıktılarına dönüştürmelerini sağlamak ve öğrencilere tecrübe kazandırarak toplum çevirmenliği eğitimini daha etkileşimli hale getirmektir.

Gerçek Toplum Uygulamaları modeli ile uygulanan bir toplum çevirmenliği dersi alan öğrenciler, müfredatlarında bulunan zorunlu staj dersini toplum çevirmenliği dersini aynı dönem içerisinde eş zamanlı alacak ve dersler birbirini tamamlayıcı şekilde işlenecektir. Öğrencilerin staj yapacakları kurumlar Ulusal Genç İstihdam Stratejisinde öngörülen eğitim-istihdam güçlendirmesi çerçevesinde üniversiteler ve toplum çevirmenliği hizmeti veren kurum ve kuruluşlar arasında yapılacak bir anlaşma ile ayarlanacak, dileyen öğrenciler dileyen öğrenciler toplum çevirmenliği hizmeti sunan STK'lar ile iletişime geçip staj yapabileme fırsatını elde edebileceklerdir.

Çeviri yapılacak alt alanların belirlenmesinde TÇUY kapsamında aşağıda belirtilen alt alanlar ve kurumlar temel alınabileceği gibi öğrencinin ilgi ve talebi doğrultusunda staj danışmanının onayı ile farklı bir alt alan veya kurumda staj deneyimi gerçekleştirilebilir. TÇUY çerçevesinde belirtilen toplum çevirmenliği örnek alt alanları şu şekildedir:

- Adli bilirkişilik bağlamında ardıl çeviri (Adalet Bakanlığı bünyesindeki adli süreçlerde, mahkemelerde adli tercümanlık/tercüme bilirkişiliği)
- Sağlık çevirmenliği bağlamında ardıl çeviri (sağlık sektörü, ilkyardım ortamları, Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hizmetler)
- Acil durum ve afet, göç, çatışma ortamlarında ardıl çeviri (AFAD, Türk Kızılayı Toplum Merkezleri, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, uluslararası yardım kuruluşları)
- Spor ortamlarında ardıl çeviri (basın toplantısı, antrenman)
- Kolluk kuvvetleri (polis ve jandarma) bağlamında ardıl çeviri (İçişleri Bakanlığı bünyesinde Jandarma Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Koruma Komutanlığı vs.)

- Eğitim kurumlarında ardıl çeviri (Erasmus, değişim programları, MEB okullarındaki Türkçe bilmeyen öğrenciler ve velileri için yapılan çeviriler)

Gerçek Toplum Uygulamaları modelinde, verilecek Toplum Çevirmenliği derslerinin içerikleri staj deneyimine uyarlanacak şekilde düzenlenmektedir. Önerilen haftalık ders içeriğinde, ilk haftalarda öğrencilerin toplum çevirmenliğine dair alanyazın taraması ve güncel çalışmalar çerçevesinde kuramsal ve saha bilgisi edindikten sonra, senaryo uygulaması ile çeviri etkinliğine aşinalık kazanması ve ortak süper vizyon oturumları sırasında bilgi ve deneyim paylaşımında bulunarak staj deneyiminde yaşadıkları üzerine bireysel faaliyetler ve grup çalışmaları yardımıyla farkındalıklarını arttırmaları planlanmaktadır. Örnek ders planı Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Gerçek toplum uygulamaları haftalık ders içeriği

Haftalar	Konu
1.	Giriş
2.	Dünyada ve Türkiye’de Toplum Çevirmenliği
3.	Toplum Çevirmenliği Etik Kuralları
4.	Toplum Çevirmenliğinde MYK Standartları ve Çevirmenin Rolü
5.	Senaryo Uygulaması
6.	Senaryo Uygulaması
7.	Senaryo Uygulaması
8.	Saha Deneyimi Değerlendirme
9.	Saha Deneyimi Değerlendirme
10.	Saha Deneyimi Değerlendirme
11.	Saha Deneyimi Değerlendirme
12.	Seminer
13.	Seminer
14.	Genel Değerlendirme

Öğrencilerin değerlendirmesi haftalık olarak verilecek günlük yazımı görevi ile yapılabilir. Bu sayede öğrenciler deneyimleri henüz tazeyken üzerinde düşünmek için bir fırsat elde ettikleri gibi, ders saatleri sırasında gerçekleştirilecek olan değerlendirme oturumlarına da hazırlıklı geleceklerdir. Günlük şablonunda öğrencilere sunulan kontrol listeleri aracılığıyla kendilerini değerlendirmeleri beklenebilir. Örneğin Bown’un (2013) önerdiği öğrenme hedefleri, staj aracılığı ile staj deneyimi elde edecek öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ve deneyimleri üzerine düşünmeleri için günlük şablonuna eklenebilir:

- Sözlü çeviri yöntemlerini etkin bir şekilde kullanmak, çeviri sürecinde etkili başa çıkma stratejilerini kullanmak ve gerekli hazırlık aşamasını tamamlamak
- Kaynak ve erek dili eksiksiz anlamak ve doğru ifadeleri kullanarak mesajı iki dile anlamlı ve etkin bir şekilde aktarmak.
- Farklı ortam ve katılımcıların dahil olduğu kısıtlı çalışma koşullarında profesyonel ve mesleki etik ilkelerine uygun çalışmak.
- Yazılı ve sözlü metinlerin analizini yaparak, belirli bir çıktının ortam veya katılımcılar üzerindeki etkisini ve sonucunu, olası alternatif stratejilerini ve çevirmenlerin (kendi ve diğerleri) süregelen mesleki gelişim ihtiyaçlarını belirlemek.

Benzer şekilde haftalık günlüklerle öğrencilerin deneyimleri üzerine düşünmelerini teşvik edecek sorular sorarak toplum çevirmenliği, sözlü çeviri ve kişisel performansları gibi konuların üzerinde

sorgulayıcı bir bakış açısı kazanmaları, eleştirel düşünerek sorun çözme yetenekleri geliştirilebilir. Örnek bir saha deneyimi günlüğünde şu gibi sorular sorulabilir:

1. Saha deneyimizde gözlemlediğiniz ve dikkatinizi çeken hususları belirtiniz.
2. Gözlemlerinizi sonucu elde ettiğiniz deneyimler size neler düşündürdü/hissettirdi?
3. Bu gözlemlerin çevirmen kimliğinize etkisi nedir?
4. Saha deneyimi sırasında dikkatiniz çeken ve çeviri sürecine etki ettiğini düşündüğünüz bir olay yaşadınız mı?

Sorulan bu sorular ile stajyerlerin yalnızca toplum çevirmenliği alanını değil, aynı zamanda genel anlamda çeviri faaliyetini, çeviri süreci, ortamı ve dinamiklerini, bir meslek olarak çevirmenliği, çevirmenin rolü ve görevlerini sorgulamasını amaçlanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma ile toplum çevirmenliği eğitime ve mevcutta gerçekleştirilen uygulamalara dair bir üst bakış sunulmuştur. Eğitim içerikleri Pöchhacher'in sözlü çeviri edinç modeli ışığında bütüncül bir edinç anlayışıyla incelenmiş ve çevirmen adaylarının kuramsal bilginin yanı sıra saha deneyimi aracılığıyla toplum çevirmenliğini daha yakından deneyimleyerek, bu deneyimlerini edince dönüştürecekleri bir toplum çevirmenliği eğitim modeli olarak Gerçek Toplum Uygulamaları modeli sunulmuştur. Önerilen Gerçek Toplum Uygulamaları modeli ile, öğrencilerin aldıkları toplum çevirmenliği eğitimi kapsamında senaryo uygulamalarına ek olarak, staj dersleriyle ilişkili şekilde gerçek toplum içerisinde çevirmen kimlikleriyle var olmaları ve saha deneyimi kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu sayede Toplum Çevirmenliği dersi ile edindikleri bilgileri sahada deneyimi ile pekiştiren öğrenciler, tuttukları günlükler ile kendi deneyimleri üzerine düşünecek, sorgulayacak ve kendi çevirmen kimliklerini keşfedeceklerdir. Danışmanları ve sınıf arkadaşları ile gerçekleştirdikleri saha deneyimi değerlendirme oturumları ile bilgi ve deneyim aktarımı gerçekleştirecek, diğer alanları daha yakından tanıma fırsatına sahip olacak, en önemlisi kendi deneyimlerinin yanı sıra gelecekteki meslektaşlarının deneyimlerinden beslenmeyi öğrenerek analiz yeteneklerini geliştireceklerdir. Bu anlamda özelden genele tasarlanmış bu eğitim modeli sayesinde, öğrenciler yalnızca kişisel deneyimleri ile edinçlerini somutlaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda etkileşimli bir şekilde bu deneyimlerini paylaşacak, analiz edecek ve ortak bir paydada çevirmen kimliklerini geliştireceklerdir. Aynı zamanda, bu model ile toplum çevirmenliği bağlamında derin bir kuyu olan uygulama sahasına dair nicel ve nitel bilgileri de elde etmek mümkün olacağı için, öğrencilerle birlikte akademisyenler ve araştırmacılar da toplum çevirmenliği alanında sahayı daha yakından tanıma imkanına sahip olabileceklerdir. Özellikle çeviri öğrencileri için toplum çevirmenliğinin pek çok alanında çeviri ve çevirmen edinçlerinin ne şekilde dönüştüğü ve gelişim gösterdiği yakından inceleme fırsatı doğacaktır. Çevirmen adayları sahada aktif bir biçimde yer alırken çevirmenlik mesleğini yerinde deneyimleyecek, bu mesleği temsil edecek, çeviri hizmeti verilen kurum ve kuruluşlarda hizmet alıcıların, işverenlerin ve iş birliği ile çalışılan uzmanların çeviri hizmeti ve çevirmenlik mesleği konusundaki farkındalığını arttıracaktır.

Kaynakça

- Albl-Mikasa, M. (2012). The importance of being not too earnest: A process-and experience-based model of. *Dolmetschqualität in praxis, lehre und forschung: festschrift für sylvia kalina*, 59.
- Birkan-Baydan, E. (2013). Çeviri eğitiminde çeviri/çevirmenlik edinci: problem çözme ve karar verme konusunda bir farkındalık uygulaması. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 4(7), 103-125.
- Bulut, A., & Kurultay, T. (2001). Interpreters-in-aid at disasters: Community interpreting in the process of disaster management. *The Translator*, 7(2), 249-263.
- Chesterman, A. (2001). Proposal for a hieronymic oath. *The Translator*, 7(2), 139-154.
- Duman, D. (2018). Toplum çevirmenliğine yorumbilgisel bir yaklaşım: Sağlık çevirmeni ve öznellik (Doctoral dissertation).

- Erdoğan, Ö. B., & Demirel, E. (2020). Syrian refugees and community interpreting: An attempt at a sociology of translation in the example of Sultanbeyli. *International Journal of Media Culture and Literature*, 6(2), 97-124.
- Eruz, F. S. (2008). *Akademik çeviri eğitimi: Çeviri amaçlı metin çözümlemesi*. Multilingual, s. 215-221.
- Kahraman, R., & Eruz, D. D. S. (2010). Göç ve çeviri: İltica başvurularında sözlü çeviri uygulamaları ve toplum çevirmeninin rolü.
- Katar, B., & Bulut, D. A. (2019). Türkiye’de ve Avrupa’da spor çevirisi uygulamalarındaki benzerlikler, farklılıklar ve meslekleşme.
- Koçlu, S. (2019). Göç ve çeviri ilişkisi bağlamında toplum çevirmenliğine üst bakış: Sakarya örneği (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Okuyan, S. (2019). Küresel koşulların Türkiye akademik sözlü çeviri eğitimine etkisi: Müfredat analizi ve sözlü çeviri temsilcilerinin görüşleri üzerine bir inceleme.
- Pöhhacker, F. (1999). ‘Getting organized’: The evolution of community interpreting. *Interpreting*, 4(1), 125- 140
- Pöhhacker, F. (2000). *Dolmetschen konzeptuelle grundlagen und deskriptive untersuchungen*. tübingen: Stauffenburg verlag.
- Pöhhacker, F. (2003). *Dolmetschen im asylverfahren: Perspektiven der professionalisierung*. Tagung Sprachenrechte und Migration. Viyana.
- Pöllabauer, S. (2002). Community interpreting als arbeitsfeld- vom missionarsgeist und von moralischen dilemmata. johanna best ve sylvia kalina (eds.), *übersetzen und dolmetschen: eine orientierungshilfe* (pp. 286- 298). Tübingen ve Basel: Francke.
- Resch, R. (1999). *Die rolle der muttersprachlichen kompetenz, handbuch translation*.
- Ross, J. M. (2016). Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki doktorların gözüyle gönüllü-amatör çevirmenlik. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (11), 55-82.
- Şan, F., & Koçlu, S. (2018). Sakarya’daki mültecilerin iletişim sorunlarının belirlenmesi ve toplum çevirmenliğine olan ihtiyaç. *International Journal of Language Academy*, 4(6), 1-16.
- Şener, O. (2017). *Healthcare interpreting in Turkey: Role and ethics from a sociological perspective*. Unpublished Master's Thesis]. İzmir Dokuz Eylül University.
- Şevik, N., & Gündoğdu, M. (2018). Çeviri eğitiminde çevirmen aday öğrencilerin edinmesi gereken temel becerilere bir üst bakış. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-89.
- Slapp, M. A. (2004). *Community interpreting in deutschland: Gegenwärtige situation und perspektiven für die zukunft*. (1.bs.). *Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung*.
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2022). *Handbook for interpreters in asylum procedures*.
- Uyanık, G. B. (2015). *Spor çevirmenliğinde durumların ve görevlerin tanımlanması*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Wadensjö, C. (2014). Perspectives on role play: Analysis, training and assessments. *The Interpreter and Translator Trainer*, 8(3), 437-451.

İnternet Kaynakları

Atılım Üniversitesi. (2022). *Toplum Çevirmenliği (ETI434) Ders Detayları*.

<https://www.atilim.edu.tr/tr/ects/site-courses/14/11407/detail>

Başkent Üniversitesi. (2022). *Bilgi Paketi*.

<http://truva.baskent.edu.tr/bilgipaketi/?dil=TR&menu=akademik&inner=katalog&birim=601&ders=183498>

Çeviri Derneği. (2022). *Toplum Çevirmenliği Eğitimi*.

<http://ceviridernegi.org/toplum-cevirmenligi-egitimi/>

Ege Üniversitesi. (2022). *Bilgi Paketi: Ders Öğretim Planı*.

<https://ebp.ege.edu.tr/DereceProgramlari/Ders/1/2711/280079/763110/1>

İzmir Ekonomi Üniversitesi. (2022). *Ders Tanıtım Bilgileri*.

<https://dti.ieu.edu.tr/tr/syllabus/type/read/id/ETI+421>

Marmara Üniversitesi. (2022). *Dersin İçeriği*.

<https://meobs.marmara.edu.tr/Ders/interpreting-ii/imt3106-54354-4241>

Meslek Yeterlilik Kurumu. (2018). *Ulusal Yeterlilik: Toplum Çevirmeni*.

<https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=cevirmen-yeterlilikleri---toplum-cevirmeni---yayinlanan-taslak-15.12.2018.pdf>

Sakarya Üniversitesi. (2022). *Ders Bilgileri*.

<https://ebs.sakarya.edu.tr/Ders/Detay/568071>

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021). *Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı. 2021-2023* <https://www.csgb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-planı-2012-2023.pdf>

Çevirmenlik Eğitiminde Modüler Sistemin Alan Çevirmenliğine Katkısı

Recep Özbay¹

Öz

Çeviri hizmetlerinin çeşitlenmesi ile çeviri araçlarındaki teknolojik ilerlemeler çevirmen istihdamı ve görevlendirmelerinde beklentileri yükseltirken, alan çevirmenine olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Çevirmeni görünür hale getirecek en önemli göstergelerden biri, onun alansal bilgi birikimi ve o alandaki çeviri yeterliliğidir. ‘Çeviride kalite güvencesi’ söylemlerinin daha güçlü bir şekilde vurgulandığı bir ortamda, çevirmenlerin profesyonel bir anlayışla süreci yönetmeleri ve alan dillerine hâkim olmaları beklenmektedir. Çevirmenlerden her alanda eşit derecede kalite güvencesi sağlanmış çeviri üretimleri beklenemeyeceğine göre, çevirmenlerin alan tercihlerinde bulunması gerekir. Çevirmen yetiştirme düzeninin de bu olguya göre yapılandırılması beklentilerin karşılanması açısından yararlı bir yaklaşımdır. Uluslararası ölçekte alansal iletişimin ulaştığı boyut aynı zamanda kültürlerarası alan iletişimi anlamına gelir. Bu olgu geleceğin çevirmenlerinin yetiştirilmesi açısından mutlak suretle dikkate alınmalıdır. Çevirmenlikte ‘alan çevirmenliği’ veya ‘çevirmenlikte uzmanlaşma’ başlıkları altında kuramsal olarak uzun yıllardan bu yana akademik çalışmalar yapılmaktadır. Alan çevirmenliğinin çevirmen yetiştiren ilgili programlarda modüler bir sistem üzerinden kurgulanması birçok ülkede uzun yıllardan bu yana tercih edilen bir yöntemdir. Bu çalışmada çevirmen yetiştirme düzeninin modüler sistem üzerinden yapılandırılmasıyla çevirmenlikte uzmanlaşmanın hem mesleki eğitim sürecinde hem de piyasa beklentilerine karşılık vermede olumlu yansımaları gösterilmeye çalışılacaktır. İyi kurgulanmış bir modüler sisteminin öğretim elemanları ile öğrenciler açısından daha nokta hedefli bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Modüler sistemin önemli bir kazanımı da eğitim sürecinde multidisipliner çalışmaların önünün iyice açılacak olmasıdır. Çalışmada alan çevirmenliğinin kuramsal açıdan irdelemesinin yanı sıra modüler sistemin çeviri eğitimine entegre edilmesinin olumlu yansımaları uygulama örnekleriyle gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri eğitimi, çeviride uzmanlaşma, alan çevirmenliği, modüler sistem

The Contribution of the Modular System to the Field Translator in Translator Education

Abstract

While the diversification of translation services and technological advances in translation tools raise expectations in translators' employment and assignments, it also increases the need for field translators. One of the most important indicators that will make a translator visible is his spatial knowledge and translation proficiency in that field. In an environment where 'quality assurance in translation' discourses are emphasized more strongly, translators are expected to manage the process with a professional understanding and to have a good command of the languages of their field. Since translators cannot be expected to produce translations with an equal quality assurance in each field, translators will have to make field preferences. The structuring of the translator education system according to this phenomenon is a pragmatic approach in terms of meeting the expectations. The dimension reached by areal communication on an international scale also means intercultural field communication. This fact must definitely be taken into account in terms of training future translators. In translation, theoretical academic studies have been carried out for many years under the titles of 'field translation' or 'specialization in translation'. Establishing field translation on a modular system in related programs for training translators has been a preferred method in many countries for many years. This study will try to show the positive reflections of specialization in translation, both in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: rozbay@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7697-7227

vocational training process and in responding to market expectations, by structuring the translator training scheme over a modular system. It is thought that a well-designed modular system will be a more point-oriented method for instructors and students. An important gain of the modular system is that it will also pave the way for interdisciplinary studies in the education process. In this study, besides examining the field translation from a theoretical perspective, the positive reflections of integrating the modular system into translation education will be demonstrated with practical examples.

Keywords: Translation training, specialization in translation, field translation, modular system

Giriş

Yükseköğretimde bundan tam kırk yıl önce Hacettepe ve Boğaziçi Üniversitelerinin bünyesinde ilk mütercim-tercümanlık programları açıldı (Boğaziçi Üniversitesi, bünyesindeki programın adını 2004 yılında ‘çeviribilim’ olarak değiştirmiştir). Bu gelişme aynı zamanda uzun yıllar bekledikten sonra muğlak olan çevirmen yetiştirme düzeninin hangi eğitim düzeyinde yapılandırılması gerektiğine yönelik güçlü bir akademik vurguyu deklere ediyordu. Süreç içinde, özellikle son yirmi yılda, ardı ardına birçok üniversitede akademik açıdan yapıları birbiriyle benzeşen çevirmenlik programları açıldı. Geline nokta; 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 65 üniversitemiz bünyesinde, ikisi ‘çeviribilim’ geri kalanının tamamı ‘mütercim tercümanlık’ başlığı altında olmak üzere 94 program için açıklanan toplam 4878 öğrenci kontenjanının tamamı dolmuştur (Ek 1: 2022 YKS yerleştirme verilerine göre mütercim tercümanlık ve çeviribilim programlarında genel kontenjan ve yerleşen öğrenci sayıları). Yerleştirme puanları incelendiğinde, çevirmenlik programlarının genelde diğer yabancı dil programlarına göre daha üst dil puanlarından öğrenci aldıkları görülmektedir. Bu durum çevirmenlik mesleğine olan ilginin sürdüğünü hatta giderek arttığını da göstermektedir. Her yıl kontenjan sayısına yakın öğrencinin de mezun olduğu ve bundan sonraki yıllarda da mezun olacağı dikkate alındığında, meydana gelecek mezun fazlalığını doğru yönlendirebilme adına çevirmenlik eğitiminde yeniden bir yapılanmaya gidilmesiyle alana yönelik ilgi korunabilecektir. Ülkemizin özellikle uluslararası çok yönlü iş ve ticaret bağlantılarının da ulaştığı boyut bu yapılanmayı zorunlu hale getirmektedir. Çevirmenlik programlarının güncellenmesinde değerlendirilmesi gereken fazlaca konu başlığı vardır ama esas olarak şu üç temel konuya öncelik verilmelidir:

1. Çevirmenlik programlarındaki yabancı dil yelpazesinin genişletilmesi (A, B ve C dillerinin sürdürülebilir bir anlayışla yapılandırılması),
2. Alan çevirmenliğinin daha görünür hale gelmesi için modüler sistem uygulamalarına ağırlık verilmesi,
3. Hızlı bir gelişim içinde olan çeviri araçlarının program yapılarına işlevsel olarak entegre edilmesi.

Her ne kadar program bazlı güncellemeler yapılsa da bunların ağırlıkta yeni ders eklemeleri şeklinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Yapılanmada ders çeşitliliğinin yanı sıra alan çevirmenliğini esas alan modüler sistemin programlara entegrasyonu gerekmektedir. Çevirmenlik öğrencilerinin temel kuramsal bilgi ve becerileri elde etmeleri sonrasında alan çevirmenliğine yönlendirilmesi çevirmenlik mesleğine gecikilmiş olsa da, özellikle kaliteyi öne çıkartarak yeni bir boyut katacaktır. Diğer taraftan, alan çevirmenliğinin yaygınlaşması ile çevirmenlerin yer yer kötü olan imajının iyileşmesine de olumlu katkı yapılmış olacaktır (Sandrini, 2010).

Bu arada toplamda sadece dokuz yabancı dilin çevirmenlik eğitimi kapsamında olması ülkemizin uluslararası ölçekteki konum ve bağlantıları açısından yetersizdir. Küresel ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak çevirmenlik programlarında sunulan mevcut yabancı dillere yenilerinin eklenmesi, özellikle komşu ve yakın coğrafyamızdaki Arapça, Farsça, Rusça, Bulgarca, Yunanca gibi dillerin de en azından C dilleri olarak program bünyelerine alınması gerekmektedir. Bu noktada da programlarda görevli kadrolu öğretim elemanlarının yanı sıra yarı zamanlı öğretim elemanlarının istihdamına daha fazla yer

verilmelidir. Bu ihtiyacı karşılayacak düzeyde piyasa deneyimi yüksek yeterli alan çevirmeni vardır. Bu yöntem çevirmen yetiştirme düzeninin sürdürülebilirliği açısından olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Çevirmenlik mesleğinde süreç içinde önemli bir gelişme de ‘alaylı çevirmen’ sayısının azalması ve akademik eğitim almış çevirmenlerin sayısının hızlı artışı olmuştur. Üniversitelerden her yıl mezun olan yüksek çevirmen sayıları dikkate alındığında, bu dengenin ‘mektepli çevirmenler’ lehine giderek daha da artacağı açıkça görülmektedir. Bu gelişme çevirmenlerin piyasa beklentisine ve koşullarına göre yetiştirilmesi olgusunu daha da öne çıkarmaktadır. Böylesi bir açılım, alan çevirmenliğinin program yapılarında daha görünür ve işlevsel olarak yer almasıyla sağlanabilecektir. Yıllardır çevirmenlik meslek dersleri veren bir öğretim üyesi olarak, öğrencilerin programlarda eksikliğini duydukları konuların başında alan çevirmenliği ve çeviri araçları dersleri olduğunu söylemek isterim. Çeviri araçlarındaki hızlı gelişmenin takibi ve program bünyelerine etkin bir şekilde alınabilmesi için öğretim elemanı istihdamı kadar yeterli teknolojik donanımın sağlanması da önem taşımaktadır. Teknik donanımın temini kadar bu donanımların takibinden ve güncellenmesinden sorumlu teknik personelin istihdam edilmesi de önemlidir.

Öğrencilerin üniversite tercihlerini yaparken son yıllarda programların yapısına, çıktılarına, akreditasyon durumlarına ve piyasaya uyumluluklarına daha çok önem verdikleri bilinmektedir. Uygulama odaklı bir meslek olan çevirmenlik için de öğrencilerin mevcut programları mesleki yeterlilikler ile piyasa uyumluluğu üzerinden takip ettiklerini görebiliyoruz. Öğrenciler, tercih edecekleri çevirmenlik programında kendilerini neyin beklediğinden emin oldukları üniversitelere öncelik vereceklerdir. Bu noktada da alan çevirmenliğini esas alan modüler sistem uygulamalarını entegre etmiş programların avantajlı olacağı varsayımında bulunabiliriz. Programlarda modüler sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması için entegre interaktif disiplinlerarası bir yapı oluşturulmalıdır (Hacımahmutoğlu & Özbay, 2011). Bu çerçevede çevirmenlik öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversite bünyesindeki farklı programların açtığı temel alan derslerini almaları öngörülmalı ve öğrencilerin alansal bilgi ve yeterlilikleri olabildiğince güçlendirilmelidir. Çevirmenlik öğrencilerinin öncelikle modüler sistem içinde yer verilen birçok akademik alanda yan dal eğitimi alabilmeleri planlanmalı ve teşvik edilmelidir. Yükseköğretimde kırk yıllık deneyime ulaşan ama hala daha net bir zemine oturmayan çevirmenlik eğitimi serüveninde günümüz iş dünyasının gereklilikleri ve çalışma koşulları bağlamında da güncelleme ihtiyacı olduğu akademik değerlendirmelerde dile getirilmektedir (Yücel, 2007). Bu güncelleme ihtiyacına karşılık verme adına üzerinde en çok durulacak konuların başında da alan çevirmenliği ve onun içinde yer verilecek modüler sistem yapılanması yer almaktadır. Özellikle Avrupa kıtasında bunu başarıyla uygulayan ve sonuç alan programların varlığı uzun yıllardan bu yana bilinmektedir (bkz. Tablo 1).

1. Alan Çevirmenliğinin Mesleki Açıdan Önemi ve Kapsamı

Çağdaş birey ve toplumlar hızlı gelişen siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel, bilimsel, sanatsal, sportif hatta magazinsel süreç ve gelişmelerden en hızlı şekilde hatta mümkünse geciktirilmeksizin haberdar olma ihtiyacı içindedirler. Bu yoğun ve çoğunlukla da eş anlı iletişim ihtiyacının arzulandığı gibi karşılanabilmesi hiç kuşkusuz dil hizmetlerinin etkin ve işlevsel olarak düzenlenmesine bağlıdır. 2000’li yıllarla birlikte küresel ölçekte neredeyse her alanda meydana gelen hızlı ve çok yönlü bağlantı ve ilişkiler neticesinde, bazı temel hizmet alanlarının mesleki faaliyetlerde ağırlığı giderek daha da önemli olmaya başlamıştır. Temeli, daha etkin bir iletişimi sağlamaya yönelik bu alanların biri de çeviri hizmetleridir. Tüm ikili ve çok taraflı uluslararası girişim ve etkinliklerin hatta toplumlararası diyalogun gelişmesi karşılıklı doğru anlaşılabilmekten geçtiğine göre gerek yazılı gerek sözlü çeviri hizmetlerinin en etkin biçimde sağlanabilmesi için bu alanın çağdaş ölçütler ve piyasa beklentileri doğrultusunda yapılandırılmasına hızla devam edilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği iç iletişimini eşgüdüm içinde yürütmesi gerekliliğine vurgu yaparak “*AB’nin dili çeviridir*” sloganıyla çeviri hizmetlerine verdiği önemi somut olarak ortaya koymuş ve oluşturduğu etkin çeviri hizmetleri ağıyla da günlük düzenini tüm coğrafyasında sürdürebilmeyi hedeflemiştir. Bu öneme koşut bir şekilde de çeviri hizmetlerini ağırlıkta alan çevirmenliği üzerinden planlayarak birlik içindeki yirmi dört resmi dilin tümünde işlevsel bir istihdam anlayışı geliştirmiştir. Yine Umberto Eco’nun “*Asıl edebiyatı yazarlar çevirmenlerdir*” tespiti, çevirmenin ve çeviri hizmetlerinin kültürlerarası iletişim boyutuna en güçlü vurguyu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri saptamalar ışığında gerek bireysel gerek mesleki-örgütsel iletişim ve

bilgilenme ihtiyaçlarının çeviri hizmetleri üzerinden karşılandığı ve dünya küçüldükçe bu ihtiyaçların daha da yaygınlaşacağı anlaşılmaktadır. Alansal iletişim süreçleriyle uyumlu hale getirilmiş bir alan çevirmenliği, o alandaki toplam iletişim akışına ve olanaklarına doğrudan katkı sağlar (Sandrini, 2010). Bu olgulara bağlı olarak, yükseköğretimde çevirmen yetiştirme düzeninin de etkin ve piyasa beklentilerine odaklı akademik programlar çerçevesinde planlanıp yürütülmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği coğrafyasında çevirmenlik programlarının yapılanmasında bu ihtiyaçları karşılamak üzere yenilenmelere yıllar öncesinden geçilmiştir. Etkin çeviri hizmeti denildiğinde de akla ilk gelecek olan ‘alan çevirmenliği’ veya diğer bir ifadesiyle ‘çeviride uzmanlaşma’ konusudur.

Çevirmenlik mesleğinin niteliğini korumak ve geliştirmek adına Çevirmenlik Bildirgesi’nin (1963) çevirmenin genel görevleri başlığının 7.maddesinde, ‘...çevirinin konusunu oluşturan alanı yeterince bilmeli ve yetkinlik alanı dışına çıkan bir konuda çeviri yapmaktan uzak durmalıdır,’ denilerek çevirmenin yetkinliğinin sınırları açıkça belirtilmiştir. Aynı şekilde, Nairobi Genelgesi’nde (1976), çevirmenlerin eğitimi ve çalışma koşulları başlığının 13.maddesinde, ‘Üye Devletler, meslek kuruluşları ya da dernekleriyle ve öteki ilgililerle iş birliği yaparak, çevirmenlerin uzmanlık alanlarının dilleri ile çevirecekleri yapıtların oluşturuldukları toplumsal ve kültürel ortamı daha iyi tanımalarını kolaylaştırmalıdır,’ denilerek alan çevirmenliğinin aynı zamanda etkin bir iş birliği anlayışıyla geliştirilmesinin gerektiği vurgulanmıştır (Çeviri Derneği, 2022). Ülkemizde ise mevzuatta çeviri işine ve çevirmene farklı hukuki düzenlemede yer verilmektedir. Lisans düzeyinde kırk yıldır çevirmen yetiştirilmesinin ve elde edilen mesleki deneyim ve birikimlerin karşılığı olarak elbette ki çevirmenlik mesleği gelinen noktada bir meslek yasasını hak etmektedir. Ancak yeterince baskı grubu oluşturulamaması ve profesyonel bir anlayışla çeviriyi kimin yapması gerektiği konusundaki tereddütler bir çeviri yasasının yakın ve orta zaman ölçeğinde çıkma olasılığını azaltmaktadır. Şimdiye kadar çevirmenlik mesleğini ele alan tek ulusal resmî belge konumundaki ‘Çevirmen Ulusal Meslek Standardı’nda (Çevirmen Ulusal Meslek Standardı, 2013, rev. 2020) ‘İş Tanımı’ ve ‘Özel Alan Çevirisi’ tanımları şöyle yapılmaktadır: İş tanımı: ‘İşin süresi, iş hacmi, kaynak dil ve erek (hedef) dil, uzmanlık alanı, çevirinin amacı, formatı, yeri, gerekli teknik donanım ve ortamı ve bütçelemesiyle ilgili iş bilgilerini ifade eder.’ Özel Alan Çevirisi: ‘Belli bir uzmanlık alanında özel konu bilgisi gerektiren yazılı metinlerin çevirisini ifade eder.’ Her iki tanımda da alan çevirmenliği belirgin halde vurgulanmıştır. Bu arada Standard’ın yayımlanan ilk metninde özel alan çevirmenliği konusuna yer verilmemişti, güncellenen yeni metinde ise ‘Özel Alan Çevirisi’ne gerek tanımlar gerek çevirmenin görevleri arasında yer verilmesi, bu konudaki ihtiyaç ve beklentilerin öne çıktığının açık bir göstergesidir. Revize edilen çalışmada ‘Yazılı Çeviri Yapmak’ görevi altında ‘Özel Alan Çevirisi Yapmak’ başlığı ilave edilmiş, alan çevirisi başarı ölçütleri ile mesleki bilgi ve uygulama becerileri ayrıntılı şekilde dile getirilmiştir (bkz. MYK Çevirmen Standardı, 2020). Standardın ilk şeklinin yayımlanmasının üzerinden neredeyse on yıl geçmiştir. Yeterliliği ve kapsayıcılığını tartışma dışı bırakarak, büyük emekler sarf edilerek hazırlanan ve 2020 yılında güncellenen bu meslek standardının öngördüğü mesleki ölçütler ve hizmet kalitesi çerçevesinde çevirmenlik mesleği adına kazanımlar elde etme olanağı vardır. İstanbul Üniversitesi koordinatörlüğünde üniversite ve mesleki örgüt temsilcilerinin katılımıyla, 2018 yılında altı başlık altında (Özel Alan Çevirmeni, Konferans Çevirmeni, İrtibat Çevirmeni, Yerelleştirme Çevirmeni, Toplum Çevirmeni, İşaret Dili Çevirmeni) ulusal yeterlilik belgeleri hazırlanmıştır. Bu mesleki yeterliliklerin Resmî Gazete’de yayımlanarak resmileşmesi sonrasında Standart’ta yer alan hizmet kalitesinin nasıl ve kim(ler) tarafından belgeleneceği ilgili mevzuat çerçevesinde oluşturulacaktır. Kalite güvencesi çalışmalarının teşvik edileceği bu uygulama ile çeviri hizmetleri alanında bir kurumsallaşma sağlanabilir/kurumsallaşma sağlanması yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır (‘İşaret Dili Çevirmeni’ Standardı 2020 yılında resmileşmiştir). Çeviri işinin önemi açısından önümüzdeki süreçte ilk yapılması gereken de budur. Gerek akademi gerek mesleki örgütler tarafından çevirmenlik mesleği paydaşlarının eşgüdüm içinde çalıştığını ve bu yönde gösterilen çabaların arttığını görmek memnuniyet vericidir. Bu çalışmaların arzulan sonuçları vermesi belki de dünyada örnek alınabilecek bir yapılanmayı sağlayacak ve arzulan mesleki kazanımların oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca birçok akademisyenin katkısıyla 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan ve ‘İletişim ve Medya Çevirmen Başvuru Kitabı’ başlıklı çalışmayı da kamunun çeviriye ve alan çevirmenliğine verdiği önemin göstergesi olarak görmek gerekir. Tüm bu çalışma ve girişimlerin hedefi mesleki yeterliliklerin tanınması ve belgelendirilmesi olmakla birlikte, üst yapıda asıl hedefin, tüm paydaşların katılımıyla bir meslek yasasının öngörülebilir bir zaman diliminde hazırlanması ve

devamında yasallaşması yönünde baskı grubu oluşturmak olduğu da düşünülebilir.

1.1 Alan çevirmenliğinin kalite güvencesine etkisi

Kültürlerarası alan iletişiminin ulaştığı boyut dikkate alındığında, önümüzdeki süreçte alan çevirmenliğinin daha görünür hale geleceği beklenmektedir (Stolze, 2009). Bu nedenle alan çevirmenliği günümüz (yarı) profesyonel çevirmenlerinin giderek daha da yoğunlaştığı bir çalışma biçimidir. Çeviride kalite güvencesi bağlamında iş verenler açısından da çevirmenlerin çalıştıkları alanın dillerinde yetkin olmaları aranan koşulların başında yer almaktadır. Çevirmen böylece yetkin olduğu çeviri alanında bir taraftan daha görünür hale gelebilme, diğer taraftan daha yüksek gelir elde etme olanağını da elde etmektedir. Piyasa koşullarında bir dizi mesleki yeterlilik arasında çevirmenlerinden öncelikle yeterli ve sağlam alan bilgisi ve ilgili metinleri hedefe yönelik çevirme yeterliliği ile yeni çeviri alanlarına uyum yeterliliği aranmaktadır. Kurumsal şirketlerde istihdam edilen çevirmenlerden çeviri yetkinliğine sahip olmanın yanı sıra çeviri yapılan alanın diline yeterli düzeyde hâkim olmaları beklenir.

Kalite güvencesi sağlanmış bir çeviri ya bizzat alandan gelen ya da alan bilgisi çok güçlü bir çevirmen tarafından yapıldığı izlenimi vermelidir hatta yeterli alan bilgisi olmadan bir metnin doğru anlaşılmasının ve çevrilmesinin mümkün olamayacağı bile söylenebilir (Stolze, 2009). Sonuçta iki farklı kişiyi tarif eden bu bakış açısıyla kalite güvencesinin sağlanması hedeflenmektedir ve çevirmenin alanın kabul edeceği uygunlukta bir çeviri üretmesi esas alınmaktadır. Çevirmen yetiştirme işini üstlenen yükseköğretim hedeflerinin biri de elbette bu gereksinimi karşılayan çevirmenleri yetiştirmek olmalıdır (Hacımahmutoğlu & Özbay, 2011). Bunun için alan çeviri dersleri programlarda görünür olmalı ve sistemsal bir kurgu içinde düzenlenmelidir. Diğer bir ifadeyle, çevirmen aday öğrenciler mezun olduklarında önceledikleri veya yönlendirildikleri alan dillerine hâkim olarak çeviri üretimi yapabileceklerini öngörebilmelidirler. Bunun için de programların alan dillerini öne çıkardıkları bir modüler sistem kurgulanmalıdır. Geleceğin alan çevirmenin o alanda etkili ve başarılı bir iletişim sağlayabilmesinin yolu, onun alana özgü düşünme biçimini de bilmesinden geçer (Arntz, 2001). Çevirmen nasıl olsa alana yönelik bilgi birikimini mezuniyet sonrası iş ortamında geliştirebilir düşüncesiyle hareket edilmeden, daha eğitim aşamasında sistematik bir şekilde alan bilgisiyle olabildiğince donatılmalıdır. Başarılı çeviriye giden yolun, o alanda sahip olunan bilgiden geçtiği bilinciyle hareket edilmelidir. Bir alan uzmanının alansal bilgi düzeyi çevirmene göre elbette daha yüksektir ve dilsel becerilerinin de en az çevirmen kadar işlevsel olma ihtimali olsa da çevirmeni öne çıkaracak güçlü yan onun çeviri-yöntemsel yetkinliğidir (Müller, 2004). Çevirmenin alan bilgisi düzeyi ise ilkesel olarak; alanın terminolojisine hakimiyeti, alan metninde geçen anlamsal bağlantıları deşifre edebilmeyi ve yeni karşılaştığı alansal içeriklere karşı hızlı bir şekilde tavır alabilmeyi kapsayan bir yetkinlikte olmalıdır.

Alan çevirmenin alan bilgisi yeterli olan bir çevirmen mi, yoksa yabancı dil düzeyi yeterli olan bir alan uzmanı mı olduğu alan çevirmenliğini tanımlamada cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Alan diline hâkim bir çevirmen erek dilde oluşturduğu yeni metnin dilsel açıdan kaynak dildeki metne eşdeğer olduğundan emin olmalıdır (Stolze, 2009). Ekonomi, mühendislik ve teknik bilimler, hukuk, sosyal bilimler, tıp gibi alanlardaki hızlı gelişmenin boyutu göz önüne alındığında, çevirmenin alan tercihinde bulunması ve o alandaki bilgi düzeyini olabildiğince üst seviyelere çıkarma çabası içinde olması gerekir. Bu gibi alanlarda hedef odaklı çeviri yapabilme yeterliliğine ulaşmak için çevirmenin bir olgunluk ve deneyim düzeyine ulaşmış olması gereklidir. Bu olgunluğun temel ölçütleri; metnin bütünlüğünü hızlı bir şekilde kavramak, alan terminolojisi ile alana özgü ifade kalıplarına hâkim olmak ve alana özgü içeriği üslup olarak yerinde kullanmak olarak sayılabilir (Stocklauser, 2015). Bu ölçütler doğrultusunda çevirmenlerin aslında birer metin yazarı veya birer konuşmacı yetkinliğinde olması gerektiği sonucuna varılabilir. Bu yetkinliğe ulaşılmadan alan çevirisinde kalite güvencesi sağlanmış çeviriler üretmek pek olası değildir.

2. Çevirmenlik Eğitiminde Modüler Sistem Uygulamaları

Gün geçtikçe daha da profesyonelleşen çeviri hizmetleri kapsamında alan çevirmenliği etkin bir çalışma biçimi olarak gelişmektedir. Kültürlerarası iletişiminin gelişimine koşut olarak önümüzdeki süreçte alan çevirmenliğinin artan bir ilgiyle öne çıkması beklenmektedir. Bu öngörü, çevirmen yetiştirme düzenini tasarlarken de dikkate alınmalıdır. Çevirmenlerin alanlara göre uzmanlaşması çevirideki kalite

güvencesini de beraberinde getirecektir. Çevirmenin mesleki eğitim sürecinde çeviri alanlarının düşünce biçimlerini ve alan dillerini yakından tanıması, ilgili alandaki metinlerin çözümlenmesinde ve çevrilmesinde analitik bir yöntemi edinmesinde kolaylık sağlayacaktır (Hacımahmutoglu & Özbay, 2011). Çevirmenin iş yelpazesi içinde alan çevirmenliği önümüzdeki süreçte ülkemizde de daha çok gündeme gelecektir. Bu çerçevede alan çevirmenlerine duyulan ihtiyacı karşılamak üzere, çevirmen yetiştirme düzeninde bir güncellemenin yapılması gerekmektedir. Ülkemizde lisans düzeyindeki mevcut çevirmenlik lisans programlarında genelde yazılı ve sözlü çeviri alanlarına yönelik bir bölümlenme yapılmaktadır. Dört yıllık eğitim programlarında müfredatın, çevirmenlerin çalışma biçimlerine göre sadece yazılı ve sözlü olarak bölümlenmesi, özellikle çeviri sektöründeki ihtiyaçlar ve sektör beklentileri açısından, gelinen noktada yeterli değildir. Çok dilli ve kültürlü bir yapının egemen olduğu ve ülkemizin iş hacminin büyük bir kısmının yoğunlaştığı Avrupa kıtasında, özellikle Avrupa Birliği'nde profesyonel çeviri hizmetlerinin kalite beklentileri doğrultusunda gerçekleştirilmesi amacıyla birçok ülkede uygulanan modellerde farklı başlıklar altında özellikle alan çevirmenliğine yönelik uzmanlık eğitimleri ve lisansüstü programlar yürütülmektedir. Alan çevirisinin toplam çeviri hizmetleri içinde ulaştığı yüksek hacim nedeniyle, uluslararası iş ortamının gereği olarak, daha nitelikli ve alan bilgisi hakimiyeti yüksek çevirmenlerin yetiştirilmesi için modüler sistem uygulamalarıyla alan çevirmenliğine ağırlık verilmeye yıllar öncesinden başlanmıştır. Örneğin, Federal Almanya'da farklı üniversitelerin ilgili fakülte, meslek yüksekokulu ve enstitülerinde toplamda on altı çevirmenlik programı bünyesinde modüler sistem uygulamaları yürütülmektedir (Übersetzer Studium, 2022):

Tablo 1: Federal Almanya'da modüler sistem uygulayan çevirmenlik programları

Üniversite/Fakülte/Yüksekokul/Enstitü	Alan çevirmenliği modülü
Fachhochschule Würzburg-Schweinfurt	Ekonomi, Teknoloji
Fachhochschule Köln	Ekonomi, Teknoloji, Fen Bilimleri, Hukuk
Hochschule Magdeburg-Stendal	Ekonomi, Teknoloji, Fen Bilimleri, Hukuk
FTSK Germersheim der Johannes-Gutenberg-Universität Mainz	Hukuk, Tıp, Teknoloji, Ekonomi, Bilişim
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg	Teknoloji
Universität Hildesheim	Teknoloji
Fachhochschule Flensburg	Teknoloji
AKAD-Fachhochschule Leipzig, Stuttgart	Ekonomi
SDI-Hochschule für angewandte Sprachen München	Ekonomi, Teknoloji, Hukuk, Tıp, Fen Bilimleri, Tinsel Bilimler
Hochschule Zittau/Görlitz	Ekonomi, Teknoloji
Institut für Fremdsprachen und Auslandskunde Universität Erlangen-Nürnberg	Hukuk, Teknoloji, Ekonomi, Kültür Bilimleri
Würzburger Dolmetscherschule	Ekonomi, Teknoloji
Fremdspracheninstitut der Landeshauptstadt München	Ekonomi, Teknoloji
Institut für Fremdsprachenberufe (IFB) Kempten	Ekonomi
Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf	Edebiyat
Hochschule Anhalt	Yazılım Yerelleştirme

Alan çevirmenliğine yönelik modüler sistem uygulamalarının ilgili ülkenin çalışma hayatının kapsamı ve uluslararası ilişkilerinin hacim ve çeşitliliğine göre, daha çok ekonomi, teknoloji, fen bilimleri, hukuk, tıp, bilişim ve kültür bilimleri gibi temel alanlara yönelik şekillendirildiğini görmekteyiz. Örneğin, Federal Almanya’da alan çevirmenliği kapsamında ülkenin ekonomik hacmi ve uluslararası konumuna göre ilgili modüllerin daha çok ekonomi, hukuk ve teknoloji gibi alanlarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Söz konusu modüllerin bir kısmı iki dilin konuşulduğu ülkelerdeki üniversiteler arasında ortak programlar şeklinde de yürütülmektedir. Örneğin; Federal Almanya’daki Hochschule Magdeburg ile Fransa’daki Université de Bretagne-Sud Lorient arasında yüksek lisans düzeyinde hukuk, teknik, fen bilimleri ve ekonomi alanlarında ortak Almanca-Fransızca alan çevirmenliği programı kapsamında modüler sistem uygulaması mevcuttur. Buradaki amaç, iki ülke arasındaki ortak çeviri alanlarının yakından gözlemlenerek tanınması ve çeviri süreçlerinde ortak terminoloji ile çeviri stratejileri geliştirilmesidir. Program içerikleri incelendiğinde, ilgili alanda sadece çeviri teori ve uygulamalarına yer verilmediği, aynı zamanda o alanın uzmanlarından da yararlanılarak alan bilgisinin ve terminolojisinin etkin şekilde yerleşmesine önem verildiği görülmektedir. Alan bilgisi ile çeviri yeterliliği bir anlamda eşit ağırlıkta ele alınmaktadır. Çeviride kalite güvencesi tam da bu ölçütü esas almaktadır. Alan bilgisinin sadece kaynak dilde değil, aynı zamanda erek dilde de kazandırılması gerektiği dikkate alındığında, üniversiteler arasında ortak alan çevirmenliği programlarının oluşturulması yararlı bir yaklaşımdır.

Bu modeller ışığında ülkemizde de uzmanlık eğitimleri kapsamında hatta yüksek lisans düzeyinde alan çevirmenliği teşvik edilerek çeviribilim alanının yelpazesi genişletilebilmelidir. Program sayılarına ve öğrenci ilgisine bakıldığında, bunu yapmanın önünde ilk bakışta bir engel görünmemektedir. Bu yenilenme çalışmaları sürecinde temelde çeviribilim alanından öğretim elemanlarının görev almasının yanı sıra ilgili uzmanlık alanının öğretim elemanlarına veya piyasa deneyimi yüksek alan uzmanlarına yer verilmelidir. Hukuk, ekonomi, teknoloji, fen bilimleri, bilişim hizmetleri ve diğer alanların uzmanları tarafından giriş dersi niteliğinde alan bilgi ve terminolojisinin çevirmenlik öğrencilerine verilmesi yararlı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü çeviri süreci öncesinde alan metninin ve terminolojisinin doğru anlaşılması zorunlu bir çıkış noktasıdır. Bu nedenle çevirmenlik programlarının daha çok çeviri alan konusu olabilecek disiplinlerin yer aldığı üniversitelerde açılması işlevsel bir yöntem olacaktır. Örneğin, hukuk fakültesinin bulunduğu bir üniversitenin çevirmenlik öğrencileri hukuk disiplininin temel giriş derslerini veya ekonomi çevirisi kapsamında iktisat bölümünde verilen ekonomiye giriş derslerini seçmeli ders olarak alabilmelidir. Disiplinlerarası bir yaklaşımın benimsenmesiyle hem piyasanın beklentileri daha etkin bir biçimde sağlanmış hem de çevirmenlik programlarına olan ilginin artırılması yönünde katkı sağlanmış olacaktır. Tüm bu yapılanmanın altında yatan temel fikir, çevirmenin başarısında ana dil ve yabancı dil yetisi kadar alan bilgisine sahip olmanın da belirleyici rol oynamasıdır. Alan bilgisi yetkinliği yüksek olan birçok çevirmenin belirli bir zamandan sonra o alanda kaliteli çeviri yapmanın yanında o alan veya sektördeki bazı yönetsel görevleri de yerine getirebildiği bilinmektedir.

2.1 Modüler sistemin kurgusu ve öncelikleri

Çeviri hizmetlerindeki alan çeşitliliği göz önüne alındığında, her çevirmenin çokça alanda aynı kalite düzeyinde çeviri yapabilmesini beklemek çok iyi niyetli bir yaklaşım olur. Esas olan; ilgi, bilgi ve yeterliliği ile çeviri sürecini yönetebilen ve alanda uzmanlaşma sağlayabilmiş çevirmenler yetiştirmektir. Çeviri kuram ve teknikleri ile genel olarak donatılmış öğrencilerin modüler bir sistem yapısı içinde alan çevirisine yönlendirilmesinin önü açılmalıdır. Lisans düzeyindeki öğrencilerinin alan bilgi ve deneyim düzeyleri dikkate alındığında, her tür alan metnini çevirme yeterliliğine zorlanmadan ulaşabileceklerini iddia etmek kolay değildir. Bu nedenle ilk aşamada alan çevirmenliğinin modüler bir sistem üzerinden lisansüstü eğitim düzeyinde ele alınması daha yararlı bir yaklaşım olacaktır. Birçok ülkede bu yönde iyi işleyen yapılar mevcuttur.

Modüler sistemin en etkin şekilde uygulanabileceği yöntemlerden biri de tezsiz yüksek lisans programlarıdır. Burada tutucu bir anlayıştan uzak durarak, olabildiğince çevirmenlik dışındaki

programlardan mezun olan öğrencilerin de bu programlardan yararlanabilmesine olanak verilmelidir. Ülkemizde şimdilik örnek gösterilebilecek sadece üç tezsiz lisansüstü program vardır: Boğaziçi Üniversitesi konferans çevirmenliği tezsiz yüksek lisans programı (bu programda kısmi zamanlı ders veren piyasa deneyimi yüksek öğretim elemanlarının yer alıyor olması alan çevirmenliği hedefleri ile tam uyumludur), Bilkent Üniversitesi konferans çevirmenliği tezsiz yüksek lisans programı ve Atılım Üniversitesi çeviribilim tezsiz yüksek lisans programı.

Ülkemizin uluslararası ölçekteki konumu, bağlantıları ve özellikle alansal iş potansiyeli doğrultusunda çevirmenlik programlarında alan çevirmenliği kapsamında olası bazı modüllerin başlıkları şöyle sıralanabilir:

Tablo 2. Ülkemizde olası bazı modül başlıkları

Modül 1	Ekonomi, ticaret, işletme, pazarlama, bankacılık, uluslararası taşımacılık
Modül 2	Hukuk, uluslararası ilişkiler, Avrupa Birliği, diplomasi, göç
Modül 3	Fen bilimleri, teknoloji, mühendislik, enerji, çevre ve çevre teknolojileri
Modül 4	Bilişim, medya ve basın hizmetleri
Modül 5	Sosyal ve tinsel bilimler
Modül 6	Yazın çevirisi, çocuk ve gençlik yazını çevirisi
Modül 7	Tıp, dişçilik, eczacılık, sağlık bilimleri, sağlık ürünleri
Modül 8	Kültür, eğitim, güzel sanatlar, turizm ve tanıtım, spor
Modül 9	Konferans çevirmenliği
Modül 10	Mahkeme çevirmenliği, toplum çevirmenliği, afet çevirmenliği

Yukarıda örnek olarak gösterilen modüller daha kısa başlıklar şeklinde ifade edilebilir veya birleştirilebilir: ‘Hukuk Çevirisi Modülü’, ‘Ekonomi Çevirisi Modülü’, ‘Yazın Çevirisi Modülü’ gibi. Burada sadece ilgili modülün kapsamı gösterilmek istendiği için birden fazla konu başlığı sayılmıştır. Modüler sistemi entegre etmeyi planlayan ilgili programın öğretim hedef ve çıktılarına göre öğrencilerin bir veya iki modülü zorunlu olarak seçmeleri de öngörülebilir. Çeviribilim alanındaki temel kuramsal dersler ile alansal çeviride derinleşmeyi kapsayan modüller tüm öğrencilere zorunlu tutulabilir veya program öğrenci profiline göre alan çevirisi modülleri, yazılı ve sözlü çeviri alanlarına göre de ayrı ayrı düzenlenebilir. Bu tür düzenlemeler tamamen ilgili programın öğretim elemanı ve öğrenci profiline göre değişkenlik gösterebilir. Ancak bir modülün içeriği, öğrencinin o alanda gerekli kuramsal ve uygulamalı çalışmaları yapabileceği süreyi öngörmelidir; bu süre 2-3 dönem şeklinde planlanabilir. Ayrıca, her modül için alınması gereken derslerin yanı sıra modülün kapsadığı alanda öğrencilerden belirlenecek bir oranda çeviri ve terminoloji içeren toplu bir çalışmayı modül bitiminde teslim etmeleri istenebilir. Örneğin, hukuk modülünü seçen bir öğrenciden toplamda yüz sayfalık özgün bir çeviri ve bu çeviriye ilişkin terminoloji çalışması yapması talep edilebilir.

Çevirmenlik mesleğinin piyasa uygulamalarındaki yelpaze zenginliği dikkate alındığında, ülke genelinde tüm programlarda yeknesak bir mesleki eğitim yapılanması gerekliliği yoktur. Çevirmenlik programlarında mesleki yeterlilikleri esas alan daha işlevsel yapılanmalara yol açabilecek akademik çalışmalar yürütülmelidir. Bu konu çalışılmadığı sürece kendini tekrar eden mevcut program yapıları giderek yetersiz kalacaktır. Yakın bir zaman önce Çeviri Derneğinin ‘Çevirmenlikte Meslekleşme ve Mesleki Yeterlilik (Sistemi) Çalışmaları Grubu’nun uyguladığı bir ankette çeviri eğitimi verilen bölümlerin müfredatlarının mesleki yeterliliklere göre yeniden yapılandırılması hakkında ilgili öğretim elemanlarının görüş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Başlıklar arasında müfredata zorunlu veya seçmeli alan modüllerinin önerilmesi bu konudaki ihtiyacı ortaya koyan açık bir göstergedir. Bu tür çalışmalar sadece tespit amaçlı yapılmamalıdır, aksine elde edilen veriler doğrultusunda çevirmenlik programlarında bazı yeni düzenlemelere gidilmesinin yolunu açmalıdır.

Modüler sistemin çevirmenlik programlarında kurgulanmasında önem taşıyan bazı hususlar:

- a. Çevirmenlik programlarının bulunduğu üniversitelerin güçlü oldukları akademik alanlarda modüler sistemin kurgulanması uygulamalı çalışmalarda daha etkin sonuç alma açısından yararlı bir yaklaşımdır. Örneğin; tıp, diş hekimliği, eczacılık ve sağlık bilimleri alanlarında öne çıkmış bir üniversitede ‘Tıp ve Sağlık Bilimleri Çevirmenliği Modülü’, mühendislik alanlarında öne çıkmış bir üniversite ‘Mühendislik Bilimleri ve Bilişim Çevirmenliği Modülü’ veya hukuk ve iktisadi ve idari bilimler alanlarında öne çıkmış bir üniversite de ‘Hukuk, AB Hukuku ve Uluslararası İlişkiler Çevirmenliği Modülü’ devreye sokulabilir. Böylece ilgili modül için zemin oluşturan farklı alansal deneyimler disiplinlerarası bir anlayışla yerinde değerlendirilmiş olacaktır.
- b. Çevirmenlik programlarında görev yapan öğretim elemanlarının yanı sıra üniversite içinde ilgili modülü ilgilendiren akademik alanların öğretim elemanlarından destek alınmalı veya piyasa deneyimli yetkin alan uzmanları yarı zamanlı olarak istihdam edilmelidir. Uygulamalı alan çevirisi derslerinde görev alacak yarı zamanlı öğretim elemanlarında kuramsal yetkinlik açısından üst düzey bir yeterlilik aranmamalıdır.
- c. Öğrencilerin yönlendirildikleri veya seçtikleri modüllerin alanlarına yönelik temel alan bilgisi ve terminoloji ihtiyaçları üniversitenin ilgili alan programlarından alacakları derslerle giderilmelidir. Mesela, ‘Hukuk ve Uluslararası İlişkiler’ başlıklı modülde olan bir öğrenci, ilgili alanların giriş niteliğindeki derslerini o programın öğrencileri ile birlikte alabilmelidir. Çevirmenlik programı öğrencilerine ‘Çevirmenler İçin Hukuk’ veya ‘Çevirmenler İçin Ekonomi’ gibi dersler ilk bakışta yararlı bir yaklaşım gibi görünse de ilgili alan yeterliliği açısından eksikliklere neden olabilecek bir düzenlemedir. Alan çevirmeni aday bir öğrencinin temel alansal bilgi düzeyi o alanda öğrenim gören öğrencinin düzeyine yakın olmalıdır. Ancak böylesi bir düzey sayesinde alana yönelik kaliteli çeviri yapabilme yeterliliği elde edilebilir.
- d. Çift ana dal ve yan dal programlarının yanı sıra alan çevirmenliğine yönelik 2-4 dönemlik tezsiz yüksek lisans programlarının açılması teşvik edilmelidir. Yabancı dil yeterliliği esasına göre bu programlardan çevirmenlik dışı mezunların yararlanmasına olanak sağlanmalıdır. Bu durumdaki öğrencilerin temel kuramsal alan bilgisi eksiklikleri akademik hazırlık dersleri verilerek giderilebilir. Unutulmamalıdır ki, bir meslek yasası çıkmadığı ve mevcut uygulamalar sürdüğü sürece, çevirinin kimin işi olduğu sorusu tam olarak hiçbir zaman cevaplanamayacaktır. Bu nedenle, çeviri eğitimi almadan profesyonel olarak çevirmenlik mesleğini icra etmek isteyen alan uzmanlarının çeviri edinçlerini geliştirmelerine olanak sağlanması önemli bir kazanım olacaktır. Bu nedenle, çeviri eğitimi almadan profesyonel olarak çevirmenlik mesleğini icra etmek isteyen alan uzmanlarının çeviri edinçlerini geliştirmelerine olanak sağlanması önemli bir kazanım olacaktır.
- e. Çeviri eğitimi alan öğrencilere seçtikleri ve yönlendirildikleri modüllere uygun staj yapabilme olanağı sağlanmalıdır. Bunun için gerek kamu gerek özel sektör ile işlevsel iş birlikleri geliştirilmelidir.
- f. Modüler sistem üzerinden mezun olacak öğrencilerin diplomalarında veya en azından transkriptlerinde hangi alan modülünden mezun olduğuna da yer verilmelidir. Piyasa koşullarında böylesi bir belirleme olumlu karşılık bulacaktır.

Sonuç ve genel değerlendirme

Gelişen ve değişen mesleki süreçlere bağlı olarak tek başına diplomayı önceleyen istihdam anlayışları neredeyse tüm çalışma alanları için geçerliliğini kaybetmek üzeredir. Bu olgudan hareketle; bir bakıma dünyayı ve insanı ilgilendiren her konuyu mesleki faaliyet alanı içine alan çevirmenlik mesleğinin bu dönüşümden uzak kalması düşünülemez. Bu dönüşümün planlı ve öngörülü ilerlemesi için de mevcut çevirmenlik programlarında köklü yenilenmelere gidilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim alanında 2010’lu yıllardan bu yana klasik program kurgulanmaları terk edilmektedir ve ‘diploma’ yerine ‘yetkinlik kazandırma’ anlayış ve süreçleri yerleşmeye başlamıştır. Program tasarımlarında, öğrencilerin

alabileceği özellikle alan dışı ortak derslerin olabildiğince yaygınlaştırılması, mikrokredi uygulamaları, kurs ve sertifika uygulamaları, önceki öğrenmelerin tanınması, bireysel öğrenmeler gibi konulara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu dönüşüm çabaları çerçevesinde çevirmen yetiştirme düzenimizde de bir güncelleme ihtiyacı hatta zorunluluğu vardır. Gelineen noktada çevirmenlik meslek profiline, mesleki yelpazenin ayrıntılarını içerecek şekilde, ‘çevirmen’ sözcüğünün hemen önüne ve arkasına faaliyet alanını daha nokta hedefli tanımlayan terimler eklenecektir. ‘(Özel) alan çevirmeni’ örneğinde olduğu gibi, bu türden tanım ve yapılanmalar hiç kuşkusuz çeviri işinin ve çevirmenin daha görünür hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu yenilenme ihtiyacının başlatılıp geliştirileceği yer de hiç kuşkusuz mesleki eğitim ortamıdır. Bu nedenle, yükseköğretimdeki mevcut çevirmenlik programlarının mesleki yeterlilikler ve kalite güvencesi süreçlerini önceleyen bir anlayışla işlevsel ve sürdürülebilir bir yeniden yapılandırma çabası içine girmesi beklenmektedir. Bu beklentiye kısa vadede yanıt verebilecek en yararlı adım, alan çevirmenliğini arzulan mesleki görünürlüğe kavuşturabilecek modüler sistemin daha da fazla gecikmeden, çevirmenlik programlarına entegrasyonu olacaktır.

Kaynakça

- Arntz, R. (2001). *Fachbezogene Mehrsprachigkeit in Recht und Technik*. Olms.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2021). *İletişim ve Medya Bağlamında Çevirmen Başvuru Kitabı*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Çeviri Derneği (2022, 10 Eylül), *Çevirmenlik Bildirgesi ve Nairobi Genelgesi*. <http://ceviridernegi.org/cevirmenlik-bildirgesi/>
- Hacımahmutoglu, S. & Özbay, R. (2011). Hukuk Terminolojisinin Öğretimi ve Çevirisine Disiplinlerarası ve Analitik Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education)*, (40), 233-244.
- Müller, I. (2004). Fachübersetzen im Grenzbereich zwischen Fachsprachenforschung und Translationswissenschaft. *Lebende Sprachen* 49 (3), 98-109.
- Resmî Gazete (2013,2020). *Çevirmen Ulusal Meslek Standardı*. Resmî Gazete, 29.01.2013 tarih ve 28543(Mükerrer) sayı, rev. 16.05.2020 tarih ve 31129 sayı.
- Sandrini, P. (2010). Fachliche Translation. Maliszewski, J. (Hrsg.). *Diskurs u. Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen*. Peter Lang. 31-51.
- Stocklauer, S. (2015). *Wer hat besseren Kompetenzen für das Übersetzen von Fachtexten? ÜbersetzerInnen mit Fachwissen, oder Fachleute mit Sprachwissen?*. Zentrum für Translationswissenschaft, Universität Wien.
- Stolze, R. (2009). *Fachübersetzen – Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis*. Frank und Timme GmbH, Verlag für wissenschaftliche Literatur.
- Übersetzer Studium (2022, 18 Eylül). *Übersetzer-Studium an Universitäten*. <http://www.uebersetzer-studium.de/html/unis.htm>
- Yücel, F. (2007). Etkili Bir Çeviri Eğitimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 144-155.

EK:1

2022 YKS YERLEŞTİRME VERİLERİNE GÖRE MÜTERCİM TERCÜMANLIK ve ÇEVİRİBİLİM PROGRAMLARINDA GENEL KONTENJAN VE YERLEŞEN ÖĞRENCİ SAYILARI (Derleme: https://osym.gov.tr/yks_yerlestirme_tablo4_2022.pdf)

GENEL TOPLAM

ÜNİVERSİTE SAYISI	PROGRAM	KONTENJAN	YERLEŞEN
65	94	4878	4963

DEVLET ÜNİVERSİTELERİ

ÜNİVERSİTE SAYISI	PROGRAM	KONTENJAN	YERLEŞEN
33	56	3097	3130
İNGİLİZCE	27	1582	
ALMANCA	9	538	
ARAPÇA	7	372	
FRANSIZCA	7	347	
İNGİLİZCE-FRANSIZCA	2	124	
JAPONCA	1	41	
RUSÇA	1	41	
BULGARCA	1	31	
FARSÇA	1	21	

VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

ÜNİVERSİTE SAYISI	PROGRAM	KONTENJAN	YERLEŞEN
27	33	1504	1559
İNGİLİZCE	25	1273	
ARAPÇA	4	95	
İNGİLİZCE-FRANSIZCA	1	56	
RUSÇA	2	50	
ÇİNCE	1	30	

KKTC

ÜNİVERSİTE SAYISI	PROGRAM	KONTENJAN	YERLEŞEN
3	3	115	112
İNGİLİZCE	3	115	

ÇEVİRİBİLİM

ÜNİVERSİTE SAYISI	PROGRAM	KONTENJAN	YERLEŞEN
2	2	162	162

The Birth of the Translator: Translation of Dylan Thomas's Poem 'This Bread I Break'

Senem Üstün Kaya¹

Abstract

The act of literary translation lends itself to analysis in literary studies with a focus on the content, form and style of a literary text. Within Comparative Literature, the significance of translation is undeniable and comparing a text with its translation is within the scope of comparative studies. In the mid-20th century literary criticism, which emerged with Roland Barthes with the concept of "the death of the author", the author became secondary when compared to the text. Barthes underscored that authors should write with impersonality and readers should judge without considering the author's past, personality and writing style to reach an objective conclusion. In other words, the biographical facts and intentions of authors should be ignored by the readers to interpret texts. While the text itself is considered to be superior to its creator in modern literature, the translation of a text into another language is as significant as its translator. Although Barthes's theory advocated the destruction of the voice of the author in a text, translation has ensured the glorification of the translator. Therefore, in this study, the source and target texts of a poem are analysed to compare the original and translated versions. Within this scope, Dylan Thomas's 'This Bread I Break' (1933) and its translation by Ülkü Tamer in 1961 are comparatively analysed to determine the stylistic variants between the source and the target texts.

Keywords: Translation, "the death of the author", Dylan Thomas, Ülkü Tamer, comparatively.

Çevirmenin Doğuşu: Dylan Thomas'ın 'This Bread I Break' Şiirinin Çevirisi

Öz

Edebi çeviri eylemi, edebi metnin içeriğine, biçimine ve üslubuna odaklanan edebi çalışma analizine elverişlidir. Karşılaştırmalı Edebiyat'ta çevirinin önemi yadsınmaz ve bir metnin çevirisi ile kıyaslanması, mukayeseli çalışmaların kapsamına girmektedir. 20. yüzyıl edebi eleştirisinde, Roland Barthes ile ortaya çıkan "yazarın ölümü" kavramı, yazarı metin ile kıyaslandığında ikinci plana koymaktadır. Barthes, yazarların kişiselleştirmeden yazması gerektiğini ve okurların objektif bir sonuca varabilmek için, yazarın geçmişi, kişiliği ve yazı üslubunu dikkate almamaları gerektiğini vurgulamıştır. Bir başka deyişle, biyografik gerçekler ve yazar metinlerin alınmasında okurlar tarafından görmezden gelinmelidir. Modern edebiyatta, metin yazardan üstün kabul edildiğinden, bir metnin başka bir dile çevirisi de çevirmeni kadar önemlidir. Barthes'ın teorisi, metin içinde yazarın sesinin yok edilmesini desteklese de çeviri çevirmenin yüceliğini esas kılmaktadır. Bu yüzden, bu çalışmada, Dylan Thomas'ın 'This Bread I Break' (1933) başlıklı özgün şiiri ve 1961 yılında Ülkü Tamer tarafından yapılmış çevirisi kaynak ve erek metin arasındaki biçimsel farklılıkları belirlemek adına mukayeseli olarak karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, "yazarın ölümü", Dylan Thomas, Ülkü Tamer, karşılaştırmalı

¹ Assoc. Prof. Dr., Başkent University, Faculty of Education, Department of English Language Education, Türkiye, e-mail: efesenem@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6537-9769.

Introduction

Literary translation is one of the branches of literary studies that focuses on the content, form and style of a literary text. Within Comparative Literature, the significance of translation is undeniable and comparing a text with its translation is within the scope of comparative studies. Comparing a text with its translation is within one of the scopes of comparative studies. Since it is inevitable to observe the linguistic, cultural, semantic and contextual differences between the source and target texts, the translator has significant roles.

Translator's visibility has been a long-held controversial topic of the translation studies, and this controversy has persisted to our day (Genette, 1997; Hermans, 1996; Lefevere, 1992; Venuti, 1995). Since the translator is expected to be competent in linguistic and cross-cultural challenges, the visibility and existence of translator is one of the main concerns in literary translation criticism. According to Catford (1965), translation is the replacement of the source language textual elements by the target language textual elements. Similarly, for Newmark (1988), translation is an art, in which the translator should reflect the message from one language to another. However, since each language has distinctive grammatical and lexical forms, the translator is supposed to set a relationship between the two languages in order to provide the same meaning.

For Gutt (1991), the translator should possess the ability to comment on the text in order to provide the readers with deeper understanding, preserve the original voice of the creator, act as the interpreter, and transfer the desired content to the readers. Similarly, according to Ülsever (2005), the translator is expected to internalize the source text and maintain the original content, convey the message of the author, interpret and comment on the themes, stylistically analyse the text before translating and reflect all these to the target text (p. 102). In her article, Hülya Yıldız states that

the international circulation of literary works essentially requires the translation of texts. The value of a work in translation not only depends on the literary value of the original text but also on the quality of the translation. In this sense, the translator becomes a major player in the circulation of texts (2019, p. 418).

Although the theory of translation dates back to ancient times, it took a new leap in literary studies emerged as a separate branch in literary studies during the 20th century with the studies of Roman Jakobson, Leech and Short, Eugene Albert Nida, Snell-Hornby and James Holbes. With the translation studies, as different cultures have become closer, comparative literature is foregrounded to present the similarities and differences between the source text (main text) and target text (translated version) (Erüz, 2000, p. 18). Moreover, translation in comparative literature is considered to be a contributive field in literary studies (Bassnett and Lefevere, 1998, p. viii) because notable poets and authors are introduced to the world and readers of different cultures become aware of the world classics and texts. It would not be wrong to state that translation studies and comparative literature are complementary since they provide the readers history, culture, philosophy, and sociology of other cultures. For Benjamin (2009), there is a significant and vital connection between the source text and the target text (p. 71), however, translation should not be same with the original text but should convey the exact message of the creator to the readers (p. 79).

In his book, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, Lawrence Venuti explains translation of texts as “the site where a different culture emerges, where a reader gets a glimpse of a cultural other” (1995, p. 306). Moreover, he focuses on two terms in translation studies: “domestication” and “foreignization”. Domestication is to eliminate the foreignness of the source text and familiarize the original text with the readers of the target language: “an ethnocentric reduction of the foreign text to target language cultural values, bring the author back home” (Venuti, 2009, p. 20). On the other hand, foreignization is to depict how the source text differs from the target language due to linguistic or lexical variants: “an ethnodeviant pressure on those (cultural) values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad” (Venuti, 2009, p. 20). Venuti advocates the visibility of the translator and considers her/him as a mediator between the original text and its translation:

Translation never communicates in an untroubled fashion because the translator negotiates the linguistic and cultural differences of the foreign text by reducing them and supplying another set of differences

basically domestic, drawn from the receiving culture and language to enable the foreign to be received there” (p. 468).

In the mid-20th century literary criticism, when the theory of “the death of the author” emerged by Roland Barthes, the personality, biographical details, style and past of the authors became less important when compared to the texts they created. The metaphoric death of the author, the theory of Barthes, has become a milestone in the literary criticism since 1968. Based on his theory, it is accepted that readers do not have to know the author in detail because when the text is produced, the reader is left alone with the text merely to interpret the meaning.

For Barthes (1977), after the text is created, “it is language which speaks, not the author” (p. 143) and “author is thought to nourish the book, which is to say that he exists before it, thinks, suffers, lives for it, is in the same relation of antecedence to his work as a father to his child” (p. 145). Therefore, the text itself is at the center of criticism. While the text itself is superior to its creator in modern literature, the translation of a text into another language is as significant as its translator. Since Barthes’s theory provided the destruction of every voice by eliminating the author within a text, translation enhances the combination of different cultures by a text, thus, translation has ensured the glorification of the translator.

According to Newmark (1988), a comprehensive translation includes a brief analysis, emphasizing the purpose and functional aspects of the source text; the translator’s comprehension of the purpose, method and intended readership of the source text; the suitability of form and content; the use of concise language and the desire to express a lot with few words and the reflection of the actual theme and messages (p. 186-189).

Therefore, it would not be wrong to state that although translation of a literary text is demanding, translation of poems would prove even more challenging than other genres because “what oft was thought, but ne’er so well expressed” (Pope, 1711). As explained by Frost (1969), poetic discourse is distinctive from other literary discourse due to form, syntax, rhythm, content, metaphors or other figurative structures. Therefore, for Jakobson (1960), poetry is untranslatable. That is why, there are many different versions of the same text, translated into other languages (Holmes, 1970). In other words, there could be many interpretations of a text by translators not only in different cultures but also with translators of the same culture. The translation of poetry, thus, should involve the feelings and messages of its creator. As explained by Lefevere (1992), poetry translation involves various methods: literal translation, phonological translation, rhythmic translation or interpretive translation. In order to present the closer form and content of a poem, the poetry translation requires resemblances with the original text, rather than an imitation.

Based on the aim of this study, a translated version of Dylan Thomas’s ‘This Bread I Break’ (1933) by Ülkü Tamer in 1961 titled ‘Böldüğüm Bu Ekmek’ (See Appendix A) is compared in terms of form and content to examine the differences and similarities between the source and the target texts. Before focusing on the translation of the poem, it would be proper to give brief information about Thomas and Tamer. The Welsh poet, Dylan Thomas (1914-1953) experienced the drastic changes of the western world in terms of scientific and cultural fields, depressions and two World Wars. Having experimented with form and content, Thomas centred ecocentrism in his art. He dealt with death, lifecycle, human nature and paganism: “Thomas’s poetry, from the very first, was unpolitical and unpreachy: aggressively unconcerned with ideas and revolutionary only in the sense that it was temperamentally in agreement with all revolution” (Gross and McDowell, 1996, p. 65).

Dylan Thomas, unlike his contemporaries, developed his poems within “a spiritual framework” (Ismael, 2019, p. 1) by rejecting the individualistic representations. Perkins (1976) stated that “he had the mystical intuitions, emotional intensity, personal utterance, and natural imagery of a poet in the Romantic tradition” (p. 171), recalling the early Romantics. In other words, he emphasized emotions, feelings and senses, blended with the love of nature, instead of reason.

Dylan Thomas refused the use of poetry to represent the political and social problems. As in Romantics, he criticized the scientific thinking of Enlightenment period. For McNees (1991), Thomas’s poetry represented “doubleness of sacred and secular” because he could “randomly intertwine[s] natural, biological, and religious realms, and announce[s] that all three are equally sacramental” (p. 111). The

concept of admiration to nature and the elegance of universe over the human mechanism are apparent in almost all Dylan's poems, including 'This Bread I Break'.

The speaker of the poem is eating bread and drinking wine, and suddenly, thinks that the bread was once in the form of oat and the wine was in the form of grape in a foreign country. Moreover, these grapes had made the vines beautiful and the oat in the bread was happily dancing in the wind. However, man destroyed the nature by destroying the oat and the grapes. Bread, eaten by the diner, is compared to the flesh of a man while wine, drunk by the diner, is compared to the blood of the same man, which implies that the speaker is drinking the former's wine and eating the former's bread. Thomas's poem involves the voice of nature and how humans consume, destroy and spoil natural products although they are parts of the eco-system. We are intelligent enough to thank whatever benefits us. At the religious level, the poem echoes the Last Supper of Jesus Christ while reminding the readers that they depend on nature to survive. Jesus Christ had told, in his speech, that the bread was his flesh and wine was his blood, which he was going to sacrifice for the salvation of humankind. In other words, the poem reminds the advice of Christ and his salvation while consuming bread, wine and natural sources.

Ülkü Tamer was born in 1937 in Gaziantep and spent his childhood with a caring and peaceful family. He was fond of his hometown, family, relatives and nature. For his education, he left Gaziantep and started a new life in İstanbul and enrolled at Robert College. After graduation, he started İstanbul University, Faculty of Law, yet could not finish it. Tamer started translation when he was at faculty and translated many works into Turkish in his career. He worked for 'Varlık' with enthusiasm (Tamer, 2011a, p. 142-143). With his translation of *Mythology* by Edith Hamilton, Tamer won TDK's Translation Award (Tamer, 2011a, p. 259) and he translated the works of Euripides, W. Shakespeare, Anton Chekhov, Bertolt Brecht, Arthur Miller, Eugene Ionesco, John Steinbeck, T. S. Eliot and Henrik Ibsen.

The main principle of Tamer in translation studies is that the translator is supposed to remain faithful to the author and should avoid getting ahead of the creator (Andaç, 2006, p. 73). Therefore, he advocated the reflection of the author's style and aim while translating a text into Turkish (Tamer, 2004). It was vivid, for him, that lexis was the most significant part of translation and a translator should be competent enough in both languages. Moreover, researching and implementing the desired knowledge was essential in translation, particularly in the translation based on historical contexts (Tamer, 2004). For Tamer, translation is not only an art, but a craft and the hardship in translation depends on the content of the text. He exemplifies his proposition stating that there is a great "brainwork" difference between the translations of a story by James Thurber and one by William Faulkner. The translator could spend more time on a poem by Dylan Thomas than a poem by Carl Sandburg due to its craftwork because the translator would recreate the poem (Tamer, 2011b) in his own language to convey the actual message to the target readers.

Such demotion is strongly clarified in Ülkü Tamer's translation of texts, plays, stories and poems, particularly by Dylan Thomas. One of the poems he translated by Thomas was 'This Bread I Break' (1933) with the title of 'Böldüğüm Bu Ekmek' (1961).

Analysis

Thomas's 'This Bread I Break' consists of 15 lines in 3 stanzas. With the commas and semicolons, the sentences are divided into many parts. Moreover, the flow of the poem enhances the tension and excitement for the readers. Similarly, there are 15 lines in 3 stanzas in Tamer's translation and he preferred commas and semicolons to divide the sentences to abide the form.

In regards to the grammatical analysis, it would be proper to explain and exemplify the similarities and differences between the source text and target text in terms of sentence structures. The first similarity is the use of sentence types, which creates parallelism for the readers, indicating Tamer's commitment to Thomas's style. Parallelism and repetition are two significant stylistic devices that foreground the theme and messages of Thomas in 'This Bread I Break'. There are many parallel structures in the poem: "Man in the day or wind at night", "Laid the crops low, broke the grape's joy"; "Man broke the sun, pulled the wind down"; "This flesh you break, this blood you let"; "My wine you drink, my bread you snap". These repetitions and parallel structures both create a rhythmic effect and underscore the opinion that Nature has been ruined by humanbeings.

Moreover, Dylan Thomas prefers to use active verbs to provide readers an understanding of the whole meaning and focus on the emphasized parts of the poem. The aim of Thomas in the poem, through the use of active verbs, is to underscore how nature is destroyed by “Man”. Similarly, Tamer translated the active sentences as active to present the actual form and content:

Man in the day or wine at night Laid the crops low, broke the grape’s joy.	Gündeki adam biçti , gece rüzgârındaki, Hepsini başakların, üzümün sevincini.
Man broke the sun, pulled the wind down.	Güneşi kırdı insan, rüzgarı indirdi .

Secondly, Dylan Thomas changes the subject pronouns throughout the poem while addressing his readers. For instance, when he starts, he uses «I» to indicate that the speaker is breaking the bread and drinking the wine. Within the flow, he uses «Man» to blame the humanity for the destruction of nature. Finally, his tone becomes severe when he uses “you” while addressing the reader at the last stanza: “This flesh you break, this blood you let... Were oat and grape” and he blames the addressee: “My wine you drink, my bread you snap”. In a sense, Thomas personalizes those who destroy nature and blames all humanity. Moreover, he tries to lead his audience to question and understand the message: men ruin the natural sources.

This transition shows that the speaker of the poem, when suddenly, breaks the bread and drinks wine, recognizes that he has committed a sin by consuming “the oat”, which has become bread, and the wine, which was once fruit “upon a foreign tree”. Later on, in the second stanza, he blames the whole humanity, “Man”, for the destruction of nature. Finally, he acts as the spokesperson of Jesus Christ by saying: “My wine you drink, my bread you snap” to recall the speech of Jesus Christ on the Last Supper, where wine symbolizes his blood and bread his flesh. Similarly, Tamer uses the parallel subject pronouns in the translated version to create a unity between the source language and the target language.

The third similarity between the source text and the target text is based on the syntax of poems. In the original poem, Thomas designs some of his sentences in the proper syntax: a subject, a verb and a noun. On the other hand, when Thomas wants to underscore a fact, he changes his syntax in the last stanza and intentionally creates inverted sentences to attract the readers’ attention about the message while creating tension through a deviation:

Direct Sentences	Inverted Sentences
This wine upon a foreign tree... Plunged in its fruit;	This flesh you break, this blood you let
Man... [L]laid the crops low, broke the grape’s joy Wine... knocked in the flesh;	Were oat and grape... Born of the sensual root and sap
The oat was merry in the wind;	My wine you drink, my bread you snap
Man broke the sun, pulled the wind down	

The inverted sentences are used through the end of the poem to signify that the speaker realizes that human beings have damaged nature, oats, grapes, fruit and roots of all living things for their desires and this aggression is reflected as the speaker passes on the use of inverted sentences. Thomas tries to emphasize that “you”, all humanity, are responsible for the consumption of wine and bread, the blood and flesh of Christ, and people commit a sin against the creations of God in this universe. Similarly, Tamer translates these sentences as inverted to present the exact message of Thomas. For instance, Tamer translated the direct sentence “Man broke the sun” as inverted: “Güneşi kırdı insan” to focus on the subject: “Man”. Moreover, in the target text, the lines in the last stanza shift and reflect Thomas’s concept of anger, which creates a deviation in the whole structure. In order to preserve the voice of the

creator, as a translator, Tamer tends to create the same meaning by changing the places of sentences in the target text:

Source text	Target Text
Were oat and grape	En duyulu köklerden yulaflar doğmuş
Born of the sensual root and sap	En duyulu saplardan üzümler sanki

In terms of lexical analysis, there are certain changes in the selection of words although Tamer aims at a literal translation. For instance, he omits the word “this”, which is repeated twice in the same sentence in the source text: “This flesh you break, this blood you let” and translates the sentence by using “this” only once. Also, to create a contextual emphasis, Tamer adds “şimdi” (Line 5-Stanza 3); “hepsini” (Line 5-Stanza 1) “sanki” (Line 4-Stanza 3) to create the parallel message with Thomas: everything seems to be destroyed now by people.

Moreover, ‘This Bread I Break’ involves an allusion to the Last Supper of Jesus Christ and his speech. In order to grasp the main idea behind the oat and grape, it would be proper to explain the religious background of Dylan Thomas who believed in Puritanism and the significance of salvation of soul and eternal life through Christ. The teaching of Christ indicated that the bread was his flesh and wine was his blood, which he was going to sacrifice for the salvation of humankind.

Although Turkish readers might be unable to infer this deep meaning due to religious differences, reflecting the accusations of Thomas towards humankind, Tamer manages to transfer the message of the creator.

One of the most debatable issues in poetry translation is due to the reflection of cultural elements of the target language. During the translation, the translator is expected to grasp the cultural background of the author of the text to fully perceive and transfer within the original framework (Toklu, 2003, p. 96). Interpreting the poem should be one of the goals of the translator, considering both the author and the target audience (Tahir-Gürçağlar, 2014, p. 46).

Finally, in Thomas’s poem, it is obvious that the poet uses «Man» to indicate all human beings, yet, in the target text, Tamer uses «adam», which signifies a male person. It would not be wrong to state that the generalization used by Thomas becomes particular during the translation process.

Conclusion

As a conclusion, as one of the branches of literary studies, literary translation and its contribution in comparative literary studies are undeniable. Comparing a text with its translation is within one of the scopes of comparative studies despite the linguistic, cultural, semantic and contextual differences between the source and target texts. The role of the translator becomes significant to provide the readers with deeper understanding of a text. For many researchers, a translator has many duties: preserving the original voice of the creator, acting as the interpreter, and transferring the desired content to the readers.

With the emergence of Roland Barthes’s theory of “the death of the author” in 1968, it was believed that the text itself should be at the center of criticism rather than the author. Since Barthes’s theory provided the destruction of every voice by eliminating the author within a text, translation enhances the combination of different cultures by a text, thus, translation has ensured the glorification of the translator.

As stated by Newmark (1988), a comprehensive translation includes a brief analysis, emphasizing the purpose and functional aspects of the source text; the translator’s comprehension of the purpose, method and intended readership of the source text; the suitability of form and content; the use of concise language and the desire to express a lot with few words and the reflection of the actual theme and messages (p. 186-189). Although literary translation is demanding, poetry translation poses even further challenges due to its form, content and figurative language. The translation of poetry, thus, should involve the feelings and messages of its creator.

The analysis part of this study involves the similarities and differences between ‘This Bread I Break’ (the source text) and its translation (the target text). The first similarity is the based on the grammatical

structures: sentence types, which creates parallelism for the readers, indicating Tamer's commitment to Thomas's style. Parallelism and repetition foreground the messages of Thomas's poem in its translated version. Moreover, Dylan Thomas used active verbs in his poem to underscore how nature is destroyed by "Man". Similarly, Tamer translated the active sentences as active.

Secondly, Dylan Thomas shifted the subject pronouns: «I», «Man» and "you" while addressing and blaming the addressee: Thomas personalizes those who destroy nature and blames all humanity. Ülkü Tamer uses the parallel subject pronouns in the translated version to create a unity between the source language and the target language. Thirdly, Tamer used the similar syntax or inverted sentences to attract the readers' attention about the message and preserve the voice of the creator.

Although Tamer aims at a literal translation, there are some significant differences between the target text and the source text. Tamer omits the word "this" while he adds "şimdi" (Line 5-Stanza 3); "hepsini" (Line 5-Stanza 1) and "sanki" (Line 4-Stanza 3) to create the parallel message with Thomas: everything seems to be destroyed now by people. The second difference is that in Thomas's poem, it is obvious that the poet uses «Man» to indicate all human beings, yet, in the target text, Tamer uses «adam», which signifies a male person. It would not be wrong to state that the generalization used by Thomas becomes particular during the translation process.

As a conclusion, Tamer's main principle in translation studies is that the translator is supposed to remain faithful to the author and should avoid getting ahead of the creator (Andaç, 2006, p. 73). Therefore, he advocated the reflection of the author's style and aim while translating a text into Turkish (Tamer, 2004). Ülkü Tamer's commitment to Thomas's style is evident in the parallelism in regards to grammatical structures, use of active voice, syntax and lexis in his translation of 'This Bread I Break'. Furthermore, it would not be wrong to conclude that Tamer enhanced the theme of the original poem with artistic and aesthetic beauty in 'Böldüğüm Bu Ekmek'.

References

- Andaç, F. (2006). *Ülkü Tamer'le hayata ve şiire dair*. Dünya Kitapları.
- Barthes, R. (1977). *Image, music, text*. (Trans, S. Heath). Fontana Press.
- Bassnett, S. (1993). *Comparative literature: A critical introduction*. Blackwell Publishers.
- Bassnett, S. & Lefevere, A. (1998). *Constructing cultures: Essays on literary translation topics in translation*. Multilingual Matters Ltd.
- Benjamin, W. (2009). The task of the translator. In D. Damrosch, N. Melas & M. Buthelezi (Eds.), *Comparative literature from the Enlightenment to the global present* (pp. 68-82). Princeton University Press.
- Catford, C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Eruz, S. (2000). *Çeviride ve çeviri eğitiminde koşut metinler*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Frost, W. (1969). *Dryden and the art of translation*. Yale University Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation*. (Trans. J. E. Lewin). Cambridge University Press.
- Gross, H. & McDowell, R. (1996). *Sound and form in modern poetry*. University of Michigan Press.
- Gutt, E. (1991). *Translation and relevance: Cognition and context*. Blackwell Publishers Ltd.
- Hermans, T. (1996). The translator's voice in translated narrative. *Target: International Journal of Translation Studies*, 8 (1), 23-48.
- Holmes, J. (1970). *The nature of translation: Essays on the theories and practice of literary translation*. Mouton.

- Ismael, N. A. (2013). Dylan Thomas: The vision of death as a prologue to a new life. *The Journal of the College of Languages*, 27, 1–13.
<https://jcolang.uobaghdad.edu.iq/index.php/JCL/article/view/277>
- Jacobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In T. Seboek (Ed.), *Style in language* (pp. 350-77). MIT Press.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, history, culture: A source book*. Routledge.
- McNees, E. J. (1991). *Eucharistic poetry: The search for presence in the writings of John Donne, Gerard Manley Hopkins, Dylan Thomas, and Geoffrey Hill*. Bucknell UP.
- Newmark, P. (1988). *Approaches to translation*. Prentice Hall.
- Perkins, D. (1976). *A History of modern poetry: From the 1890s to the high modernist mode*. Belknap Harvard University.
- Pope, A. (1711). *An essay on criticism*. Available at
<http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/apope/bl-apope-essaycrit.htm>
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2014). *Çeviri'nin ABC'si*. Say Yayınları.
- Tamer, Ü. (2004). Yazara ihanet etmemek, *Radikal*, 17.04.2004.
- Tamer, Ü. (2011a). *Yaşamak hatırlamaktır*. Doğan Kitap.
- Tamer, Ü. (2011b). Şiir üstüne dağınık düşünceler-3, *Cumhuriyet*, 01.10.2011.
- Toklu, O. (2003). *Şiir dili ve çevirisi*. Akçağ Yayınları.
- Ülsever, Ş. (2005). *Karşılaştırmalı edebiyat ve edebi çeviri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility*. Routledge.
- Venuti, L. (2009). From translation, community, utopia. In D. Damrosch, N. Melas & M. Buthelezi (Eds.), *Comparative literature from the Enlightenment to the global present*. Princeton University Press.
- Yıldız, H. (2019). The making of world literature. *Neohelicon*, 46, 411-433.
<https://doi.org/10.1007/s11059-019-00502-4>

APPENDIX A

This Bread I Break	Böldüğüm Bu Ekmek
<p>This bread I break was once the oat, This wine upon a foreign tree Plunged in its fruit; Man in the day or wine at night Laid the crops low, broke the grape's joy.</p>	<p>Böldüğüm bu ekmek yulaflı bir zamanlar, Bir zamanlar içtiğim bu şarap Meyvesinden taşardı yabancı bir ağaçta; Gündeki adam biçti, gece rüzgârındaki, Hepsini başakların, üzümün sevincini.</p>
<p>Once in this time wine the summer blood Knocked in the flesh that decked the vine, Once in this bread The oat was merry in the wind; Man broke the sun, pulled the wind down.</p>	<p>Bu rüzgârdaki kan, yaz günlerinden kalmış, Asmaları süsliyen etlere doldu, Bir zamanlar, nasıl şimdi gördüğün, Rüzgâra sevinirdi ekmekteki yulaflı; Güneşi kırdı insan, rüzgârı indirdi.</p>
<p>This flesh you break, this blood you let Make desolation in the vein, Were oat and grape Born of the sensual root and sap; My wine you drink, my bread you snap.</p>	<p>Böldüğün bu etler, akıttığın kan Ne تنها bırakıyor insan damarlarını, En duyulu köklerden yulaflar doğmuş En duyulu saplardan üzümler sanki; Benimdir içtiğin şarap, böldüğün ekmek şimdi.</p>

Edebiyat Sosyolojisi ve Söylem Etiği'nin Çeviribilim'e Yansımaları: *Doktor Jivago* Örneği

Sevcan Yılmaz Kutlay¹

Öz

Edebiyat eseri ve çevirisi, eserleri üreten, çeviren ve tüketen birçok eyleyici, kurum ve aracı içeren toplumsal bir olgudur. Bu çok katmanlı toplumsal olgu, kendi bağlamı ve dönemine ilişkin temsilleri ve toplumsal biliş izlerini de taşır ve onlardan etkilenir. Söz konusu etkileşim ağında eyleyicilik, aracılık ve onay makamları edebi eserin hem üretiminde hem de sunumu, dolanımı ve alımlanmasında belirleyici rol oynar. Siyasal, dinsel ve ekonomik erkin edebiyata biçtiği rol ve işlev de dikkate değerdir. Eserlerin sosyolojisi iç-dış sosyoloji/eser ve bağlam olarak ikili zıtlık şeklinde ayrışmamaktadır. Ayrıca, eserlerin ve toplumların sosyolojik çözümlemesi kadar edebi beğenin sosyolojisi de önem taşır. Çeviri edebiyatın bu çetrefilli ağında bireylerin “konumlanmalar”ı ve “olasılıklar” yani kararlar ve seçimler çözümlemeye değerdir. Itamar Even-Zohar’ın repertuar adını verdiği bu olasılıklar havuzuna Pierre Bourdieu olasılıklar “alan”ı demektedir. Çeviri sosyolojisi, eserlerin üretim sürecinin, alanın, bir meslek olarak yazarlığın ve çeviri sürecindeki tüm eyleyicilerin sosyolojik çözümlemesine ışık tutmaktadır. Yayınevleri, hükümetler, medya kuruluşları kadar mesleki örgütler, festivaller, kulüpler ve ödüllerin de bu ağdaki konumlanmaları ve kararları etkilediği, çeviri sosyolojisi alanındaki çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Kültürlerarası asimetrik güç ilişkilerinin dahil olduğu bu noktada toplumsal biliş, kültürel temsiller ve söylemler ve bu söylemlerin etiği devreye girmektedir. Eyleyicilerin habitusları kendi eğilim, eğitim ve ideolojileri kadar bu toplumsal söylemler ve (bireylerarası ve kültürlerarası) ilişkiler ağından da etkilenmektedir. Bu çalışmada edebiyat sosyolojisi ve söylem etiğinin Çeviribilim’e yansımalarını, Boris Pasternak’ın *Doktor Jivago* adlı romanının üretim, çeviri ve dolanım süreci üzerinden Gisèle Sapiro’nun kuramsal çerçevesiyle irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri sosyolojisi, edebiyat sosyolojisi, söylem etiği, *Doktor Jivago*

The Reflections of Sociology of Literature and Discursive Ethicson Translation Studies: The Case of *Doctor Zhivago*

Abstract

Literary text and its translation is a social phenomenon including various agents, institutions and mediators that produce, translate and consume literary works. This multi-layered social phenomenon has traces of representations and social cognition of its own context and time period and also it is affected by them. In this web of interaction, authorities of agency, mediation and approval have a determining role in the processes of production, circulation and reception of literary texts. The role and functions which are constructed by political, religious and economical authorities also deserve attention. Thus, the sociology of literary works cannot be handled seperately as the dichotomy of work verus context or internal versus external sociology. Additionally, the sociological analysis of literary taste is as significant as the sociological analysis of literary works and communities. The “positioning” of individuals and “possibilities” in this complicated web of translated literature worth studying. This pool of possibilities, which is referred with the concept “reportoire” by Even-Zohar, is named “field” by Pierre Bourdieu. Translation sociology shed light on the production process of works, field, authorship and sociological analysis of all agents in the translation process. With the studies in the sociology of translation it is manifested that publishing houses, governments, media foundations, festivals and clubs affect the positionings and decisions in the web. At this intersection, social cognition, cultural representations and discourses and the ethics of these discourses come into

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: skutlay@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7841-3513.

discussion. The habitus of agents are affected by these social cognitions and (interpersonal and intercultural) relationships as well as their own tendencies, educational background and ideologies. This paper tries to look into the projections of the sociology of literature and ethics of discourse on Translation Studies through analyzing the production, translation and circulation process of the novel *Doctor Zhivago* by Boris Pasternak with the theoretical background of Gisèle Sapiro.

Keywords: Translation sociology, sociology of literature, ethics of discourse, *Doctor Zhivago*

Giriş

Başta edebiyat eserleri olmak üzere her tür metin ve çevirisi o içeriği üreten, çeviren, alımlayan ve anlamlandırıp kullanan çeşitli eyleyicilerin, kurum ve araçların dahil olduğu toplumsal bir ağ olarak incelemeye değer bir olgudur. Söz konusu eyleycilik, aracılık ve onay makamları; edebiyat sosyolojisi ve çeviri sosyolojisi alanlarında sunum, dolanım ve alımlanma süreçleri, toplumsal biliş, toplumsal temsil ve söylemlerin bu süreçlere etkileri, toplumsal söylemlerin eserin kabulüne etkisi yani edebi beğenin sosyolojisi ve edebiyata atfedilen toplumsal rol açısından analiz edilebilir. Bunlara ek olarak Gisèle Sapiro'nun "uluslararası kültürel mübadeleler sosyolojisi" şeklinde tanımladığı ideolojik güç ilişkilerinin de çoğunlukla dahil olduğu uluslararası kültürel alımlar, çeviri edebiyat eserlerinin konumu gibi noktalar da çeviribilim için veri sağlayabilecek saha çalışmaları sunabilmektedir. Çeviri sosyolojisi çeviriyi sadece iki metin ve yazar ile çevirmen olmak üzere iki eyleyiciden ibaret değil de birçok dizge, alan ve öznelerle kurumların iç içe geçtiği büyük bir ağ olarak incelemektedir. Bu ağda özne-özne, özne-nesne, nesne-nesne olmak üzere değişik ilişki ve etkileşimler, toplumsal olanın beraberinde getirdiği ideoloji, kültür, güç ilişkileri benzeri dinamiklerle yoğrulmuş biçimde konumlanır. Çevirinin üretiminde olduğu kadar dolanım ve alımlanma süreçlerinde de rol oynayan tüm bu çetrefilli ve çok katmanlı ilişkiler hem çeviri süreçlerinin devingen yapısını hem de öznelerarası, disiplinlerarası ve kültürlerüstü doğasını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmanın, Boris Pasternak'ın *Doktor Jivago* adlı romanının üretim, çeviri ve dolanım sürecini Gisèle Sapiro'nun kuramsal çerçevesiyle incelenmeye çalışılacaktır.

1. Edebiyat Sosyolojisi: Sosyolojik Bir Olgu Olarak Yazarlık ve Edebiyat

Gisèle Sapiro, Pierre Bourdieu sosyolojisinin çeviribilim alanına aktarılmasında etkili bir kuramcı olduğundan çeviri sosyolojisi alanında çalışan çeviribilimciler tarafından sıklıkla atf almaktadır. Sapiro, çeviri eserin üretim, dolanım ve alımlanma süreçlerinde siyasal, ekonomik ve dinsel iktidarların edebiyat üzerindeki etkilerinin incelenmesini önermektedir (2019, s.50). Çünkü toplumun farklı katmanlarında birbirleriyle etkileşim halinde bulunan bu erk grupları edebiyata atfedilen toplumsal rolü, edebiyattan beklentileri ve de yazarın toplumdaki işlevini belirleyebilmektedir. Aynı durum çeviri için de geçerlidir kuşkusuz. Çevirinin toplumdaki konumu, önemi, çevirmene atfedilen rol, toplumda hükmü bulunan erklerin oluşturduğu toplumsal biliş ve toplumsal söylemlerle şekil almaktadır. Bu nedendir ki Sapiro "yazarlık mesleğinin icra şartlarına, mesleki örgütlenmesine, edebiyat dünyasının ve kurumlarının (akademilerin, kulüplerin, edebiyat ödülleri, dergilerin) işleyiş tarzlarına" da birer inceleme alanı olarak vurgu yapar (Sapiro, 2019, s. 50). Yazarların özgürce eser üretmeye ve karar almaya elverecek finansal bir seviyede olup olmaması, yazar örgütleri ve topluluklarının toplum üzerinde söylem yaratma gücü ve bir paradigma olarak ortak sanatsal bakışları, kimin eserinin yayına değer olup olmadığına karar vererek edebi beğeniyi şekillendiren dergiler ve de toplumdaki edebiyat beğenisi ve yazarın rolüne dair söylemleri pekiştiren ödüller edebiyat sosyolojisinin çalışma alanına girmektedir. Daha önce azımsanan ya da göz ardı edilen bu sosyolojik unsurlar edebiyatın en temel nesnesi sayılan metinlerin üretim sürecini şekillendirmekle kalmayıp eserlerin beğenilip beğenilmemesi konusunda da işlev göstermektedir.

Çeviribilimci Itamar Even-Zohar'ın "repertuar" kavramıyla açıklamaya çalıştığı bu toplumsal ağ için sosyolog Pierre Bourdieu "ihtimaller alanı" ifadesini kullanmaktadır (Sapiro, 2019, s. 76). Alan kuramı pratiğe, eyleme; başka bir deyişle *modus operandi*'ye odaklanır (Sapiro, 2019, s. 86). Yazar, çevirmen ve yayıncı gibi edebiyat ve çeviri sürecinin eyleyicilerin seçimleri, kısmen kendi habituslarının, yani bireyselliklerin toplumsalla kesiştiği eğitim, formasyon, köken, sınıf benzeri özellikler kısmen de toplumsal ağ içinde meslektaşları ve paydaşlarıyla kurdukları ilişkiler tarafından belirlenir (Sapiro, 2019, s. 75). Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi ve çeviri sosyolojisinin, yayın sosyolojisi, sanat

sosyolojisi, “çeviri ve uluslararası kültürel mübadeleler sosyolojisi” benzeri alt çalışma alanları olabilir (Sapiro, 2019, s.33). Eyleyicilerin habitusları, bireysel özellikleri ile toplumsal konumlarının bir kesişimidir ve Sapiro’ya göre bu eyleyicilerin kararlarının analizi de habitusları ile alan arasındaki kesişimde ortaya çıkabilecek ihtimallerin değerlendirilmesini içerir (age, s. 99). Bireyselin nerede bitip toplumsalın nerede başladığını belirlemek çok kolay ve işlevsel olamayabilir. Yazarın, okurun ya da çevirmenin kendi biçemi, kararı ya da beğenisi sandığı bilişsel tercih toplum tarafından hem bilinç hem bilinçaltı seviyesinde oluşturulan toplumsal bilişten bağımsız değildir. Sapiro ayrıca edebiyat ve çeviri sosyolojisinin “yazarlık mesleğinin icra şartları, edebi failerin rolü ve sosyolojisi profili, eserlerin uluslararası dolaşımı açısından, belli eser ve/ya yazarların popülerleştirilmesi (ünlerin tesisi), festivaller gibi yeni dolayım formları”nı da çalışması gerektiğinin altını çizmektedir (2019, ss.134-135). Uluslararası edebiyat dolaşımı çeviri sayesinde gerçekleştiğinden çevirmen bu sosyolojik ağda aracı ve eyleyici konumundadır. Kültürlerarasında ne tür bir uzlaşmayı ve iletişimi nasıl sağlayacağı konusunda kararlar alması ve eyleme geçmesi gerekir. Bu da çevirmenin habitusunu devreye sokar. Çevirmenin yanı sıra yayınevleri ve ajanslar da çevrilecek eserin seçimi konusunda eyleyici ve araçlardır. Ayrıca çevrilecek eser ya da yazar kadar popüler olacak edebi türler de söz konusu eyleyiciler ve aracı makamlarla belirlenebilmektedir.

Çeviribilimde şimdiye değin edebi failerin/eyleyicilerin rolüne dair birçok çalışma yapılmış ve tez üretilmiştir. Ancak Sapiro’nun altını çizdiği bu sosyolojik konumlanmalar (örneğin ünlerin tesisi ve festivaller de) gözden kaçmamalıdır. Festivaller ve günümüzde çevrimiçi bağlam aynı anda hızla çok geniş bir hedef kitleye ulaşımı sağladığından dolanım sürecinde kilit rol oynar. Bu yeni dolayım formları gelecekte Çeviribilimde çalışılabilecek konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; sosyal medya ve elektronik ortam ün tesisinde yeni bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Festivaller ve ödüller ise her ne kadar sanat ve edebiyat için organize ediliyor gibi gözükse de beğeni ve onay içerdiğinden siyasi ve ekonomik erkten, kişilerarası ve toplumlararası güç ilişkilerinden etkilenmektedir.

2. Söylem Etiği: İletişimsel Eylem ve Uzlaşımsal Akıl

Söylem etiği Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı’nın bütünleyicisi niteliğinde bir etik yöntem bilimidir diyebiliriz. Habermas etiğinin merkezine iletişimi ve dolayısıyla öznelarasılığı koymaktadır. Habermas’a göre iletişimsel eylem “konuşma ve eyleme yeteneğine sahip öznelerin birbirleriyle dilsel ve dilsel olmayan simgeler üzerinden etkileşimleri ve etkinlikleri” olarak tanımlanabilir (Coşkun, 2020, s. 18). Bu tanımda dilsel olmayan simgelerin de vurgulanması önemlidir. İletişim, sözcüklerin toplamından fazlasıdır ve sosyolojik bir karşılaşmadır. Habermas’ın çerçevesinden iletişim, bir içeriğin bir öznenen başka bir özneye, bir konuşandan bir alıcıya aktarılması olmaktan ziyade dil aracılığıyla öznelarası bir hakikat arayışı yöntemidir (Demir, 2011, s. 51). Bu açıdan yorumbilimdeki ufukların birleşmesi fikriyle paralellik taşıyabilir.

İletişim, toplumun bir bütün olarak hareket etmesinin, toplumsal bilişin ve toplumsallaşmanın bir aracı olarak görülebilir ve Habermas’ın (2001) iletişimsel akıl adını verdiği “konsensüs oluşturucu güç” olarak düşünülebilir (aktaran Demir, 2011, s. 51). İletişimsel eylem kavramı çeviribilimde Alman ekolünden gelen işlevci paradigma aracılığıyla ve özellikle Hans J. Vermeer’in Skopos Kuramı ile gündeme gelmiştir. Vermeer çeviriyi bir iletişim eylemi olarak ele alarak çeviri eyleminin amacına “*skopos*” adını ermiş ve bu amacın çeviri kararlarını yönlendiren ve çevirmenin farklı durumlarda göreceli olarak farklı kararlar almasını açıklayan bir terim olarak “*skopos*”u çeviribilime kazandırmıştır. Ancak Skopos Kuramı çoğunlukla teknik çeviri ve özel alan çevirisi için kullanılmış ve edebiyat çevirisi analizinde pek tercih edilmemiştir. Edebiyat sosyolojisinin çeviribilime yansımalarını sorgularken iletişimsel eylem kavramını edebiyat eserinin üretim, dolanım ve alımlanma süreçleri için de kullanabiliriz. Edebiyat eserinin de edebi üretim ve sanatsal gayeler dışında bir amacı olabilir. Örneğin; sömürgeci söylem ya da emperyalist söylem, edebiyat ve sanat ürünlerini, toplumların hem öz-algılarını hem de diğer toplumlar hakkındaki toplumsal algıyı şekillendirmek ve hatta insanları belli eylemlere yönlendirmek için bir araç olarak kullanabilmiştir. Bu türde “*skopos*”lar özellikle örtülü tutulur ki daha doğal görünüp daha etkili olsun. *Doktor Jivago*’nun dolanım sürecinde CIA’in (*Central Intelligence Agency*) rolü buna bir örnek teşkil eder ve bu örnek çalışmanın ileriki bölümlerinde ele alınacaktır.

Söz konusu asimetrik güç ilişkileri ve siyasal erk müdahaleleri etik tartışmalarını da beraberinde getirir. Bu nedenle edebiyat ve çeviri süreçleri sosyolojik olarak incelenirken etik tartışmaları için de bir

yöntemseller çerçeveye ihtiyaç duyulabilir. Habermas söylem etiğinin temelinde öznelerarası ilişkiyi ve dolayısıyla iletişimsel aklın uzlaşısını koyar. Bu şekilde toplumda olumlu bir değışiklik hayal eder. Amaç-araçsal bir eylem ya da etkinlik yerine iletişimsel bir etkinlik fikrini öneren Habermas “bireysel ve toplumsal yaşamın, dilsel uzlaşının öznelerarasılığı ve karşılıklı tanınma ilişkileri temelinde biçimlenen rasyonel yapılardan oluştuğunu; bu yapıların gündelik iletişimsel yaşam bağlamlarına içkin olan bir rasyonelliği ifade ettiğini” savunur (Coşkun, 2010, s. 7). Yani, özneler, sadece bir amacı yerine getirmeye çalışmak için çeşitli stratejiler üreten bireylerden çok karşılıklı iletişim sırasında şekillenen ve bu iletişimdeki konular ve etkileşim olasılıkları sonucunda eyleme geçen eyleyicilerdir. Söylem çözümlenmesindeki toplumsal biliş (*social cognition*) kavramına benzer olarak Habermas bireylerin eylemlerine yön veren sezgisel bir bilgisi olduğunu öne sürer (Coşkun, 2010, s. 7). Bu sezgisel bilgi toplumsallaşma sonucunda yapılanmıştır. Habermas’ın bu hümanist çerçevesi modernitenin etik sorununa bir alternatif olarak iletişimsel akıl yöntembilimini vurgular.

Habermas’ın iletişimsel eylemi taraflar anlaşmaya varınca başarılı olur. Bu süreçte konuşmacının sunduğu içerik, dinleyicinin tavrı, “hayır” diyecek konumda olup olmadığı benzeri ayrıntılar önem taşır (Coşkun, 2010, s. 10). Aristo’nun bireyin istenileni elde etmek için uygun araç ve stratejileri kullanma olarak ifade ettiği bu amaç yönelimli çerçeve Habermas’a göre monolojiktir (Coşkun, 2010, s. 16). İletişimsel eylem daha dramaturjiktir ve toplumsal bağlam ve normlarla kurgulanır; özne-özne ilişkisi ve tarafların birbirlerinin beklentisine göre eyleme geçme gibi tanıma ve uzlaşma koordinasyonunu içermektedir (Coşkun, 2010, s. 16). Yararcı-ahlak (*güter-etik*) ve Kantçı ödev ahlakından farklı olarak söylem etiği, “diyalog biçiminde yürütülen bir anlamı anlama yöntemi ve katılımcı perspektifi” içermelidir (Coşkun, 2010, s. 18). Habermas, yararcı anlayışı biçimsel olarak eksik bulur ve ödev etiğini de içeriksel olarak boş ahlak normları açısından eleştirir (Coşkun, 2010, s. 61). Söylem etiği ise iletişimsel rasyonellik, ve günlük-yaşam sezgilerini bir araya getirir (Coşkun, 2010, s.61). Söylem etiği bunu amaçlarken söylem koşullarını da göz ardı etmez.

Habermas’a göre, söylem etiği tüm bu açılardan öznelerarası uzlaşımşallığı temel alır ve “bağlayıcı ortak bilgiyi” yani toplumsal bilişini mümkün kılar. İletişimdeki tüm paydaşların, katılımcıların “söylemin içinden ve dışında kaynaklanan zorlamalardan yalıtılmış ve herkesin düşünce, duygu, istek ve dileklerini sınırsızca ortaya koyabildiği ve taraflarca önceden kabul edilen geçerlilik ölçütleri (hakikat, doğruluk, samimiyet ve anlaşılabilirlik) temelinde” bir uzlaşma varmalarını umut eder (Coşkun, 2010, s. 96-97).

Habermas (2001) için “her anlaşma süreci kültürel olarak kökleşmiş bir ön anlama zemininde gerçekleşir” (aktaran Demir, 2011, s. 51). Bu ön anlama zemini önyargıları da barındıran “doxa”ları da akla getirir. Bu kökleşmiş ön anlama zemini toplumsal biliş tarafından habitusta yaratılan “doxa”lar bireylerin ortak akıllarındaki nesnel ve doğal görünen yanlı algılar olarak yorumlanabilir. Toplumun bireysele müdahalesi olan bu ön kabul ve ön anlamalar her toplumsal olayda olduğu gibi edebiyat ve çevirinin üretim, dolanım ve alımlanma süreçlerindeki karar, seçim ve beğenilerde de kendini hissettirir. Toplumdaki otoriteler bireyleri kontrol etmek ya da yönlendirmek için bunları analizi ihmal etmez.

Habermas’ın söylem etiği iletişimsel eyleme dair sosyolojik bir kuramı iletişimsel etiğe dair felsefi bir kuramsal bakışla bütünleştirmeye yönelik bir çabadır (Simon, 2009, s. 98). Yorumbilimsel bakışla paralel doğrultuda dünyaya anlam verme işini iletişimsel kapasitemiz aracılığıyla karşılıklı anlama ile gerçekleştiriyoruz. Başkası ile tartışmaya girme, onun evrenine girme ve karşıdakini anlama becerimiz yani söyleşim becerimiz sayesinde yalnız özneler olarak değil beraberce anlamlandırma yapıyoruz (Simon, 2009, s. 98-99). Hem söylem hem de etik tam da bu nedenle toplumsal olarak üretilen ve üzerinde uzlaşılan kamusal olaylardır (Simon, 2009, s. 99). Kamu üzerinde etkisi olmayan bir söylem sembolik dünya inşasında da başarılı olamaz ve kamuya ait olmayan bir etik de dünyanın ahlaki inşası konusunda başarısız olur (Simon, 2009, s.99). Konuşma ve eylem becerisi olan eyleyiciler bunlar aracılığıyla toplum normlarını değiştirip dönüştürebilir. Söylem etiği, bu süreçteki toplumsal gerçekliğin oluşturulmasına yönelik iletişimsel aklın öznelerarası doğasına dayanır (age). Çeviribilimde bu konular dizgeci paradigma ile ele alınmaya başlayıp Çeviri Sosyolojisi ile derinlik kazanmıştır. Çalışmanın bir sonraki başlığında çeviribilim özelinde sözü geçen konular irdelenmeye çalışılacaktır.

3. Çeviri Sosyolojisi: Eserlerin, Süreçlerin ve Çevirmenlerin Sosyolojisi

Çeviribilimci Emine Bogenç-Demirel’e göre sosyolog Pierre Bourdieu’nün nesnel yapıları eyleyicilerin deneyimleri ile beraber ele alması ve söz konusu yapılar ile eyleyiciler arasındaki ilişkileri açıklamak

üzere habitus, alan, sermaye, özdüşünümsellik ve *illusio* kavramlarını kullanması Bourdieu'yü farklı kılan özelliktir (2014, s. 410). Habitus bu kavramlar arasında en dikkat çeken kavramdır. Bourdieu kendinden önce başka düşünürlerce de farklı anlamlarda kullanılan bu kavramı bir eylemde ortaya çıkan alışkanlıklar bütünü olmaktan daha geniş bir anlamda kullanır. Habitus, “hem pratiklerin üretim şemalarının sistemi hem de pratiklerin değerlendirme ve idrak şemalarının sistemidir” ki bu da habitusun toplumsal olanla bireysel olan arasında bir kesişim görevi gördüğüne ve toplumsal bilişin bu kesişimde işlerlik kazandığına vurgu yapmaktadır (Bourdieu, 2014, s. 202). İdrak şemaları ifadesi dikkate değerdir. Yani bireyler dünyayı idrak ederken bazı şemalar üzerinden bu idrakı gerçekleştirebilir ki bu şemaların nasıl oluştuğu ya da oluşturulduğu sosyolojik, psikolojik ve/ya psiko-sosyal disiplinlerarası bir inceleme konusudur. Habitus'un toplumsallaşmış bir çeşit öznellik olduğu fikrine Moira Inghilleri de katılır ve çevirmenlerin birer eyleyici olarak edindikleri stratejilerinin sosyalleşme ve toplumsal biliş kaynaklı olduğunu belirtir (2005, s. 135). Özne olarak bizler dünyayı toplumla temas halinde olan habitusumuzda şekillenen biliş sistemleriyle dünyayı öğrenir, tanır, anlamlandırır ve etiketleriz. Bu esnada söz konusu etiketleri bireyselliğimizin bir parçası, salt kendimize ait bir görüş sanma eğiliminde olabiliriz.

Alan kavramına gelecek olursak, Bourdieu alanı “sanat, edebiyat veya bilim üreten, yeniden üreten veya yayan kurum ve failerin içerisinde konumlandıkları bir evren” olarak görmektedir (2013, s. 67; Yılmaz Kutlay, 2015, s. 430-1). Bu tanımda sanatın, edebiyatın ve bilimin toplum tarafından üretilen ve dolayısıyla sabit ve nesnel olamayabileceği yorumu çıkartılabilir. Ayrıca kurum ve failerin sadece üretim değil yeniden üretim de yaptığı vurgulanmaktadır. Alan adındaki bu “mikrokozmos” dizgeden daha çok katmanlı ve çetrefilli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (age). Ayrıca, Bourdieu her bir alanın “kendi egemenleri, hükmedilenleri, muhafazakarları, yenilikçileri, yıkıcı mücadeleleri ve yeniden üretim mekanizmaları” olduğunu belirterek alan içi güç mücadelelerine de ışık tutmaktadır (2014, s. 214; Yılmaz Kutlay, 2015, s. 430-1). Yani alanı korumak isteyenlerle değiştirmek isteyenler arası gergin bir güç mücadelesi olasıdır. Andrew Chesterman'ın çeviri sosyolojisini üç alt alana ayırması da yukarıda belirtilen toplumsalın sürece etkisiyle ilgili konular nedeniyle önemlidir. Chesterman, çeviri sosyolojisi çalışmaları için üç alt alan önermektedir: “bir ürün olarak çevirinin sosyolojisi”, “çevirmenlerin sosyolojisi”, çevirme işinin yani çeviri sürecinin sosyolojisi” (2006, s. 12; ayrıca bakınız Yılmaz Kutlay, 2015, s. 430-1). *Doktor Jivago*'nun yolculuğu edebiyat ve çeviri sürecinin sosyolojisi alt alanına örnek teşkil edebilir.

4. *Doktor Jivago* Romanın Edebiyat ve Çeviri Sosyolojisi Açısından Serüveni²

Boris Pasternak'ın *Doktor Jivago* adlı eseri özellikle 1965'te sinema filminin çekilmesiyle dünyada tanınırlık kazanmış ve ülkemizde de bilinen bir eserdir. *Jivago*'yu edebiyat sosyolojisi, söylem etiği ve çeviribilim eksenine taşıyan özellikleri, 1957'de kaynak metni ana vatanı Rusya'da basılmamışken Batı'da çeşitli ülkelerde çevirilerinin yayımlanması, yazarı Boris Pasternak'ın ertesi sene Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilip layık bulunması ama yazarın ödülü reddetmesi ve CIA ve Vatikan gibi üst düzey mercilerce kitabın dolanımının hızlandırılmasını kapsayan sıra dışı bir üretim, dolanım ve alımlama süreci olmasıdır (Yılmaz-Kutlay, 2019). Pasternak'ın tek romanı olan *Doktor Jivago*, kaynak dili Rusçadan önce İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerindeki çevirileri yayımlanmıştır (Yılmaz- Kutlay, 2019, s.26). Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda açıklanan kuramsal tartışmalara örnek olabilecek *Doktor Jivago* vakası, üretim aşaması eyleyicileri olarak yazar, çevirmenler ve yayıncılar, toplumsal biliş ve söylemler, dolanım ve alımlanma sürecinde aracılık ve onay makamları açısından irdelenmeye çalışılacaktır.

4.1. Üretim aşaması eyleyicileri olarak yazar, çevirmenler ve yayıncılar

Kitabın yazarı Boris Pasternak şiirleriyle tanınan bir edebiyatçıdır ve de Nobel Ödülü şiirlerine ithafen verilmiştir. Ancak çeviribilimde alışık olduğumuz kalıbın aksine bu süreçte yazar sürecin en etkin eyleyicisi olmaktan uzaktır. Nobel Ödülü adaylığı sonrasında ülkesindeki Yazarlar Birliğinin kendisini ihraç etmesi, ardından vatandaşlıktan çıkarılmasının gündeme gelmesi ve Nobel Edebiyat Ödülü'nü reddetmeye zorlanması onun izole ve edilgen bir konuma toplumun kurum ve eyleyicileri tarafından

² *Doktor Jivago* eserinin dolanım süreci farklı bir bağlamda, Çeviribilim'de özne ve öznellik sorgulamaları açısından “Yılmaz Kutlay, S. (2019). *Çeviribilimde Bilimsellik Öznellik Sorgulamaları*. İstanbul: Hiper yayın.” künyeli kitabımda ele alınmıştır.

itildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Doktor Jivago'nun dolanım sürecinde İtalyan Yayıncı Giangiacomo Feltrinelli yazar Pasternak'tan daha etkin bir konumdadır. Eserin dolanım serüvenini başlatan yayıncı Feltrinelli eserin İtalyanca çevirisini Pietro Zveteremiç isimli çevirmene yaptırmıştır. *Doktor Jivago*'nun Sovyetler dışındaki yayın haklarına sahip olan İtalyan yayıncı Feltrinelli siyasal görüşüyle tanınan ünlü bir komünisttir. Bu açıdan sıradan bir yayıncıdan daha fazla simgesel sermayeye ve toplumsal ağa sahiptir. D'Angelo kendisini Berlin'e çağırarak kitabın bir kopyasını vermiştir (Finn & Couvée, 2015, s. 120). Eser yayıncı aracılığıyla Slav kökenli İtalyanca çevirmen Pietro Zveteremiç'e ulaşmıştır (Finn & Couvée, 2015, s.120). Daha sonra İtalyan akademisyen Ettore Lo Gatto, Pasternak'ın ziyaretine giderek telif konusunda aracı olmuştur (Finn & Couvée, 2015, s. 122-123). Tüm bunlar olurken yazar Boris Pasternak *daçasında* toplumsal tepkiler ve baskı nedeniyle gergin bir bekleyiş içinde edilgen bir konumdadır.

Eserin İngilizceye yapılan iki çevirisi bulunmaktadır. İlki 1958'de Max Hayward ve Manya Harari tarafından yerileştirici çeviri stratejisiyle ve kısa süre zarfında yapılmış çevirisidir. Eserlerin ilk çevirilerinin yazarın erek kitle açısından kabulünü sağlamak için bu stratejiyle yapılması çeviribilim alanında sık karşılaşılan bir durumdur. Bunun yanı sıra çevirinin metinsel incelemesinden çok çevirmenlerin eyleyici kimliği de öne çıkmaktadır. Oxford Üniversitesi mezunu olan Hayward daha önce Moskova'daki İngiliz Konsolosluğunda ve Leeds Üniversitesinde çalışmalarda bulunmuştur (Finn & Couvée, 2015, s. 132). Stalin karşıtı bir konuşma yapması sonucu ülkeden kovulan çevirmen Hayward daha sonra *The Daily Telegraph* gazetesinde işe girmiştir (Finn & Couvée, 2015, s. 132). Metne dilbilimci gözüyle baktığını belirten çevirmen Rusçalaşmış bir İngilizce ile değil kaynak dile belli bir mesafede durarak çeviri yaptığını belirtmiştir (Yılmaz-Kutlay, 2019, s.117). Erek kitlenin rahatsız olmadan ve fazla yabancı unsur ya da dil kullanımına rastlamadan okuyacağı bir erek metin ortaya çıkmıştır.

Eserin İngilizcedeki ikinci çevirisini yapan çevirmenler Richard Pevear ve Larissa Volokhonsky birlikte birçok klasik eserin (*The Brothers Karamazov, Crime and Punishment, Notes from Underground, War and Peace, Anna Karenina, The Master and Margarita* başta olmak üzere) Rusçadan İngilizceye çevirisini yapmış bir çifttir. Çevirmenler iki kez PEN Çeviri Ödülü'nü kazanmışlardır. Pevear, Paris Amerikan Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Fransızca ve İtalyancadan da çeviriler yapmaktadır (Yılmaz-Kutlay, 2019, s.35).

Doktor Jivago'yu Fransızcaya Helen Peltier çevirmiştir. 1920 doğumlu çevirmen Yunanca ve Latince bilmektedir. Moskova Üniversitesinde Rus Edebiyatı eğitimi alan Peltier, Paris'teki *School of Oriental Languages*'da Rus Dili üzerine çalışmıştır (Yılmaz Kutlay, 2019, s.123). Peltier, 1956 yılında Pasternak'ı bizzat ziyaret ederek yazardan kitabın bir nüshasını almıştır. Çevirmen Peltier 1953-54 yılları arasında Moskova'daki Fransız Büyükelçiliğinde kültür ateşesi yardımcısı olarak çalışmıştır (Yılmaz-Kutlay, 2019, s.123). Görüldüğü gibi Rusça bilmenin haricinde görünürlüğü olan bir eyleyicidir.

Doktor Jivago'nun Türkçeye ikinci çevirisini yapan Hülya Arslan ise Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı bölümü mezunudur. Arslan, Moskova'da Puşkin Rus Dili Devlet Enstitüsünde yüksek lisansını ve Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsünde doktorasını tamamlamıştır. Çevirmen ve akademisyen Arslan'ın telif kitapları, çevirileri ve editörlük yaptığı kitapları bulunmaktadır. Arslan, *Nâzım Hikmet ve Tiyatrosu* ve *“Bahtiyar Ol Nâzım”* kitaplarını da çevirmiştir. Ayrıca Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesinde 1998-2000 yılları arasında öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. Çevirmen Hülya Arslan'ın 2014 yılında Rusça aslından Türkçeye çevirdiği *Doktor Jivago* çevirisiyle *“Read Russia”* ödülüne layık görülmesi dikkate değer bir başarıdır (Yılmaz-Kutlay, 2019, s.131).

Doktor Jivago'nun Türkçeye yeniden çevirisini yapan çevirmen ve akademisyen Arslan eserin dolanım ve alımlanma sürecindeki CIA ve bağlı kuruluşların rolüyle ilgili tartışmalara ilişkin şu yorumda bulunmuştur:

Pasternak'ın “Nobel ödülü almasında CIA parmağı olması etrafında dönen polemiki pek anlamıyorum. Çünkü başka türlü nasıl olabilir ki? Olaya şöyle bakmak lazım, İki kutuplu bir dünya döneminin doğruları üzerinden değerlendirsek edebiyat, Sovyetler Birliği yönetimi açısından halkı eğitmek için bir araç, CIA için ise edebiyat hep sevilen bir şey çünkü onlar da kitapları silah olarak görüyorlar. Soğuk Savaş

döneminde özellikle Sovyetler Birliği'nden çıkmış edebiyat eserlerini Sovyetler Birliği'ne karşı çok önemli bir araç olarak kullanıyorlar. Bunda şaşılacak ne var onu da anlamakta çok zorluk çekiyorum. Elbette ki dışarıdan birileri yardım ediyor, bu roman dışarıya kaçırılıyor. CIA için bulunmayacak bir fırsat... Çünkü ısmarlanmış bir eser değil, içeriden içten gelerek yazılmış. Şimdi şimdi ortaya çıkıyor, CIA arşivinde yaklaşık 130 tane belge Doktor Jivago eserinin üzerinde dönüyor. Ben açıkçası bunu normal değerlendiriyorum. (Arslan, Tanrıyar ile röportaj; Yılmaz Kutlay, 2019, s.134)

Çevirmen Hülya Arslan *Doktor Jivago* eserinin serüvenini CIA'in manipüle etmesini genel tepkilerin aksine o dönemin Soğuk Savaş siyasi konjektürü çerçevesinden ve pragmatik açıdan anlaşılabilir bulmuştur. Çevirmen olarak ideolojik güç ilişkilerinden eserin İtalyanca, Fransızca ve İngilizce çevirmenleri kadar etkilenmemiştir. Bunun temel nedeni çevirinin Soğuk Savaş'tan yıllar sonra yapılması ve bu güç ilişkilerinin artık tarihte kalmasıdır. Türkçeye yapılan bu ikinci çeviri ilk çeviride yer almayan şiirler gibi bazı eksik bölümlerin tamamlandığı tam bir çeviri olma "skopos"unu taşımaktadır. Arslan, kitabın baş kahramanı Dr. Jivago'nun yazdığı şiirleri şair Güven Turan ile birlikte çevirmiştir. Görüldüğü üzere, çeviri sürecinde geçerli normlar, güç ilişkileri hakkındaki kuramsal genellemeler, zaman ve bağlam değişince işlevini kaybedebilmektedir.

4.2. Toplumsal biliş ve söylemler: dolanım ve alımlanma sürecinde aracılık ve onay makamları

Edebiyat ve çeviri eserlerin dolanım sürecinde toplumdaki güç mekanizmaları etkili olmakta ve toplumsal biliş ve söylemler inşa etmektedirler. *Doktor Jivago*'nun dolanım sürecinde en etkili aracı ve eyleyici kurum CIA'in *Office of Special Projects* ve Sovyet Rusya Bölümüdür.

Doktor Jivago'nun Rusça kaynak nüshası 1958 yılında Washington'daki CIA genel merkezine ulaşmıştır (Yılmaz-Kutlay 2019, s.124). CIA eser için "Stalin'in ölümünden beri bir Sovyet yazar tarafından kaleme alınmış en aykırı edebiyat yapıtı" yorumunu yapmıştır (Finn & Couvée, 2015, s. 153). CIA her ne kadar dolanım sürecinin en etkin eyleyici kurumu olsa da bir o kadar görünmez kalmayı tercih etmiştir. Çünkü CIA'in görünür olması kendi planına zarar verici olacak ve dolanımdaki manipülasyonu açığa çıkaracaktır. O nedenle *Doktor Jivago* "bir soğuk savaş propagandası değil bir edebiyat yapıtı olarak" sunulursa toplumlar tarafından daha çok sahiplenileceği bilinmektedir (Finn & Couvée, 2015, s. 156). Finn ve Couvée'ye göre (2015), CIA'in konuyla ilgili departmanları eserin Nobel Ödülü gibi büyük bir şerefe erişmesi için uluslararası mecrada en üst seviyelerde dolanımının ve dağıtımının yapılmasını amaç edinmiştir ve bunun yanı sıra "kitabın övgüler alması ve itibar kazanması amacı doğrultusunda mümkün olan en çok sayıda yabancı dilde baskısının yayımlanması"ni teşvik etmiştir (aktaran Yılmaz-Kutlay, 2019, s.125).

Kitapları "silah" olarak nitelendiren CIA daha önce de edebiyat eserlerinin dolanım ve ün tesisini benzer şekilde etkilemiştir (Finn & Couvée, 2015, s. 156). CIA yetkilileri "tek bir kitap okurların tutum ve eylemlerini değiştirebilme konusunda diğer kitle iletişim araçlarının etkisiyle kıyaslanmayacak ölçüde bir güce sahiptir...bu elbette her zaman bütün kitaplar ve bütün okurlar için geçerli olmayabilir, fakat kitapların çoğu zaman stratejik (uzun dönemli) propagandanın en önemli silahı oldukları büyük oranda doğrudur" yorumunu yapmıştır (Finn & Couvée, 2015, s. 170).

Bir edebiyat eseri ve çevirisinin dolanım sürecinde şahıs niteliğindeki eyleyiciler kadar aracılık makamı olarak işlev gösteren kurumlar ve organizasyonlar da etkilidir. Eyleyiciler çoğu durumda bu kurumlara bağlı olabilir ya da söz konusu organizasyonları düzenleyen kişiler olabilir. *Doktor Jivago* romanının kaynak ve erek metinlerinin dolanım sürecinde CIA etkin rol üstlenmiştir. CIA bu eseri hem bir soğuk savaş propagandası olarak kullanmış hem de bir soğuk savaş propagandası olarak değil doğal bir süreç olarak gözüksün diye çaba göstermiştir. Böylece sürecin hem etkili kurumu hem de en görünmez kurumu olmaya çalışmıştır.

CIA ayrıca *Free Europe Committee*, *Radio Free Europe* ve *Radio Liberty* gibi bazı medya kurumları ve organizasyonlarını aracı kurumlar olarak görünür kılmıştır. Amaç kaynak ve erek metinlerin bilinirliğini arttırmak ve mümkün olan en geniş dolanımı sağlamaktır. Allen Dulles adlı CIA yetkilisi "Sovyet vatandaşlarının romanı okumasını sağlamak adına teşkilatın her türlü fırsatı değerlendirmesi gerektiğini" belirtmiştir (Finn & Couvée, 2015, s. 248). Brüksel Uluslararası Kitap Fuarı en kapsamlı ve prestijli edebiyat organizasyonlarından biri olarak kitabın geniş okuyucu kitlelerine propaganda kokmadan ulaşması için birebir bir dolanım aracı olmuş ve fuardaki Vatikan pavyonu da bunu amaç edinmiştir. Bu açıdan dini ve siyasi erkin birlikte hareket ettiği bir örnek teşkil etmektedir.

Doktor Jivago romanının yazarı Boris Pasternak'ın 1958 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık bulunması da dolanım ve daha çok alımlanma sürecine büyük etki yapmıştır. Öncelikle romanın propaganda değil edebiyat ürünü olarak alımlanması için Nobel Ödülü tarafsız bir otorite olarak sunulmaktadır. Ayrıca ödülün *Doktor Jivago* romanı için değil Pasternak'ın şiirleri nedeniyle verilmesinin açıklanması da tam bu amacı pekiştirmektedir. Yazar Pasternak aldığı tehditler nedeniyle ödülü reddetmek durumunda kalmıştır. Uluslararası camiada yasaklara kurban gitmiş bir eser ve baskı altında bir yazar imajı oluşturulmuştur. İsveç Akademisi daimi sekreteri Anders Österling *Doktor Jivago* romanını Savaş ve Barış romanı kadar başarılı ve etkileyici bulduğunu belirtmiştir (Finn & Couvée, 2015, s. 212). Akademi, Pasternak'ın ödülü reddedişini “derin pişmanlık, anlayış ve saygıyla” karşıladıklarını ifade etmiştir (Finn & Couvée, 2015, s.233). Bu açıklama da süreci kışkırtmaktan ziyade bir edebiyat eserine yazara uygulanan baskıdan üzüntü duyan nötr bir sanat ve bilim kurumu imajı çizmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Çeviribilim betimleyici paradigma, çeviri süreçlerinin kaynak ve erek metinleri hem dilsel hem kültürel dizgeler ve bunların yanı sıra değişim eyleyicileri açısından, yargıya değil gözleme dayalı bir yöntem bilimle incelenmesini sağlamıştır. Çeviribilimci Gideon Toury ve Itamar Even Zohar başta olmak üzere tüm betimleyici paradigma kuramcıları çeviribilimin dilbilimden ayrı, özerk bir disiplin olması yolunda yargıya değil gözleme dayalı bir yöntem bilim geliştirmesinde büyük katkı sağlamıştır. Sosyolog Pierre Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinin çeviribilime aktarılmasıyla da metinlerin sosyolojik konumlanmaları ve sosyolojik birer ürün olarak üretim, dolanım ve alımlanma süreçleriyle beraber incelenmeleri sağlanmıştır.

Doktor Jivago'nun dolanım ve alımlanma süreçleri; siyasi erkler arasındaki güç dengeleri, edebiyatın ve çeviri yoluyla yapılan uluslararası kültürel değiş tokuşun propaganda aracı olarak kullanılması, toplumdaki erkin alt kurumlara aracı makam ve onay makamı işlevi vererek edebi beğeni, toplumsal biliş ve toplumsal söylemler kurgulaması gibi metinler etrafında dönen sosyolojik ilişkilere açık bir örnek teşkil etmektedir. Bu ilişkiler nedeniyle kaynak metinden önce çeviri metinlerin yayınlanması ve yazarın edebiyat ve çeviri süreçlerinde alışık olduğumuz güçlü ve görünür konumda değil görünür ama edilgen bir konuma itilmesi çeviribilim açısından incelemeye değer pratiklerdir.

Doktor Jivago vakasında siyasi camiada tanınan ve de suikasta uğrayan İtalyan yayıncı Feltrinelli ve çevirmenlik dışındaki rollerinde de etkin eyleyiciler olan çevirmenler Hayward, Pavear, Peltier ve Aslan değişim eyleyicileri olarak yazardan daha etkin bir rol karşımıza çıkmaktadır. Pavear ve Volokhovsky çevirisinin Pen Çeviri Ödülü alması ve Türkçe çevirmen Hülya Arslan'ın akademisyen kimliğinin yanı sıra çevirisiyle *Read Russia* çeviri ödülü alması da çeviri metinlerin de onay makamlarından etkilendiğini göstermektedir. *Doktor Jivago*'nun serüveninde yazar değil diğer eyleyiciler görünür özneler olarak rol almıştır. Kişiler kadar kurumların da kaynak ve erek metinlerin dolanım ve alımlanmasına etkisi *Doktor Jivago* sürecinde gözler önündedir. Vatikan gibi dini, CIA gibi siyasi kurumlar ve radyolar gibi medya kurumları ve de yayınevleri sürecin kurumsal özneleridir.

Doktor Jivago'nun dolanım ve alımlanma sürecindeki tüm bu sosyolojik ağ ve konumlanmalar çeviriye dair ihtimal ve seçimlerin toplumla ilişkisine dikkat çekmektedir. Çeviribilim edebiyat sosyolojisine paralel olarak çeviri sosyoloji alt alanında bu konuları araştırmaktadır. Bu sosyolojik ağ ve konumlanmalar Habermas'ın söylem etiği çerçevesiyle birleştirilerek uluslararası kültürel mübadelelerde öznelerarası anlam oluşturma sürecine ışık tutabilir. Bu doğrultuda, çeviri etiği çalışmaları, soyut, kuramsal, öngörü ve genellemelere dayalı çalışmalar olmaktan ziyade sosyolojik pratiklerden yola çıkarak uluslararası kültürel mübadele ve/ya çeviri süreçlerinin biricik sosyolojik ağ ve konumlarına özgü çalışmalar olarak yürütülebilir.

Kaynakça

- Bogenç-Demirel, E. (2014). “Çevirinin Bourdieu Sosyolojisiyle yapılan yüzü, Çeviri Sosyolojisi”. *Cogito*, sayı: 76. İstanbul: YKY, 402-416.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş metinler*. (çev. Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayıncılık. (Birinci baskı: 2013).

- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin toplumsal kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. (çev. Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. & L. J. D. Wacquant. (2007). *Düşünümsel bir antropoloji İçin cevaplar*. (çev. Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. & L. J. D. Wacquant. (2006). *Pratik nedenler*. (çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayın. (Birinci baskı: 1995).
- Bourdieu, P. & L. J. D. Wacquant. (1997). *Toplumbilim sorunları*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Chesterman, A. (2006). "Questions in the sociology of translation". Duarte, João Ferreira, Alexandra Assis Rosa and Teresa Seruya (eds.), *Translation Studies at the Interface of Disciplines*. ss. 9–27.
- Coşkun, S. (2010). *Jürgen Habermas'ın Söylem Etiği Kuramında Ahlak Yargılarının Oluşumu ve Temellendirilmesi Sorunu*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe (Sistemik Felsefe ve Mantık) Anabilim Dalı.
- Demir, G. (2011). "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (22), 48-71.
- Emirosmanoğlu, Z. (2020). "Çeviribilim Sosyolojisine Doğru: Bourdieu Sosyolojisiyle Türkiye'de Çeviribilim Alanını Düşünmek". *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (11), 35-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuceviri/issue/56814/795789>.
- Finn, P. & Couvée, P. (2015). *Jivago Vakası: Kremlin, CIA ve Yasak Bir Kitabın Etrafında Dönen Savaş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen. (2020). *Söylem Etiği*. Ankara: Fol Yayınları.
- Inghilleri, M. (2005). "The Sociology of Bourdieu and the construction of the 'Object' in translation and interpreting studies". *The Translator*, sayı:11 (2), 125- 145.
- Sapiro, G.(2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Simon, S. (2009) The philosophical significance of binary categories in Habermas's discourse ethics. *Sociological Analysis* 3 (2), s. 97-125. ISSN 1097-7147. <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/1274/>.
- Tanrıyar, E. (2015). "Boris Pasternak ya da Doktor Jivago", *Hülya Arslan ile röportaj*, <http://t24.com.tr/k24/yazi/boris-pasternak-ya-da-doktor-jivago>, 32.
- Yılmaz Kutlay, S. (2019). *Çeviribilimde Bilimsellik Öznellik Sorgulamaları*. İstanbul: Hiperyayın.
- Yılmaz Kutlay, S. (2015). "Kişiselleştirilmiş Bir Tarih Ürünü Olarak Çevirmen Habitusu". *International Journal of Language Academy*, Sayı: 3/1, 428-437.

A Comparative Analysis of CAI (Computer-Aided Interpreting) Tools as Glossary Management Solutions for Interpreters

Sevim Sinem Büyükbaş¹

Abstract

Computer-based terminology solutions such as CAT (Computer-aided translation) tools and translation memories are widely adopted by translators and translation departments. Although conference interpreting was recognized as a profession following the invention of the first simultaneous interpreting system, interpreting oriented technologies are still not prevalent. This may stem from the fact that interpreters have different needs than translators. Interpreters are usually called to work at meetings of technical nature, thus need to acquire both linguistic and extralinguistic knowledge on the terminology and the subject field of an upcoming interpreting assignment in order to analyze and reformulate what has been said. Therefore, preparing glossaries besides having easy access to the terms in relevant glossaries during interpreting can determine the quality of interpreting performance. In this regard, CAI tools were developed as interpreting-oriented terminology management tools. Departing from the conclusion drawn from the literature review and after scrolling through the webpages of the respective tools, it was detected that Interplex, Interpreters' Help and InterpretBank are currently the only available glossary management tools for interpreters. In this study, these three CAI tools were examined descriptively via comparative analysis method. For the purpose of the analysis, a set of criteria were developed by drawing on Moser Mercer's (1992) survey concerning terminological needs of professional interpreters. The CAI tools in question were also tested in terms of usefulness by considering Turkish and English language pair. This paper aims to contribute to the understanding of the available glossary management solutions designed for interpreting professionals and students.

Keywords: CAI (Computer-Aided Interpreting) tools, interpreting technologies, glossary management tools, terminology management, terminology.

Sözlü Çevirmenlere Yönelik Sözlükçe Yönetim Çözümleri Olarak Bilgisayar Destekli Sözlü Çeviri (CAI) Araçlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi

Öz

Bilgisayar tabanlı yazılı çeviri araçları (CAT) ve bellekler terminoloji çözümleri olarak yazılı çevirmenler ve yazılı çevirmen yetiştiren bölümler tarafından yaygın olarak benimsenmiştir. Konferans çevirmenliği özünde andaç çeviriyi mümkün kılan ilk sistemin icat edilmesiyle bir meslek olarak tanınmış olsa da sözlü çeviri odaklı teknolojiler hala yaygın değildir. Bu durum, sözlü çevirmenlerin ihtiyaçlarının yazılı çevirmenlerin ihtiyaçlarından farklı olmasından kaynaklanabilir. Sözlü çevirmenler genellikle teknik konuların ele alındığı toplantılarda görev alırlar, dolayısıyla söylenenleri daha iyi analiz etmek ve hedef dilde yeniden ifade edebilmek için görev alacakları toplantıda kullanılacak olan terminoloji ve toplantının konusu hakkında dilsel ve dil dışı bilgi edinmeye ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden, sözlü çeviri esnasında çevirmenin hazırlamış olduğu sözlükçelerde bulunan terimlere kolaylıkla erişebilmesi çeviri performansının kalitesi için belirleyici olabilir. Bu görüşten hareketle CAI (Bilgisayar Destekli Sözlü Çeviri) araçları sözlü çeviri odaklı terminoloji yönetim araçları olarak geliştirildiler. Literatür taraması ve ilgili araçların web sayfalarının incelenmesi sonucunda bilhassa sözlü çevirmenler için geliştirilmiş terminoloji yönetim

¹ Res. Assist., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters, Translation and Interpreting Department, Türkiye, e-mail: sinemboyukbas@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8848-0616

araçları olarak hala sürdürülmekte olan CAI araçlarının Interplex, Interpreters'Help ve InterpretBank olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada mevcut üç Bilgisayar Destekli Sözlü Çeviri (CAI) aracı karşılaştırmalı analiz yöntemiyle betimsel olarak incelenmiştir. Analizde kullanılan kriterler, Moser Mercer'in (1992) profesyonel sözlü çevirmenlerin terminolojiye ilişkin ihtiyaçlarını ortaya koyan anket sonuçlarından esinlenilerek belirlenmiştir. Söz konusu araçlar aynı zamanda Türkçe ve İngilizce dil çifti dikkate alınarak kullanışlılık bakımından da test edilmişlerdir. Bu çalışmanın amacı sözlü çeviri profesyonelleri ve öğrencileri için tasarlanan mevcut sözlükçe yönetim araçlarının anlaşılmasına katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: CAI (Bilgisayar Destekli Sözlü Çeviri) araçları, sözlü çeviri teknolojileri, sözlükçe yönetim araçları, terminoloji yönetimi, terminoloji.

Introduction

Simultaneous interpreting (SI) is a mode of interpreting that first emerged with the help of advances in technology as an improvement of consecutive and whispering modes. Simultaneous interpreting in its recent form was used for the very first-time during trials of Nazi war criminals known as Nuremberg trials in 1945-46 and later on during Tokyo trials (1946-48) with the introduction of the Filene-Findlay system, which was a wired system used for speech transmission. However, the first attempts in this direction date back to as early as 1920s when the initial SI tests were conceived with the application of electro-acoustic transmission systems. Since then, both main and auxiliary technologies that enabled interpreters to work in simultaneous mode at the first place, have been gradually improved and transformed to satisfy the needs and demands of service providers and users. Today, conference interpreters work in soundproof booths that are equipped with control consoles, headsets, microphones, sound reinforcement equipment and monitors all regulated by internationally recognized standards (i.e., ISO 22259:2019 for typical conference systems and their components among others). Although simultaneous interpreting has evolved thanks to advancements in technology, specific technologies that are designed by considering the work processes of conference interpreters, have gained momentum only recently. They include technologies to enhance the delivery and reach of interpreting services (i.e., distance or remote interpreting), technologies that can be used to support or improve interpreter's preparation and performance (i.e., computer assisted or aided interpreting-CAI tools) and technologies that are designed to replace human interpreters (i.e., machine interpreting) (O'Hagan, 2020, p. 271). Despite the recent progress, interpreters still don't have the exact level of access to technology as translators (Costa et. al., 2014). Translation technologies such as CAT (Computer Aided Translation) tools and web-based resources including glossaries, dictionaries, corpora, concordancers, terminology management systems have already been widely adopted by the translation industry. CAT tools and particularly translation memories (TMs), have been the main tools used by translators at the professional level during the last decades. Such tools are usually not suitable for interpreters, since both the conditions and the processes pertaining to interpreting are very different compared to translation. Interpreters encounter unique challenges whilst working mainly due to cognitive difficulties resulting from three features of interpreting including immediacy, simultaneity and incrementality. Immediacy feature of interpreting refers to the fact that interpreting takes place here and now (Pöchaker, 2004, p.10), thus requires immediate activation of cognitive and affective processes of interpreter due to fast flowing of information (Doğan, 2009, p.74). Simultaneity feature, on the other hand, pertains to performing multiple tasks at the same time including listening, understanding, analyzing and reformulating, which requires divided attention and the synchrony of psycholinguistic operations (Pöchaker, 2004, p.15). Incrementality refers to the fact that conglomeration is likely to occur in the short-term memory of the interpreter due to ineffective use of his/her available cognitive capacity (Gile, 1995, p.170; Doğan, 2009, p.74). In addition to cognitive difficulties inherent in simultaneous interpreting, problems can also occur as a result of external factors (Doğan, 2009, p.167). Therefore, preparatory work which also entails creation of a glossary as a list of terms, is essential to minimize the problems that are likely to occur,

because it enables interpreters to familiarize themselves with the subject field and the terminology of an upcoming assignment. For this, having access to all documentation related to an upcoming interpreting assignment is crucial. For instance, TKTD (The Conference Interpreters' Association of Turkey) advises conference organizers to send a copy of the conference agenda and relevant materials to the interpreters at least a few days before the conference takes place.² Similarly, AIIC (International Association of Conference Interpreters) stipulates that all conference related materials should be sent to interpreters as early as possible in order to help them to gain a better idea of the subject to be discussed during the conference.³ Such materials, ideally include the agenda, power point presentations or papers to be presented, a list of terminology, minutes of the previous meetings, reports, biographies of the speakers and other conference related materials. Interpreters use such preparatory materials besides online resources both to acquire extralinguistic knowledge and linguistic knowledge. Interpreters usually draft a bilingual or multilingual glossary in tabular form by adding the vocabulary and terminology that they extracted from the source language documents and their appropriate equivalents in the target language/s. According to Gillies (2019), preparation has three dimensions including general knowledge, topic preparation and language activation (p.69). He describes general knowledge as “*the background against which each speech is played out and it is an essential foundation on which to build your more specific topic-based preparation*” (ibid., p.70). Having a broad general knowledge helps interpreters to contextualize speeches on a variety of subjects. In the same vein, studying the topic of an upcoming assignment is instrumental in understanding a speech both conceptually and linguistically (ibid., p.73). In addition, preparation also facilitates activation of terminology and knowledge that were stored in the long-term memory. Especially during simultaneous interpreting, it is highly important to be able to recall the necessary terminology and knowledge expeditiously. Gile (2009) explains this phenomenon with his Gravitational Model. According to this model, every language consists of lexical units and language rules, which together form a system of language constituents (LC) and all language constituents have different levels of availability. Some of them seem to be retrieved from the long-term memory effortlessly while some others are difficult to retrieve accompanied by a tip-of-the tongue feeling (p.227). Considering the time constraint of simultaneous interpreting, creating a glossary via a glossary management software specifically designed for interpreters by including both already known and unknown terms extracted from preparatory materials and resources would help to recall and retrieve relevant terms especially during interpreting. CAI tools designed as glossary management software, offer automatic features such as term extraction, storage and retrieval that could be instrumental in activating and acquiring terminology both before and during interpreting. This paper aims to shed light to the understanding of CAI tools and the reasons for their emergence.

1. Computer Assisted Interpreting (CAI) Tools

The term “CAI” and “CAI tools” is understood in reference works either under the umbrella term of ICTs (Information and communication technologies) used in interpreting or as specific software solutions that aid interpreters with the management of terminology and domain knowledge. Computer-Assisted Interpreting (CAI) is an acronym that covers interpreting-oriented computer-based tools developed to aid interpreters before and during the whole interpreting process. Carl and Braun (2018) clearly use “ICT supported Interpreting” instead of CAI (Carl & Braun, 2018, p.3). Gacek (2015) also include online libraries and search engines while Costa et al (2014) add unit converters and Ortiz Cavallo (2018) include note-taking software, video and phone interpreting systems in the definition of CAI (Will, 2020, p. 47). According to Fantinuoli (2018) CAI is currently understood as software solutions mainly aiding the acquisition and usage of terminological knowledge throughout the entire workflow of an interpreting assignment. As also stated by Desmet et al (2018), the current existing CAI tools are mostly focused on terminological support whether in the preparation phase or in the performance phase. In this paper, the term CAI is also used in its most current context so as to draw a distinction between CAI as

² <https://www.tktd.org/onerilerimiz-2/>

³ <https://aiic.org/document/4359/Checklist%20for%20conference%20organisers%20-%20ENG.pdf>

terminology management software and ICTs (Information and communication technologies) used in interpreting, a much broader concept encompassing, i.e., note taking applications for consecutive interpreting, speech to text or text to speech applications among others.

CAI technologies share a similar history with Computer Assisted Translation (CAT) tools and date back to the 1990s. Nevertheless, both technologies followed a totally different curve of growth within the years followed. Will (2020) suggests several reasons as to why CAT tools are much more evolved and embraced by the industry as opposed to CAI tools: 1. CAT tools are more diverse in nature with different functions and modules but at the same time share a common file format, which makes them compatible and unified; 2. CAT software products are often commercialized by larger companies with a well-established presence in the market; 3. CAT tools are produced in large numbers and developed professionally (Will, 2020, p.40). On the other hand, the interpreting market has developed rather slowly and the way conference interpreters work hasn't changed drastically since the invention of the simultaneous interpreting systems, although headphones, mics, consoles, wires and other related technologies are now much more advanced.

At a first glance terminology and knowledge management needs of translators and interpreters may seem to be similar and CAT tools may be equally useful for interpreters. But interpreters have to rely on proactive preparation. They have to acquire the relevant linguistic and extralinguistic knowledge before the actual task besides being able to recall quickly what they have learnt and at the same time process the incoming input in order to perform successfully as opposed to translators who focus more on the texts at hand and have a better chance at ensuring the correctness of the equivalents that they use. Besides, CAT tools such as trados⁴ offer vast and detailed entry possibilities and translation memories (TMs), which can sometimes make such tools more complicated, slow and difficult to handle particularly for interpreters when creating term lists, filtering, sorting and retrieving during the interpreting performance. Compared to translators, interpreters are called to interpret on many different subjects on a short notice and it is not reasonable to expect them to become an expert of all possible subjects, especially when the subject of a conference is highly specialized, which is often the case. Therefore, preparation is key to acquire the necessary linguistic and extralinguistic knowledge related to an upcoming interpreting assignment. In contrast to translation where most of the “ad-hoc knowledge acquisition” takes place during the translation work; in interpreting this takes place to a great extent before the relevant interpreting assignment, therefore there is a difference in terms of knowledge acquisition strategies of interpreters and translators (Gile, 2009). As Gile (2009) explains with his “*tightrope hypothesis*” that any increase in processing capacity requirements and any instance of mismanagement of cognitive resources by the interpreters can lead to overload and consequent deterioration of the interpreter's output (pp.182-183). In the same direction, Fantinuoli (2016) argues that the processing of specialized terminology coupled with deficiencies in the understanding of the subject may lead to saturation and consequently to errors and imprecisions (p.43). He points out that interpreters typically create and use multilingual glossaries in the preparatory phase where terminological part is included and domain knowledge including definitions, conceptual systems, examples of usage is generally taken out. While in the booth, the already extracted and compiled terminological information has to be actively retrieved when needed, since the use of precise, correct and consistent terminology is essential to achieve flawless communication among attendees of a technical meeting (ibid: 48). Moser-Mercer (1992) underlined the differences in the workflow of translators and interpreters in her pioneering study and discussed the prospect of developing an interpretation specific software for terminology management before CAI tools evolved. She gathered information on terminological needs of interpreters by sending out a questionnaire to members of the International Association of Conference Interpreters (AIIC), consequently recommended a set of features for developing a terminology software tailored to the specific needs of interpreters. CAI tools are the results of similar observations and their features mostly reflect the habits of their developers, but

⁴ <https://www.trados.com/products/trados-studio/freelance/>

there have been several attempts to categorize them. For instance; Fantinuoli (2016), creator of InterpretBank, proposes two broad categories for CAI tools which are first- and second-generation tools. The list of first-generation tools encompasses Interplex (fourwillows.com) by Peter Sand, Interpreters' Help, LookUp and DoITerm by Christoph Stoll and Terminus (wintringham.ch). The second category consist of InterpretBank and Intragloss. In the same vein, Ortiz and Cavallo (2018) compiled a list of the tools designed for interpreters and categorized such tools according to their main functions and availability. Accordingly, Interplex UE, InterpretBank, Interpreters' Help and Intragloss were listed under the category of glossary management. However, Intragloss is no longer maintained. This present paper aims to bring a contribution to the understanding of these three currently available CAI tools as glossary management software designed for interpreters.

2. Methodology

Simultaneous conference interpreting has a unique workflow characterized by various stages that take effect from the moment an interpreting assignment is confirmed for the reasons mentioned earlier. Before any interpreting assignment, interpreters need to carry out preparatory work which includes drafting of a glossary, since familiarity with the subject matter and the relevant terminology plays a major role in both comprehension and reformulation processes of interpreting. Glossary management tools have been developed in an attempt to automatize and accelerate terminology extraction, storage and retrieval particularly for interpreters.

Departing from the conclusion drawn from the literature review and after scrolling through the webpages of the respective CAI tools in both categories, it was detected that Interplex, Interpreters' Help and InterpretBank are currently the only available CAI tools to date that are still maintained and specifically designed for glossary management purposes.

In this paper, three currently available CAI tools developed for glossary management purposes including Interpreter's Help, Interplex and Interpreters' Help were examined descriptively via comparative analysis method. For the purpose of the analysis, a set of criteria were developed by drawing on Moser Mercer's (1992) survey concerning terminological needs of professional interpreters. The current paper considers the following criteria in the comparative analysis of the CAI tools specifically designed for interpreters: 1) Name, 2) Fee, 3) Operating platform, 4) Web based app or not, 5) Ability to handle multiple languages, 6) Dynamic lines and columns that can be adjusted, 7) Automatic term extraction from preparatory documents, 8) Automatic collection of terms on a specific topic from the Web, 9) Automatic translation of terms via machine translation, 10) Retrieval of entries from any language (via full entry, short stroke or keyword), 11) Searching for terms according to any specified category or domain, 12) Convertibility for import/export of glossaries, 13) Print-out in various formatting options, 14) The ability to share glossaries with colleagues, 15) Networking with colleagues. The three tools in question were also tested considering Turkish and English language pair.

3. Results and Discussions

In this section of the study, a comparative analysis of the CAI tools mentioned in the previous section will be displayed. First of all, all these interpreting-oriented tools were designed to serve the same ultimate goal that is glossary management. Table 1 below shows the name, developer, fee and operating platforms for the selected CAI tools.

Table 1. Details about selected CAI Tools

Name	InterpretBank	Interplex	Interpreters' Help
Developer	Claudio Fantinuoli	Peter Sand and Eric Hartner	Yann Plancqueel and Benoît Werner (Co-founders)
Fee	InterpretBank Freelance: Starting from 169 Euro License for 12-months pro-package: 69 Euro Discounted license for students: 89 Euro Add one extra PC at a time: 59 Euro for users already owing a Desktop license.	Interplex for Windows: 75 Dollars Interplex for Mac: 75 Dollars	Free of charge package: 1 private glossary slot (up to 500 lines) Unlimited public glossary slots (up to 500 lines each) 100 MB storage space Professional package with unlimited slots and 2 GB storage space: 20 Euros per month
Operating Platforms	Windows and MacOS	Windows and MacOS	Windows and MacOS

All three tools also offer a free trial period. In this study, free trial version of each tool was used for the analysis. As for InterpretBank, the free-trial period lasts for 14 days while Interplex offers a free of charge demo version both for Windows and Mac Operating Systems. Interpreter’s Help, on the other hand, provides users with unlimited slots including up to 500 lines per each glossary on the condition that the users accept to publish their glossaries publicly with other users. The glossaries previously created by using desktop versions of InterpretBank and Interplex can also be accessed through Android or iOS devices including mobile phones and tablets. Interpreters’ Help, on the other hand is a browser-based glossary application and it also runs offline on Mac and iPad. This application can be used only by opening a web browser and entering the address “interpretershelp.com”. Thus, Interpreters’ Help is the only Web-based glossary management application in this category.

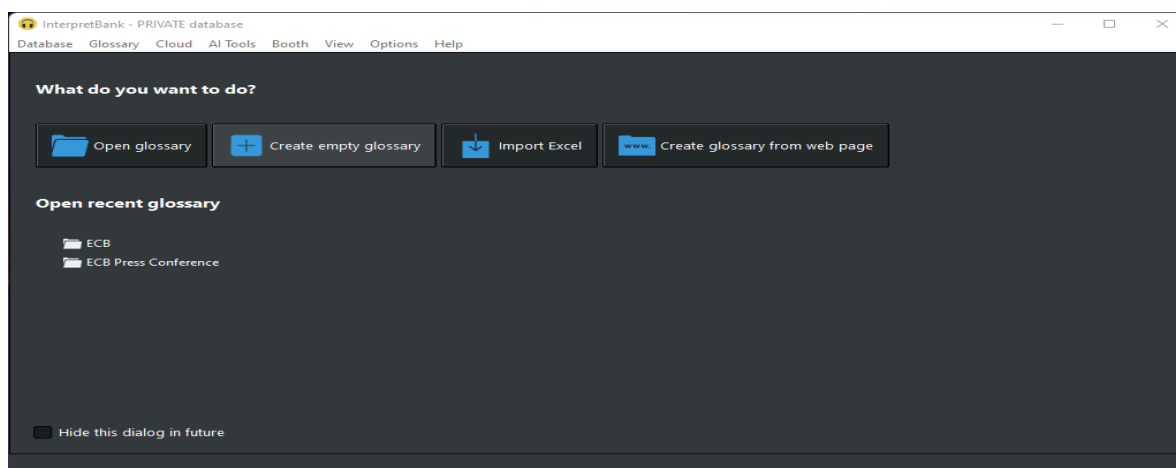

Figure 1. InterpretBank

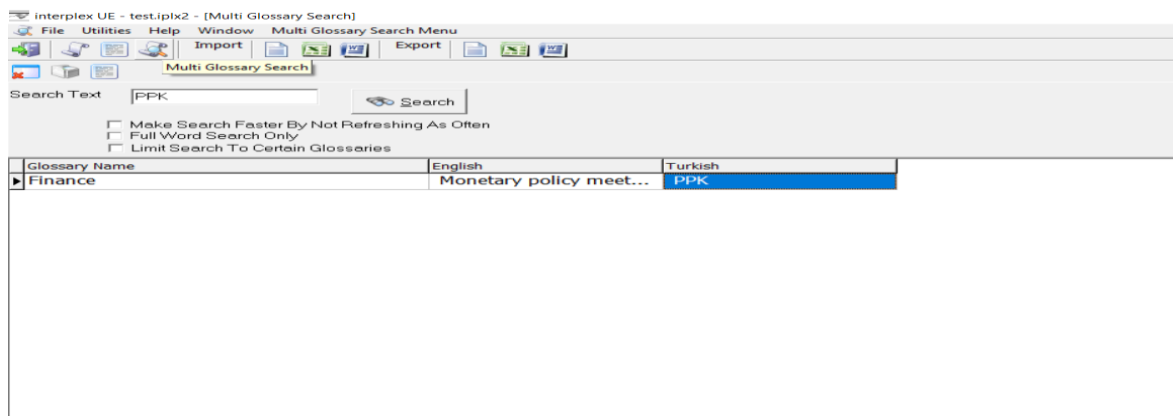

Figure 2. Interplex

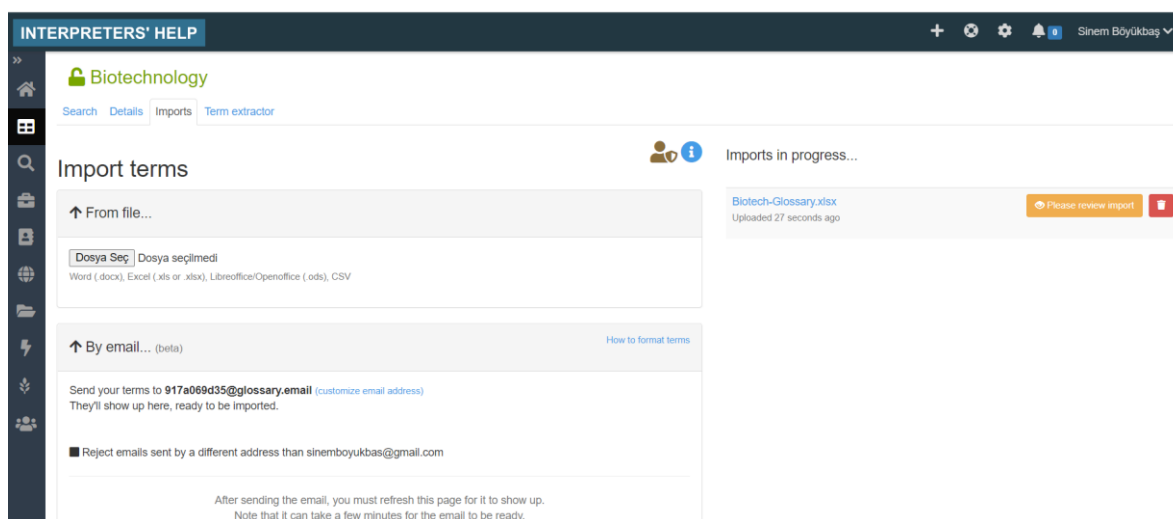

Figure 3. Interpreters' Help

Each tool has a user interface with a menu bar which includes options allowing to create, name and edit glossaries besides looking up terms inside the available glossaries. The glossaries that were created in a Microsoft format such as Microsoft Word or Excel can be imported into the database of each application. Similarly, glossaries that were created by using any of these tools can be later exported as Word, Excel or Pdf files. This feature helps to share glossaries with boothmates and colleagues or simply to merge, organize and save all available glossaries regardless of their format for a relevant future assignment. InterpretBank and Interpreter's Help allow the users to have access to the glossaries created on other devices including cellphones or tablets. For this, InterpretBank requires setting up a Private Cloud Account with a username, password and an e-mail address whilst Interpreters' Help only requires an internet connection. As for the InterpretBank, the menu "Cloud" should be used to open a cloud account. Then the glossaries can be uploaded to the private cloud in order to access them through mobile devices. The feature titled "Share glossary" is used to send a glossary to a colleague per e-mail. Glossaries created on Interplex can only be shared privately through e-mail. On the other hand, Interpreters' Help allows to share any glossary both privately and publicly. Therefore, Interpreters' Help also has a professional network aspect thanks to its "Dashboard" menu. It includes information about the user such as his/her last activity, coming up assignments, all created glossaries including last modified glossaries, shared and contributed glossaries as well as notifications sent by other colleagues. Depending on the settings, interpreters can also collaborate on glossary projects via Interpreters' Help.

In addition, InterpretBank and Interpreters' Help have flashcard features, which render the terms listed in any glossary into flashcards in order to learn new vocabulary before or after an interpreting assignment.

When it comes to the working languages that the tools can handle, each tool allows to add a new language column. In this regard, Turkish language can be added as a language option while creating and editing glossaries on each application. Furthermore, each tool allows to enter Turkish characters into glossary fields, besides none of them are accent sensitive meaning that the terms including accented characters or dots can be looked up without entering their full versions. The search option can be activated with maximum three strokes on each application, namely it is sufficient to enter only the first or last three letters of a word that is looked for in the glossaries created. This feature can be especially useful and convenient in the booth during interpreting to overcome the difficulties resulting from processing capacity management and time constraints. Gile (2009) explains such difficulties pertaining to simultaneous interpreting with his Effort Model. This model considers simultaneous interpreting as a process consisting of three core efforts, namely the listening and analysis effort, short-term memory effort and speech production effort besides a coordination effort, which is necessary to coordinate the other three efforts (p.168). According to this model, each effort requires a processing capacity which needs to be managed wisely, since the total processing capacity of an interpreter is not endless. In order for the interpreting to proceed smoothly, the total processing capacity requirements shouldn't exceed the interpreter's total processing capacity (p.170). Therefore, the ability to look up a term quickly without having to enter all of its letters can be considered as a helpful feature for the interpreter to use his/her cognitive capacity more effectively.

Considering the glossary format, each tool stores glossaries in tabular structure as can be seen below in figure 4, 5 and 6.

InterpretBank - Lookup

English	English ABB	Turkish	Turkish ABB	NotePad
asset classes		varlik siniflari		
asset purchase programme		varlik satin alma programi		
asset purchases		varlik alimlari		
attainment		basari		
bank funding		banka finansmani		
bond		tahvil		
calibration		kalibrasyon		
cet		cet		
cet today		bugun		
cookie		çerez		
cookie preference		çerez tercihi		
deposit		mevduat		
deposit facility		mevduat tesisi		
disclaimer		sorumluluk reddi		
emergency		acil		
emergency purchase		acil satin alma		
emergency purchase programme		acil satin alma programi		
fallout		serpinti		
flexibility		esneklik		
fragmentation		parçalanma		
funding conditions		finansman kosullari		
horizon		ufuk		
inflation		enflasyon		
inflation target		enflasyon hedefi		

Figure 4. InterpretBank

Interplex UE - testipix2 - [Multi Glossary Search]

File Utilities Help Window Multi Glossary Search Menu

Import Export

Search Text: Search

Make Search Faster By Not Refreshing As Often

Full Word Search Only

Limit Search To Certain Glossaries

Glossary Name	English	Turkish
Sayfa 1	backcrossing	geri çaprazlama
Sayfa 1	Breeding	Islah
Sayfa 1	hybridize/ cross-bree...	melezlemek
Sayfa 1	seed harvesting	tohum hasadi
Sayfa 1	seeding	tohumlama
Sayfa 1	single seed descent	tek tohum nesli
Software	Programming Langu...	Yazılım Dili

Figure 5. Interplex

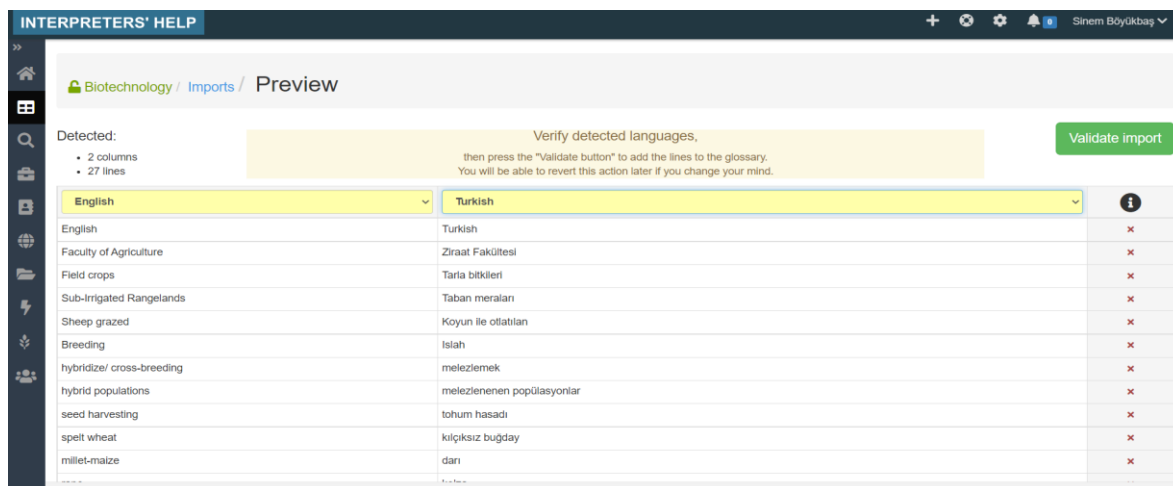

Figure 6. Interpreters' Help

The glossary pages are formed in tabular form consisting of lines and columns, which mimics glossaries drafted manually in paper or Word or Excel format. The lines and columns can be adjusted and edited by double clicking. It is also possible to add extra lines and columns. In principle, preparatory documents and online resources need to be reviewed manually by the interpreter to extract relevant terms before creating a glossary by using any of these tools. However, InterpretBank offers three automatic features including automatic term extraction from uploaded preparatory documents, automatic collection of terms on a specific topic from the Web and machine translation of the terms. But it should be kept in mind that none of these features necessarily extract terminology, they rather help to collect any possible term candidates. Thus, the results require manual editing. The toolbar menu of InterpretBank titled “AI Tools” allows to collect monolingual term candidates from a website and adds their machine translations into the target language in the next column on the opposite site of the window. This feature is integrated with Google Translate and machine translations from English into Turkish are mostly unsatisfactory. However, they can be post-edited by the interpreter before saving. InterpretBank also offers a feature which allows to search online terminology databases in several languages and to choose among several translation suggestions. The suggestions can be edited by clicking in the term fields. But this feature doesn't function well for Turkish language. Currently, IATE, the terminology database of the European Union, is integrated into InterpretBank in five languages: English, French, German, Spanish, and Italian. The users who want to use other languages supported by IATE can create a new resource and install the data for the desired languages. Users are able to create the database by themselves, which involves downloading a lot of data and preparation. To enable this feature, the customization package has to be purchased in order to request a new terminology database in a language that is not on the list. Turkish language is not included in IATE and there is only a limited number of terminology databases developed for English and Turkish language pair, which constitutes a disadvantage. As a result, Automatic features of InterpretBank in general don't support Turkish language and it is all up to the user to enter and refine Turkish terms and their equivalents.

Concluding Remarks and Suggestions

Computer assisted interpreting (CAI) is a relatively new concept in the field of interpreting studies. Interpreting scholars have recently started to carry out research on different aspects of CAI. This modest study aimed at describing and comparing the CAI tools designed as glossary management tools to aid the interpreter before, during and after an interpreting assignment. By using a set of criteria developed by drawing on Moser Mercer's (1992) survey concerning terminological needs of professional interpreters, the author compared three CAI tools, namely InterpretBank, Interplex and Interpreters' Help. These tools were analyzed and it was found that all of these tools can be helpful glossary management solutions tailored to specific requirements of simultaneous interpreting which were briefly

explained in the previous sections. However, more qualitative studies are necessary to collect feedback from professional interpreters regarding their glossary management habits, needs and expectations.

The current study also has revealed that these tools have both similar and different features. With respect to the similarities these tools share, this study found that they all run on the same operating platforms, namely Windows and MacOS. All of the CAI tools examined allow to create and share glossaries online as well as to import existing glossaries stored as Word and Excel files. However, these files have to be in a recent Microsoft format (with .xlsx or .docx extension). The glossaries created via these tools can also be exported as Word, Excel and Pdf files or they can be printed out. After the free trial period expires, a commercial license is necessary to have continuous access to the full set of features offered by each platform. In comparison with the other tools, the free of charge version of Interpreters' Help offers a reasonable storage space for an average user and the glossaries created on this application can be accessed at all times when the user is signed in. This feature especially should come in handy considering the fact that interpreting assignments often involve travelling. So, the user can work on the glossaries created via the tool en route to conferences and events.

Most important of all, the CAI tools examined offer the possibility to look up a term quickly in the glossaries created on any of them only by entering the first or the last three letters of the term in the respective search field. It would be advantageous for interpreters to be able to retrieve the terms required without losing much time during simultaneous interpreting considering the time constraint involved. Therefore, this study suggests that the possibility to be able to look up a term expeditiously is an important feature that should assist interpreters especially in the booth. However, further empirical studies need to shed light on the impact of using such tools on the interpreting performance and quality with empirical findings.

It should also be noted that each of these tools allows to group the terms relating to a specific subject or field under a particular glossary database that can be named by the interpreter, instead of storing isolated term lists. It is believed that this feature would help interpreters to get more organized and to expand on what they have already worked on in the event that a future assignment on a similar subject comes up.

The current study also has identified that all three CAI tools can handle multiple languages, meaning that each tool allows to add a new language column and rename the existing columns. Besides, none of these tools are upper case, lower case or accent sensitive, which can reduce the time needed to search for a term. When tested with Turkish terminology, each tool proved to be convenient in terms of handling of accented and dotted characters. However, it would be more effective if Turkish policy makers started laying the groundwork for creating institutional terminology databases such as IATE, which could later be more easily integrated with the international terminology databases, hence can be accessed through CAI tools particularly when these tools become more advanced and customized.

The present study also suggests that the automatic features offered by InterpretBank including automatic term extraction from uploaded preparatory documents, automatic collection of terms on a specific topic from the Web and machine translation of the terms need to be tested and improved further. It is essential to know that none of these features necessarily help to collect terminology precisely and correctly, instead they rather assist interpreters to collect any possible term candidates. Thus, any glossary created by using automatic features of InterpretBank should require post-editing. Last but not least, it would be more effective if developers, professional interpreters and interpreting scholars worked hand in hand to develop more user-friendly technological solutions for the interpreters. Hence, it is essential to get user feedback and render both structural and technical features of CAI tools more useful and convenient for the practitioners of interpreting.

References

- Carl, M. & Braun, S. (2018). Translation, interpreting and new technologies. In K. Malmkjaer (ed), *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (pp. 374-390). Routledge.
- Costa, H., Corpas Pastor, G., & Durán Muñoz, I. (2014). A comparative User Evaluation of Terminology Management Tools for Interpreters. *Proceedings of the 4th International Workshop on Computational Terminology (Computerm)*, 68–76. <https://doi.org/10.3115/v1/W14-4809>.
- Desmet, B; Vandierendonck, M. & Defrancq, B. (2018). Simultaneous interpretation of numbers and the impact of technological support. In Claudio Fantinuoli (ed.), *Interpreting and technology* (pp. 13–27). Language Science Press. DOI:10.5281/zenodo.1493291
- Doğan, A. (2009). *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları* (2nd edition). SFN.
- Fantinuoli, Claudio. (2016). InterpretBank. Redefining computer-assisted interpreting tools. In *Proceedings of the Translating and the Computer 38 Conference in London*. Editions Tradulex, Geneva, pages 42-52.
- Fantinuoli, C. (2018). Interpreting and technology. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.1493281>
- Gacek, M. (2015). “Softwarelösungen für DolmetscherInnen“ (Master’s thesis). University of Vienna.
- Gile, D. (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*. Lille: Presses universitaires de Lille.
- Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training: Revised Edition*. Benjamins.
- Gillies, A. (2019). *Consecutive Interpreting: A Short Course*. Routledge.
- Moser-Mercer, B. (1992). Banking on Terminology Conference Interpreters in the Electronic Age. *Meta*, 37(3), 507–522. <https://doi.org/10.7202/003634ar>
- Pöchhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge.
- O’Hagan, M. (2020). *The Routledge Handbook of Translation and Technology*. Routledge.
- Ortiz, L. E. S., & Cavallo, P. (2018). Computer-Assisted Interpreting Tools (CAI) and options for automation with Automatic Speech Recognition. *Tradterm*, (32), 9–31. <https://doi.org/10.11606/issn.2317-9511.v32i0p9-31>.
- Will, M. (2020). Computer Aided Interpreting (CAI) for Conference Interpreters. Concepts, Content and Prospects. *ESSACHESS, Journal for Communication Studies*, 13(25), 37-71.
- <https://www.trados.com/products/trados-studio/freelance/>
- <https://www.tkttd.org/onerilerimiz-2/>
- <https://aiic.org/document/4359/Checklist%20for%20conference%20organisers%20-%20ENG.pdf>
- <https://interpretershelp.com/>
- <https://interpretbank.com/site/>
- <http://www.fourwillows.com/interplex.html>

Military Terminology in English and Kazakhstani Media Language: How Does It Work?

Yelena Morugova¹

Abstract

The article explores the military terminology of the English, Kazakh and Russian languages and how it functions in mass media language. It is a commonly accepted fact in military translation studies that searching for terminological equivalents might become a serious obstacle for translators since there is a presence of problems with the terminological study and lexicographic fixation. Military terms that characterize international relations are now being reflected in mass media information materials. Military terms are considered to be devoid of expressiveness since they are uncomplicated by emotional overtones. Nonetheless, military terms may perform an expressive function in media language. They can also be abbreviated and euphemized, and substituted by slang expressions. In this study, it has been discovered that military terms are the main object of military-related texts and publications. The use of military terms appears to be thematically conditioned; they are employed to convey details regarding military activities, hostilities, and training in an appropriate manner. On media pages, military phrases predominate; jargons (professionalisms) are less common, which can be explained by their colloquial nature and placement in the layer of words used in informal communication. In addition, the use of military terminology in media texts psychologically impacts the addressee.

Keywords: Military terms, military terminology, military jargon, military metaphor.

Introduction

Military terminology is becoming more essential in the language related to its social significance, since military affairs are evolving, and many military conflicts are ongoing. The greater the number of persons participating in military operations and activities, the more frequently unique terms that help their communication are employed. The increased relevance of military terminology has resulted in a growth of scholars' attention to it. The ubiquity of military terminology and its penetration into numerous fields of current language use are indications of the times, demonstrating the militaristic nature of practically all modern global powers' policies.

There are two major layers of military terminology (special vocabulary) and professionalism in the military lexicon (professional jargon in the military). Military jargon may be observed at "the level of public everyday awareness", where it is employed in military direct oral contact, whereas military terminology exists at "the level of public official consciousness" and is employed in the official setting. The term is used in modern linguistics to describe a word or a phrase that serves the exclusive function of describing a unique notion and has a stringently nominative purpose. Terms may only be included in a lexical system of a language through a particular terminological subsystem if they fall within a specified terminology. Compared to a regularly used word, the meaning of a term is independent of context. The term should be ideally unambiguous, comprehensive, rigid, and stylistically neutral within the framework of concepts. Terminology of any scientific field is not merely a collection of words; rather, it is a semiological system expressing a particular set of concepts, reflecting a certain scientific worldview. Terminology is primarily represented in the media by a range of genres: notes, reports, and interviews. Efficiency, the inclusion of an event occasion in the materials, examination of a distinct fact, and phenomena are different for each of them (Lapshinova-Koltunski, 2015). These texts serve as operational information carriers and make it possible to follow important developments in a certain area of endeavor. It might be argued that the term is employed in its literal sense because the message is what

¹ PhD Student, Al-Farabi Kazakh National University, Philological Faculty, Department of Foreign Philology and Translation Studies, Kazakhstan, email: morugova.yelena@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5374-7744.

these writings are about. The terms employed in the media in their literal sense can serve several purposes, including disseminating information, spreading knowledge, and making scientific knowledge more accessible.

Theresa M. Cabre claims that four distinct points of view may be distinguished, leading to various terminological work and application emphasis: (Cabre, 1998)

1. Terminology is a component of the lexicon whose meaning is determined by its use and pragmatic application.
2. For experts in a certain field, terminology serves as a vital means of expression and business communication as well as a formal reflection of the conceptual organization of that discipline.
3. Terminology is a collection of practical communication units that may be used by end users (direct or intermediate), and it is evaluated based on its applicability, economy, and correctness.
4. To preserve the survival of a language and continued usage as a method of expression via modernization, language planners believe that a language's terminology is an area that needs intervention. (Cabre, 1998, p. 11)

Studies of military terminology are progressively becoming multidisciplinary (linguistic, sociolinguistic, semiotic, etc.), which is related to the present trend toward the unification of disciplines and the quest for new ways to comprehend and assess linguistic phenomena.

1. Requirements for the Term

Speech is used to communicate ideas, feelings, and moods, whereas language represents all aspects of human activity. The primary distinction between special and ordinary language is the link between the notion and the object. T. L. Kandelaki defines the meaning of the term as “the building of definitions of the concepts conveyed by them” (1977, p. 10). Consistency is a key attribute of a term. In optimal circumstances, when there is no ambiguity and terms are expressed as nouns and noun phrases, the terminology can be observed in a closed system of terms. B.N. Golovin states that a “term is a word or subordinate phrase that has a special meaning, expressing a professional concept, and is used in the process of learning and mastering scientific and vocational objects and relations between them” (1987, p. 33). Additionally, according to J.C. Sager, “terminology is the study and the field of activity concerned with the collection, description, processing, and presentation of terms, i.e. lexical items belonging to specialized areas of usage of one or more languages (1990, p. 4). As for military terminology, the terms and language of military organizations and personnel belonging to a discrete category may refer to it.

The term is referenced in the associated terminology. Due to the omission of certain words, changes in their meanings, and the inclusion of new terms, the terminology is always evolving. The number of terms has significantly increased lately as a result of the swift advancement of science and technology. Neologisms, therefore, constitute a substantial proportion of this lexical layer of vocabulary even though call for regular and clear alternatives. Since terminologists develop new terms in accordance with the laws that apply to this particular language, their internal structure and meaning are understood by specialists inside a single country, and the emergence of terms does not bring about a particular problem. Neologism formation is therefore a flexible and adaptable aspect of language that responds right away to all activities occurring within the external environment. The Kazakh, Russian and English languages are not an exception in this regard. The modernization of military terminology reflects the growth of military science. Thus, neologisms are developing rapidly in military science.

For the terms to serve their purposes, they need to possess several characteristics and fulfill specific criteria. One of the main properties of a term is the independence of context, and accuracy is hence closely tied to this characteristic. The primary need for scientific and technical language is the highest level of thought-expression precision, which forbids the possibility of multiple interpretations. However, not all terms share these characteristics in practice. Translators strive to steer clear of the use of ambiguous and synonymous terms since they might lead to misunderstandings. Generally speaking, terms tend to be unambiguous, which is why many terms remain independent of context. The meaning of a lexical unit, regarding polysemous words and synonyms, may only be ascertained by considering the context. The absence of emotionality is one of the most extreme characteristics of the terms. There

should not be any ancillary interpretations of terms that would divert the expert's focus or add a subjective aspect. To carry out its tasks, a term with many attributes must adhere to a set of conditions. Since the source language was chosen based on actual historical usage, the relationship between the peoples and the nature of their cultural exchange is amply conveyed. The term "internationality" should also be defined to include this aspect. At some point, it ceases to be basic and is inapplicable to all words. However, the internationality of the term also has drawbacks, since it loses its distinctiveness and meaning and takes on a different connotation when used in other languages. Having considered the definitions of scientists, in conclusion, it is necessary to summarize the main features of the term:

- Unambiguity;
- Accuracy and concreteness of the meaning of the term;
- Limited scope of use;
- Lack of expressiveness;
- Nominativity;
- Consistency;
- Modernity;
- Internationality

A concept of the term is therefore interpreted as a word or phrase attributed to a specific idea in the system of concepts of a particular branch of science and technology. A military term is thus described as a stable unit of synthetic or analytical nomination that is assigned to the corresponding concept in the system of concepts of a particular field of military affairs and is restricted to a special sphere of use in the meaning that is strictly regulated by its definition. One approach to representing specialized knowledge in a language is through terms. They are made to facilitate communication during professional and scientific endeavors and to accelerate the advancement of human knowledge. The structure of the armed forces, operational and tactical skills, and weaponry are some of the distinct branches of human activity that military vocabulary serves. Military vocabulary is frequently used and may be used to indicate social and linguistic traits. Its structure distinguishes between military terms and common terminology used by service members. Words or phrases with a military connotation are those that describe military notions. A phenomenon known as military vernacular vocabulary exists between military terms and a common vocabulary. A distinctive feature of military texts is a large saturation of military terms related to the military sublanguage. The problem of military terms and terminology is one of the most important problems of military translation.

Scientific terminology retains its national characteristics despite unified usage taking distinct features in different countries, although the variation between the meanings of the terms in various languages should be acknowledged. When Kazakhstan gained independence and established its armed forces, difficulties with Kazakhstani military terms started to emerge. Kazakhstani military terms, which were in danger of disappearing owing to a variety of historical factors, needed to be revived immediately. Today, military affairs are one of the current spheres of public life where terminological difficulties are not entirely addressed.

Before discussing the translation of terms, it is important to briefly discuss how they were created because understanding the nomenclature process facilitates translation. The nomenclature may be used in many different ways. Numerous terms are formed by combining others that are previously recognized, or by building new ones. In vernacular literary language, a large number of terms are created by altering the meaning of words, which is a lexical semantic method. One effective method of term generation is nomenclature when a semantic structure of a word contains the designated meaning of a word as a separate meaning. Units of specialized vocabulary from other scientific fields are reinterpreted. Only when the object of termination and the topic whose name is already employed as a term have some similar ground is nomenclature feasible. The characteristic, however, which serves as a foundation for the transfer and is used to describe an object, is chosen randomly. A single word might appear to have numerous different unique meanings depending on the field of the study as a result of this random "selection".

Numerous uses frequently parallel nomenclature, meaning that a group of terms are completely the same. The attributes are chosen at random, and the procedure may have multiple names depending on the language. However, situations, when the names of the same subject are used to generate terms in different languages, are of special relevance to the practice of translation. There are two potential

scenarios:

- 1) terms with identical meanings are formed by combining words from the source language (SL) and the target language (TL) that signify the same subject;
- 2) the same scientific or technical notion is expressed using the same terms in SL and TL, regardless of language.

2. Difficulties in the Translation of Military Terms

The primary challenges encountered in conducting this study will be highlighted, and recommendations for translation will be made in light of the issues found:

1. Definition of the meaning of the military term. The common application of the term outside of the military explains the difficulties. Depending on the intention to achieve a communication result, the term may have more than one meaning or take on a new meaning during translation. Another difficulty is that the terms from dictionaries and reference books might not always be accurate and relevant to the author's purpose.
2. Selection of the translation method. The obstacle the translator may face is selecting the right translation approach and applying it appropriately. It is challenging to execute this even with a wide range of translation approaches since the term has a specific meaning, and how that meaning is rendered influences the entire translation's content.
3. Adequacy achievement. In this case, the complexity is in delivering the required emotional impact on the recipient, such as a military force display, propaganda, incitement to action, or a reflection of a different reality. Selecting a detrimental or beneficial consequence may come with a catch. Adequacy is intricately linked to certain cultural traits and the country's actual reality, making it difficult to depict and divulge in journalistic writing.

The following suggestions for translating military terms in the official texts can be made based on the issues and analysis of the translation:

1. Analyzing the term and connecting it to the overall meaning of the text is important in order to ascertain the meaning of the term in the text.
2. Translators should keep in mind that the meaning of the term might change depending on the context, therefore it must be clear, informative, accurate, and represent the author's intent to be understood.
3. If finding existing compliance with a term is not conceivable in a given situation, a new term should be created. This is only feasible after the translator is certain that the translation language does not accurately convey this notion.
4. The emotional effect that the author hopes to elicit must be assessed and determined to be adequate.
5. The degree of expressiveness should also be chosen to ensure translation adequacy. The imagery and expression should, if required, be preserved, changed in part, or changed entirely.
6. When selecting a technique to translate a term, one should consider the meaning of the text and select the one that most accurately conveys the core concept.
7. When employing a specific translation method, one must first ascertain a precise meaning of the term in the source language before looking for an analogous phrase in the target language.
8. Before using a translation process, one should consider the cultural peculiarities of the target culture and be aware of the current situation.
9. When employing the translation process, it is important to consider the metaphor and picture the term has acquired via its journalistic context.
10. When employing the translation process, care must be taken to ensure that the term used is accurate throughout the text, succinct, and not overly complicated.

The translator can calculate the "internal form" of a term phrase with great care, and only in cases when there is complete confidence in the adequacy of the resulting translation. At the same time, the analysis of the motivated "internal form" is an indispensable stage in the translation of such terms.

When translating terms, several requirements must be taken into account:

- a) if there is a term in the TL that is quite similar in content to the SL, then this term should be used;

- b) do not translate the term into the TL with a corresponding international word, if this word has a different meaning;
- c) when choosing a translation, consider the difference between the meaning of the term in the US and the UK;
- d) translate synonymous terms with the same Kazakh/Russian equivalent (this requirement is usually applied to doublet terms that are used in exactly the same meaning).

The above does not mean that in certain cases synonymous terms cannot be translated by different Russian versions, but there must be sufficient reasons for this every time.

- a) when translating new terms, one should try to find a variant that most transparently conveys the content of the term;
- b) when choosing among translation options, it should be taken into consideration that the term may acquire a figurative meaning and expressive shades.

3. Stylistic, Lexical, Morphological, and Syntactical Features of Translation of Military Terms in Mass Media

The definition of a military term is a stable unit of synthetic or analytical nomination that is allocated to the appropriate concept in the system of concepts of a particular area of military affairs and is restricted to a certain sphere of usage in the meaning that is rigorously regulated by its definition.

Since the primary purpose of the military term is nominative definitive, the peculiarity of term development in this context is the supremacy of nouns. Nomenclature is only conceivable if the object of termination and the thing whose name is employed as a term share some characteristic. In order to represent new military facts and conceptions, “neologisms” that first occurred at a specific degree of development of the military sublanguage have been added to the terminology, which is currently improving and evolving vigorously. It has been determined that the official style phrases are the most frequently used according to the classification of styles, which also includes military scientific, military-technical, and official styles. They serve a communication purpose and have a lot of semantic weight in the writings. Understanding the structure and background of foreign armed forces is essential for producing an accurate translation.

Some stylistic elements included in news on the military in the mass media represent the specificity of the official journalistic style:

- 1) prescriptive nature of speech;
- 2) non-personal nature of speech;
- 3) accuracy that does not allow double interpretation;
- 4) consistency;
- 5) objectivity;
- 6) clarity;
- 7) formality;
- 8) stereotyping;
- 9) specificity;
- 10) generality;
- 11) strictness.

The distinctive system of trite clichés and concepts that is unique to each of the subgroups of styles is a noticeable feature. One observable aspect of the official style is the standardization of media discourse as the language of widespread reports. Two trends are shaping the standardization process:

- 1) wide use of ready-made verbal formulas-stencils, stamps. For instance, standard syntactic models with nominative prepositions and linking phrases (“for the purpose of”, “in connection with”, “in accordance with”) naturally simplify and facilitate the process of drafting standard texts of media papers;

2) frequent repetition of the same words, forms, figures of speech, constructions, and presence of the expressive means of the language.

Lexical and morphological issues are deeply linked to the syntactic aspects of the style under examination. Compared to other styles, the official and business styles utilize much more passive structures, and complicated phrases with subordinate conditionals are common. Because of the concretization of distributors in phrases and the number of homogenous components in the listed rows, the syntax of the official journalistic style is complex. There is a very complex system of union communication in long words. The parameters of an agreement that establish the connection and any consequences that could follow its execution are sometimes contained in a single sentence. In addition to these style features, heading, paragraph division of texts and permanent elements play an important role such as the document name, addressee, statement of the case, date, and signature of the person or organization. Military covering papers sometimes utilize a unique nomenclature of text and a lot of symbols, acronyms, and other shortcuts. Military-related materials in the media frequently utilize specialized language that is directly tied to conventional warfare and numerous military-related technologies. Norms of colloquial speech, or “military slang”, which are frequently used in daily interactions among military members, are commonly used in media papers. The major application of words in military papers is their subject-related and dictionary definitions. To prevent errors and ambiguities in interpretation, contextual values are nearly never employed. The metaphorical names of military things like heights, rivers, and locations, which are frequently designated by distinct symbols, are the lone exception. These metaphors carry no grammatical load but are understood as code.

Table 1. Consideration of the functional and stylistic means of syntactic level

No.	Description	Example
1.	Active Voice is rare while Passive Voice is predominant.	In this coordination, the leader is notified of any changes in the situation as provided in the operation order of mission briefing; annexes are only written if the issue is not sufficiently covered in the OPORD.
2.	Most of the sentences are affirmative. We can only see question sentences in the templates for filling out various field reports, for example:	What is known about the ENEMY? A) “Composition: ...” B) “Disposition: ...” C) “Strength: ...” D) “Recent Activities: ...” E) “Reinforcement Capabilities: ...” F) “Possible Courses of Action: ...”
3.	Simple sentences extended by an attribute, object (direct, indirect, or prepositional), or adverbial make up a little more than half of the total number of sentences.	The unit’s captain oversees combat readiness by leading drills and inspections. As soon as they receive the warning order, leaders should start their inspections.
4.	Complex sentences with a compound connection that indicate the equality of two sentences in the complex are relatively rare. The relationship of proposals is carried out with the help of the conjunction “ but ”.	Use notes to describe the drawing, but avoid clogging the picture with them. This is based on the enemy position as described in higher headquarters’ OPORD, but the commander refines it to include the specifics that his subordinates need.
5.	The predominance of complex sentences with a complex relationship with a subordinate attribute, condition, or time.	It outlines the entire process of how the unit will carry out its task . These checklists may be carried by the platoon/squad commander to prevent him from missing anything that could be crucial to his task.

According to Table 1, the style of military publications varies. In English military publications, the presentation of the information tends to fall into one of two categories: either formal official-clerical language utilizing laborious, sometimes outdated changes of words or simple, colloquial, occasionally familiar English. The order of the arrangement of materials, sequence, classification, geographical names, and numbering could be crucial for a military professional. Since terms should not be omitted or moved within the text, precise information transfer is of utmost importance. Condensed and elliptical phrases, clichés, and parallel constructions are all used at the syntactic level.

Newspapers and television programs are loaded with comments about political and military issues while using military terminology. Additionally, writings in journalism intentionally convey the erroneous path of military history to have an influence and create an unfavorable attitude toward the country or the events taking place. Social orientation and the appropriate transmission of sociopolitical meaning are key components of journalistic texts. Clichés, journalistic clichés, terminologies, realities, and judgmental language are also used often.

The terminology in the mass media itself corresponds to the subject of the publication, for example, in the article about the exercises, these are words and expressions: maneuvers, formation, unit, armored vehicle, aircraft, helicopter, military authorities, regrouping of troops, land groups, fleet, military operations, strike, massive strike, conditional enemy, combat crew, aerial target, a soldier, etc. The saturation of the text with military vocabulary allows journalists to accurately convey the atmosphere of military operations. At the same time, journalists tend to use the names of new equipment, and neologisms of the military sphere: an invisible rocket, a drone, etc. Of great importance here are the rows of homogeneous components, the components of which are the names of modern weapons.

V. N. Komissarov's taxonomy of translation changes, in which he distinguishes two major groups, lexical and grammatical, and one complex, lexical and grammatical, will be utilized while discussing translation procedures. The processes of transcription and transliteration, calque, and lexical semantic replacement are all combined in lexical transformations (concretization, generalization, and modulation). Grammatical transformations combine the strategies of phrase division, sentence unification, grammatical replacement, and syntactic similarity (literal translation) (word forms, parts of speech, and sentence members). Komissarov provides lexical and grammatical changes, such as explication (descriptive translation), compensation, and antonymic translation, the examples of which will be provided in Table 2.

Table 2. Techniques for translating military terms from mass media

No.	Term/terminological combination	Translation	Translation method	A corresponding equivalent term found in Kazakhstani media (transliterated)
1.	Landing zone	Зона высадки	Grammatical substitution	Otyrǵyzy aimaǵy
2.	Precise long-range fire	Высокоточный огонь на больших дальностях	Grammatical substitution	Úlken qashyqytan dál órt
3.	Firepower	Огневая мощь	Calque	Órt qyaty
4.	General staff	Генеральный штаб	Calque	Bas shtab
5.	Noncombatants	Некомбатанты	Explication (explicative translation)	Jaýyngerler emes
6.	Rifle squad	Штаб мотопехотной роты	Lexical semantic substitution (modulation) and	Atqyshtar bólimshesi

In Table 2, several examples and translation techniques are presented. Lexical semantic substitutions (concretization, generalization, modulation), which translate original lexical units using translations of units that do not exactly match their meanings but can be inferred from them using a particular kind of logical transformations, are the most widely used technique for translating military terminology.

A common translation technique within this group is modulation or semantic development replacing the lexeme from SL with a unit from TL, the meaning of which is logically derived from the meaning of the original unit. Concretization is the replacement of the lexeme of the SL with a broader subject and logical meaning with the lexeme of the TL with a narrower meaning. Generalization is the replacement of the unit of the SL, which has a narrower meaning with a TL unit with a wider meaning. This is the least common of the lexical-semantic substitutions in the translation of mass media.

Calque or translating the lexical units of the original by replacing its parts (morphemes or words) with their lexical correspondences in the TL is the second most frequent method of translating military terminology. Explication or explicative translation is a transformation in which a lexical unit of the SL is replaced by a phrase that explicates its meaning, giving a more or less complete explanation or definition of this meaning in the TL. Grammatical substitution is a method of translation in which the grammatical unit in the original is converted into a unit with a different grammatical meaning, which is caused by a discrepancy in the languages of parts of speech, the number of nouns, and other forms of expression of grammatical categories.

Moving to the abbreviations and shortenings of military terms, there are many different classifications of compound words (abbreviations), based on the allocation of external structural varieties of compound formations. Such varieties had been given the name “types of compound words”. The types of compound words traditionally differ depending on the nature of the reduction (truncation) of the word bases of the generating phrase. V. V. Vinogradov (1953, pp. 278-279) distinguishes two main types of compound words: syllabic and initial. The syllabic type consists of words formed by adding initial syllables or other sound or letter combinations of words of the original phrase. The lexicon of military documents is characterized by the frequent use of abbreviations and shortenings. Undoubtedly, the characteristics of the military document style, where the demand for brevity and conciseness is paramount, have an impact on the intensity and prevalence of this problem. Numerous words and combinations develop some type of official (statutory) shortened spelling. However, using abbreviations in written speech does not constitute word formation in the traditional sense since in this instance, in addition to the creation of new words, a unique conditional system is also employed to designate pre-existing lexical units.

In the process of analysis of the types of abbreviations found in the military reports in mass media, two main types of abbreviations can be differentiated: syllabic and initial, and also identify the following subtypes of the syllabic types: 1) words made up of the initial letters of a word and a syllable – Table 3, 2) truncations (apheresis, syncopes, and apocopes) – Table 4.

Table 3. Initial syllabic abbreviations found in mass media

No.	Abbreviation	Decoding of abbreviation	Translation	Translation method
1.	CASEVAC	Casualty evacuation	Zardap shekkenderdi evakýasialay	Calque
2.	COMSEC	Communication security	Bailanys qaýipsizdigi	Calque
3.	LOGSTAT	Logistical status	Materialdyq-tehnikalyq jaǵday	Modulation
4.	FRAGO	Fragmentary order	Jeke jaýyngerlik buryq	Lexical grammatical transformation – decompression

Table 4. Truncation: apheresis, apocope, syncope

No.	Abbreviation	Decoding of abbreviation	Translation	Example taken from Kazakhstani media (English translation)
1.	Ammo	Ammunition	Oq-dárilер	The battalion commander specifies in the battle order... the use of missiles and ammunition in carrying out the combat task.
2.	CDR	Commander	Komandır	The battalion commander specifies in the preliminary battle order: information about the adversary; items hit in the interests of the company through the senior commander .
3.	XO	Executive officer	Atqarýshy direktor	Understanding the received mission, the battalion leader should understand: ... the plan of the executive officer .

The comparative analysis clearly shows that all versions of translations are expanded, sometimes significantly, compared to the original. Conventionally, translators do not employ a “telegraphic style”; on the contrary, they try to reveal all abbreviations and preserve almost all omissions. Such a translation option can presumably be regarded as adequate provided that it is implemented in a real situation for the needs of intelligence services. As for rendering combat documents within the armed forces of a country, preference is mostly given to “telegraph style”. The expanded translation will be clearer and more accurate, which is crucial in a real combat situation, when any ambiguity can lead to irreparable error and loss of life.

The lack of consistency in the translation of oral combat documents is a noticeable fact. It is impossible to understand from the context why in some cases an abbreviated version is given and in others, an expanded version is preferred when translating the same order. Moreover, there is a discrepancy between the English and Kazakh/Russian military terms. Due to the stylistic peculiarities of the languages, it can be indicated that the English language is rather shorter compared to Kazakh/Russian, and translators expand their translation even more, which makes translation less adequate. By the rules of translation of the special documentation, combat documents should be more concise, so that translators do not lose precious seconds, which in a real situation can cost lives. It is obligatory for military personnel to feel all the speed of actions, and all the tension of the situation. Consequently, long dispatches, orders, and reports are not only inappropriate, but they simply give the user a completely erroneous view of the situation.

Thus, the preservation of abbreviated versions of combat documents is a paramount element of recreating the documentary style, it should be repeated once again that translation of the term in a special document should be accomplished with great prudence.

Conclusion

A stable unit of synthetic or analytical nomenclature, assigned to the corresponding concept in the system of concepts of a particular field of military affairs, and restricted to a specific sphere of use in the meaning that is strictly regulated by its definition are considered to be military terms. The military profession makes extensive use of military jargon. Therefore, command of the military statutory language must be at an advanced level, which requires knowledge of the meaning and substance of Kazakh and Russian, and other foreign terms. Since the primary purpose of a military word is nominative-definitive, i.e. names and definitions of a special idea that are restricted within specified limitations of definitions, nouns are preferable in terms of term creation in the terminology of military

affairs. In many studies of abbreviation processes, abbreviations are defined as specific means of word formation that serve to create structural, semantic, and stylistic variants of words. That is why, abbreviations are not considered as words when they first appear in oral communication or writing but they change their forms turning into full words in the course of language development. Formation of military terms can be done by the usual characteristic of English methods of word formation: morphological, lexical, and semantic ways, as by borrowing from other fields of science and technology, and from other languages, and phrases. It should be noted that the main mistake in translating such terms is that translators sometimes try to find a literal correspondence to a foreign term in the Kazakhstani media. The most widespread methods of translating abbreviations and shortenings are calque (translation of the full form) and modulation. Calque is determined by the desire for accuracy of information rendering and the “principle of the least effort”. Modulation is the need to solve a pragmatic problem when calculating is impossible due to the discrepancy between the lexical and syntactic compatibility of English and Russian languages.

References

- Cabre, M. T. (1999). *Terminology : theory, methods, and applications*. John Benjamins B.V.
- Golovin, B. N. (1987). *Linguistic foundations of the doctrine of terms: A textbook for philologists*. Higher School.
- Kandelaki, T. M. (1977). *Semantika i motivirovannost terminov [Semantics and motivation of terms]*. Nauka.
- Komissarov, V. N. (2013). *Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Translation theory (linguistic aspects)]*. Moscow University Publishing House.
- Lapshinova-Koltunski, E. (2015). Variation in translation: Evidence from corpora. *New Directions in Corpus-Based Translation Studies*, 93–114.
- Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* (2nd ed.). Routledge.
- Sager, J. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. John Benjamin.
- Vinogradov, V. V. (1953). *Grammatika russkogo yazyka [Grammar of the Russian Language]*. Academy of Sciences of the USSR.

Linguocultural Adaptation of Historical Fiction: Case of Turkish Translation of *The Nomads* by Ilyas Yesenberlin

Yerkebulan Baurzhanuly¹, Svetlana Ashymkhanova², Aygul Alpysbaeva³

Abstract

This article reviews the existing approaches in translation studies with regards to the problem of linguocultural adaptation of historical fiction. Generally, the term “linguocultural adaptation of a text” is defined as the embedding of a target text into the matrix of the target linguoculture. However, in this study two various directions of linguocultural adaptation are discussed: it can be oriented both to the linguoculture of the source text and the linguoculture of the target text. Strategies and techniques for linguocultural adaptation of historical fiction are examined from the perspective of two dominant translation paradigms defined by Venuti (1995), namely domestication and foreignization. The question of choosing a strategy of linguocultural adaptation remains one of the most relevant issues in translation studies. Based on a review analysis of theoretical materials on the research topic, this article aims to categorize various translation strategies for linguocultural adaptation and their employment in the Turkish translation of the historical trilogy *The Nomads* by I. Yesenberlin. Consequently, the research objectives include determination of the dominant strategy for linguocultural adaptation of historical fiction based on the results of the study. During the research, the following methods were applied: classification method, comparative analysis, review analysis of scientific articles and studies on the research topic. Based on the results of the study, hypotheses were formulated that have theoretical and practical significance for further work on the research topic, and the results of the study can be used to assess the quality of translation solutions for compiling methodological recommendations, manuals and workshops, bilingual dictionaries in the field of literary translation and comparative literary criticism.

Keywords: Linguocultural adaptation, culture-specific terms, translation strategies, historical fiction, literary translation

Introduction

Literary translation is not just a dialogue of languages, or a transference of a certain content by lexical means of the target language, it is the translation of meaning in a different cultural context. For this reason, translation is often referred to as a dialogue, or even a clash of cultures. According to Humboldt (2000, p. 152), the national character of a culture is reflected in language. Language and culture are connected through meanings of language signs that provide ontological unity of language and culture.

Newmark (1988, p. 98) claims that translation problems due to culture-specific items are caused by the context of a cultural tradition to which a language is bound since there is no culturally neutral language. From these definitions, it follows that two languages and two cultures are always present in the process of translation. In other words, translation is a linguo-cultural translation of a text, therefore, a linguo-cultural adaptation of the text.

Usually the term “linguocultural adaptation of a text” is defined as the the process of embedding a target text into the matrix of the target linguoculture. However, we believe that linguocultural adaptation has two directions: it can be oriented both to the linguoculture of the source text and the linguoculture of the target text. Regardless of its direction, the text is always adapted under the influence of the interaction

¹ Lecturer, PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philology, Department of Foreign Languages and Translation Studies, Kazakhstan, e-mail: yerkebulanbaurzhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9952-7704

² Doctor of Philological Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philology, Department of Foreign Languages and Translation Studies, Kazakhstan, e-mail: Svetlana-1943@mail.ru, ORCID: 0000-0002-4167-6985

³ PhD in Translation Studies, Deputy Head of Department of Foreign Languages and Translation Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philology, Kazakhstan, e-mail: aygul.alpysbaeva.91@mail.ru, ORCID: 0000-0002-5947-6084

of two languages and two cultures. Besides, the choice of the direction often depends on translator's identity as well as the uniqueness of the original text. Thus, a "deformation" of the source text takes place in the process of translation. Either the form of the source text or its semantic level may be subject to deformation. At the heart of the deformation, according to Garbovsky (2004, p. 508), is a certain translation concept, which involves awareness of the translation purpose, and the translator's choice is made in accordance with a certain course, or a translation strategy. Translation strategy is determined by the nature of translation losses, since translation is a constant sacrifice, the only question is what is sacrificed and in the name of what this sacrifice is made.

The mismatch between the linguistic and cultural codes of the author and the translator inevitably leads to complications in understanding the source text by the translator. Speaking of the translator as a reader, Schleiermacher notes:

To understand a literary work, one must imbue with the spirit of the language in which the original text is written, and perceive the author's manner of thinking and expressing; meanwhile the translator has no other means at his disposal but the means of the native language, in no way corresponding to the language of the writer, no other experience except that of his or her own reading (2000, p. 131).

The notion of translation strategy emerged long before translation studies emerged as a scientific discipline. According to Komissarov (2005, p. 190), at the heart of the translation strategy lies a number of principled attitudes from which the translator consciously or unconsciously proceeds. In this regard, it is necessary to understand a translation strategy as "the translator's general course of action", conditioned by a set of her or his principled attitudes aimed at achieving the goals that the translator consciously or unconsciously sets.

The practice of translation has proposed two methods, which Cicero and Hieronymus defined as "verbum e verbo" (word by word) and "sensus exprimere de sensu" (meaning by sense). The first type of translation can be defined as a literal reproduction of the original language to the detriment of the target language, and the second as a translation based on the desire to convey the meaning of the original by means of the native language.

The debate about translation strategies continues to this day. Venuti (1995) defined these strategies as "foreignization" and "domestication". Both translation strategies are known to have their adherents and critics. A controversial attitude to the opposing translation strategies is based on the fact that each of them presents own set of benefits and drawbacks. Specifically, the translation strategy of foreignization, which is based on preserving the formal structure of the source text, is considered as a linguistically precise translation but "weak" in terms of aesthetic value, due to the fact that it often violates the syntactic rules of the target language. In other words, the form of thought does not correspond to linguistic norms of the target language, which often leads to obscuring the target text's meaning and making it difficult to perceive.

This hypothesis is the basis of domestication, which seeks to convey meaning to the detriment of the source text's form. Critics of this strategy emphasise its imperfection, pointing out a relatively low degree of formal equivalence, the loss of unique features of the source text such as national identity, culture-specific items or the author's individual writing style. They acknowledge this type of translation as a fundamentally new text that does not correspond to the original to all intents and purposes. Conversely, adherents of this approach emphasise that the translator's main task is to convey meaning of the source text, as well as its elegance, in the most coherent way for the target audience, which stimulates them to look for linguistic means and expressions in the target language and culture.

As previously stated, the debate about the two translation strategies continues to this day. Bassnet (2002) attributes this translation dualism to the perennial translation issues. Despite the wealth of experience of previous generations of prominent translation theorists and practitioners, translators are still faced with the dilemma of "verbum e verbo" or "sensus exprimere de sensu" and related issues, including cultural differences between the source and target languages, uniqueness of the text discourse as well as the defining characteristics of the text and its genre.

1. Ilyas Yesenberlin's Historical Trilogy: *The Nomads*

It is noteworthy that the type and genre of the source text play a vital role in the translator's choice of strategy for linguocultural adaptation. Therefore, it is no coincidence that numerous researches were conducted devoted to the problem of text typology in the field of translation studies. Translation of historical prose is one of the most challenging and understudied types of fiction translation. Due to the lack of theoretical researches on this issue, many literary translators often apply the same methods in the translation process that are used in the translation for other genres of literary text.

Nevertheless, the purpose and function of the historical literary work determines the use of certain linguistic means, aimed to contribute to an adequate perception of the reader of the genre-historical text orientation. Such linguistic means are mostly historical realias and culture-specific items. In historical novels, the presence of an excessive quantity of realias poses comprehension problems for the recipient. Often experts in the field of translation studies refer to realias as an untranslatable lexical gap (Florin, 2009, p. 25). The phenomenon of untranslatability of linguistic and cultural pieces of text has received various names: exotisms, ethnographisms, localisms, ethnocultural vocabulary, culturonyms, ethnolexems, etc. All the listed denotations of lexical gap are united by the fact that they all have a common feature, which is national-cultural flavor of the source expression that is absent in the target language. From the point of view of opposing translation strategies for linguocultural adaptation of the source text, translation of historical prose attracts great attention of researchers. Considering the above, the historical trilogy *The Nomads* by Ilyas Yesenberlin was chosen as the subject of our study.

It is hard to overestimate the influence of Ilyas Yesenberlin's novels on Kazakh literature, who was the pioneer of historical fiction about the Kazakh khanate. He was a widely recognized and prolific writer, publishing 17 novels during 15 years. However, it should be noted that the historical trilogy *The Nomads* is considered as his magnum opus, which depicts the most important milestones of the four-century history of the Kazakh Khanate and gave rise to the canonization of nomadism not as a lifestyle but as an important heritage, the cradle of Kazakh culture. The author explained the main idea of the trilogy as follows: "to reflect heroic past and statehood formation of the Kazakh people, and to refute chauvinist claims that nomads have not any history" (Kudaibergenova, 2017, p. 112). In terms of the impact level on the formation of the national identity of the native people, the historical novels of Ilyas Esenberlin are comparable to the works of the famous Polish writer, Nobel Prize winner in Literature Henryk Sienkiewicz. His novels also raised hopes of numerous historians, who were cast off on the pretext that their work did not fit into the Marxist-Leninist methodology, and sparked renewed interest in the heroic past of the ancestors.

Before starting to work on the trilogy, Ilyas Yesenberlin spent 15 years collecting information from state archives and oral traditions of folklore, as well as relying on historical works of the 14th and 16th centuries, such as "*Baburnama*" by Rashid ad-Din and "*Jami' al-tawarikh*" by Kadirgali Jalairy (Muratkyzy, 2015). The result of many years of laborious work was the publication of three novels under the titles "*Kakhar*" (Khan Kene), "*Almas Kylysh*" (The Charmed Sword) and "*Zhantalas*" (Despair) in four years from 1969 to 1973. The trilogy narrates an entire history of the Kazakh khanate for four centuries, starting from its formation in the 15th century to a final struggle against colonization by the Russian empire, led by the last khan Kenesary Kasymuly. The main leitmotif of all three volumes is the constant struggle of Kazakh nation for their territorial sovereignty and ethnic identity, which can be viewed as a symbolic message of the writer's era due to the fact that in the 1970s the Kremlin announced further russification of the Soviet Union in order to create one soviet nation. In this way, national ethnic identity gained a huge importance among the local elites (Kudaibergenova, 2017, p. 136).

The trilogy was a resounding success among a wide audience, including those outside the republic, despite mixed reviews from various members of the Soviet literary establishment. The Russian translation by the famous Soviet writer of historical fiction and translator Maurice Simashko in 1976 was reprinted 12 times and sold more than 1.5 million copies. In subsequent years, the trilogy was repeatedly reprinted in impressive numbers and has now been translated into 12 languages.

1.1. Turkish Translation of *The Nomads*

In order to commemorate the centenary of Ilyas Yesenberlin's birth, and on the occasion of the 550th anniversary of the Kazakh Khanate, in 2015 *The Nomads* trilogy was translated into Turkish for the first

time by a team of translators under the editorship of Dr. Abdulvahap Kara, an acknowledged expert in history of Kazakhstan. All three volumes of the epic trilogy were published under the title “*Göçebeler*” (*The Nomads*). It is noteworthy that the translations of the titles retain the semantic components of the original titles in the Kazakh language, which distinguishes them from other translations:

Table 1. Translations of novel titles

Source Title	Turkish Title	Russian Title	English Title
Алмас қылыш	Elmas Kılıç	Заговоренный меч	The Charmed Sword
Жанталас	Can Çekişme	Отчаяние	Despair
Қаһар	Gazap	Хан Кене	Khan Kene

A distinctive feature of the Turkish edition from other translations is that the translation was made directly from the source Kazakh text and maintains formal equivalence, unlike a rather free Russian translation from which the English translation by Oleg Chorakaev (1999) was made. It can be seen from the following excerpt from the novel *Despair*:

Table 2. Comparison of translations of an excerpt from the novel *Despair*

Source Text (Kazakh)	Target Text (Turkish)	Target Text (Russian)	Target Text (English)
<p>- Луссия үшін құса болма. Қазақ жері өгіздің талысындай мол, бәрімізге де жетеді. Біз Ертістің жоғарғы тұсымен Жетісу, Түркістан уәлиетін, Шығыс Түркістанды тегіс баурымызға басамыз... Қысқасы, Көкше теңіздің оңтүстік жағасына дейін біздікі, солтүстік жағасы Луссиянікі болу керекті.</p> <p>- Сонда қазақ елі қайда қалады?</p> <p>- Көкше теңіздің түбінде! (Yesenberlin, 2021, p. 281)</p>	<p>Lusya için merak etme. Kazak ülkesi çok büyük, hepimize yeter. Biz İrtiş nehrinin yukarı tarafından Yedisu, Türkistan vilayeti, Doğu Türkistan ülkelerinin hepsini alırız. Kısacası,</p> <p>Gökçe Deniz'inin güney kıyısına kadar bizim, kuzey kıyısı ise Lusya'nın olmalı.</p> <p>- O zaman Kazak halkı nerede yaşayacak?</p> <p>- Gökçe Deniz'in dibinde! (Esenberlin, 2015, p. 9)</p>	<p>Богдыхан посмотрел через головы сражающихся куда-то далеко на запад:</p> <p>– Да, я помню о Луссии. Но пока она прибежит, это степной тигр превратится в вола. А у вола большая шкура. Можно и поступиться частью ее для опоздавшего!.. (Yesenberlin, 2021, p. 280)</p>	<p>The emperor looked over the heads fighting somewhere far to the west:</p> <p>- Yes, I haven't forgotten about the Lussi. But while they get here, this steppe tiger will turn into an ox. And an ox has a big skin. One can give up part of it to the late-comers. (Yesenberlin, 2000, p. 190)</p>

As can be seen from this comparison of the four fragments, the Turkish translation retains the structural and semantic content of the passage from the dialogue between the emperor of China and his subordinate, except for the metaphorical comparison of the Kazakh land with the skin of an ox (*өгіздің талы*). Conversely, the Russian target text focuses solely on the metaphor and is arbitrarily developed by the translator, omitting all the geographical names and details of the plan to divide the Kazakh land between the Chinese and Russian empires. The English translation, in its turn, repeats the content of the Russian text, also the title bogdykhan is conveyed by its cultural equivalent (*emperor*). Consequently, it results in a loss of meaningful and essential information that contributes to the complete perception of the text for the Russian and English target audience.

2. Comparative Analysis of Linguocultural Adaptation Strategies in *The Nomads*

For comparative analysis of translation strategies and techniques for linguocultural adaptation in the target text, we have compared the Turkish and English translations of the second volume of the *Nomads*

trilogy called *Despair*. It has been established that the strategies of linguocultural adaptation manifest themselves in the semantic convergence/divergence of the source and target text, as well as preservation/transformation of the syntactic structure of the source text in the target text. In order to identify signs of this or that strategy of linguocultural adaptation, we carried out two types of comparative analysis: lexico-semantic and structural-syntactic. The lexico-semantic analysis consisted in a sequential comparison of the semantics of the original units (word, collocation, utterance) with their translations. The analysis was conducted using English thesauruses (Collins Turkish Phrasebook and Dictionary, Webster's Turkish English Thesaurus Dictionary) as well as Turkish dictionaries (Kazak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler, Kazakça Türkçe Sözlük, cevirce. Com), and aimed to identify the degree of semantic convergence/divergence between the source text and target text, as we assume that the choice of lexical transformations shows the direction of adaptation as well as the adequacy of interpretation of the source text.

The aim of the structural-syntactic analysis was to determine the degree of matching the syntactic structure of the source text and target text. In this case, syntactic similarity was regarded as a foreignization strategy, while a significant transformation of the original structure was regarded as a strategy of domestication. Obviously, in many cases, the translation dilemma of “foreignization-domestication” appeared in the translation of culture-specific items, archaisms and historical terms, such as titles, ranks and positions. The table below shows the translation strategies and techniques used to translate such historical terms from *Despair*:

Table 3. Examples of translation strategies and techniques applied in the Turkish translation of *The Nomads*

Source Text (Kazakh)	Turkish Translation (translation strategy and technique)	Commentary
Qytai bogdokhany	Çin İmparatoru (domestication/functional analogue)	Although the term “bogdokhan” (from Mongolian “sacred ruler”) is semantically similar to “emperor”, it was used among Kazakhs of the 17 th and 18 th centuries to refer to Chinese emperors from the Qing dynasty (1644-1912).
Aldiar taqsyr	Efendim (domestication/generalization) Han hazretleri (domestication/functional analogue)	The Kazakh term “Aldiar taqsyr” is a manner of address for royalty (khans and sultans), while “effendi” is a courtesy used to address any person of high social standing.
Töleñgit	Tölengit (foreignization/borrowing)	“Töleñgit” is an archaism which stands for a servant of the Kazakh noble household.
Aqsüiek	Merkit asilzadesi (domestication/generalization)	The term, which is literally translated as “white bone”, implies a descendant of Genghis Khan, who has the rightful claim to the throne.
Jyrau	Jırav (foreignization/borrowing) Ozan (domestication/functional analogue)	Similar to Celtic bards, jyrau is a poet-singer who performs heroic or didactic songs (tolghau) with a qobyz or dombyra.
Noyan	Noyan (foreignization/borrowing)	The Mongolian title “Noyan” is referred to Dzhungarian aristocracy in the novel.

Qontaişy	Khan (domestication/functional analogue)	The title “Qontaişy”, originally from Mongolian, is referred to Dzhungarian rulers, who couldn’t use the title “khan”, since they weren’t descendants of Genghis Khan.
----------	--	--

As can be seen from Table 3, the translator has alternated between both strategies, applying a suitable technique, depending on the degree to which the analogues in the target language correspond to the original lexemes. For instance, the generalised analogues “singer” or “servant” do not sufficiently reflect the semantic meaning of the words “jyrau” and “töleñgit” respectively. Thus, the translator chose the foreignization strategy, borrowing the source lexical item into the target language. However, the disadvantage of this approach is that the translator has to provide an additional explanation in the body of text or by a footnote, and the overuse of this strategy can lead to excessive redundancy of supplementary information, which will eventually complicate comprehension of the target text. On the other hand, the strategy of domestication, although it allows for an adequate perception of the translated unit through generalization or selection of cultural equivalent from the target language, also bears the risk of the loss of national flavor of the source lexical unit and incomplete transfer of its semantic function.

Another distinctive feature of historical prose is the names of national rituals, customs, traditional games and other cultural elements peculiar to a certain ethnic group. When translating such culture-specific items, the translator is again faced with the dilemma of “foreignization-domestication” followed by the choice of a suitable translation technique:

Table 4. Comparison of Turkish and English translations of culture-specific items from *Despair*

Source Text (Kazakh)	Target Text (Turkish)	Target Text (English)
Қазақ елі бұл кезде көкпарға тартуға дайындалған серке тәрізді еді. Жан-жағынан анталаған қай жауының тақымында кетеді? Әлде өзара қырылысқан хан, сұлтандар қанын сорғалатып, біреуі — аяғын, біреуі — қолын, біреуі — басын қанжығаларына байлап әкете ме, кім білсін? (Yesenberlin, 2021, p. 402)	Kazaklar şimdi gökbörü oyunu için kesilmek üzere olan bir keçi gibiydi. Her tarafından saldıran düşmanların hangisinin elinde kalacaktı? Yoksa kendi aralarında savaşıp hanlar ve sultanlar biri ayağını, biri kolunu, bir diğeri vücudunun bir başka parçasını koparıp alıp gidecek miydi, kim bilir? (Esenberlin, 2015, p. 7)	The country of the Kazakhs was like a freshly skinned sacrifice ready for Kokpar, the ancient festival of slaughtering a goat. Enemies from various directions were all set for this bloody game, and the numerous sultans inside the country were not asleep either. And on the way, they tear the sacrifice from under his legs and rip off chunks of meat, the legs, the head... (Yesenberlin, 2000, p. 7)

In this excerpt of the novel, the traditional nomadic game “kokpar” is used as a metaphor to describe the political climate in the Kazakh Khanate in the 18th century. The lexical items referring to the game “kokpar” and their translations are italicized. Both translators applied the foreignization strategy but the supplementary comments differ in their content. While the Turkish translation correctly captures the essence of the phenomenon with the word “oyun” (game), the English translator misinterpreted meaning of the culture-specific term, equating it to a bloody goat sacrifice feast. The contest for the possession of the Kazakh lands was compared to the contest for the goat carcass, where the winner had the prize attached to the saddle. In the translations, this figure of speech is rendered by generalization.

Table 5. Comparison of Turkish and English translations of culture-specific items from *Despair*

Source Text (Kazakh)	Target Text (Turkish)	Target Text (English)
Тәуке әмеңгершілік салтыменен оның жесірі Нұрбикені өзі алған. (Yesenberlin, 2021, p. 409)	Tavke <i>töre gereği</i> , akrabası Veli'nin dul kalan karısı Nurbike ile evlenmişti. (Esenberlin, 2015, p. 21)	<i>As tradition demands</i> , Tauke married Nurbike, the widowed wife of his relative Veli. (Yesenberlin, 2000, p. 19)

The Kazakh custom of “amengerlik” (әмеңгершілік), which prescribed a widow to remarry one of her husband's brothers, is also known in other cultures under the Latin name “levirate”. Despite the availability of a functional analogue, the translators chose to broaden the semantic meaning of the culture-specific term by using its superordinate. Apparently, the translators presumed that introducing a Latin word into a text with a strong national flavour would contradict the stylistic feature of the text.

Table 6. Comparison of Turkish and English translations of culture-specific items from *Despair*

Source Text (Kazakh)	Target Text (Turkish)	Target Text (English)
Астындағы ақбоз тұлпарының тоқпақтай кекілінің үстіне көне заман ғұрпымен «бақ құсы» — аппақ сүттей тұрымтайды отырғызып алған. (Yesenberlin, 2021, p. 450)	Bindiği ak boz küheylanının alnındaki bir tutam kâkülünün üstüne eski geleneklere göre “ <i>talih kuşu</i> ” niyetine süt gibi bembeyaz bir bozdağan oturtmuştu. <i>Eğer bozdağan düşmanı görünce korkup uçup gitmezse, baturun talihi yaver gidecek demektir. Ama kuş düşmanın silüeti uzaktan görünür görünmez uçup giderse, o zaman savaş batur için çetin geçecek demektir. Kahin ve falcıların yaygın olduğu devirlerde, böyle durumlarda baturlar bunu hayra yormayıp geri de dönüyorlardı.</i> (Esenberlin, 2015, p. 98)	Between the horse's ears, a small snow-white red-footed falcon was sitting: according to an ancient steppe custom, it was being tested as a “ <i>bird of luck</i> ”. <i>If the falcon does not fly away in terror during the first engagement with an enemy, the batyr will come off victorious. If it does fly away, one should not join battle because it may be fatal.</i> (Yesenberlin, 2000, p. 104)

Table 6 presents the passage from the novel, which describes a medieval nomadic military custom. Interestingly enough, both translators applied the foreignization strategy with an extended description of the custom. The name of the custom is rendered by loan translation, but in the following italicized sentences the explanation of the tradition is revealed by means of a translation comment in the body of the text.

Also, an abundance of archaisms borrowed from Mongolian, Persian, Arabic and ancient Turkic languages can be considered as a genre-stylistic feature of the *Nomads* trilogy. Strategies and methods for conveying such lexemes, applied in the Turkish target text, attracted our attention during the research, as it can be illustrated by the following archaic military term of Persian origin:

Table 7. Example of translation of archaisms from *Despair*

Source Text (Kazakh)	Target Text (Turkish)	Commentary
Дені қазақ руларынан шыққан әмірлер болғандықтан, бұлардың әскерлерінің сырт бейнесі Дәшті Қыпшақ <i>сытайларына</i> ұқсайды. (Yesenberlin, 2021, p. 450)	Çoğunluğu Kazak boylarından gelen emirler olduklarından bunların askerlerinin dış görünüşleri Deşti Kıpçak <i>askerlerine</i> benzemekteydi. (Esenberlin, 2015, p. 97)	“Сыпай” (Persian: <i>sepâh</i>) refers to cavalrymen in the Central Asian states, including the Ottoman Empire. It is unclear why the translator ignored the more appropriate Turkish equivalent <i>sipahi</i> in favour of its superordinate <i>asker</i> (soldier). (Yesenberlin, 2000, p. 105)

3. Results and Discussion

In our study of the Turkish-language translation of the novel *Despair* on the strategies and methods of linguocultural adaptation of lexical units with a national flavour or contributing to historical stylisation, the following results were obtained:

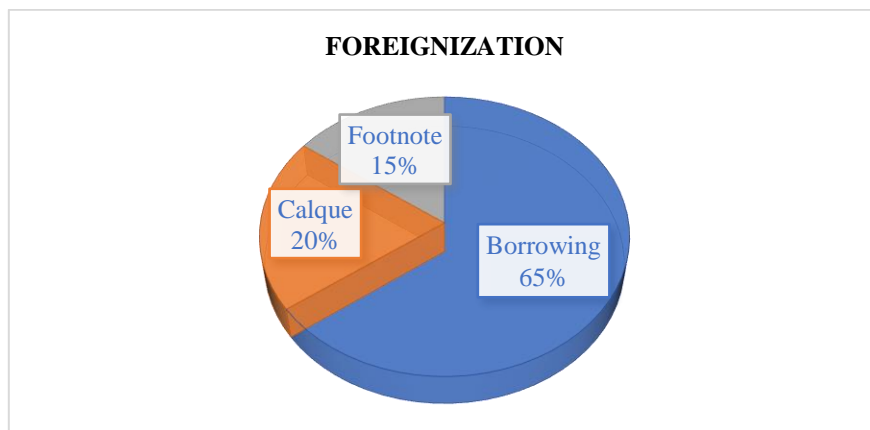

Figure 1. The percentage of applied translation techniques for foreignization strategy

Overall, we estimated 57 cases where the foreignization strategy was used in the target text, 65% of them including the technique of borrowing, the remaining 20% and 15% being calque and translation footnotes respectively.

With regards to the domestication strategy, the following results were obtained:

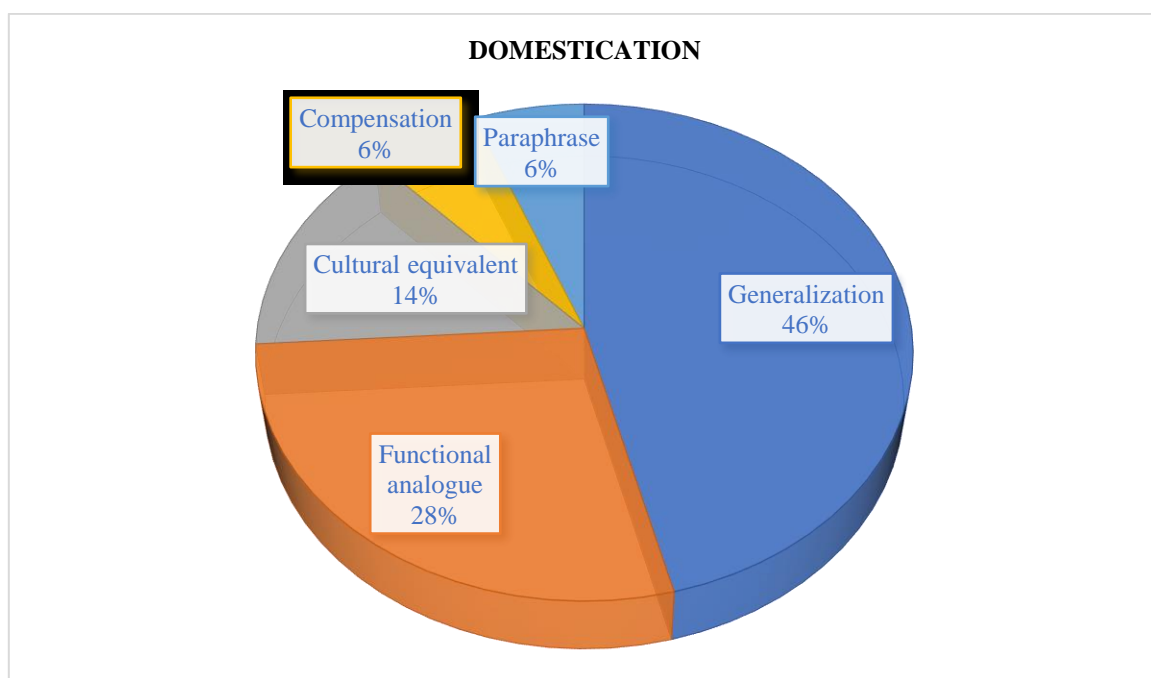

Figure 2. The percentage of applied translation techniques for domestication strategy

Out of the 116 domesticated items, 46% were generalised as well, while 28% were rendered by a functional analogue. Concerning the remaining 14% and 12%, the translator applied the methods of cultural equivalent and compensation-paraphrasing respectively.

As we can see from these data, the translators of the Turkish target text were more inclined towards the strategy of domestication with generalisation of culture-specific terms and search for a functional

analogue. We believe that the main reason for such an approach is due to cultural proximity between Kazakh and Turkish languages, as the replacement of Kazakh culture-specific terms with similar Turkish functional and cultural analogues does not affect the preservation of national flavour in the target text as much as, for instance, in the English translation of the novel. To illustrate such cultural differences, we present the statistics on the adaptation strategies, applied in the English translation of *Despair*:

Table 8. Applied translation strategies and techniques for linguocultural adaptation in the English translation of *Despair*:

Domestication		Foreignization	
Generalization	18	Borrowing	95
Functional analogue	6	Calque	27
Compensation	4	Footnote	21
Overall	28	Overall	143

Obviously, in order to preserve the national flavor of a literary text belonging to a foreign culture and having exotic elements for the target reader, the English translator preferred a strategy of foreignization with supplementary comments in the body of the text and as footnotes. Thus, the approach to linguocultural adaptation of a literary text with a strong national and historical flavour is determined by several factors: defining the possible reception of the translation by target audience, the degree of cultural proximity between the source and target languages, as well as the the translator's identity.

Conclusion

Von Humboldt's dictum summarizes the essence of translating culture:

It seems to me that all translation is simply an attempt to solve an impossible task, for every translator finds himself between Scylla and Charybdis: either he is to adhere to the original at the expense of the taste and the language of his nation, or he is to conserve the peculiarities of his nation very precisely at the cost of the original. The medium between the two is not only difficult, but downright impossible (2000, p. 125).

The purpose of this paper was to investigate the translation strategies of linguocultural adaptation for historical fiction as well as the philosophy of interlanguage and intercultural relations in the source/target pair. In this study we consider the problem of the relation between language and culture in the translation and identify two types of linguocultural adaptation: adaptation to the original and source culture. Linguocultural adaptation is conducted in translation by choosing the appropriate translation strategy and methods. Furthermore, our research allowed us to examine the process translation from the perspective of hermeneutics. The complexity of comprehension of the source text and the need to fit the text into the so-called "matrix", a new linguocultural environment, led us to explore the theoretical foundations of the problem of untranslatability.

The main outcomes of this study are as follows:

1. The strategy of linguocultural adaptation is determined by the existence of two linguocultures, the degree of cultural proximity between the source language and the target language, as well as the purpose of translation.
2. Literary translators tend to alternate between domestication and foreignization strategies and corresponding techniques, which is the essential step of achieving an adequate translation.
3. The choice of translation approach is often defined by the genre of translated text. In this regard, translation of historical fiction needs more in-depth study due to its distinctive genre-specific features.

As a research perspective, we consider an in-depth analysis of each strategy separately, as well as their correlation with other translation theories. Theoretical and practical conclusions from the research can be applied to examine translation strategies and methods in terms of semantics and cultural studies, as well as for methodological recommendations, guidelines and bilingual dictionaries in the field of fiction translation and comparative literary studies.

References

- Baker M. (2018). *In Other Words. A Coursebook on Translation* (3d ed.). Routledge.
- Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. Routledge.
- Esenberlin, İ. (2015). *Göçebeler, Can Çekişme* [The Nomads, Despair]. Akademi Titiz Yay.
- Esenberlin I. (2021) *Shygarmalarynyn alty tomdyk zhinagy. 1 tom*. [6 volume compilation of Yesenberlin's works] Ilijas Esenberlin atyndagy khor.
- Garbovsky N.K. (2004) *Teoriya perevoda* [Theory of Translation]. Moscow University Publishing House.
- Humboldt, W. (2000). *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species (Cambridge Texts in the History of Philosophy)*. Cambridge University Press.
- Komissarov V.N. (2005). *Sovremennoe perevodovedenie: kurs lekcij*. [Modern Translation Studies, a course of lectures] M.: ETS.
- Kudaibergenova, D. (2017). *Rewriting the Nation in Modern Kazakh Literature: Elites and Narratives (Contemporary Central Asia: Societies, Politics, and Cultures)*. Lexington Books
- Muratkyzy B. (2015, January 8). “Koshpendiler” kalaj tudy? [How was The Nomads produced?] *Ak zhelken* (3), 12-15.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hertfordshire:Prentice Hall
- Schleiermacher F. (2000). O raznyh metodah perevoda. [On Different Methods of Translation] *Vestnik Mosk. un-ta. Ser.9. Filologiya* (2), 127-145.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Taylor & Francis Routledge.
- Vlahov S.I. (2009). *Neperevodimoe v perevode* [Untranslatable in Translation]. R. Valent.
- Yesenberlin I. (2000). *The Nomads*. The Ilyas Yesenberlin foundation.